

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

CINCIZECI DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘII,
MĂRĂȘES' IȘI GITUZ

COL. I. GURĂȘĂ, COL. D. FURTUȘ, LT. COL. P. IAR

DOCUMENTE PRIVITOARE LA UNELE FORME DE REZISTENȚĂ ALE MASELOR POPULARE DIN TERITORIUL
VREMELNIC OCUPAT (1916—1918)

ILENA POPESCU ȘI G. CĂZĂNEȘTEANU

IDEILE CAPITALULUI ÎN PRESA MUNCITOREASCĂ ȘI
SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA (sfârșitul secolului al XIX-lea—Inceputul secolului al XX-lea)

GH. SURPAR

CARACTERUL MIȘCĂRII CONDUSE DE TUDOR VLADIMIRESCU: RĂSCOALĂ SAU REVOLUȚIE? AGAD. A. ODEEA
CONTRIBUȚII PRIVIND MIȘIUNEA CONTEII BĂNFI MIKLÓS LA BUCUREȘTI ÎN IUNIE 1943

L. BĂNȚEA

MIȘIUNEA DEMOCRATICĂ
PROBLEMEALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDIUL DOCUMENTARE)

GH. I. IOSTĂ

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

TOMUL 20 — 1967

4

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEA (*redactor responsabil*); VASILE MACIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; ȘT. PASCU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; L. BÁNYAI; MIRON CONSTANTINESCU; AL. ELIAN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA; EUGEN STĂNESCU, ȘT. ȘTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente se face prin CARTIMEX, căsuța poștală 134–135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii” — revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 20 1967 Nr. 4

S U M A R

	<u>Pag.</u>
Col. I. CUPȘA, Col. D. TUTU, Lt.-Col. P. ILIE, Cincizeci de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz	619
ELENA POPESCU și C. CĂZĂNIȘTEANU, Documente privitoare la unele forme de rezistență ale maselor populare din teritoriul vremelnice ocupat (1916—1918).	641
★	
GH. SURPAT, Ideile <i>Capitalului</i> în presa muncitorească și socialistă din România (sfârșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea)	653
★	
Acad. A. OȚETEA, Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu : răscoală sau revoluție?	667
S. IANCOVICI, Iancu Jianu și Nikola Abraș.	681
MUSTAFA A. MEHMET, O nouă reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792 (O carte de lege — <i>Kanunname</i> — în limba turcă)	691
★	
L. BÁNYAI, Contribuții privind misiunea contelui Bánffy Miklós la București în iunie 1943	709
GH. I. IONIȚĂ, Uniunea democratică	725
I. GANCEA, Din istoricul uzinelor „23 August”	743
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)	
Istoriografia și memorialistica luptelor de la Mărăști, Mărășești, Oituz (iulie—august 1917) (<i>M. Rusenescu și Al. D. Vasile</i>)	765
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Aniversarea luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz (<i>Gr. C.</i>); Sesiunea științifică de comunicări a Institutului de istorie, „N. Iorga”, 15—16 iunie 1967 (<i>Coralia Fotinó</i>); Sesiunea de comunicări de artă veche românească (<i>M. Neagoie</i>); Teze/de doctorat; Cronică.	783
RECENZII	
VASILE NETEA, <i>George Barițiu, viața și activitatea sa</i> , București, Edit. științifică, 1966, 364 p. (<i>I. D. Suciu</i>)	797
V. CÂNDEA, D. GIURESCU, M. MALIȚA, <i>Pagini din trecutul diplomației românești</i> , București, Edit. politică, 1966, 231 p. (<i>F. Hera</i>)	803

- KEMAL ATATÜRK, *Избранные речи и выступление*, Moscova, Edit. „Progres”, 1966, 439 p. (Al. Vianu) 807
- IIANS JOACHIM BARTMUS, *Die Geburt des ersten deutschen Staates. Ein Beitrag zur Diskussion der deutschen Geschichtswissenschaft um den Übergang vom ostfränkischen zum mittelalterlichen deutschen Reich*, Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1966, 291 p. (A. Armbruster) 811

REVISTA REVISTELOR

- „Československý časopis historický (Revista cehoslovaca de istorie) Československé nakladatelství akademie věd, Praga, 1966, nr. 1—6. (Tr. Ionescu-Nișcov) 817
- „The English Historical Review”, Londra, Edit. Longmans, vol. LXXXI, 1966, nr. 319—321 (S. Columbeanu) 821

INSEMNĂRI

- Istoria României.** DAN BERINDEI, *Nicolae Balcesco*, Bucarest, Editions Meridiane, 1966, 78 p. (A. S.); ILIE CORFUS, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu, 1802—1830*, Bucaresti, 1966, p. 309—403 (Extras din *Studii și articole de istorie*, vol. VIII, ed. de „Societatea de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România”) (Ș. P.); **Istorie universală.** *Документи за историята на българско о книжовно дружество 1879—1911*, (Documente privitoare la istoria Societății literare bulgare), vol. II, Sofia, Edit. Academici de Științe bulgare, 1966, 356 p. (Tr. I.-N.); I. G. SENKEVICI, *Албания в период Восточного кризиса (1875—1881)*, Moscova, Academia de Științe a U. R. S. S., Institutul de istorie, 1965, 231 p. (S. I.); JOHN STOYE, *The siege of Vienna*, New York, Chicago, San-Francisco, Holt, Reinchart and Winston, 1965, 349 p. (S. C.); ALBERT SOBOUL, *Le procès de Louis XVI*, Paris, 1966, 271 p. + 8 pl. (Collection Archives Julliard 19) (C. Ș.); DAVID MALAND, *Europe in the seventeenth century*, New York, St. Martin's press, 1966, XIII + 466 p. (P. S.); JULIO LE RIVEREND, *La Republica. Dependenciay Revolución*. La Habana, Cuba. Editora Universitaria, 1966, 12/ + 377 p., cu ilustr. + 4 f. (Colcección Historia) (I. N.). **Bizantinologie.** F. DVORNIK, *Byzance et la primauté romaine*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1964, 161 p. (E. Fr.); ALAIN DUCCELLIER, „Les Byzantins”. *Le temps qui court*, Paris, Editions du Seuil, [1964], 189 p. (Gh. Z.). **Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie.** ȘERBAN ANDRONESCU, *Cadmos. Scurtă istorie a scrisului*, București, Edit. Științifică, 1966, 360 p. (Gh. C.); * * * *Monumenta Ucrainae Historica*, collegit metropolita Andreas Septycky, I (1075—1623), XXIV + 350 p.; II (1624—1648) XX + 358 p.; III (1650—1670), XXIV + 350 p., Roma, Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum Sancti Clementis papae, 1964—1966 (R. C.). 827

CINCIZECI DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ȘI OITUZ

DE

COL. I. CUPȘA, COL. D. TUȚU, LT.-COL. P. ILIE

În șirul lung al luptelor purtate de poporul nostru și de forțele lui armate pentru a-și apăra libertatea și independența, cele din vara anului 1917 ocupă un loc de frunte. Încercarea armatelor germane și austro-ungare de a cotropi teritoriul Moldovei și a subjuga poporul român s-au sfârșit în fața vitejiei, dirzeniei și eroismului luptătorilor noștri, care, cu singele lor, au apărat pământul patriei.

În cursul anului 1916 încercările celor două coaliiții (Antanta și Puterile Centrale) de a obține rezultate hotărâtoare prin ample operații ofensive nu duseseră la succesele scontate. Până către jumătatea anului se ajunsese la un echilibru pe fronturile principale. Aceasta a permis Puterilor Centrale să-și îndrepte efortul împotriva României, pentru a o scoate din război și a-i cotropi teritoriul bogat în petrol și produse agroalimentare, materii prime vitale pentru continuarea războiului. Armata română a opus o rezistență eroică, apărând pas cu pas pământul țării. Inamicul, avînd o superioritate covârșitoare numerică și de înzestrare tehnică, a respins spre est armata română, dar n-a reușit să o nimicească, cum recunoaște chiar generalul Ludendorff. El se plînge că Germania în loc să obțină în România succesul scontat, era mai slabă decît înainte de campania purtată împotriva acesteia¹.

La începutul anului 1917 dușmanul a fost oprit de forțele ruse și române în Carpații Răsăriteni, pe cursul inferior al râului Putna, pe Siret și Dunăre, unde frontul s-a stabilizat temporar.

În iarna și primăvara anului 1917, în condiții excepțional de grele, cu eforturi deosebite din partea maselor muncitoare, care au suportat privațiuni greu de imaginat, armata română s-a reorganizat și se pregătea febril pentru a înfrunța pe cotropitori.

Unitățile române au fost instruite în cunoașterea noilor metode de luptă reieșite din experiența de pînă atunci a războiului și în întrebun-

¹ Ludendorff, *Souvenirs de guerre*, Paris, 1934, vol. I, p. 331.

înțarea noului armament cu care au fost înzestrate. S-au organizat școli și cursuri, unde infanteriștii se perfecționau în mînuirea armamentului automat, aruncarea grenadei, fortificarea terenului, folosirea mijloacelor de transmisiuni; artileristii studiau și experimentau noi metode de tragere și observare².

La reorganizarea și instruirea armatei române au jucat un rol important și ofițerii din misiunea militară franceză, care erau detașați la comandamente și unități. Avînd experiența luptelor de pe frontul de vest, unde se confruntau armate cu experiență și cu o dotare modernă și cunoscînd materialul tehnic nou intrat în înzestrarea trupelor române, ofițerii francezi au fost de un real folos, reușind să cîștige încrederea și simpatia ofițerilor și soldaților români. Mulți militari francezi au luptat și au murit alături de ostașii români în marile bătălii desfășurate în anul 1917 pe frontul din Moldova. O parte din avioanele noastre de luptă au fost pîlitate de francezi.

Din punct de vedere al organizării și înzestrării, trupele române erau comparabile cu cele inamice, ele erau însă superioare acestora prin elanul luptătorilor, izvorît din dorința de a-și elibera căminele cotropite și a împiedica pe adversar să cotopească întregul teritoriu al țării. Ecourile referitoare la barbariile și jafurile săvîrșite de trupele ocupanților pe teritoriul aflat vremelnic în stăpînirea lor întăreau ura soldaților români împotriva invadatorilor.

În urma reorganizării, armata română a devenit mai suplă, mai puternică. Acest fapt, moralul ridicat al luptătorilor și conducerea corespunzătoare exercitată pe toată scara comandamentelor, explică succesele remarcabile pe care ea le-a obținut în campania din vara anului 1917. „Un măreț elan însuflețea armata română reînviată și consolidată; ofițerii și soldații așteptau cu nerăbdare bătălia, spre a răzbuna eșecurile din 1916 și spre a elibera teritoriul ocupat”, scria generalul Monkevitz, șeful de stat major al Armatei 4 ruse³.

Pentru anul 1917 aliații intenționau să treacă la o ofensivă generală contra Puterilor Centrale, în scopul de a obține victoria. La această ofensivă urmau să participe și forțele române și ruse de pe frontul român.

Comandamentul Puterilor Centrale, la rîndul său, intenționa de asemenea să treacă la ofensivă, să ocupe întregul teritoriu al României și să-și deschidă drumul spre regiunile agricole din sudul Ucrainei și spre portul Odesa. Ambii adversari pregăteau deci mari operații pe frontul din Moldova.

Proiectul pentru ofensiva din vara anului 1917 a fost întocmit de Marele Cartier General român, iar Marele Cartier General rus s-a declarat de acord cu concepția care a stat la baza lui⁴. Acest proiect a devenit planul de campanie pentru anul 1917. El prevedea în esență o lovitură principală dată de Armata 1 română, sprijinită de aripa dreaptă a Armatei 6 ruse la Nămolosa, și o alta la Mărăști, dată de Armata 2 română, sprijinită de aripa dreaptă a Armatei 4 ruse. După ruperea fron-

² Vezi revista „România în timpul războiului 1916—1918”, februarie, 1920 p. 119.

³ Generalul N. Monkevitz, *La décomposition de l'armée russe*, Paris, f. a., p. 74.

⁴ C. Prezan, *Fapte petrecute în marile nostru război*, Manuscris în Arhiva M.F.A., — M. St. M., p. 6.

tului inamic, înaintarea concentrică a forțelor româno-ruse spre Rîmnicu-Sărat trebuia să ducă la încercuirea Armatei 9 germane. Lovitura de la Mărăști urma să preceadă pe cea principală, pentru a atrage cât mai multe forțe dușmane⁵.

BĂTĂLIA DE LA MĂRĂȘTI

Începutul punerii în aplicare a planului de campanie a dat naștere bătăliei de la Mărăști, dusă de trupele Armatei române și de cele de la dreapta Armatei 4 ruse, împotriva aripei drepte a Armatei 1 austro-ungare.

Marele Cartier General român a încredințat Armatei 2 române misiunea să rupă apărarea inamicului din zona Mărăști și să înainteze spre cursul superior al râului Putna⁶.

Inamicul își sprijinea apărarea pe un sistem dezvoltat de lucrări genistice: o primă poziție formată din „centre de rezistență”, legate între ele prin tranșee și acoperite cu obstacole și baraje, era urmată, la o depărtare de 1 500—2 000 m, de o a doua poziție, menită să asigure apărării adâncime pe direcțiile mai importante. Întregul sistem de lucrări era acoperit în față cu rețele de sîrmă ghimpată pe 6—8 rînduri de pari.

Inamicul ocupa un aliniament cu înălțimi dominante, jalonat de Măgura Cașin, de la extrema dreaptă a Armatei 2, Poiana Încărcătoarea, în fața centrului armatei și Momîia, în fața dreptei Armatei 4 ruse. Dacă avem în vedere greutățile impuse de terenul muntos și tăria pozițiilor inamicului, ne dăm seama că sarcina Armatei 2 române era foarte grea. Deși ea avea o oarecare superioritate numerică față de dușmanul pe care urma să-l atace, comandamentul armatei și-a dat seama că un atac pe tot frontul ar fi progresat greu și, de aceea, a luat hotărîrea justă să rupă frontul inamic numai într-un sector îngust, pentru a putea realiza acolo o mai mare superioritate.

Ofensiva urma să se desfășoare în depresiunea Vrancei, depresiune limitată spre vest și spre sud de masivi muntoși sub forma generală a unui arc de cerc cu deschiderea spre nord-est, închis în față de seria de înălțimi pe care inamicul își amenajase prima poziție (Poiana Încărcătoarea, Dealul Mărăști, Momîia). Cheia poziției o forma satul Mărăști și dealul cu același nume de la nord de localitate. Aici a hotărît comandantul Armatei 2 să-și îndrepte efortul, iar după ruperea pozițiilor organizate ale germanilor să pătrundă în bazinul Soveja, lărgind și adîncind spărtura inițială.

În vederea ofensivei, în perioada pregătitoare s-au îngropat firele telefonice și telegrafice, s-a completat sistemul transmisiunilor, s-au construit drumuri noi, s-au săpat mulți kilometri de șanțuri de comunicații pentru mișcarea adăpostită a trupelor, s-au construit depozite blindate de subzistențe și muniții, s-au completat formațiunile sanitare pentru îngrijirea și spitalizarea răniților⁷.

⁵ Arhiva M.F.A., M. St. M., fond M. C. G., Secția operații, dos. nr. 17/1 a/1917, f. 15.

⁶ Arhiva M.F.A., Marcele Stat Major, fond Armata 2/1917, Biroul operații, dos. nr. 23, f. 6.

⁷ General Al. Iarca, *Generalul Averescu în război*, București, 1921, p. 31.

Ostașii români ardeau de nerăbdare să dea piept cu dușmanul pentru a răzbuna suferințele îndurate și a elibera teritoriul contropit. Hotărîrea și elanul lor au fost stimulate și de ordinul dat de comandantul armatei înainte de începerea bătăliei, ordin în care se spunea: „Nici asprimea timpului de iarnă, nici grozăviile bolilor ce v-au bîntuit, nici lipsurile de tot felul ce ați îndurat, nici oboșelile suptromenești la care ați fost supuși nu v-au putut clinti de la datoria sfîntă de apărare a țării în primăjdie... Ostași! A sosit momentul mult așteptat de toată suflarea românească, de voi însă mai mult decît de oricine, să reluăm lupta pentru a răsturna zăgazul dincolo de care se aud gemetele părinților, fraților, copiilor noștri sub apăsarea vrăjmașului hrăpăreț. Nu uitați că reluăm lupta pentru cea mai dreaptă și mai sfîntă cauză: pentru izgonirea cotropitorilor din căminele noastre... Am toată nădejdea că Armata 2 română nu va lipsi de la o așa de sfîntă datorie și va ști să se mențină, ca și pînă acum, prin valoarea ei dovedită, la înălțimea încrederii ce pune țara în ea”⁸.

În ziua de 9 iulie* a început pregătirea de artilerie, care a durat, cu unele întreruperi, două zile⁹. Artileria ușoară a distrus tranșeele inamice și a făcut breșe în rețelele de sîrmă ghimpată, iar artileria grea a bătut cu furie bateriile și rezervele dușmanului. Patrulele de cercetare trimise în ziua de 10 iulie au raportat că pregătirea de artilerie și-a atins scopul propus și generalul Averescu, comandantul armatei, a ordonat să înceapă ofensiva a doua zi în zori.

La 11 iulie 1917, ora 3,45, a început un violent foc de artilerie în întreg sectorul de rupere al armatei, iar la ora 4 infanteria a pornit la atac. Trei plutoane de voluntari din Regimentul 24 infanterie, care se apropiaseră de tranșeele inamice în cursul nopții, la ora 3,50 le-au asaltat prin surprindere, reușind să cucerească o porțiune din poziția inamică de pe Poiana Încărcătoarea¹⁰. Inamicul a opus o rezistență înverșunată și prin numeroase contraatacuri urmărea să arunce pe ostașii noștri din poziție. Cu toate că au fost angajate aici două batalioane proaspete, ele n-au reușit să cucerească în această zi bastionul fortificat al inamicului.

În acest timp, mai la sud, ofensiva forțelor noastre se desfășura cu succes. Regimentele 2 vînători și 4 infanterie au atacat cu mult elan inamicul de pe Dealul Mărăști, reușind prin lupte la baionetă să-l înfrîngă și să-l izgonească din prima poziție. Din declarațiile prizonierilor rezultă că germanii au fost complet surprinși. De teama bombardamentului de artilerie ei stăteau în fundul tranșeeilor și s-au pomenit deodată cu ostașii noștri peste ei. În acest sector Regimentul 2 vînători a capturat 1 500 proiectile încărcate cu gaze asfixiante, pe care artileria germană nu avu-sese timp să le folosească¹¹. Concomitent, Regimentul 22 infanterie a cucerit prin lupte crîncene corp la corp satul Mărăști¹².

⁸ Arhiva M. F. A. — M. St. M., fond Armata 2, secția operații, dos. nr. 159/1917, vol. I, f. 5.

* Datele din material sînt pe stil vechi.

⁹ Durata a fost ordonată de M. C. G. cu nr. 32 din 24.06.1917. Vezi Arh. M. F. A. — M. St. M., fond Armata 2, Secția operații, dos. nr. 66/1917, f. 60.

¹⁰ Darea de seamă a Div. 6 asupra luptelor din zilele 9—12 iulie 1917, Arhiva M. F. A. — M. St. M., fond A. 2, Secția operații, dos. nr. 159/1917, f. 883—886.

¹¹ Al. Iarca, *op. cit.*, p. 33.

¹² Revista „România în timpul războiului 1916—1918”, aprilie 1920, p. 138.

În același timp cu Armata 2 română, au trecut la ofensivă și trupele de la dreapta Armatei 4 ruse, care pînă în seara zilei au pus stăpînire pe dealul Momîia cu cota 625¹³.

În cursul primei zile de ofensivă, trupele române au obținut un succes important, reușind să rupă prima poziție de apărare a inamicului într-un sector larg. Comandantul grupului de armate inamice, arhiducele Ioseph, raporta a doua zi: „În luptă disperată, linia noastră subțiată este respinsă. Pe un teren foarte greu și sub presiunea celui mai puternic foc de artilerie inamic, contraatacurile noastre au avut rezultate mici... Artileria noastră a fost decimată, iar infanteria a suferit mari pierderi”¹⁴.

Pentru a-și sustrage forțele de la o nimicire totală, comandamentul inamic a hotărît să se retragă pe un nou aliniament, tare prin natura terenului, format din șirul de înălțimi dintre riurile Sușița și Zăbrăuț. Retragerea s-a făcut în cursul nopții de 11/12 iulie și în primele ore ale zilei următoare, sub protecția unor puternice ariergărzi¹⁵.

Trupele noastre au trecut la urmărire și pînă seara au luat contact cu noua poziție ocupată de inamic.

A doua zi unitățile armatei au trecut la atacul acesteia, aruncînd spre vest, în dezordine, inamicul care le apăra și silindu-l să se retragă în Munții Vrancei.

Cele mai violente lupte din această zi s-au dat în zona de ofensivă a Diviziei 3 infanterie, unde inamicul rezista cu înverșunare pe crestele dealului Teiuș. În timp ce o parte din unitățile noastre dădeau puternice lovituri frontale, altele ocoleau înălțimea pe la nord și, după eforturi susținute, au reușit să o cucerească.

Luptele în acest sector au continuat și în cursul nopții și numai în dimineața următoare rezistența inamicului a fost definitiv înfrîntă și resturile sale silite să se retragă dincolo de riul Putna¹⁶.

Astfel, în cursul zilei de 13 iulie, trupele Armatei 2 române au obținut un nou și important succes, rupînd poziția inamicului într-un sector larg de aproximativ 30 km, silindu-l să părăsească în mare grabă de presiunea Vrancei și să se refugieze în munți. Inamicul a lăsat pe teren mii de morți, iar în mîna trupelor române un însemnat număr de prizonieri și o importantă cantitate de mijloace tehnice.

În raportul înaintat în seara zilei, generalul Gerock se plînge în special de efectele focului artileriei și aviației române: „Artileria română este foarte activă în atac... Prin focul său intens a distrus atît infanteria cît și observatoarele de artilerie, astfel că barajul de oprire nu a mai putut fi observat. Artileria noastră, față de marea activitate a aviației inamice, nu mai este capabilă să reducă la tăcere bateriile inamice”¹⁷.

Prin retragere inamicul și-a creat o situație periculoasă la zona de joncțiune dintre Armatele 1 austro-ungară și 9 germană; frontul era amenințat să fie rupt. Comandamentul suprem german și cel austro-

¹³ Al. Ioanițiu, *Războiul României*, București, 1928, p. 308—309.

¹⁴ Vezi Gh. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916—1918)*, București, 1936, vol. IV, p. 108.

¹⁵ N. Stoenscu, *Bătălia de la Mărăști*, București, 1930, p. 134.

¹⁶ Darea de seamă a Diviziei 3 infanterie, Arh. M. F. A. — M. St. M., fond Armata 2, dos. nr. 159/1917, f. 896—904.

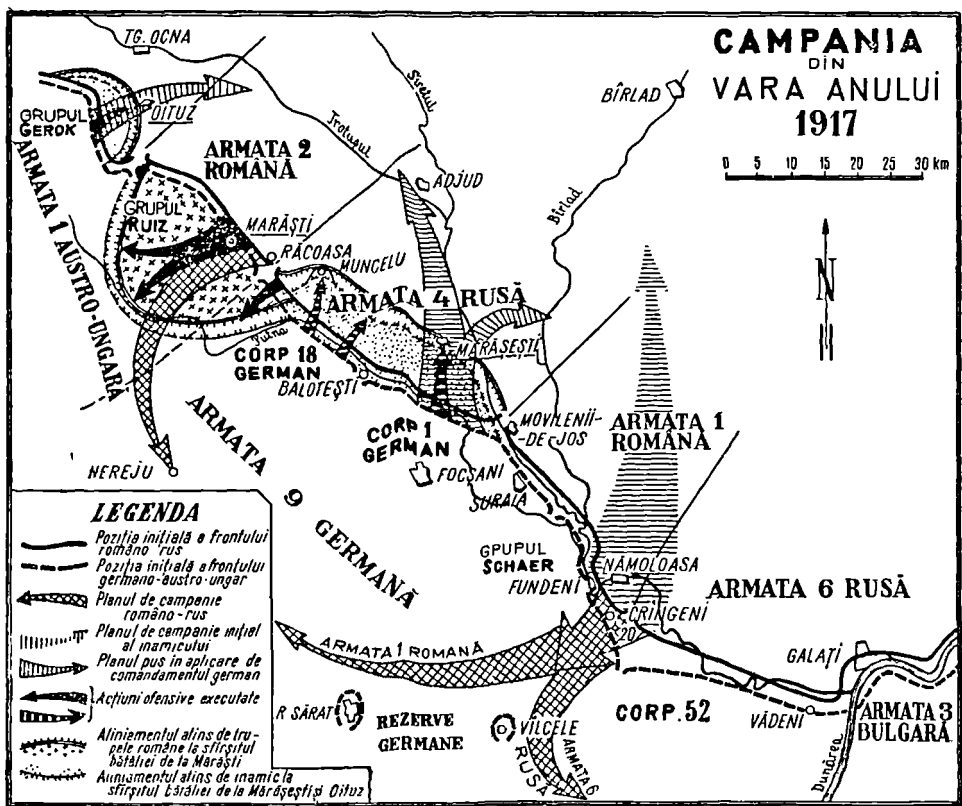
¹⁷ Vezi Gh. Dabija, *op. cit.*, p. 115.

ungar, alarmate, au trimis în mare grabă întăriri : peste 40 de batalioane de infanterie au fost aduse din alte sectoare ale frontului.

În zilele următoare ofensiva a urmărit doar cucerirea unor creste muntoase pentru îmbunătățirea traseului aliniamentului atins, deoarece ofensiva a trebuit să fie oprită datorită situației care se crease în Bucovina și Galiția, unde forțele Puterilor Centrale, înfrângând trupele ruse, înaintau spre est și amenințau flancul de nord al frontului din Moldova.

Ofensiva de la Mărăști și-a atins pe deplin și a depășit scopurile propuse. Lovind un punct sensibil al dispozitivului inamic — zona de joncțiune dintre Armatele 1 austro-ungară și 9 germană — forțele române au obligat pe inamic să aducă numeroase unități din alte sectoare ale frontului.

Armata 2 română a eliberat un teritoriu de aproximativ 500 km² și 30 de localități, a provocat inamicului mari pierderi în morți și răniți și a capturat 2 793 prizonieri, 4 mortiere de 250 mm, 4 tunuri antiaeriene, 18 mortiere de tranșee, 4 aruncătoare de mine (în total 69 guri de foc), 27 mitraliere, 4 proiectoare, 3 secții telegrafice, 2 500 puști, 84 chesoane pentru muniție și o mare cantitate de muniții de infanterie și artilerie¹⁸. Pierderile Armatei 2 române s-au cifrat la 1 469 morți și 3 052 răniți¹⁹.

¹⁸ Al. Ioanițiu, op. cit., p. 314.

¹⁹ Gh. Dabija, op. cit., vol. IV, p. 145.

În bătălia de la Mărăști trupele române au obținut un succes care a avut urmări importante pentru desfășurarea ulterioară a campaniei pe frontul român. Înzestrate și instruite în acord cu învățămintele rezultate din experiența primei campanii, ele și-au arătat superioritatea incontestabilă asupra inamicului. Primul examen la care au fost supuse după reorganizarea lor a fost trecut cu deplin succes.

Importanța succesului obținut de armata română la Mărăști a fost subliniată de personalități politice și militare, de scriitori din țară și din străinătate.

Mihail Sadoveanu, care a vizitat cîmpul de luptă la cîteva zile după terminarea bătăliei, scria : „Bătălia de la Mărăști va trece în istoria noastră ca o operă serioasă și solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută și s-a executat potrivit planului inițial. Cel din urmă soldat a știut unde merge și și-a făcut datoria. Artileria a dovedit o precizie înspăimîntătoare. Ofițerii germani prinși au trebuit să se plece, arătîndu-și omagiile lor.”²⁰

BĂTĂLIA DE LA MĂRĂȘESTI

Succesul obținut de trupele române în bătălia de la Mărăști a obligat pe inamic să-și consume o parte din forțele destinate ofensivei prevăzute prin planul de campanie inițial, pentru a restabili frontul său rupt la zona de joncțiune între Grupul de armate comandat de arhiducele Ioseph și Grupul de armate Mackensen. De aceea, planul inițial pentru acțiunile din sudul Moldovei a fost părăsit, iar în noul plan se prevedea o ofensivă dusă pe două direcții convergente : cu Armata 9 germană pe direcția Focșani, Mărășești, Adjudul Nou și cu Armata 1 austro-ungară în lungul văii Oituzului. Scopul imediat era încercuirea forțelor române pătrunse în bazinul Soveja în timpul ofensivei de la Mărăști. Ulterior se prevedea cotropirea întregii Moldove și scoaterea României din război. Această nouă concepție a dus la două bătălii care s-au desfășurat simultan, bătălia de la Mărășești și bătălia de la Oituz.

Evenimentele desfășurate în Galiția și Bucovina au determinat și Comandamentul româno-rus să părăsească planul de campanie inițial și să efectueze unele regrupări. Armata 1 română trebuia să înlocuiască Armata 4 rusă, care era în apărare pe riul Putna, pentru ca aceasta să poată fi folosită în nordul Moldovei. Înlocuirea trebuia terminată la 28 iulie, dar începutul ofensivei germane a surprins forțele româno-ruse în curs de regrupare.

În dimineața de 24 iulie, după o violentă pregătire de artilerie care a durat trei ore, Armata 9 germană a trecut la ofensivă împotriva Armatei 4 ruse. Divizia 34 rusă, atacată de 5 divizii germane, a fost silită să se retragă, dar cînd dușmanul se credea victorios, s-a lovit de o rezistență nouă, de neînfrînt. În spatele rușilor ocupase poziție prima divizie din Armata 1 română (Divizia 5 infanterie).

În ziua de 25 iulie s-au desfășurat lupte grele pe frontul Diviziei 5 infanterie română, în special în sectorul satului Doaga²¹. Ostașii regimentului 32 Mircea, sub razele dogoritoare ale soarelui, au aruncat căștile și vestoanele și s-au avîntat la contraatac în cămăși²²; datorită elanului și impetuoșității cu care au acționat, ei au silit inamicul, superior numeric, să se retragă în dezordine pe pozițiile de plecare. „În contraatacuri puternice, executate — după părerea infanteriei noastre — cu un avînt strălucit, încearcă românii să repare eșecul rus din ajun”, scria un corespondent de război german²³. Succesul trupelor noastre a fost plătit cu sîngele multor eroi. Între cei căzuți în această luptă se numără și sublocotenentul Octav Cocărăscu. Acest viteaz ofițer primise de curînd ordinul să plece în interior, urmînd să fie demobilizat. El a refuzat să-și părăsească tovarășii de luptă și a căzut luptînd în rîndurile lor, pentru a împiedica pe dușman să încalce pămîntul Moldovei.

Rezistența dîrză a Diviziei 5 infanterie română a silit pe inamic să renunțe la direcția inițială și să mute lovitura mai spre vest; aici însă, din cauza greutăților create de terenul greu accesibil, ofensiva nu avea condiții favorabile de dezvoltare²⁴.

În zilele de 26 și 27 iulie, trupele germane și austro-ungare, după lupte grele, au reușit — cu prețul unor pierderi mari — să realizeze o pătrundere în adîncime de abia 3—4 km, fiind apoi oprite de trupele române și ruse. Un rol însemnat în oprirea ofensivei inamicului a avut Divizia 9 infanterie română, care a intrat în dispozitiv la dreapta Diviziei 5 în noaptea de 26/27 iulie. Prin rezistența ei dîrză și printr-un contraatac viguros, această mare unitate a adus o contribuție de seamă la consolidarea situației tactice la zona de joncțiune între cele două armate aliate²⁵.

La 28 iulie Armata 1 română și Armata 4 rusă au executat o contralovitură în lungul căii ferate Focșani—Mărășești, cu cîte 2 divizii, efortul fiind făcut de Armata 1 română cu Diviziile 5 și 9 infanterie la est de calea ferată²⁶. Această contralovitură a avut ca efect o încetinire substanțială a ritmului ofensivei trupelor germane. Comandantul Armatei 9 germane generalul von Eben raporta Grupului de armate Mackensen că puterea de luptă a diviziilor care au luat parte la ofensivă, și în special a aceloră în contra cărora s-au îndreptat contraatacurile trupelor române și ruse, este scăzută în urma pierderilor mari suferite²⁷.

În zilele următoare, atacurile trupelor germane au continuat, efortul deplasîndu-se și mai spre vest. Introducînd în luptă Corpul Alpin socotit de germani ca o mare unitate de elită, Armata a 9-a a reușit să cucerească

²¹ Arh. M. F. A.—M. St. M., Darea de seamă a Armatei 1, fond M. C. G., Secția operații, dos. nr. 17/4 a/1917, f. 226.

²² C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, București, f. a., vol. 2, ed. a II-a, p. 511.

²³ „Bukarester Tageblatt”, nr. 221 din 12 august 1917 (pe stil nou).

²⁴ Arhiva M. F. A.—M. St. M., fond Armata 1, Secția operații, dos. nr. 48/1917, f. 39.

²⁵ Ibidem. Darea de seamă a Armatei 1, fond M. C. G., Secția operații, dos. nr. 17/4a 1917, f. 244.

²⁶ Ibidem. Vezi și C. Găvănescu, *Epopeea română. Războiul pentru întregirea neamului*, Iași, 1918, p. 100—101.

²⁷ Gh. Dabija, *op. cit.*, p. 436.

cîteva localități, între care orașelul Panciu. Intervenind succesiv, Diviziile 13 și 10 infanterie române (din Armata 1) și un detașament din Armata 2 română, dușmanul a fost oprit și în acest sector al frontului, suferind pierderi grele.

În zilele de 30 și 31 iulie au intervenit schimbări importante în organizarea Comandamentului român. La comanda Armatei 1, în locul generalului Cristescu, a fost numit generalul Eremia Grigorescu căruia i s-au subordonat și trupele ruse din zona bătăliei²⁸. Această măsură a avut ca efect o mărire a stabilității apărării, o conducere mai promptă și o coordonare mai bună a eforturilor trupelor române și ruse. Generalul Grigorescu se remarcase la conducerea luptelor din zona pasului Oituz, în toamna anului 1916, unde au fost zdrobite încercările repetate ale Armatei 1 austro-ungare de a pătrunde în Moldova. El era cunoscut în armată ca un general priceput, energic și hotărît. Numirea lui la comanda Armatei 1 române într-o situație grea, cînd ofensiva inamicului era în plină desfășurare, a avut efecte pozitive, stimulînd energia și mărind încrederea în victorie a luptătorilor români.

Zilele de 4 și 5 august au fost folosite de ambele părți pentru odihna trupelor, reocompletări și regrupări de dispozitiv.

Dezoriant în urma insucceselor din zilele anterioare, Mackensen a ordonat comandantului Armatei 9 germane să mute din nou lovitura principală în lunca Siretului, pentru a cuceri orașul Mărășești și a-și deschide drum spre nord.

Pentru Comandamentul nostru menținerea zonei Mărășești era de o mare importanță. Dacă inamicul reușea să rupă apărarea trupelor române la vest de această localitate și să-și dezvolte ofensiva spre nord, stînga Armatei 1 române și forțele Armatei 6 ruse ar fi fost tăiate de restul dispozitivului strategic aliat din Moldova²⁹.

Situația era grea, deoarece în sectorul cel mai sensibil inamicul a concentrat 3 divizii, în fața cărora era numai Divizia 13 infanterie română, fapt ce asigura trupelor germane o mare superioritate în forțe și mijloace. În dimineața de 6 august, la ora 6,30, inamicul a început pregătirea de artilerie. Trupele române amenajaseră în zilele de 3—5 august, destul de sumar, o poziție formată din tranșee discontinue, acoperite în față, în sectoarele importante, cu rețele de sîrmă ghimpată, flancate de focul mitralierelor. Mai înapoi, porțiuni de tranșee jalonau o a doua poziție, care era mai puțin dezvoltată din lipsă de timp.

În spatele pozițiilor infanteriei, artileria ușoară își construise adăposturi pentru personal și pentru muniție și amplasamente pentru piese. Între bateriile românești erau amplasate și baterii rusești, care se bucurau de reputație în rîndul luptătorilor români.

Artileria grea română, care-și avea pozițiile de tragere pe malul de est al Siretului, a contribuit de asemenea la zdrobirea ofensivei inamicului³⁰.

La pregătirea de artilerie a inamicului, artileria noastră a răspuns cu o foarte puternică contrapregătire, care a dezorganizat în parte dispozitivul de atac al adversarului pe baza de plecare, provocîndu-i pierderi în personal și tehnică de luptă.

²⁸ General I. Prezan, *op. cit.*, p. 10—11.

²⁹ I. Cupșa, *Mărășești 1917*, București, Edit. militară, 1957, p. 63.

³⁰ I. Cupșa, *op. cit.*, p. 64.

În timpul pregătirii de artilerie, infanteria germană s-a apropiat de pozițiile trupelor române, iar la ora 9 a asaltat prima linie de tranșee.

Cu tot focul puternic al infanteriei și artileriei noastre, atacatorii au reușit să pătrundă în poziția Diviziei 13. S-au dat lupte violente corp la corp. Comandantul regimentului 47 infanterie, locotenent-colonelul R. Rossetti, a căzut rănit grav. El a avut totuși tăria să-și îmbărbăteze ostașii : „Ordon regimentului să nu treacă peste corpul meu !”³¹. Și ostașii au răspuns cu cinste ordinului comandantului. Ei au respins atacul trupelor germane cu mari pierderi pentru acestea. Toate încercările ulterioare ale dușmanului de a pătrunde pe această direcție au fost respinse de focul puternic al apărătorilor. La centrul diviziei, însă, inamicul s-a apropiat nevăzut din cauza culturilor înalte și a asaltat de la mică distanță poziția, dezorganizată în parte de focul artileriei. După o rezistență îndârjită, covârșiți de superioritatea numerică zdrobitoare a inamicului, luptătorii români au fost siliți să se replieze spre pozițiile artileriei. Rezervele locale au intrat în luptă succesiv, încercînd să oprească ofensiva trupelor germane. Dintre aceste rezerve făcea parte și compania de mitraliere comandată de căpitanul Grigore Ignat, care a ocupat în grabă o porțiune de tranșee pe direcția de pătrundere a inamicului. Ostașii acestei companii, în frunte cu comandantul, au căzut toți în luptă, dar au produs atacatorului pierderi considerabile și l-au întîrziat, asigurînd rezervelor diviziei timpul necesar pentru a interveni³².

Pînă către jumătatea zilei, inamicul, cu prețul unor pierderi enorme, cucerise jumătate din pădurea Răzoare, realizase în frontul român o pungă largă și adîncă. Situația era grea, dar Divizia 13 nu-și epuizase toate forțele : ea dispunea de o masă importantă de artilerie, iar rezerva nu era încă angajată. Comandantul diviziei a hotărît să execute un contraatac în ambele flancuri ale inamicului pătruns în dispozitivul apărării³³.

Sub loviturile convergente ale batalioanelor române care contraatacau, cea mai mare parte a trupelor germane din acest sector au fost nimicite, iar resturile acestora s-au retras în dezordine spre pozițiile de pe care plecaseră.

Chiar comandantul Armatei 9 germane a fost silit să recunoască înfrîngerea suferită în ziua de 6 august în sectorul Diviziei 13 române. În darea de seamă din seara zilei, scria : „Infanteria noastră străbătea în acest timp un teren acoperit pe mare întindere cu porumb înalt cît omul și se văzu deodată atacată în flanc de inamic, de la cea mai mică distanță. Trupele acestei divizii (115) trebuie să se retragă”³⁴.

Concomitent cu luptele duse pe frontul Diviziei 13 infanterie, inamicul ataca tot așa de puternic sectorul Mărășești. În urma unei puternice pregătiri de artilerie, valurile succesive a 2 divizii germane au pornit la atac și cu toată vitejia luptătorilor români, inamicul a reușit să pătrundă în prima noastră poziție de apărare.

Unitățile române s-au retras pe poziția a doua, care trecea prin fața gării Mărășești și pe marginea de sud a localității. Mitralierele instalate în grabă în clădirile gării și focul puternic al artileriei au pus un baraj de netrecut în calea atacatorilor.

³¹ V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*, Iași, 1930, p. 234.

³² „Actualitatea”, nr. 21, septembrie 1921.

³³ Arh. M. F. A.—M. St. M., Jurnalul de operații al Div. 13 Infanterie, dos. nr. 299/1, f. 185 a.

³⁴ Ibidem, p. 73.

Mărășești simbolizează vitejia și eroismul luptătorilor români; el și-a înscris cu cinste numele în istoria patriei noastre. În anul 1920 orașul erou a fost decorat cu „Crucea de război” de președintele Franței, Paul Deschanel³⁵.

În ziua de 6 august, Armata 9 germană a suferit o înfrângere care a avut o influență hotărâtoare asupra desfășurării ulterioare a bătăliei de la Mărășești. Începând din această zi, Armata 9 germană a trecut la apărare în Valea Siretului, fiind constrinsă să renunțe la scopurile pe care și le propusese la începutul ofensivei.

Comandantul Armatei 9 germane a recunoscut înfrângerea suferită în ziua de 6 august 1917 și nevoia imperioasă pentru trupele sale de a trece la apărare în sectorul principal al frontului. În darea de seamă din seara zilei către Grupul de armate Mackensen, se spunea: „Pentru că o punere în ordine a unităților și un repaus al trupei se arătau absolut necesare și pentru că în urma luptelor grele efectivul infanteriei scăzuse, o continuare a ofensivei nu mai păru de consiliat și în consecință se ordonă ca deocamdată să se păstreze și să se fortifice pozițiile cucerite”³⁶.

La 15 august Armata 9 germană a reluat ofensiva cu aripa stângă, în sectorul Muncelu, într-un scop mult mai modest decât cel pe care și-l propusese inițial comandantul acesteia. Generalul von Eben intenționa doar să ajute ofensiva din valea Oituzului. Cu prețul unor pierderi considerabile, dușmanul a reușit să realizeze un intrînd la nord și la nord-vest de sat, unde prin eforturile comune ale trupelor de la aripile vecine ale Armatei 1 și 2 române, ofensiva sa a fost oprită. Asupra acestui intrînd trupele noastre, împreună cu cele ruse din zonă, au executat puternice contralovituri, care au zdrobit definitiv capacitatea ofensivă a Armatei 9 germane, silind-o să treacă, începând de la 21 august, la apărare pe întregul front.

Ca și în cursul întregii bătălii, în luptele de la Muncelu trupele române au avut o comportare vitejească. În ultima zi a bătăliei a căzut, răpusă de focul unei mitraliere germane, Ecaterina Teodoroiu, eroina de la Jiu³⁷. Ea lucrase ca soră într-un spital de campanie, iar în timpul luptelor din octombrie 1916 se găsisse printre apărătorii orașului Tg. Jiu. Ulterior, s-a angajat voluntar în rîndurile armatei, unde i s-a acordat gradul de sublocotenent și conducerea unui pluton de infanterie. Eroismul și jertfa ei reprezintă unul din aspectele aportului adus de femeile române la înfrîngerea dușmanului cotropitor.

Bătălia de la Mărășești constituie cea mai mare și cea mai însemnată victorie a forțelor române din timpul primului război mondial. „Bătălia de la Mărășești, prin durata, prin proporțiile și intensitatea ei, rămîne una din cele mai formidabile vărsări de sînge ale marelui război”, scria poetul Octavian Goga³⁸. Încercarea dușmanului de a scoate România din război s-a soldat cu pierderea pentru el a 60—65 000 de soldați și ofițeri morți, răniți și dispăruți³⁹. Chiar ministrul de externe al Austro-Ungariei, contele Czernin, scria: „Ultimul atac al trupelor germane la Mărășești s-a terminat cu o înfrîngere a germanilor, ridicînd mult moralul armatei române”⁴⁰.

³⁵ Revista „România în timpul războiului 1916—1918”, septembrie 1920, p. 170.

³⁶ Gh. Dabija, *op. cit.*, p. 198.

³⁷ V. Nădejde, *op. cit.*, p. 235.

³⁸ O. Goga, *Ne învață Mărășeștii*, în ziarul „România” din 8 august 1917.

³⁹ Revista „România în timpul războiului 1916—1918”, septembrie 1920, p. 170.

⁴⁰ *Destăinuirile contelui Czernin, București, 1919*, p. 27.

Succesul obținut a fost plătit cu un însemnat tribut de sânge. Armata 1 română a pierdut în cursul bătăliei aproape 27 000 de oameni (morți răniți și dispăruți).

Patriotismul fierbinte, suport profund al vitejiei și eroismului ostașilor, inițiativa și ingeniozitatea tuturor luptătorilor, capacitatea, iscusința și perspicacitatea comandanților au fost factori principali care au asigurat izbînda în această aprigă bătălie. Faptele săvîrșite de căpitanul Ignat, sergentul Iliescu, sergentul Bucătaru, Ecaterina Teodoroiu și mii de alți ostași eroi, vor constitui întotdeauna pilde înălțătoare de bărbăție și curaj, de patriotism înflăcărat. În cripta de onoare a Mausoleului de la Mărășești, alături de căpitanul Ignat și de alți eroi căzuți în luptele din acest raion, se găsește și corpul Măriucăi Zaharia din Pădureni. Această fetiță de 12 ani a înlocuit, în timpul luptei din ziua de 6 august, un observator de artilerie care fusese lovit de un proiectil inamic. În timp ce transmitea prin telefon informații asupra mișcării trupelor germane, fetița eroină a fost ucisă de focul artileriei inamice.

Chiar și dușmanul a fost silit să recunoască eroismul ostașilor noștri. Comandantul Corpului 1 armată german, înfrînt în ziua de 6 august, scria : „Rezistența românilor a fost îndirjită și s-a exprimat prin 61 de contraatacuri, în timpul celor 19 zile de luptă. Luptele din august au dovedit că românii erau adversari redutabili”⁴¹.

Bătălia de la Mărășești va rămîne în istoria patriei noastre ca un exemplu înălțător de vrednicie, tenacitate și eroism.

BĂTĂLIA DE LA OITUZ

La 26 iulie, în timp ce bătălia de la Mărășești era în plină desfășurare, o puternică grupare din Armata 1 austro-ungară a trecut la ofensivă în valea Oituzului, pentru a-și uni eforturile cu ale Armatei 9 germane. Această grupare era comandată de același general Gerock, care fusese pus pe fugă de înaintarea vijelioasă a ostașilor noștri la Mărășești.

Diviziile de la dreapta Armatei 2 române, care au suportat lovitura Grupului Gerock, luaseră în primire sectorul de la trupele ruse numai cu cîteva zile mai înainte. Unitățile aliate nu efectuaseră lucrări genistice suficiente, iar trupele noastre nu avuseseră timpul pentru aceasta⁴². Lipsa unui sistem dezvoltat de lucrări genistice s-a resimțit în apărarea trupelor române.

În ziua de 26 iulie, după o puternică pregătire de artilerie, executată în parte cu proiectile încărcate cu substanțe toxice de luptă, gruparea de izbire a Grupului Gerock a trecut la ofensivă. Sub presiunea unui inamic de 4—5 ori mai numeros, trupele române s-au repliat la est de localitatea Herăstrău, care pînă în seara zilei a fost ocupată de inamic⁴³. Prin pătrunderea în lungul Oituzului, dușmanul amenința să rupă frontul nostru și să pătrundă în valea Troțușului. Armata 2 a trimis spre sectorul amenințat toate rezervele care au încetinit mult ritmul ofensivei inamicului. În trei zile de luptă acesta nu înaintase mai mult de 3—5 km cu prețul unor pierderi foarte mari.

⁴¹ Gh. Dabija, *op. cit.*, p. 631.

⁴² Arh. M. F. A.—M. St. M., dos. C. 4/1917, nr. 14, f. 223.

⁴³ Ibidem, dos. nr. 55, vol. I, arh. f. 12—18.

Inamicul continua însă presiunea. Armata 2 română își epuizase rezervele și se găsea într-o situație grea. Generalul Averescu a cerut în ziua de 28 iulie ajutoare grabnice Marelui Cartier General⁴⁴. Situația era agravată de faptul că Armata 9 germană presa puternic în zona Mărășești, iar rezervei M. C. G. îi trebuia un oarecare timp până să sosească. S-au trimis în grabă spre Oituz o divizie de cavalerie, batalionul vânătorilor de munte recent creat și Brigada de grăniceri.

În ziua de 29 iulie trupele de la dreapta Armatei 2 române au trecut printr-o criză serioasă. Inamicul a reluat cu putere ofensiva și a reușit să cucerească vârful Cireșoiaia, amenințând să taie legătura Armatei 2 române cu Armata 9 rusă vecină din dreapta. Regimentul 15 infanterie a opus o rezistență eroică pe Cireșoiaia, unul din stâlpii apărării trupelor române, dar, atacat puternic și supus unui bombardament nimicitor de artilerie, a fost silit să se retragă în valea Troțușului⁴⁵.

Între timp au sosit primele întăriri care au fost angajate imediat în luptă. Două batalioane, printr-un contraatac viguros, au reușit să oprească înaintarea dușmanului, să recucerească o parte din terenul pierdut⁴⁶ și să consolideze situația la joncțiune cu trupele ruse vecine. Divizia 1 cavalerie, abia sosită în zonă și batalionul de vânători de munte contraatacând prin surprindere, la ora 19, au respins trupele inamice, producându-le pierderi mari și capturând numeroși prizonieri și tehnică de luptă. Până seara au recucerit pantele de est ale Dealului Coșna, consolidând astfel situația și în acest sector al frontului⁴⁷. Două escadrile de aviație române bombardau în acest timp pozițiile inamicului.

Momentul de criză în situația trupelor române trecuse, ofensiva inamicului era zăgăzuită. Raportul de forțe în acest sector începea să se schimbe treptat, superioritatea trecând de partea trupelor noastre.

În ziua de 30 iulie Armata 2 română a făcut pregătiri pentru executarea unor riposte ofensive de mai mare amploare⁴⁸. Regimentele 27 și 15 infanterie împreună cu batalionul de vânători de munte, în cooperare cu un regiment rus, s-au avîntat la atac pentru recucerirea Vîrfului Cireșoiaia (cota 772). Trupele austro-ungare s-au retras în panică, lăsînd pe teren numeroși morți și răniți.

În ziua următoare, atacurile au continuat. Unitățile române au cucerit Cireșoiaia (cota 772), principalul centru de rezistență al inamicului din acest sector⁴⁹.

Divizia de cavalerie ducea lupte înverșunate în zona Dealului Coșna, unde era un alt batalion principal al apărării inamicului. Călăreții noștri, luptînd ca infanteriști, au reușit prin aprige lupte corp la corp să cucerească Dealul Coșna, pe care apoi l-au menținut ferm, cu toate atacurile repetate ale inamicului⁵⁰.

În ziua de 6 august, concomitent cu lovitura Armatei 9 germane, din sectorul Mărășești—pădurea Răzoare, a reluat ofensiva și Grupul Gerock⁵¹.

⁴⁴ Arh. M. F. A.—M. St. M., fond Armata 2/1917, dos. nr. 65, f. 74.

⁴⁵ Ibidem dos. nr. 68, f. 202.

⁴⁶ Ibidem, dos. nr. 55, vol. I a, f. 57.

⁴⁷ Ibidem, dos. nr. 55, vol. I a, f. 58.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Al. Ioanițiu, *op. cit.*, p. 352, 353.

⁵⁰ Ibidem, p. 353.

⁵¹ Ibidem, p. 354.

Luptele au avut un caracter extrem de înverșunat. Trupele române au opus o rezistență dîrză, combinată cu violente contraatacuri. Ele au zdrobit ofensiva inamicului, care a fost silit să treacă la apărare și aici, ca și în valea Siretului.

În bătălia de la Oituz, ca și în cea de la Mărășești, forțele Puterilor Centrale au fost înfrînte. Ele n-au reușit nici pe departe să-și atingă scopurile propuse. Comunicațiile din Valea Trotușului, ca și resursele de petrol și cărbune, au rămas în continuare în stăpînirea noastră. Și în această bătălie militarii români au dovedit alese calități ostășești. În condiții grele de teren, adesea în inferioritate numerică ei au făcut eforturi foarte mari, reușind să zdrobească ofensiva Grupului Gerock și să înmormînteze speranțele comandamentului Puterilor Centrale de a obține un succes hotărîtor pe frontul român. Faptele lor glorioase îmbogățesc tradițiile eroice ale armatei române. Caporalului Mușat, care fusese rănit în luptele din toamna anului 1916, i se amputase unul din brațe. Deși incomplet vindecat, cînd au reînceput luptele în vara anului 1917 a fugit din spital pe front, pentru a-și aduce contribuția la înfrîngerea cîmpitorilor germani. Luptînd cu ardoare în primele rînduri ale grănicerilor, a căzut în luptele din raionul Coșna, pe cînd arunca grenade cu mîna care îi rămăsese teafără⁵².

În vara anului 1917, armatele române au obținut victorii strălucite. Apărînd pămîntul scump al patriei, ele au barat drumul Puterilor Centrale spre grînarul Ucrainei și în acest fel, ca și prin pierderile provocate trupelor germane și austro-ungare, au slăbit capacitatea de rezistență a adversarilor Antantei, aducînd un aport esențial la obținerea victoriei finale. Influența ziar englez „Times” remarcă pe bună dreptate că înfrîngerea Puterilor Centrale pe frontul român, în lunile iulie—august 1917, „este lovitura cea mai importantă pe care au primit-o germanii în răsăritul Europei”⁵³.

Puternica rezistență opusă de armata română, în fața căreia s-au năruit atacurile violente și succesive ale trupelor germane și austro-ungare, strălucita victorie obținută de ostașii români la Mărăști, Mărășești și Oituz în vara anului 1917 au avut un puternic ecou pe plan intern și internațional. În izvoarele timpului din multe țări ale lumii sînt consemnate evenimentele petrecute în România, este subliniată importanța militar-strategică, politică și morală a acestor bătălii în desfășurarea evenimentelor din acea perioadă. Pentru prima dată o grupare de forțe germane de sub comanda generalului Mackensen a fost înfrîntă, faima lui de „spărgător de fronturi” și de „victoriosul” fiind umbrată de hotărîrea neclintită a trupelor române de a apăra și elibera pămîntul străbun. Desfășurarea și rezultatul bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din iulie—august 1917, au preocupat opinia publică europeană și internațională, care a urmărit cu viu interes dezno-dămîntul lor.

Oamenii politici ai vremii le-au elogiât în presă, interviuri, declarații oficiale, comentarii, discursuri, telegrame etc. Materialele referitoare la cele petrecute în România au apărut adeseori chiar pe prima pagină în

⁵² C. Kirișescu, *op. cit.*, vol. II, p. 618, 619.

⁵³ Ziarul „România” din 26 august 1917.

ziare de mare tiraj din Anglia, Franța, Rusia etc. Istoriografia vremii le-a rezervat spații însemnate, descriindu-le cu admirație și lux de amănunte, conferindu-le o semnificație deosebită, apreciindu-le ca un eveniment de importanță internațională.

Aria geografică largă de răspîndire a știrilor despre succesele armatei române, rapiditatea și diversitatea căilor de transmitere a acestor știri arată interesul cu care opinia publică mondială a urmărit acțiunile din România, apreciindu-le ca un moment de mare importanță în lupta împotriva Puterilor Centrale.

Primul ministru englez din acel timp, Lloyd George, în discursul rostit la Rukenbead, în ziua de 9 august 1917, aprecia astfel rezistența armatei române : „Cine ar putea să omită importanța rezistenței armate, pe care România o opune inamicului comun ... Fiii ei apără o mare parte a țării împotriva unei invaziuni dușmane ... În condiții descurajante, românii s-au luptat cu succes și chiar germanii s-au mirat de această rezistență eroică”⁵⁴. Iar în telegrama trimisă guvernului român, la 31 august 1917, scria printre altele : „doresc să exprim din partea guvernului britanic profunda noastră admirație pentru curajul eroic și avîntul ce l-a dovedit poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără seamăn ... Reconstituirea armatei române și rezistența îndrîjită — rezistență atît de prețioasă pentru cauza comună — pe care această armată o opune dușmanului în acest moment, în condiții de o greutate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber”⁵⁵.

În același timp, Theodor Roosevelt, fost președinte al Statelor Unite ale Americii, în interviul acordat, la 27 august 1917, corespondentului de la New York al ziarului „România” aprecia că : „În acest război soldații români au dovedit multă vitejie. Singurul punct sigur pe frontul oriental e locul unde se află armata română”⁵⁶.

Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz au fost apreciate și de o serie de ofițeri și generali ai armatelor statelor aliate, în rîndul cărora au suscitât un viu interes calitățile militare ale soldaților și ofițerilor români. În numeroase articole și lucrări consacrate primului război mondial, părți importante sînt dedicate analizei modului cum au fost organizate și conduse aceste acțiuni.

Admirația acestor militari față de eroismul de care au dat dovadă soldații români este exprimată într-o serie de telegrame, articole de presă apărute chiar în timpul luptelor. Astfel, ministrul de Război al Franței Painlevé, într-o telegramă de felicitare din iulie 1917, adresată ministrului de Război al României în urma luptelor de la Mărăști, arăta : „Armata franceză a aflat cu bucurie despre frumoasele succese ale armatei române refăcută de curînd și nerăbdătoare în dorința ei de a curăți pămîntul patriei cotoplit încă ... Rog transmiteți felicitările cele mai călduroase și urările cele mai vii ale soldaților francezi către frații lor de arme”⁵⁷.

Comandantul armatei italiene, generalul Cadorna, în telegrama din 15 august 1917, adresată misiunii militare italiene la Iași, scria : „Vă rog să exprimați via mea admirație comandantului suprem

⁵⁴ „Mișcarea”, nr. 195, din 30 august 1917.

⁵⁵ Arh. M. F. A. — M. St. M., fond M. C. G. 1917, f. 507—517.

⁵⁶ „România”, an. I, nr. 265 din 11 noiembrie 1917.

⁵⁷ Ibidem, nr. 165 din 20 iulie 1917.

român, pentru proba măreață dată de către trupele române în luptele din regiunile Mărăști, Oituz și Mărășești. Spuneți că armata italiană urmărește cu frățească simpatie strălucitele acțiuni ale soldaților români, care se arată demni coborâtori ai victorioșilor cuceritori ai Plevnei. Prezentați cordialele mele urări pentru continuarea operațiunilor contra dușmanului comun, care și pe frontul nostru, acum, e puternic atacat și greu încercat”⁵⁸.

Generalul Pershing, șeful misiunii militare a S.U.A. în Franța, a declarat la 14 august 1917 : „Admir splendidul eroism al armatei române, care și-a apărât cu îndirjire pământul patriei”⁵⁹. Șeful misiunii militare franceze în România, generalul Berthelot, în răspunsul dat la o telegramă a generalului Eremia Grigorescu, comandantul Armatei 1 române, mulțumea pentru laudele aduse de acesta ofițerilor francezi de pe frontul român, arătând că ei au avut „o pildă vie în atitudinea și bravura ofițerilor și soldaților români, care atrag în acest moment admirația tuturor armatelor aliate și cărora chiar dușmanii le aduc elogi”⁶⁰. Iar în interviul acordat unui corespondent al cotidianului „România” din 23 septembrie 1917, el arăta : „Armata românească ? După cum ați relevat, dușmanii scontau ca o certitudine inevitabilă, acum o lună, înfringerea României, evacuarea Moldovei.

Răspunsul îl cunoaștem. Armata română a urcat splendid panta pe care se scoborise fără voia și fără vina ei.

Chemată la suprema încercare a ofensivei trecute și a luptelor de la sud, armata României a dat nenumărate dovezi de eroism.

Soldații români luptă admirabil. Sînt la înălțimea celor mai viteji apărători.

Ei sînt cei mai buni soldați ai lumii”⁶¹.

Șeful misiunii militare engleze în România, generalul Gren Leey, impresionat și el de eroismul armatei române, scria, la 29 ianuarie 1920, generalului Prezan următoarele : „voi păstra întotdeauna cele mai calde sentimente de prietenie pentru România și cea mai mare admirație pentru splendida ei armată”⁶².

Referindu-se la starea de spirit a militarilor români din zilele anterioare marilor bătălii de la porțile Moldovei, generalul Nicolai Monkevitz scria : „În regimentele românești care se pregăteau de atac ... un măreț avînt războinic însuflețea armata reînviată și consolidată; ofițerii și soldații așteptau cu nerăbdare bătălia pentru ... a elibera teritoriul invadat”. În continuare el arată că „armata germană, atacatoare, avea de asemenea încredere în conducerea șefilor, și aștepta sfîrșitul războiului, ca rezultat al terminării luptelor de pe acest front și al dobîndirii de noi surse de alimente”. Din analiza stării de spirit a armatelor beligerante autorul apreciază „caracterul înverșunat al luptelor ce au urmat”⁶³.

⁵⁸ Arh. M. F. A. — M. St. M., fond M. C. G. 1917, dos. 55, f. 560, vezi general C. Găvănescu, „Epopeea română”. *Războiul pentru întregirea neamului, august 1916—aprilie 1918*, Iași, 1918, p. 129; vezi ziarul „Mișcarea”, nr. 184 din 17 august 1917.

⁵⁹ Arh. M. F. A. — M. St. M., fond M. C. G. 1917, dos. 55, f. 561; vezi și gen. Găvănescu, *op. cit.*

⁶⁰ Ibidem, f. 560.

⁶¹ „România”, nr. 223 din 23 septembrie 1917.

⁶² „România militară”, nr. 2/1935, p. 11.

⁶³ General N. Monkevitz, *La décomposition de l'armée russe*, p. 74.

Dacă o serie de militari din tabăra aliată a elogiat și admirat fermitea și puterea de sacrificiu a ostașilor români în luptele din vara anului 1917, nici generalii și ofițerii armatelor adverse, istoricii și publiciștii din Germania, Austria, nu au putut trece sub tăcere eroismul soldatului român.

Sînt cunoscute lucrări semnate de feldmareșalul von Hindenburg, generalul Kurt von Morgen, scriitorul M. Schwarte, istoricii Köster Adolf și Hanz Carossa și alții. În multe din aceste lucrări se constată încercarea de a denatura adevărul istoric, de a minimaliza rolul și importanța luptelor de la Mărășești, în desfășurarea războiului. Totuși, sub imperiul de netăgăduit al faptelor istorice, autorii se referă la evenimentele principale ale acelor vremi, între care și la lupta armatei române pentru înfrîngerea ofensivei germane. Astfel, feldmareșalul von Hindenburg, în lucrarea sa *Aus meinem Leben*, referindu-se la bătălia de la Mărășești scria : „O încercare făcută de noi ulterior, de a sparge frontul în Moldova, printr-un atac dinspre Focșani, nu a reușit”⁶⁴. De asemenea, generalul german Kurt von Morgen în lucrarea sa *Meiner truppen Heldenkämpfe* menționează că : „Rezistența dușmanului, în special a românilor, a fost neobișnuit de dîrză și s-a manifestat prin 61 de contraatacuri (pe frontul Corpului 1 armată german) în decursul celor 14 zile. Ele au condus la lupta la baionetă. Acestea ne-au pricinuit pierderi considerabile.

Luptele din august (1917) ne-au adus e drept un succes local, dar nu unul hotărîtor ; ele au dovedit că românii deveniseră un adeversar demn de respectat. După o pregătire de șase luni înapoia frontului, sub conducerea franceză, ei se băteau mai bine, erau conduși cu mai multă dibăcie și în special artileria și infanteria cooperau mai strîns ca la începutul campaniei”⁶⁵.

Amintind în scrierile sale despre luptele armatelor germane pe frontul din Moldova, scriitorul german M. Schwarte, în lucrare *Der grosse Krieg*, sublinia dîrzenia de care a dat dovadă soldatul român, recunoscînd public eroismul acestuia. „Printr-o rezistență îndîrjită — se arată în lucrare — opusă unei ofensive bine pregătită și prin numeroase contraatacuri energice, pînă la lupta corp la corp, fără nici o considerație față de grelele pierderi suferite, diviziile române . . . au știut să apere patria lor de o completă cucerire. Luptele de la Focșani și Tg. Ocna (Oituz), sau bătălia de la Mărășești cum îi zic românii, au devenit mîndria armatei române în războiul mondial”⁶⁶.

Un ofițer superior german, participant la luptele din Moldova, în declarația din 14 martie 1918 a exprimat astfel părerea ofițerilor și soldaților din unitatea sa : „Au fost uimiți de desfășurarea luptelor din vara anului 1917, care au răsturnat integral planurile ofensivei germane, fapt care a atras după sine disgrația finală a feldmareșalului Mackensen, care nu va mai primi nici o comandă pe front”⁶⁷.

Cunoscutul istoriograf german Köster Adolf în lucrarea *Sturmschar Falkenheims* descriind luptele de pe Carpați la care a participat, impresionat de vitejia dovedită în lupte grele de militari români, consemna : „Românii se apără cu deznădejde pentru fiecare metru pătrat de pămînt din prețioasele lor plaiuri. Și luptă cu o îndărătnicie surprinzătoare.

⁶⁴ „România militară”, nr. 2/1935, p. 11.

⁶⁵ Kurt von Morgen, *Meiner Truppen Heldenkämpfe*, Berlin, 1920, p. 125.

⁶⁶ „România militară”, nr. 2 1935, p. 11.

⁶⁷ Arb. M. F. A. — M. St. M. — fond. N. C. C. — 1917-1918, des. nr. 489.

De când au fost împinși înapoi din pasul Bran, ei își protejează foarte bine flancurile. Sînt oameni iscusiți și completează educația lor militară cu o agerime intelectuală și o facultate de adaptare miraculoasă”⁶⁸.

Un alt istoric german, Hanz Carossa, în lucrarea *Rumänisches Tagesbuch*, referindu-se la luptele de la Oituz, arată că: „Ai noștri vorbesc cu admirație despre disprețul de moarte cu care luptă românii. Ori de cîte ori pregătesc un atac, izbucnește melodia unui marș, în sunetele căruia soldații se reped ca nebunii”⁶⁹.

Larga publicitate de care s-au bucurat luptele din Moldova în presa vremii ilustrează puternica impresie produsă peste hotare. Presa din țările aliate și neutre a pus la dispoziție coloanele sale descrierilor, știrilor, relațiilor și aprecierilor făcute de diverse personalități militare, de litere, ziaristi etc., care au cules informații directe de pe cîmpul de bătaie.

Cotidienele din Anglia au publicat numeroase articole dedicate luptelor de pe frontul român. Ziarul „Times”, referindu-se la ofensiva armatei române de la Mărăști, din iulie 1917, scria: „românii și-au luat o frumoasă revanșă pentru înfrîngerile din toamna trecută; refăcuți atît în număr cît și în putere ei resping pe germano-austrieci în regiunea nord-vest de Focșani, între riul Trotuș și Putna”⁷⁰. Tot același ziar, în numărul său din 30 iulie 1917, arată că: „armata română reconstituită atacă viguros... obținînd succese remarcabile“. Iar în numărul din 17 august 1917 publică un articol semnat de corespondentul său militar de pe frontul român, care aprecia că „Apărarea frontului Mărășești, la nord de Focșani, a fost cea mai strălucită faptă de arme săvîrșită de români... Românii s-au bătut cu un eroism care este mai presus de orice laudă. Soldații germani au fost așa de violent atacați, încît aruncau armele pentru a fugi mai iute sau pentru a nu fi făcuți prizonieri. Această înfrîngere este lovitura cea mai importantă pe care au primit-o germanii în Orientul European”.

Ziarul partidului liberal englez, „Manchester Guardian”, în numărul său din 31 august 1917, relevînd importanța victoriei armatei române, arată că ea: „lupta fără încetare pentru apărarea patriei sale... Rezultatele acestei acțiuni se vor simți multă vreme chiar după sfîrșitul războiului”.

Ziarul londonez „Truth”, într-un articol publicat în numărul său din 2 octombrie 1917, descriind bătălia de pe Siret și Trotuș, după ce apreciază „moralul excelent al trupelor române”, arată cît de grea a fost înfrîngerea suferită de trupele germane. „De la 6 la 16 august — se arată în articol — lupta urma continuu, încheindu-se cu înfrîngerea germanilor care au aruncat în aceste lupte nu mai puțin de șaisprezece divizii în tendința lor de a trece Siretul în Moldova. Deși românii au trebuit să se retragă cu intenția de a proteja trecerea riului, ei au oprit de fapt înaintarea lui Mackensen și au scăpat Moldova de invaziunea vrăjmașă. Au făcut aceasta prin ei înșiși... Românii pot fi mîndri de succesul lor. Ofensiva lor din 24 iulie cu retragerea ce a urmat și oprirea pe Siretul mijlociu formează un record de curaj, de rezistență și de hotărîre, care rareori

⁶⁸ „România militară”, nr. 2/1935, p. 6.

⁶⁹ Ibidem, p. 7.

⁷⁰ „România”, an. I, nr. 165, din 20 iulie 1917.

a fost întrecut în acest război și a restaurat complet creditul acordat armatelor române”.

În numărul său din 7 august 1917, ziarul „Morning Post” a publicat o dare de seamă în care erau descrise luptele desfășurate în cadrul bătăliei de la Mărăști, pe valea Putnei și Sușiței, evocând în același timp eroismul soldaților români. „Prestigiul armatei române — se arată în darea de seamă — a fost complet restabilit și ea și-a câștigat grațitudinea și admirația tuturor aliaților”⁷¹. Ziarul „Evocke Telegraph” din 17 noiembrie 1917 scria că : „Eroismul României și al armatei sale a stîrnit admirația guvernului și poporului englez”⁷², iar ziarul „The Teachers World”, în numărul său din 18 noiembrie 1917, arată că : „Nu s-a recunoscut în destul ce succes, în adevăr uimitor, a avut România, respingînd pe Mackensen, care voia să pătrundă pînă la Odesa și Marea Neagră”⁷³.

În trecere prin Anglia, dramaturgul francez Robert de Flers, care a stat paisprezece luni pe frontul din România, ca atașat pe lângă misiunea militară franceză, a acordat un interviu ziarului londonez „Daily Chronicle”. Gazeta amintită a publicat, în numărul său din 12 octombrie 1917, convorbirea cu acesta sub titlul „România eroică”.

Cuvintele calde ale scriitorului constituie încă un inel la marele corolar al aprecierilor date eroismului soldatului român. „Acum — se arată în articol — închipuiți-vă dificultățile care s-au grămădit asupra acestei țărișoare. Frontiera ei de 1 400 km... trebuie să fie apărată de 600 000 de oameni. Acești oameni au fost copleșiți de teribile încercări și au avut a se retrage în timpul unei ierni aspre. Suferințele lor au fost imense. La nenorocita situație militară s-au adăugat bolile și foamea. Epidemiile provocate de viermină făceau ravagii. Lipsa de hrană provocată de greutatea transportului, a fost iarăși pricină de mortalitate. Am văzut oameni morți pe marginea drumurilor, în șanțuri, în gări, în căruțele bejenilor.

Dacă ai fi spus, a doua zi după căderea Bucureștilor, că acești oameni vor birui armata lui Mackensen, ai fi fost luat drept un poet. Și cu toate acestea, lucrul s-a întîmplat. Așa a fost”⁷⁴.

Vorbînd în amănunțime despre eroismul ostașilor români, gazeta londoneză arată ajutorul primit de armata română din partea misiunilor franceză și engleză. „Dar acest ajutor — arată Robert de Flers — n-ar fi fost de nici un folos fără calitatea magnifică a trupelor. Moralul lor a fost admirabil”.

Ziarul francez „Excelsior” din 19 august 1917, referindu-se la disproporția dintre forțele ce se înfruntau pe frontul românesc, scria cu admirație : „pe toată linia, ofensiva lui Gerock și Mackensen a fost oprită grație unei rezistențe cu atît mai mare și mai demnă de admirație cu cît disproporția numărului era mare”⁷⁵. Într-un alt număr al său arăta că : „Poporul francez urmărește cu adîncă simpatie și cu speranțele cele mai depline valoroasele eforturi ale acestui mic popor ce merită o soartă mai bună. Incontestabil, victoria de la Mărășești dă României toată încrederea

⁷¹ „România”, I, nr. 200 din 27 august 1917.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ „România militară”, nr. 2/1935, p. 12.

⁷⁵ „Mișcarea”, XI, nr. 190, din 22 august 1917.

și toate speranțele”. Iar directorul ziarului „Le Figaro” aprecia că „Mărășeștii sînt Verdunul român”⁷⁶.

Ziarul rus „Novoe Vremia” din 30 iulie 1917, după ce face un istoric al evoluției relațiilor militare româno-ruse, se referă la luptele din Carpați, arătînd că: „armatele romine organizate au revenit pe front. Aspectul lor cu adevărat războinic și entuziasmul erau admirabile, impunînd respect chiar bătrînilor soldați din garda rusă”⁷⁷.

Cu toate opreliștile impuse de ocupația străină, presa statelor de sub ocupația germană, în ciuda cenzurii a strecurat aprecieri elogioase la adresa armatei române. În ziarele daneze „Berlingske Tidende”, „National Tidende” și altele din acea vreme se întîlnesc aprecieri ca: „Ultimele operații ale armatei române, mai cu seamă luptele de lîngă Mărășești, sînt o mare victorie pentru aliați. În cursul acestor operații germanii au uzat 14 divizii, fără a putea atinge scopul dorit. Românii se bat cu vitejie și aduc un neprețuit serviciu aliaților”⁷⁸.

În numărul său din 11 octombrie 1917, ziarul „România” publică în traducere o impresionantă scrisoare adresată regimentului 21 infanterie român, care a participat pe frontul din Moldova, de către Asociația amicală a foștilor soldați ai regimentului 21 infanterie francez:

„Paris, 27 august 1917.

Foștii soldați ai regimentului 21 infanterie francez către camarazii lor din regimentul 21 românesc.

La începutul celui de-al doilea an de război al poporului român, foști soldați ai regimentului 21 infanterie francez, cu toții într-o unire, adresează camarazilor lor din regimentul 21 infanterie român urări fierbinți pentru salvarea patriei lor și zdrobirea dușmanului comun. Față de atîtea suferințe și acte de eroism, față de atîta devotament și glorie, dobîndită în comun pe toate cîmpurile de bătaie, ei sînt siguri de viitor. Cu străduință, victoria va încununa într-o zi toate eforturile noastre. Încrederea aceasta absolută face pe popoare puternice și oțelite. Așteptînd această zi glorioasă, strigăm cu toții din toată puterea piepturilor noastre:

Trăiască România!

Trăiască armata română!

Trăiască regimentul 21 infanterie român”⁷⁹

Nici presa Puterilor Centrale n-a rămas indiferentă. Cu toată rezerva și rețineria pe care o avea asupra înfrîngerilor suferite de armatele germane pe frontul din România, făcea aluzie la rezistența îndîrjită opusă de armata română. Ziarele germane care nu aveau pînă atunci decît cuvinte jignitoare la adresa României și a armatei sale, o dată cu bătălia de la Mărășești și-au schimbat tonul ca prin farmec. În comentariile lor se amintea neconținut de „rezistența dîrză” și „neobișnuit de vie” a trupelor române. Ziarul „Fremdenblatt”, organ al Ministerului de Externe al Austro-Ungariei, în numărul său din 20 septembrie 1917 scria că „Armata română reorganizată, compusă din 15 divizii, luptă cu vitejie și îndîrjire. La Ocna, împotriva înălțimilor de la nord-est de Soveja, precum și împotriva

⁷⁶ „Mișcarea” XI, nr. 190, din 23 septembrie 1917.

⁷⁷ „România”, I, nr. 176 din 31 iulie 1917.

⁷⁸ „Mișcarea” XI, nr. 237 din 19 octombrie 1917.

⁷⁹ „România”, an. I, nr. 238 din 11 octombrie 1917.

pozițiilor de ambele părți ale Sușitei, atacurile reluate după puternice pregătiri de artilerie au dus în repetate rânduri la aprige lupte corp la corp. Dușmanul se bate bine”⁸⁰.

Din aprecierile criticilor militari germani și austriei apare marea însemnătate pe care Comandamentul german o atribuia bătăliei de la Mărășești. Iată ce scria în această privință ziarul „Neue Freie Presse” din 27 iulie 1917, adică a treia zi după pornirea ofensivei germane la nord de Focșani. „În sudul Moldovei se află cea mai mare parte din armata română refăcută. Prin ciocnirea de mase mari, lupta începe să ia aici un caracter *decisiv* între noi și români. Pentru noi nu poate fi decât îmbucurător acest fapt. O victorie asupra lor, care nu poate întârzia, va fi cu atât mai hotărâtoare”⁸¹. În bătălia de la Mărășești, după cum se știe, victoria care trebuia să fie „decisivă” a aparținut armatei române.

Simpatia de care s-a bucurat armata română în rîndurile opiniei publice internaționale, ca urmare a victoriilor obținute împotriva armatelor Puterilor Centrale, în luptele de pe Carpați, arată de fapt dorința popoarelor de a lua sfârșit războiului care adusese omenirii suferințe, foamete, doliu, adîncind și mai mult mizeria maselor.

Ridicarea la luptă a poporului român, sacrificiile enorme de care au dat dovadă masele populare, eroismul ostașilor pe front, care au stîrnit admirația întregii omeniri, arată dragostea acestora față de patrie și hotărîrea lor fermă de a apăra și elibera vatra străbună. Pierderile provocate de armata română trupelor germane și austro-ungare au slăbit capacitatea de rezistență a adversarilor Antantei, aducînd un aport esențial la obținerea victoriei finale.

Ecolul puternic produs peste hotare de luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz subliniază mai mult semnificația evenimentelor istorice petrecute în România acum o jumătate de secol.

Mărășeștii vor rămîne în veci un simbol al eroismului poporului român, în lupta pentru apărarea libertății și independenței sale naționale. „Ne plecăm cu venerație în fața eroilor națiunii — arăta Secretarul general al C. C. al P. C. R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea ținută la împlinirea a 50 de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz —, în fața celor care nu și-au precupețit viața pentru a asigura libertatea și progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia mărețului edificiu pe care îl înălțăm astăzi pe meleagurile României socialiste. Fie ca memoria celor ce au căzut la Mărăști, Mărășești și Oituz să prind cu pieptul lor armatele imperialismului german, să trăiască veșnic în conștiința poporului, îmbărbătîndu-l întotdeauna în lupta pentru binele și prosperitatea Republicii Socialiste România”⁸².

Aniversarea a 50 de ani de la victoriile obținute de ostașii români în vara anului 1917 a constituit un prilej de reafirmare a recunoștinței poporului român față de eroii care s-au jertfit pentru libertatea și independența patriei.

⁸⁰ V. Bianu, *Însemnări din războiul României*, tom. I, Cluj, 1926, p. 227.

⁸¹ Ziarul „Neue Freie Presse” din 27 iulie 1917.

⁸² „Scinteia”, an. XXXVI, www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE PRIVITOARE LA UNELE FORME
DE REZISTENȚĂ ALE MASELOR POPULARE
DIN TERITORIUL VREMELNIC OCUPAT
(1916—1918)

DE

ELENA POPESCU și C. CĂZĂNIȘTEANU

Multiplele aspecte generate de instaurarea dominației economice și politice a administrației militare germane, după ocuparea vremelnică a unei părți a României de către trupele Puterilor Centrale între anii 1916—1918, au constituit în general obiectul unor cercetări unilaterale. Dacă dezvoltarea exploatarea resurselor materiale și a împilării politice promovate de ocupant au preocupat din chiar anii cei mai apropiați sfârșitului războiului¹, rezistența populației românești față de invadatorul străin, formele pe care aceasta le-a îmbrăcat, ponderea pe care au avut-o în slăbirea frontului inamic, nu s-au bucurat nici atunci și nici mai târziu de atenția corespunzătoare însemnătății lor. Acestea au fost fie abordate fugitiv în cadrul lucrărilor privitoare la cotoșirea dușmană², socotite fiind chestiuni colaterale, marginale, fie relevate și prezentate izolat doar unele cazuri de opoziție³, din cele mai cunoscute, fără a se încerca depistarea sistematică a nenumăratelor modalități prin care masele subjugate din țara noastră s-au împotrivit și fără a se sublinia importanța lor neîndoielnică. Situația pare să se fi creat și să dăinuie încă și datorită faptului că au fost publicate extrem de puține documente în legătură cu rezistența din acei ani. De pildă, colecția lui Grigore

¹ E. C. Decuseară, *România sub ocupația dușmană*, fascicula I. *Organizarea și activitatea poliției militare*, București, 1920; Ilie I. Georgianu, *România sub ocupațiune dușmană*, fascicula II. *Organizația și activitatea statului-major economic*, București, 1920; *Les sacrifices roumains pendant la guerre, les victimes civiles*, Paris, 1919; *Sacrificiile românești*, II, orfani și invalizi, arestații, ostatecii, internații și deportații, București, 1924 etc.

² Vezi printre altele Anibal Stoenescu, *Din vremea ocupației*, București, 1927; C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului, 1916—1918*, Brăila, 1921; N. Russu-Ardeleanu, *Prizonier în țara ta — 8 luni în teritoriul ocupat*, Botoșani, 1918; Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920.

³ N. Bolocan, *Cei zece martiri executați la T. Severin — Episod dramatic din timpul ocupației germane*, Timișoara, f. a., în care este relatată acțiunea grupului de patrioți condus de sublocotenentul de rezervă Victor Popescu și Aurel Gavrilăscu, *Eroi în umbră. Spionaj românesc în războiul de întregire*, Timișoara, f. a., unde este redată activitatea de spionaj din sudul Moldovei, condusă de Vasile Chilian.

Pherekyde, cea mai bogată și completă culegere de ordonanțe ale autorităților germane din perioada 1916—1918, nu cuprinde decât câteva zeci de asemenea probe scrise din cele peste 500 ce le înglobează⁴. De aceea socotim că punerea la îndemîna celor interesați a unor atari mărturii nu poate fi decât folositoare și interesantă. Provenind dintr-o singură sursă⁵, cele aproape douăzeci de documente pe care le facem cunoscute, emise de Comandamentul suprem german, comandaturile de etape sau de către autoritățile civile din mediul rural, prilejuiesc consemnarea aproape a întregii game de forme și mijloace prin care locuitorii din satele și orașele cotropite și-au manifestat atitudinea activă de rezistență. Alături de nesupunerea la lucru și refuzul de a răspunde cererilor de rechiziții, aflăm „contravenții” la unele prescripții exprese ale dispozițiilor autorităților și trupelor de ocupație, precum interdicția colportării de știri „false” sau a menținerii armelor și nepredării munițiilor. Totodată sint prezentate câteva documente doveditoare ale unor întreprinderi îndrăznețe, directe, de lovire a mașinii de război germane — de la distrugerea firelor telefonice și instalațiilor telegrafice, incendieri, omorîrea unora din militarii poliției germane, pînă la ajutorarea prizonierilor români de a evada din lagăr și apoi a trece linia frontului în Moldova pentru a relua lupta. Toate la un loc și fiecare în parte din aceste acțiuni patriotice — la care s-au adăugat bineînțeles multe altele — au contribuit la facilitarea biruințelor armatei române în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din campania anului 1917, iar ulterior au concurat la eliberarea întregii țări. Ele se înscriu în eforturile și sacrificiile întregului popor român pentru alungarea cotropitorului și salvarea ființei sale naționale.

1

ORDINUL COMANDAMENTULUI ETAPELOR

Este dovedit că mulți lucrători din oraș care pot lucra se retrag de la lucru, fugind dimineața de la locuința lor și se ascund de poliție.

Ordonăm că fiecare om valid n-are voie a părăsi locuința pînă după ora 7 dimineața. Acei care nu se vor supune, vor fi aspru pedepsiți.

R. Sărat d. 23. 3. 17

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/107, f. 71, text tipărit.

2

SE CAUTĂ FUNCȚIONARI CEFERIȘTI!

Toți foștii angajații ai căilor ferate române și anume toți funcționarii cit și orice impiegați de mișcare, exploatare și al serviciului mașinilor ca și meseriași, meșteșugari, mai cu seamă lucrători, strungari, cazangii, primesc imediat contra unui salariu proporționat ocupație la Administrația militară germană a căilor ferate.

⁴ Grigore Pherekyde, *Colecțiunea ordonanțelor pentru populația României în coprinsul administrațiunii militare, textul românesc cu o tablă de materii întregită și un index alfabetic*, București, 1918.

⁵ Biblioteca Muzeului Militar Central, fondul Diverse I I și III.

De aceia toți foștii funcționari ai căilor ferate (cheferiști) sînt invitați a se prezenta imediat la cel mai apropiat birou de serviciu al căilor ferate. Totdeodată se atrage atențiunea că căile ferate din teritoriul ocupat vor rămîne pînă la alte dispozițiuni și după terminarea păcii în mîna administrației militare germane a căilor ferate.

Craiova, 20 iunie 1918.

Direcțiunea militară a-căilor ferate 10.

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II 23, f. 26, text tipărit.

3

ÎNȘTIINȚARE

Din ordinul Comandantului superior al armatei a 9-a III 5325 din 27/3 se aplică comunelor Zilișteanca și Zărnești-Fundeni o pedeapsă contribuabilă de cîte 5000 lei pentru că locuitorii, îndirjiți de către trupele române, demobilizate, care au trecut pe acolo, s-au opus să lucreze cîmpul pentru muncile de primăvară.

Această pedepsire se aduce la cunoștința publică.

V. Seydlitz
căpitan și comandant

Buzău, 29 martie 1918.

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II/21, f. 71, text tipărit.

4

Nr. 77
1917 martie 23

D-LUI INSPECTOR AL PLĂȘII PÎRSCOV,

Cu respect înaintăm un număr de 9 căruțe însoțite de un tablou, iar locuitorii notați mai jos, somîndu-i în nenumărate rînduri a merge la arături la cîmp, ce mi s-a cerut prin ordinul Dv. nr. 541, încă nu au voit să se supună. Aseară mergînd din nou prin satele pendinte de această comună și somîndu-i pentru a merge la cărat de lemne în pădurea Măgura nu a voit a se supune cu nici un chip. Acești locuitori sînt următorii :

1. — Drăgan Gr. Const.	posedă	căruță și boi
2. — Zinca Duțu	posedă	numai boi
3. — Nicolae Dragoie	"	căruță și boi
4. — Petre Pr. Radu	"	" "
5. — Demian I. Dragoie	"	" "
6. — Ion D. Stoica	"	" "
7. — Ion St. Simion	"	" "
8. — Voica Gh. Ioniță	"	" "
9. — Ion N. Marin	"	" "

Acești locuitori vă rugăm binevoiți de a interveni onor comendurii și a se lua cele mai aspre măsuri pentru pedepsirea lor, căci noi nu mai avem nici o îndrăzneală sau curaj de a mai merge pe la domiciliul lor fiindcă ne amenință cu diferite vorbe amenințătoare și chiar soțiile lor cu toporul.

Primar (Odăile n.n.)

Notar,
indescifrabil

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/85, f. 216, copie manuscris.

5

Nr. 20
26/13 ianuarie 1917

DOMNULUI SUBPREFECT AL PLĂȘII PÎRSCOV

Avem onoarea a comunica că locuitorii Mihai Lapoș, Nicolae Șt. Ciocan, civili, și Gh. Bucur Iosif Mugureanu, Costică Balache, Stroe Ion, Burcuș Ștefan, Drugău Ion și Stanciu Panaete prizonieri, toți din comuna Trestia, nu voiesc a se supune cu brațele și cu căruțele, cei care au a merge la comuna Măgura pentru lemne.

Vă rugăm să binevoiți a dispune.

Primar,
indescifrabil

Notar,
indescifrabil

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/70, f. 55, copie manuscris.

6

Et. Kommandatur 246 G

Unguriu, den 3. 10. 1917

ORDINUL COMENDUIREI Nr. 122

I. — Comandamentul suprem al Armatei a 9-a a amendat următoarele comune, pentru că în timpul de la 2—9 septembrie 1917, cu toate că au fost avizate și admonestate deseori, au pre-dat prea puține ouă sau unt și afară de aceasta au pre-dat și lucruri stricate.

1. — Trestioara	400 lei
2. — Lopătari	300 "
3. — Gura Nișcov	300 "
4. — Goidești	250 "
5. — Beciu	150 "
6. — Plescoiu	300 "
7. — Beceni	100 "
8. — Niculești	100 "
9. — Sărulești	50 "
10. — Vintilă Vodă	100 "
11. — Mănești	150 "

Total. . . 2200 lei

II. — Pedepsiile cu aceste contribuții se va face cunoscut în toate comunele în mod obișnuit.

III. — Perceptorii vor împărți pedeapsa pe contribuabili luând ca măsură impozitul pe care îl plătesc, vor face pentru fiecare comună o listă de pedepse (pe locuitori) și vor începe imediat cu ridicarea pedepselor. Până la 25 vor vărsa banii și listele la Administrația etapei Unguriu.

IV. — Comendurile locale vor controla executarea acestui ordin.

V. — În caz de recidivă se vor da pedepse mai grele.

ss. Brestlin
colonel și comandant

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II/165, f. 386, copie.

7

Nr. 119
18 aprilie st. n. (1917 n. n.)

D-LUI COMANDANT AL ETAPEI UNGURIU

Avem onoarea a comunica că prizonierul Teiș C-tin din această comună nu știu sub ce motiv se pretinde ca șeful celorlalți prizonieri pe care li povățuiește a nu se supune ordinelor noastre relativ la executarea și strângerea rechiz. și transportul lor, spunând că ei recunosc ca șef numai pe Dl. comandant al post. militar Trestia.

Totdeodată în ziua de 16 aprilie au găsit de cuviință a aduce lăutari în satul Punga, pendinte de această comună, unde strângindu-se mai multă lume s-au pus pe jocuri și petreceri la loc deschis spunând că au cerut voie de la postul militar și circiumarul său Sava Gh. Mihai, tot din acel sat, a pus în vânzare publicului vin și țuică fără a-și căpăta mai întâi drepturile legale.

Vă rugăm să binevoiți a dispune cele de cuviință.

Primar,

Notar,

indescifrabil

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/70, f. 240, copie manuscris.

8

Tribunalul Comandamentului
de etapă 263

Ploești, 18. 2. 17

Tribunalul de război, în ședința de la 15 februarie 1917, a condamnat pe supusul român Friedrich Gheller la o amendă de 100 lei pentru expediere interzisă de scrisori.

Freiherr von Wrangel
căpitan și comandant

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II/29, f. 5, text tipărit,

9

PUBLICAȚIUNE

Trei români au încercat de a răspîndi știri inexacte în județele Vlașca și Prahova, precum și de a alina populația la nesupunere față de autoritățile militare germane.

Pentru aceste fapte ei au fost condamnați la moarte. Sentințele au fost executate.

București, 16 iunie 1917.

Administrația militară în România
Guvernatorul militar
Tüllf von Tschepe und Weidenbach
General de infanterie

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III 107. f. 18, text tipărit.

10

Tribunalul Comandamentului
de etapă 263

E. O. 18. 2. 17

Supusul român, brutarul Costică Tomescu, din Ploești, a fost condamnat pe ziua de 15. 2. 17 de Tribunalul de război din Ploești 1 (un) an închisoare pentru faptul de nepredare de arme. Armele și munițiile se confiscă.

Supusul român Constantin Nică din Ploești a fost condamnat cu sentința din 15 februarie 1917 a Tribunalului de război din Ploești la un an închisoare pentru faptul de nepredare de arme la timp.

Supusul român Toma Șerban, din comuna Netoți, a fost condamnat în ședința din 15 februarie 1917 a Tribunalului de război din Ploești la 9 (nouă) luni închisoare pentru faptul de nepredare de arme la timp.

Supusul român Nicolae Gheorghe din Ploești a fost condamnat în ședința din 15 februarie 1917 a Tribunalului de război din Ploești la 6 (șase) ani închisoare pentru faptul de nepredare la timp de arme și munițiuni.

Freiherr von Wrangel
căpitan și comandant

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II/23, f. 6, text tipărit.

11

PREDAREA ARMELOR ȘI A MUNIȚIUNILOR

Prin ordonanța Comandamentului suprem von Mackensen, din 6 noiembrie 1916, secția III, nr. 943, cifra 1 („Ordonanțe pentru populația României”, din 25 februarie 1917, nr. 1 cifra 4, pag. 4), se pedepsește :

www.dacoromanica.ro

„Acela care ascunde sau tăinuște arme sau munițiuni de orice fel și proveniență sau material de război, sau eșută pe un altul la aceasta, cu închisoare de nu mai puțin un an sau cu recludere, după împrejurări cu moartea”.

Numai care au în mână lor un bilet special de permisiune, în scris, emis de oficiul comandamentului competent, pot poseda arme.

Populațiunii și cu deosebire militarilor români demobilizați li se atrage din nou atențiunea asupra acestor dispezițiuni.

Se asigură nepedepsirea aceluia, care, în timp de o săptămână după publicarea acestei ordonanțe, va preda armele încă tănuite sau munițiunea reținută, către comenduirea competente, de etapă sau de localitate.

Dreptul de proprietate la armele predate ș. a. m. d. rămîne nealins. Cel ce predă capătă o adevăriniță de primire, contra restituirii căreia obiectele predate se vor înapoia mai tirziu.

Dacă după scurgerea termenului de mai sus s-ar mai găsi arme și munițiuni, atunci nu numai posesorul va fi judecat și pedepsit fără menajament, ci și comunele, în a căror circumscripțiune se află armele și munițiunea, vor fi supuse la amenzi pînă la 50 000 lei pentru fiecare caz în parte.

Comandantul suprem.

(ss) V. Mackensen

General feldmareșal

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II 23, f. 15, text tipărit.

12

ORDINUL COMENDUIREI Nr. 57

În districtul etapei vecine Buzău, o persoană civilă a fost pedepsită pentru neascultarea ordinului Comandantului suprem de a preda armele, de către Consiliul de războiu unanim cu moartea. Sentința a fost aprobată și pedeapsa a fost îndeplinită de citeva zile.

Aduc aceasta la cunoștința districtului meu ca prevenire, indicînd ordinul Comenduirei nr. 43 din 24. I. 1917.

Radtke

Maior și comandant

Für die Richtigkeit der Übersetzung

Pentru exacta traducere

Müller

Dolmetscher,

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/70, f. 161, text tipărit.

13

Mobile Etappenkommandatur Übersetzung. Traducere.

Nr. 246

Unguriu 24/I. 1917

Br. B. Nr.

ORDIN COMĂNDUIREI Nr. 43

Perchiziții domiciliare în comunele județului dovedesc iarăși și iarăși că locuitorii, cu toate că s-au dat ordine de comandantul superior al armatei, încă n-au predat arme (și de vînătoare și arme trase), muniție, granate de mină, explozibile, haine și lucruri militare precum și aparate tele-

grafice și telefonice și asemănătoare, aparate fotografice, care se găsesc în posesiunea lor pe curte sau pe moșie. Cățiva au avut lucruri sus-numite, chiar ascunse, cu toate că li s-au afișat că vor fi pedepsiți cu moartea.

S-au găsit lucruri furate de alți locuitori și chiar din acele lucruri care fusese rechiziționate de ei pentru armata germană. Unde s-au găsit asemenea obiecte, deținătorii au fost arestați și pedepsiți parte, parte trimiși în judecata Consiliului de război.

Primarii, notarii, delegații, consilierii și toți locuitorii care au cunoștință de deținerea acestor obiecte sînt răspunzători cu persoana și averea lor pentru imediata predare a obiectelor arătate.

Deținătorii vor preda imediat asemenea obiecte primarului, notarului sau delegatului din comuna respectivă, care sînt obligați a nota și a face cunoscut comăndurei numele tuturor aceluia care au furat arme, haine și lucruri militare, muniție, granate de mînă, explozibile, aparate telefonice și asemănătoare, aparate fotografice sau din lucrurile deja rechiziționate pentru armată.

Lucrurile furate și găsite se vor ridica și se vor preda comăndurii sau postului celui mai apropiat ca piesă justificativă împreună cu persoana vinovată.

Lucrurile furate aparținînd locuitorilor se vor preda vechilor proprietari, și în cazul cînd proprietarul lipsește se vor ridica și păstra la primărie.

Acest ordin se va aduce verbal la cunoștință tuturor locuitorilor.

Radtke

Maior și comandantul etapei

Für die Richtigkeit der Übersetzung

Pentru exactă traducere :

Unguriu, 25/I. 17 Geib

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse II 21. f. 86. text tipărit.

14

Subprefectura Pîrscov

Nr. 2

1916 decembrie 25

7/1/1917

DOMNULE PRIMAR ȘI NOTAR,

Domnul comandant al Etapei mobile nr. 246 din Unguriu, punîndu-ne în vedere că pe teritoriul satului Valea Lupului din comuna Mlajet s-au distrus firele telefonice de către locuitorii din acel sat, vă invită să puneți în vedere populațiunii din comuna d-voastră să nu îndrăznească a face vreo stricăciune firelor telefonice sau altor instalațiuni ale armatei, cunoscînd că în caz de s-ar comite astfel de fapte în comună în primul rînd sînteți răspunzător d-voastră împreună cu toată populațiunea comunei.

Orice stricăciune adusă firelor telefonice sau oricăror instalațiuni va fi considerată ca un act ostil contra puterii militare germane și se va pedepsi de curtea marțială din Unguriu cu toată severitatea legilor militare germane în timp de război.

Deci luați imediat toate măsurile ca în comuna d-voastră să nu se comită astfel de fapte și puneți în vedere populațiunii gravitatea pedepselor la care se expun în cazul cînd ar comite asemenea fapte.

Subprefect

St. Antoniu

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/70, f. 19 și diverse III/85, f. 43. text șaplografiat.

15

Et. Kommandatur 246 G.

Unguriu, den 13.X.1917

ORDINUL COMENDUIREI NR. 126

I. Comandamentul suprem a dat următoarele pedepse de contribuții:

1. — 5000 lei comunei Luciu din etapa Pogoanele, pentru că în districtul ei au ars 70 t. lucernă în valoare de 5000 lei și după constatarea specialiștilor lucerna nu s-a putut aprinde de la sine.

2. — 1500 lei comunei Mihăilești, pentru că baia de acolo a fost spartă de raufăcători necunoscuți și furată de multe obiecte din aranjament.

3. — Cite 1000 lei comunelor Istrița și Breaza (district Mizil) pentru că în districtul lor au fost distruse sau stricate un mare număr de izolatoare de la linia telefonică prin aruncare de pietre.

II. — Darea acestor pedepse se va face cunoscut în toate comunele în mod obișnuit.

ss. Brestlin

Colonel și comandant

Biblioteca Muzcului Militar Central, fond. diverse III/165, f. 408, copie.

16

Mobile Etappen Kommandatur 246 G.

Unguriu, 26.I.1918

Verwaltung

ORDINUL COMENDUIREI Nr. 152

I. — Comandamentul suprem al Armatei a 9-a a aplicat o pedeapsă de 3000 (trei mii) lei comunei Cîndești, pentru că în noaptea de 29—30 decembrie 1917 a ars baia din acea comună și după cercetările făcute reiese că focul a fost pus intenționat.

II. — Aplicarea acestei contribuțiuni se va face cunoscut în toate comunele după modelul obișnuit.

III. — Perceptorul va împărți această amendă pe toți contribuabilii din Cîndești în raport cu dările ce plătesc, le va încasa și preda Secțiunei administrative (Verw. Abt.) pînă la 15 februarie curent.

IV. — Comenduirea locală din Vernești trebuie să supravegheze executarea acestui ordin și în special să aibă grijă ca suma să fie încasată la timp.

V. — Dacă acest caz se va mai repeta, se amenință comuna cu o pedeapsă mai grea.

ss. Ludwig

Căpitan și comandant

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond. diverse III/105, f. 5, copie.

17

Mobil. Etappen Kommandatur 246 G.

Unguriu, 31. I. 1918

ORDINUL COMENDUIREI Nr. 156

I. — Comandamentul Armatei a 9-a a pedepsit cu contribuții pentru omorirea frunțului Böhmann de la garda Mărgăritești, următoarele:

1. — Cărpiniștea	8000 lei
2. — Beceni	5000 „
3. — Nicolești	2000 „
4. — Sărulești	2000 „
5. — Scheiu (Vintilă-Vodă)	3000 „

II.— În cazul cînd făptuitorii sau unul din ei vor fi prinși de locuitori sau prin mijlocirea lor, atunci se poate ca comandamentul Armatei a 9-a să micșoreze comuncelor respective contribuțiile.

III.— Ordinul se va aduce la cunoștință în toate comunele în mod obișnuit.

IV.— Perceptorii respectivi vor împărți pedepsele pe locuitorii împuși ai comunelor respectiv corespunzător sumei cu care sînt împuși, vor încasa sumele și le vor vărsa pînă la 25 februarie casieriei.

V.— Comănduirile locale respective vor controla executarea acestui ordin și vor avea mai cu seamă grija ca sumele să fie vărsate la timp.

VI.— În caz de repetare se vor da pedepse mai grele.

ss. Ludwig
Căpitan și comandant

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond diverse III/84, f. 66, copie.

18

Comandamentul suprem
Armata 9-a

A. H. Qu. 16 August 1917

Dep. III J. Nr. 2856

La 15 ianuarie 1917 a fost găsit pe cîmpul între Groșani și Pietrosu cadavrul infanteristului Otto Gotter din Regimentul nr. 182 infanterie cu ambele brațe tăiate. Se bănuiește că acesta ar fi fost omorît de săteni. Cercetările făcute pînă acum n-au dat niciun rezultat, deoarece sătenii sînt foarte rezervați în informațiuni. Satele Pietrosu și Groșani țin de comuna Costești, moșia Groșani ține de comuna Stîlpul.

Aplic deci o amendă de cîte
15 000 lei

(cincisprezece mii lei) pentru fiecare din comunele Costești și Stîlpul.

Comandantul suprem
ss. V. Eben
General de infanterie

Prezenta dispoziție se aduce prin aceasta la cunoștința publică.

Buzău, 23 august 1917.

Comandantul etapei 271

Biblioteca Muzeului Militar Central, fond diverse II/21, f. 10, text tipărit.

19

PROCLAMAȚIUNE

Prin hotărîri ale consiliului de război al Comandaturcii de etape mobile nr. 268 Slătina au fost condamnați pînă acum, între alții, următorii supuși ai statului român :

1.— Comercianții Elias Goldenberg, Nathan Kaisermann, Leon Kleinberger, Salomon Feldman, agenții de poliție Florea Marin, Grigore Gheorghe, Tulus Tudor și Marin Radu căci au dat ajutor acelor ce aparțin armatei române sau ca complici și anume :

Goldenberg și Kaiserman au fost condamnați la moarte, cel din urină afară de acesta la 3000 lei amendă sau 200 zile de ocnă.

Kleinberger și Feldman la câte 9 ani de oene, Florca Marin, Grigore Gheorghe, Tulus Tudor și Marin Radu la câte un an de oene.

Hotărîrea de la 29 ianuarie 1917, confirmată la 30. I. 17.

Maestatea sa împăratul german a schimbat prin grația sa pedeapsa cu moartea contra lui Goldenberg în 10 ani de oene. Pedeapsa recunoscută contra lui Kaisermann a fost executată în ziua de 13.3.17 prin împușcare.

2.— Popa Constantin Gogulescu din Otești, din cauza dosirei voluntare a unei persoane aparținînd armatei române și nepredare de arme, a fost condamnat la doi ani închisoare și 500 lei amendă sau 50 zile închisoare.

3.— Circiumarul Constantin Rachieru din Teslui, din cauza de nepredare de arme a fost condamnat la 2 ani închisoare și 500 lei amendă sau 50 zile închisoare.

Hotărîre din 7. 3. 1917 confirmate la 8. 3. 17.

4.— Soția de plutonier Ileana Buca din Ciomăgești din cauză că a ospătat persoane aparținînd armatei române a fost condamnată un an și 6 luni de oene.

Hotărîre din 7. 3. 17 confirmată la 8. 3. 17.

5.— Proprietarul Alexandru Florescu din Mogoșești din cauză de dosire de arme a fost condamnat la 4 ani de oene și 1000 lei amendă sau alte 3 luni oene.

Hotărîre din 7. 2. 17, confirmată la 8. 3. 17.

Executarea închisoarei se face în penitenciarele germane.

Slatina, 15 martie 1917.

Nicolas

Căpitan și comandant

IDEILE *CAPITALULUI* ÎN PRESA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA (sfârșitul sec. XIX — începutul sec. XX)

DE

GH. SURPAT

Presa muncitorească și socialistă din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — ancorată puternic în realitățile vremii — a tratat problemele fundamentale care frământau mișcarea muncitorească, problemele social-economice și politice ale țării. Reflectând poziția clasei muncitoare, presa socialistă a exprimat punctul de vedere cel mai înaintat, aducând soluții menite să asigure accelerarea dezvoltării României pe calea progresului social.

Cercetarea materialelor apărute în presă duce la concluzia că — încă înainte de apariția în limba română a unor traduceri din *Capitalul* — unele ziare și reviste cu orientare democratică („Familia”, „Albina” etc.), precum și ziarele și revistele socialiste „Besarabia”, „România viitoare”, „Înainte”, „Dacia viitoare” și altele cuprindeau în paginile lor numeroase idei, teze din opera fundamentală a lui Karl Marx.

Privindu-le în evoluție, observăm că articolele și materialele publicate în presa muncitorească și socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea conțin referiri la viața și opera lui K. Marx, explicații în lumina tezelor *Capitalului* asupra unor categorii economice și probleme deosebit de importante privind valoarea, forța de muncă, cauzele și mecanismul exploatării, izvorul plusvalorii, raporturile dintre capitaliști și proletari, procesul de acumulare a capitalului, de creștere a proletariatului etc. Apoi, dezvoltându-se, ajungând la un nivel mai ridicat de cunoaștere, înțelegere și folosire a tezelor *Capitalului*, presa socialistă publică materiale cu idei despre capitalism în ansamblu, despre necesitatea expropriării expropriatorilor, a schimbării orânduirii burgheze și înlocuirii acesteia cu una lipsită de exploatare, despre rolul istoric al proletariatului etc., precum și articole de analiză în spirit marxist a acelor probleme social-economice, politice și culturale de a căror rezolvare depindea progresul societății românești și al culturii noastre naționale. Prin răspândirea ideilor *Capitalului* lui

K. Marx, presa muncitorească și socialistă a jucat un rol important în formarea și creșterea conștiinței de clasă a proletariatului, în procesul maturizării lui politice.

Socialiștii români — prin analiza, pe baza și în spiritul tezelor *Capitalului*, a realităților concrete din țara noastră — căutau să clarifice problemele fundamentale ale vieții social-economice și politice ale României, să arate calea ce trebuia urmată de către clasa muncitoare în lupta ei pentru îndeplinirea aspirațiilor de libertate socială și națională. Formulând idei proprii pentru explicarea realităților românești, socialiștii demonștrau, încă la sfârșitul secolului trecut, deplina legitimitate a socialismului în România. Așadar, presa muncitorească și socialistă a constituit mijlocul principal de popularizare a tezelor *Capitalului*, calea de reliefare a însemnătății lor teoretice și practice; în același timp, prezentarea acestor teze în publicațiile periodice și investigarea realităților românești prin prisma lor au reprezentat îndemnuri la acțiuni politice practice cu caracter de clasă.

Presa muncitorească și socialistă din România — în care se află încrustate bogate tradiții revoluționare ale clasei muncitoare, tradiții preluate și continuate ulterior pe o treaptă superioară de Partidul Comunist Român — a propagat în rândurile muncitorilor ideile socialismului științific, publicând atât traduceri din operele lui Marx și Engels (începând din anul 1883), cât și materiale de expunere și analiză a ideilor marxiste (din anul 1884, o dată cu apariția „Revistei sociale”, și apoi în anii următori).

Primele publicații muncitorești din România „Tipograful român” (București; 1865—1867, 1870), „Analele tipografice” (București; 1869—1872), „Uvrieturul” (București; 1872), „Lucrătorul român” (București; 1872—1873), legate de pașii de început ai clasei muncitoare pe calea organizării, cu toate că erau încă tributare ideologiei burgheze, difuzau ideea comunității de interese a celor ce muncesc, subliniau rolul muncii ca factor principal în viața omului, necesitatea combaterii „a tot ce e rău și vătămător lucrătorilor”, militau pentru apărarea intereselor muncitorilor.

Începând cu anul 1877, cercurile revoluționare din România au editat o serie de ziare și reviste ca „Socialistul” (București; 1877), „Besarabia” (Iași; 1879), „România viitoare” (București; 1880), „Înainte” (București; 1880). Asemenea publicații inserau în coloanele lor materiale ce conțineau idei din *Capitalul* lui K. Marx ori din alte lucrări ale fondatorilor comunismului științific, contribuind astfel la clarificarea ideologică a mișcării socialiste din țara noastră.

Prezentăm câteva exemple elocvente în ce privește faptul că propaganda socialiștilor apela tot mai mult la operele lui Marx și Engels, căutând să-și întemeieze analiza pe teze din creația acestora. Pentru a evidenția exploatarea muncitorilor de burghezie, ziarul „Besarabia”, editat de Cercul socialist din Iași, în frunte cu doctorul Russel, folosea ca argumente citate din *Capitalul* lui Marx referitoare la exploatarea muncitorilor englezi. Cu acest prilej, redacția sublinia că Marx demonștrează, pe baza cercetării științifice a realității concret istorice, cauzele condițiilor grele de muncă și de viață ale proletariatului și atrăgea atenția cititorilor săi spunându-le

că—din lectura *Capitalului*—rezultă că în orînduirca burgheză bogăția se dezvoltă „alături cu mizeria și degenerațiunea maselor muncitoare”¹.

În sumarul revistei „România viitoare”, tipărite sub directa îngrijire a lui C. Dobrogeanu-Gherea, se găsesc, de asemenea, articole care conțin idei inspirate din *Capitalul*. În articolul intitulat „Naționalizarea solului în Englitera”, de pildă, redactorul—înfățișînd viața grea a muncitorilor englezi—dădea citate din *Capitalul*, făcînd mențiunea: „extragem din cartea lui K. Marx *Das Kapital* aceste citeva bucăți care tratează despre viața acestui popor biruitor — industrial al lumii actuale”. Iar într-o notă din josul paginii preciza: „citez « Le Capital » par K. Marx, Paris, M. La Châtre, 38. Boulevard de Sevastopole”².

La fel, ziarul „Înainte”, pe frontispiciul căruia scria „Organ democratic socialist al proletariatului român”, în numeroase articole se adresa *Capitalului* spre a releva antagonismul dintre muncă și capital. Articolul intitulat: „O rază a viitorului”, de exemplu, prezentînd aspecte din situația proletariatului în condițiile capitalismului, arăta: „În trei cuvinte se rezumă toată istoria noastră a dezmoșteniților, a proletarilor. Este simplă și toată lumea o știe: trecutul nostru a fost sclavagiul, prezentul este lupta, iar viitorul trebuie să fie victoria”. Proletarii—se sublinia mai departe—nu mai vor „o societate care dă toate bunurile și toate foloasele în mîinile unei clase privilegiate”, o societate „în care cei ce lucrează zi și noapte abia cîștigă o sfărîmătură de piine, pe cînd trîndavii și fățarnicii care nu produc nimic se ridică necontenit de pe treaptă pe treaptă, adunînd toate bunurile și bogățiile”. Chemînd muncitorii la luptă pentru crearea unei societăți lipsite de exploatare, autorul articolului spunea răsPICat: „Un pas către viitorul nostru este deja făcut: tirania și privilegiul nobleții este sfărîmat; trebuie acum ca și tirania privilegiului burghezimii să fie abătută, pentru ca să creăm o societate în care muncitorul să-și găsească răsplata muncii sale”³. Ziarul „Înainte” a publicat un fragment din broșura doctorului Russel *Un studiu psychiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, unde se află și unele idei din *Capitalul*.

În anii următori, ca urmare a întăririi și dezvoltării mișcării socialiste și muncitorești, periodicele „Contemporanul”, „Dacia viitoare”, „Emanciparea”, „Revista socială”, „Drepturile omului”, „Critica socială”, „Munca”, „Lumea nouă” etc. cuprindeau în mai mare măsură materiale de popularizare a ideilor *Capitalului* și — ceea ce este foarte important — publicau traduceri în limba română din opera citată.

Numele lui Marx este amintit tot mai des și cu deosebit respect în paginile publicațiilor muncitorești și socialiste. Socialiștii români îi considerau pe Marx și Engels drept dascăli ai lor.

La 14 martie 1883 s-a stins din viață Karl Marx, genialul conducător și învățător al proletariatului din lumea întregă. Revista „Dacia viitoare” consemnează, în articolul intitulat *Karl Marx*, „cu mare durere moartea ilustrului savant economist”, care „n-a fost numai un cugetător, ci și un luptător”, despre care adaugă: „dacă posteritatea își va aminti cu recunoștință de vreun om, acela va fi Karl Marx, care a contribuit atîta la elaborarea ideii emancipatoare a omenirii”. Articolul releva, totodată, cîteva

¹ „Besarabia”, nr. 15, din 1 decembrie 1879.

² „România viitoare”, din 1 decembrie 1880.

³ „Înainte”, din 6 noiembrie 1880.

trăsături esențiale din creația acestuia : „Opera care i-a câștigat nemurirea este «Capitalul», o adevărată anatomie socială, pe care adversarii în zadar au încercat să o combată. El gășind legile istorice și economice care guvernează lumea socială, a fondat incontestabil socialismul științific, care pînă la dînsul era numai o utopie generoasă”. Bazîndu-se pe ideile *Capitalului*, autorul articolului scotea în evidență sursa profiturilor capitaliștilor, mecanismul exploatării muncitorilor : „Valoarea... unui lucru e munca omenească mijlocie trebuitoare pentru a-l produce... Lucrătorul nu primește valoarea... ci numai un salariu. Diferența între salariul plătit și valoarea lucrului, adică o parte din munca lucrătorului, se duce în punga exploatarelor care posedă instrumentele de muncă și formează capitalul acestora”. Mai departe, se reliefa procesul acumulării capitalului, perspectivele societății capitaliste, arătîndu-se : „Producțiunea devine însă din ce în ce mai mult un act social, colectiv ; capitalurile se concentrează neconținut. Clasa exploatăată va sfîrși evoluțiunea socializînd și instrumentele de muncă (pămîntul, fabricile etc.), suprimînd antagonismul ce există între producțiune - socială — și apropiatiune — capitalistă”⁴. Articolele intitulate *Jupoierea*⁵, *Apărarea socialismului*⁶, precum și altele sînt pătrunse, de asemenea, de idei din opera *Capitalul*. Astfel, articolul *Apărarea socialismului*, îndreptat împotriva adversarilor marxismului, conține unele idei privitoare la teoria lui Marx despre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb. Socialiștii de la „Dacia viitoare” cereau adversarilor marxismului să demonstreze teoretic că teoria valorii lui Marx este greșită. „Cîtă vreme adversarii marxismului — susținea „Dacia viitoare” — nu pot dovedi că teoria lui Marx asupra valorii nu este justă, socialiștii aveau tot dreptul de a spune că bogații nu cîștigă nici de la mașini, nici de la soare, nici de la lună, nici de la pămînt, ci numai de la muncitori”, care primesc ca salariu „numai o parte din valoarea... produsă și restul intră în pungile bogaților”⁷. Sprijinindu-se pe ideile *Capitalului*, revista a combătut în același timp, într-o serie de articole (*Răzvrătirea și darwinismul*, *Populațiunea și sărăcia*), teoria reacționară a lui Malthus⁸.

Expresie a înseși evoluției mișcării socialiste din țara noastră, și preocupările pentru cunoașterea *Capitalului* se extind. În 1883, revista „Emanciparea”, editată de Cercul socialist din București, a publicat primele texte traduse în limba română din *Capitalul*. Traducerea reprezenta de fapt o prelucrare a volumului I al *Capitalului*. Primul fragment, intitulat în traducere „Despre marfă, valoare, schimb și monedă”, corespunde secțiunii I din volumul I al *Capitalului*. Fragmentul al doilea, intitulat „Despre capital și felul în care ia naștere”, corespunde secțiunii a doua din volumul I, iar fragmentul al treilea, „Ziua de muncă”, corespunde capitoului 8 din secțiunea a III-a a volumului I al *Capitalului*⁹.

Prin această traducere și prelucrare s-a urmărit popularizarea ideilor lui K. Marx în rîndurile maselor. *Capitalul*, după cum se scrie în nota traducătorului, înfățișează „chipul neomenos în care muncitorii sînt furați

⁴ „Dacia viitoare” nr. 5 din 1883.

⁵ Ibidem, nr. 6 din 1883.

⁶ Ibidem, nr. 8 din 1883.

⁷ Ibidem, nr. 5 și 8 din 1883.

⁸ „Dacia viitoare”, nr. 11 și 12 din 1883.

⁹ Vezi „Emanciparea” din 1883, București.

de capitaliști”, arată că „proprietatea privată este nedreaptă” și întărește astfel „prin dovezi științifice credințele socialiștilor”.

Traducerea (și tipărirea) fragmentară a *Capitalului* și a altor lucrări ale lui Marx și Engels au jucat, în ciuda unor defecțiuni de traducere, un mare rol în răspîndirea ideilor socialismului științific, a teoriei economice marxiste. Ea dădea posibilitatea ca un număr tot mai mare de militanți socialiști, de muncitori, care citeau publicațiile socialiste, să-și însușească dreptat ideologia revoluționară fundamentată pe puternicele temeuri ale științei economice de către K. Marx.

Un rol de seamă în răspîndirea ideilor *Capitalului* l-a avut „Revista socială” apărută la 10 aprilie 1884 la Iași. Angajîndu-se să răspîndească ideile socialismului științific, revista a publicat numeroase articole care conțineau idei marxiste, a făcut o amplă analiză a legilor societății omenesti, a prezentat pe larg concepția economică expusă în volumul I al *Capitalului*. În acest sens se remarcă studiile *Karl Marx și economiștii noștri* și *Ce vor socialiștii români*, scrise de C. Dobrogeanu-Gherea și tipărite în revistă în anii 1884 și 1886.

Studiul *Karl Marx și economiștii noștri* avea o țintă precisă, fiind îndreptat împotriva articolului lui P. Missir *O confruntare. Socialiștii noștri și Karl Marx*, apărut în revista „Convorbiri literare”. De la bun început Constantin Dobrogeanu-Gherea respinge categoric, ca fiind falsă, afirmația lui P. Missir, potrivit căreia opera lui Marx ar fi metafizică. Amintind că nu trebuie confundate modul de expunere cu metoda de cercetare, îl combate pe Missir, reproducînd spre edificare, pasajul din postfața la ediția a II-a a volumului I din *Capitalul*, unde Marx și-a definit el însuși metoda dialectică în opoziție cu metoda sa dialectică a lui Hegel. Dar iată ce scria Karl Marx: „Metoda mea dialectică nu numai că este — în ceea ce privește baza ei — deosebită de cea a lui Hegel, dar este exact contrariul ei. Pentru Hegel, procesul gîndirii pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, real care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestui proces de gîndire. La mine dimpotrivă, lumea ideilor nu este nimic altceva decît lumea materială transpusă și tradusă în capul omului”. În cele șase capitole ale studiului său C. Dobrogeanu — Gherea face o expunere sistematică, limpede, accesibilă, a problemelor fundamentale ale economiei politice, oprindu-se mai pe larg asupra teoriei valorii, a plusvalorii, a salariului. În primul capitol sînt demascate denaturările lui P. Missir cu privire la teoria economică a lui K. Marx. Capitolele I și III se ocupă de critica școlii economice burgheze clasice și a școlii economice burgheze vulgare. În ultimele trei capitole se prezintă în mod amplu concepția economică marxistă, așa cum este înfățișată în vol. I al *Capitalului*. De asemenea, în studiul *Ce vor socialiștii români* (publicat în „Revista socială” în anii 1885 și 1886, precum și într-o broșură separată), sînt analizate, în spiritul ideilor *Capitalului*, asemenea probleme cum sînt: cauzele dezvoltării sociale, valoarea și plusvaloarea, crizele de supraproducție, concentrarea și centralizarea capitalului, armata industrială de rezervă, contradicțiile societății capitaliste și în primul rînd contradicția dintre muncă și capital, rolul istoric al proletariatului etc. „Fiecare pas înainte al proletariatului — scria C. Dobrogeanu-Gherea —, fiecare grevă care face să crească solidaritatea în rândurile proletariatului, fiecare zi de muncă

pentru a avea și proletarul vreme de a se lumina și sfătui cu semenii săi în privința intereselor și suferințelor comune, crearea de societăți de muncitori etc., sînt toate pași înainte spre a ajunge la ideal, la completa emancipare a proletariatului, prin urmare la realizarea socialismului". Proletariatul „are chemarea istorică de a realiza forma viitoare socială”, iar lupta pentru emanciparea sa proprie „este totodată lupta pentru viitorul omenirii”¹⁰.

Unele idei din *Capitalul* — mai ales cele expuse în studiile *Karl Marx și economiștii noștri* și *Ce vor socialiștii români* — au fost popularizate și de ziarul „Drepturile omului”, editat de Cercul socialist din București. În articolul „Socialismul și politica”, inserat în numărul din 16—17 septembrie 1885, se relevă că Marx „rectifică multe din erorile lui Proudhon și stabili socialismul științific modern”. De asemenea, în articolul *Arta de a scri*, publicat în numărul din 10 iulie 1885, se subliniază caracterul științific al operei lui Marx, arătîndu-se că acesta este „unul din cei mai puternici cugetători ai secolului”. O serie de articole sînt consacrate analizei proprietății capitaliste, producției în condițiile capitalismului, teoriei valorii și plusvalorii etc. În articolul *Producțiune individuală și producțiune colectivă* de exemplu, tratîndu-se problema plusvalorii potrivit teoriei lui Marx, se arată: „Plusvaloarea zilei de muncă dară, care n-a fost plătită prin salariu (căci dacă unui muncitor lucrînd 11 ceasuri să zicem, i se plătește salariu, prin acest salariu nu i se dă decît un echivalent cu munca sa de 6 ceasuri de pildă, iar productul muncii de celelalte 5 ceasuri, care constituie plusvaloarea, rămîne capitalistului prin mijlocul vînzării produselor), această plusvaloare mărește infinit capitalul. Și astfel prin salariu se petrece regulat în fiecare zi exploatarea muncitorilor salariați, iar capitalul joacă rolul unui vampir ori unui hoț”. Explicîndu-se apoi care va fi situația în condițiile socialismului și subliniîndu-se că năzuințele socialiștilor tind „spre socializarea mijloacelor de producție, de care să se poată folosi toți cei care vor munci”, în articol se scrie: „Iată, în adevăr, ce zice Marx în cartea sa *Capitalul*: Produsul comun ar fi un produs social. O parte din acest produs ar servi spre a înlocui capitalul întrebunțat la producere, deci această parte ar rămîne socială; o altă parte ar fi consumată de membrii societății și deci ar trebui să fie repartizată între ei”¹¹.

Pe măsura adîncirii clarificării ideologice în sînul mișcării socialiste, precum și a succeselor dobîndite pe plan european de marxism în confruntarea cu alte curente nemarxiste, către 1883—1884 se conturează trecerea evidentă a cercurilor socialiste din România pe pozițiile ideologice ale marxismului.

În anii următori socialiștii români fac pași importanți în ceea ce privește orientarea lor către mișcarea muncitorească, ideile marxiste sînt tot mai mult răspîndite în mijlocul maselor și încep să-și exercite influența asupra activității organizațiilor muncitorești. Pe temeiul cercurilor muncitorești — primele organizații cu caracter politic ale clasei muncitoare (înfîințate în 1877 la București și la Iași, ulterior la Galați, Bacău și în alte centre ale țării), care desfășurau o bogată activitate organizatorică și de răspîndire a ideilor

¹⁰ *Presa muncitorească și socialistă din România*, volumul I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura Politică, București, 1964, pag. 277.

¹¹ „Drepturile omului” — www.dacoromanica.ro

marxiste prin organele de presă de care dispuneau, prin conferințe și alte forme de activitate — a început să se înfăptuiască procesul unirii mișcării muncitorești cu socialismul științific.

Reprezentanți ai mișcării socialiste ca Ștefan Stîncă, Panait Mușoiu, Raicu Ionescu-Rion și alții, popularizează prin presă ideile marxiste, abordează unele probleme importante ale evoluției sociale și politice ale României în lumina socialismului științific. În articolul publicat în „Contemporanul”¹² sub titlul *Darwin și Malthus în etiologie*, doctorul Ștefan Stîncă s-a sprijinit pe ideile *Capitalului* pentru a combate teoria lui Malthus : „Nicăieri azi în societățile civilizate — scria Șt. Stîncă — nu există o supra-populație absolută adică un număr maimare de oameni decît suma alimentelor etc. Ceea ce există aproape pretutindeni este așa numita suprapopulație relativă, adică un număr mare de muncitori, fie cu capul, fie cu brațele, mai mare decît are nevoie capitalul de a funcționa”.

Orientarea spre marxism a mișcării socialiste din țara noastră a fost salutată de Friederich Engels. Acest mare prieten, în același timp tovarăș de luptă și de creație al lui Karl Marx, a primit câteva publicații socialiste românești („Revista Socială”, „Contemporanul”) și astfel a putut să se informeze direct de la sursă, din paginile revistelor citate, despre lucrări ale socialiștilor din România, precum *Karl Marx și economiștii noștri*, *Ce vor socialiștii români* și altele. Aceste lucrări i-au oferit lui Engels prilejul ca, în scrisoarea adresată din Londra la 4 ianuarie 1888 redacției ziarului „Contemporanul”, să-și exprime satisfacția pentru faptul că „socialiștii din România primesc în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și din America — e vorba de teoria creată... de K. Marx”.

În ultimul deceniu al secolului trecut au apărut noi traduceri și scurte prezentări din *Capitalul* în presa muncitorească și socialistă. Perio-dicele „Munca”, „Critica socială”, „Lumea nouă”, „Lumina” „Carmen Sylva” etc., pe lângă inserarea unor fragmente din lucrările lui K. Marx și Fr. Engels, au răspîndit ideile marxiste și prin publicarea a numeroase articole de popularizare.

Ziarul „Munca” — organ de presă al „Clubului muncitorilor” din București, apoi, din 1893, al P.S.D.M.R. — a tipărit, sub semnătura lui P. Mușoiu, un articol-comentariu asupra teoriei valorii lui K. Marx. În scurta introducere la articol P. Mușoiu scrie : „În timpurile din urmă diferiți comentatori au căutat și câteodată cu mai multă rîvnă decît izbîndă să lămurească teoria valorii lui Karl Marx. La această încercare de vulgarizare (popularizare) talentul singur n-ajunge întotdeauna. Noi sîntem fericiți de a putea face cunoscut celor ce studiază *Capitalul* această operă de geniu care deschide o eră nouă științei sociale, un articol apărut în 1878 ca răspuns revistei l’Avenir din Berlin, articol despre care chiar Marx a putut zice că este comentarea teoriei sale asupra valorii, comentarea cea mai bună, cea mai precisă din cîte a citit”¹³. Însemnată a fost cunoașterea ideii lui Fr. Engels, care — în articolul *Socialismul în Germania* (reprodus în „Munca” din 12 iulie 1892) — arăta că apariția *Capitalului* a fost hotărîtoare

¹² „Contemporanul”, din anul VII, p. 422—433.

¹³ „Munca”, nr. 40, din 27 iulie 1892. www.dacoromanica.ro

în victoria marxismului împotriva curentelor reformiste de atunci din mișcarea muncitorească.

În activitatea propagandistică pe care o desfășoară, socialiștii români remarcă fundamentul științific de granit al teoriei marxiste. „Socialismul științific — spunea C. Dobrogeanu-Gherea în articolul intitulat *Analiza cugetării* și publicat în revista „Critica socială” — și-a găsit expresiunea în genialele scrieri ale lui Marx-Engels...”¹⁴, iar mai departe arăta : „Studiind societatea în toată complexitatea ei în timp și spațiu, studiind istoria omenirii, toate formele sociale trecute, studiind societatea prezentă iarăși în toată complexitatea ei, socialismul științific caută astfel legile mișcării, evoluției omenirii, caută să-și explice factorii principali care au condiționat mișcarea și progresul omenirii, să-și explice cum a ajuns omenirea acolo unde e și, într-un mod general, bineînțeles, care e acea formă socială către care merg neapărat societățile moderne civilizate, societățile burgheze”¹⁵. Revista „Critica socială” a luat poziție împotriva unor ideologi care ignorau rolul mare al lui Karl Marx în dezvoltarea economiei politice și a subliniat că „Marx a scos știința economiei din hăugașul în care o vîrșiseră economiștii burgheziei și că astăzi aceștia sînt bătuți cu totul chiar în știința lor”¹⁶. Revista arăta că altă economie politică „la înălțimea științifică trebuitoare afară de cea întemeiată de Marx nu este...”¹⁷.

Ca rezultat al dezvoltării mișcării muncitorești și al răspîndirii ideilor marxiste a fost creat, în 1893, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, care, prin revendicările sale cu caracter general-democratic și prin ideile socialismului de care se călăuzea, era cel mai înaintat partid din vremea aceea în țara noastră. Înființarea P.S.D.M.R. marchează intensificarea răspîndirii în cadrul mișcării muncitorești din țara noastră a ideilor marxiste.

Programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, publicat în organul său de presă — „Munca” — din 11 aprilie 1893, reușește să facă o apreciere justă, în spiritul învățăturii lui Marx, a orînduirii capitaliste, ca o orînduire necesară, dar întemeiată pe exploatare, pe însușirea de muncă străină și, de aceea, sortită pieirii. Programul afirmă că „numai prefacerea mijloacelor de producție cum sînt : pămîntul, fabricile, atelierele, minele etc., din proprietate privată a unei clase în proprietate socială... poate face ca producțiunea în mare și rodnicia din ce în ce mai mare a muncii să fie în loc de izvor de sărăcie, de apăsare, de nesiguranță, de înjosire, un izvor de bună stare și dezvoltarea armonioasă în toate privințele”. Arătîndu-se apoi că „societatea actuală burghezo-capitalistă, în dezvoltarea ei, pregătește ea însăși toate condițiunile necesare pentru această prefacere socialistă”, că ea „dezvoltă tot mai mult antagonismul și lupta de clasă”, se spunea că „proletariatul e acea clasă a cărei menire istorică este distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste”. Ca țel, ca mobil al luptei, programul P.S.D.M.R. prevedea înfăptuirea socialismului, idee fundamentală a cărei existență și cristalizare s-a datorat atît dezvoltării firești a mișcării muncitorești, cît și, în același timp, însușirii ideo-

¹⁴ „Critica socială”, nr. 4 din 1892, p. 132.

¹⁵ Ibidem, p. 133—134.

¹⁶ Ibidem, nr. 1 din 1891.

¹⁷ Ibidem, p. 2—3.

logiei în ansamblu a lui Marx și Engels, iar în cadrul acesteia a teoriei economice dezvoltate în *Capitalul*.

În condițiile creșterii mișcării muncitorești a apărut necesitatea editării unei gazete zilnice. Așa se face că în noiembrie 1894 gazeta săptămînală „Munca” s-a transformat în cotidianul „Lumea nouă”, care a fost publicația zilnică cu durata cea mai lungă în presa muncitorească a secolului trecut.

În „Lumea nouă” au văzut lumina tiparului traduceri din opera lui Karl Marx și Friederich Engels, între care și un fragment din volumul III al *Capitalului* (ediția din 1890, partea a II-a, secțiunea VII, capitolul 48, partea a III-a)¹⁸, un fragment din *Capitalul* vol. I (despre acumularea primitivă a capitalului)¹⁹. În 1897, „Lumea nouă” a publicat un ciclu de 3 articole, sub titlul *Teoria mașinilor*, în care se face o prezentare a paragrafului 1, capitolul 13, secțiunea a patra din volumul I al *Capitalului*.

Numeroase articole din ziarul „Lumea nouă” au fost consacrate popularizării activității lui Marx și a ideilor din opera lui fundamentală, *Capitalul*. În articolul *Karl Marx*, de pildă, care își propunea să prezinte „în scurte cuvinte ce a făcut Marx și însemnătatea celor ce a făcut” se arăta: „Marile sale descoperiri: concepția materialistă a istoriei, bazată pe teoria luptei de clasă și teoria plusvalorii, care a aruncat, cum am zis, lumină asupra a tot ce s-a petrecut în trecut, asupra celor ce se petrec astăzi și celor ce vor avea loc în viitor, și-au găsit expresiunea amănunțită în monumentală operă *Capitalul*... Germeii ideii fundamentale din această operă se găsesc în toate scrierile sale anterioare, dar sancționarea ei științifică i-a dat-o în *Das Kapital*...”²⁰. De asemenea, articolul intitulat *Darwin și Marx* (publicat în numărul din 6 mai 1897), articol care reprezenta un rezumat după studiul lui Edward Aveling apărut în „Devenir Social” din aprilie 1897, se arăta: „Lăsînd la o parte lucrările publicate de el în jurnalele și revistele din toate limbile, prima operă ce trebuie să o menționăm este «*Critica economiei politice*», care cuprinde germeul mării și clasice sale lucrări: *Capitalul*”. Mai departe, se sublinia că „în 1867 a apărut în Germania primul volum din *Capitalul*, tradus în englezește în 1887 și rezumat și explicat studenților de Edward Aveling în 1892. Volumele II și III au fost publicate în Germania. Al IV-lea volum, care completează opera lui Marx, există în manuscris, scris de însuși autorul, și se va publica în Germania în curînd, sub direcția lui Kautsky. Volumul I din *Capital* a fost tradus și în franțuzește și în alte limbi. Astfel opera monumentală a lui Marx va fi prezentată în curînd lumii nu ca o statuie incompletă, dar în toate colosalele sale proporții”²¹.

În numărul următor, din 7 mai 1897, referindu-se în continuare la operele lui Marx, se arăta că „Marx, ca și Darwin, a formulat un număr de generalizări... cum sînt de pildă definiția puterii de muncă, a muncii colective, a valorii de întrebuințare și a valorii de schimb. Dar cea

¹⁸ „Lumea nouă”, nr. 153 din 16 aprilie 1895.

¹⁹ Ibidem, din 18, 19, 21, 22, 25, 26 aprilie 1895.

²⁰ „Lumea Nouă”, din 21 noiembrie 1894.

²¹ „Lumea nouă”, din 6 mai 1897. www.dacoromanica.ro

mai importantă din generalizările sale e teoria *plusvalorii*. Ca și în cazul lui Darwin, această teorie a fost întrezărită și de alți economiști; Marx însă este acela care a definit-o clar, a adâncit-o în diferitele sale categorii și ne-a dat cheia întregului sistem social modern...”.

Materialele referitoare la muncă și plusvaloare, la armata industrială de rezervă se întilnesc și în revista „Lumina”, editată la Iași în 1895. La rubrica „Socialism elementar”, care figura aproape cu regularitate în revistă, erau tratate, sub formă de consultații, probleme ale economiei politice marxiste. Astfel, în consultația „Munca, izvorul bogăției” (publicată în nr. 7 din 1896 al revistei), se explica mecanismul de înrobire a muncii în societatea capitalistă. De asemenea, în consultația „Armata de rezervă” (publicată în numărul 9 din 1896 al revistei), se arăta cum „o dată cu introducerea formei de producere capitalistă, dar mai cu seamă în faza industriei mari și a mașinismului, apare ca fenomen constant lipsa de lucru și prisosința de brațe”. Fiind un rezultat al sistemului capitalist, menționa autorul consultației, armata de rezervă a capitalului va dispărea o dată cu schimbarea „formei de producție actuală în producerea socialistă”.

Fragmente din volumul I al *Capitalului* au fost publicate, în 1895, sub titlul *Din «Capitalul» lui Marx*, în săptămânalul „Carmen Sylva”, editat în București din inițiativa unor socialiști în frunte cu Panait Mușoiu. Extrasele publicate reprezintă scurte citate, despărțite între ele, și din care se desprind idei fundamentale ale teoriei economice a lui K. Marx. Astfel, se arată că „Orice plusvaloare sub orice formă — profit, interes rentă... — e în substanță materializarea unei munci neplătite”. Deosebit de importantă este redarea tezei lui Marx privitoare la înfăptuirea revoluției socialiste: „Socializarea muncii și centralizarea mijloacelor materiale ajung la un punct când nu pot să se mai ție în învelișul lor capitalist. Învelișul acesta se desface în bucăți. I-a sunat ceasul proprietății capitaliste. Expropriatorii sînt, la rîndu-le, expropriați”²².

La începutul secolului nostru, când mișcarea muncitorească se dezvoltă, își extinde organizarea sindicală, își reface Partidul Social-Democrat (în 1910), presa socialistă care era răspîdită și se bucura de popularitate în rîndurile socialiștilor români și ale muncitorilor organizați, conține numeroase idei din *Capitalul* și din alte lucrări ale lui Karl Marx și Friederich Engels, precum și articole și studii care folosesc tezele *Capitalului* în cercetarea și explicarea fenomenelor din țara noastră. Astfel, ziarul socialist „România muncitoare”, popularizînd ideile marxiste, a căutat totodată, pe măsura posibilităților, să interpreteze în acest spirit fenomenele economice, sociale și politice din România.

Subliniînd antagonismul ireductibil dintre proletariat și burghezie, „România muncitoare” scria: „Propagarea armoniei între capital și muncă nu este decît un vis sterp... Atîta timp cît va persista capitalul individual exploatator, adică timp cît o clasă restrînsă de oameni va poseda întinsele mijloace de producție și de schimb, atîta timp cît această clasă va stăpîni și va impune societății legea nemiloasă a concurenței nelimitate, muncitorii vor fi frustrați, jefuiți în produsul muncii lor prin răpirea plusvalorii și vor ajuta la concentrarea capitalului în

²² „Carmen Sylva”, nr. www.dacoromanica.ro

mîinile cîtorva potentați”²³. Tot „România muncitoare”, la rubrica „Frînturi alese”, a publicat un articol unde, vorbindu-se despre supramunca pe care muncitorul o depune în favoarea proprietarului mijloacelor de producție, se dădea și următorul extras din *Capitalul*: „Numească-se acest proprietar atenian, teocrat, etrusc, cetățean roman, baron, normand, stăpîn de sclavi american, boier român sau capitalist modern, e tot una”²⁴. De asemenea, în articolul *Trebuie să luptăm în contra mașinilor?* publicat în același ziar, se atrăgea atenția cititorilor că nu mașinile sînt cauza situației lor grele, ci modul social de exploatare. „În nemuritoroarea sa carte *Capitalul* — se sublinia în articolul citat —, K. Marx zice în capitolul unde vorbește de mașini că trebuie multă vreme și experiență pentru ca lucrătorii, ajungînd să facă deosebire între mașină și întrebuintarea sa capitalistă, să-și îndrepte atacurile lor *nu contra mijlocului material de producere, adică în contra mașinii, ci contra modului său social de exploatare*. Mașina nu e vinovată de relele pe care le produce, de aservirea lucrătorului, de mărirea zilei de lucru, de sărăcirea lucrătorului etc. Vinovată de aceasta este exploatarea capitalistă”. Concluzia autorului era că „proprietatea privată face ca mașinile, acest admirabil mijloc de dezrobire a omenirii de sub apăsarea forțelor naturale, să devină cauza robiei lucrătorilor. În contra acestei forme de proprietate, în contra proprietății private trebuie să luptăm”²⁵.

Relevînd că Marx a fost teoreticianul din scrierile căruia socialişti „și-au cules ideile pozitive asupra evoluției economice a societății capitaliste și asupra neînălțuratei veniri a societății comuniste, ale cărei elemente materiale și intelectuale se plămădesc chiar în sinul societății de acum”, ziarul „România muncitoare”, în articolul *Karl Marx*, numea opera *Capitalul* o „admirabilă carte de critică, de cultură și de geniu”²⁶. Iar militantul socialist Ottoi Călin o definea drept „lucrarea lui cea mai principală”²⁷.

„Revista ideei”, care a apărut la București între anii 1900 și 1916, a adus și ea o contribuție la răspîndirea ideilor *Capitalului* prin publicarea de studii ale unor autori străini. Amintim astfel de *Geneza Capitalului*, *Formarea proletariatului*, *Mașinism și marea industrie*, *Spiritul Capitalului* — toate de Gabriel Deville, cunoscut popularizator al operei *Capitalul*; de *Teoria luptei de clasă* — sub semnătura lui Paul Lafargue etc. Revista „A Jòvò” („Viitorul”) din Oradea (1906) arăta că „de numele lui Marx se leagă ideia concepției materialiste a istoriei” și sublinia că în orînduirea capitalistă, unde clasa capitalistă monopolizează mijloacele producției, pămîntul, fabricile, clădirile, mașinile, capitalul etc., se exploatează nu numai forța de muncă a muncitorilor, dar „se pun limite și libertății muncitorilor”. Această stare „poate fi lichidată prin zdrobirea dominației clasei capitaliste”²⁸. Ziarul socialist „Votul poporului” ce apărea la Timișoara, subliniind că „în statul capitalist nu proprietarul este stăpînul muncii lui, ci capitalistul care își însu-

²³ „România muncitoare”, din 7 octombrie 1910.

²⁴ „România muncitoare”, din 9—16 septembrie 1907.

²⁵ Ibidem, din 18—25 februarie 1905.

²⁶ Ibidem, din 25 februarie 1907.

²⁷ „România muncitoare” din 2—9 martie 1908.

²⁸ „A. Jòvò”, nr. 1 și nr. 2, în: www.dacoromanica.ro

șeste plusvaloarea”, conchidea : „Cuvintele lui Karl Marx că în socialism exploatorii vor fi expropriați sînt perfect adevărate; ele arată că socialismul înlocuiește proprietatea nelegitimă cu cea legitimă”²⁹.

Partidul Social-Democrat din România reconstituit în 1910 se considera „vlăstar al vechii rădăcini socialiste” și apăsarea — cum se aprecia în documentele sale —, ca o adîncă necesitate izvorînd din frămîntările și luptele proletariatului industrial din România”³⁰, ridicînd pe o treaptă superioară aspirațiile și lupta clasei muncitoare, afirmate cu decenii în urmă. În programul P.S.D.R., votat la Congresul din 1910, se arăta că scopul final al acestuia, ca „partid revoluționar”, era „completa prefacere a societății”, „adică desființarea exploatării muncii sub orice formă, și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție”. În același timp, programul P.S.D.R. își propunea o serie de obiective imediate, legate de transformarea burghezo-democratică a țării: exproprierea marii proprietăți, introducerea votului universal, legislația muncitorească ș. a.

Deși Partidului Social-Democrat din România îi erau proprii caracteristicile social-democrației din epoca Internațională a II-a, inclusiv limitele ideologice ale acesteia, în activitatea sa practică el căuta să țină seama de condițiile concret-istorice, de structura societății românești de la începutul veacului nostru, de faptul că țara noastră se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului.

Socialiștii români urmăreau cu atenție problemele imediate care frămîntau masele largi ale poporului român. Studiile, articolele publicate în presa socialistă, lucrările socialiștilor români, cu toate limitele lor ideologice, erau, totuși, expresia preocupărilor socialiștilor de a găsi căile cele mai corespunzătoare dezvoltării poporului român.

Mișcarea socialistă desfășura o bogată activitate de propagandă: editarea de cărți, organizarea de biblioteci publice socialiste, cursuri, conferințe etc.; așa de exemplu, „Școala socialistă”, organizată în 1913 de Clubul din Capitală al P.S.D.R., a avut menirea de a face educația ideologică și politică muncitorilor revoluționari din București. În programul școlii figura și cursul de economie politică, un curs ce avea ca schelet *Capitalul* lui Marx³¹.

În această etapă se pune un accent tot mai mare pe acele idei economice din marxism care sînt legate de teza marxistă a „expropriării expropriatorilor”. Ideea de revoluție este prezentă tot mai des în articole și broșuri, în cuvîntări.

Condițiile din timpul primului război mondial, dezlănțuit de puterile imperialiste; multitudinea și complexitatea problemelor social-politice și economice care se puneau cu acuitate în fața oamenilor muncii; procesul rapid și profund de radicalizare a maselor populare din țara noastră; avîntul revoluționar al mișcării muncitorești — toate acestea au maturizat clasa muncitoare din România, făcînd-o generatoare de noi idei și receptivă la tot ce înseamnă emancipare și progres.

O dată cu creșterea și maturizarea politică a mișcării muncitorești, pătrunderea și răspîndirea ideilor *Capitalului*, studierea și însușirea lor,

²⁹ „Votul poporului”, din 21 martie 1903.

³⁰ „România muncitoare”, din 24 ianuarie 1910.

³¹ Vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 4/1966, p. 75—82.

aplicarea în analize a tezelor din opera fundamentală a lui Karl Marx au străbătut un drum ascendent, de la simplele și întâmplătoare știri despre această „biblie a comunismului” ajungându-se la cercetarea ei deliberată, privită ca o necesitate înțeleasă, cu scopul de a folosi geniala creație marxistă la argumentarea politicii clasei muncitoare, în afirmarea programelor de luptă pentru desființarea exploatării omului de către om, pentru ridicarea edificiului societății comuniste.

Parcurgînd o perioadă adînc frămîntată de ascuțite și necurmate lupte de clasă, clasa muncitoare s-a afirmat ca forța socială cea mai înaintată în stare să-și asume rolul conducător al întregului popor în lupta pentru transformarea revoluționară a societății, să conducă destinele întregii națiuni.

După crearea în 1921 a Partidului Comunist Român — moment de cea mai mare importanță în istoria clasei muncitoare din țara noastră — lupta revoluționară se ridică pe o treaptă superioară, procesul de clarificare ideologică și politică a mișcării muncitorești este puternic impulsionat, se dezvoltă conștiința de clasă a proletariatului și a celorlalte mase muncitoare ale poporului. Partidul Comunist Român a militat neobosit pentru apărarea purității învățături lui Marx-Engels-Lenin, pentru aplicarea creatoare a acestei învățături la stadiul societății în vederea atît a interpretării ei, cît și mai ales a schimbării ei revoluționare.

CARACTERUL MIȘCĂRII CONDUSE DE TUDOR VLADIMIRESCU : RĂSCOALĂ SAU REVOLUȚIE ?

DE

Acad. A. OȚETEA

Dintre marile evenimente din secolul trecut, niciunul—afară de alegerea lui Al. I. Cuza—n-a produs o impresie mai adâncă și mai durabilă asupra maselor populare de cât ridicarea lui Tudor Vladimirescu. Toate aspirațiile maselor la independență, libertate și dreptate au fost întruchipate în „Domnul” Tudor, și numele lui a fost asociat la toate mișcările spre progres care s-au produs de atunci pînă în zilele noastre. „Țăranii români, mai ales cei care trăiesc în munții Valahiei, scrie socialistul Nicolae Codreanu unui amic din București, în august 1875, așteaptă, ca și rușii care trăiesc pe malurile Volgăi, să apară din nou un oarecare român-revoluționar, Vladimirescu, care să-i organizeze și să-i conducă împotriva boierilor și ciocoilor”¹.

În timpul războiului pentru independență, membrul unui cerc socialist asocia numele Plevnei cu acela al lui Tudor Vladimirescu², iar „Dacia viitoare” explica cititorilor săi numele gazetei tot în funcție de acțiunea lui Tudor : „*Sîntem fiii vechii Dacii, voim Dacia viitoare . . .* Ce făcu Tudor față cu această nedreptate, știți · ce ar fi dorit Tudor să mai facă, vom încerca să se împlinească. Vom lovi în ștăpîni de *tot felul* și de *toate neamurile* spre a sfărîma jugul ce apasă pe români din orice ținut ar fi ei”³. În ultimul război, prima divizie de voluntari care s-a constituit în U. R. S. S. pentru eliberarea țării de sub fascism n-a luat numele prestigios al lui Tudor Vladimirescu ?

Totuși caracterul mișcării lui n-a fost nici pînă azi definit. Dintre diferitele calificative care i s-au aplicat — zaveră, apostasie, răzvrătire, răscoală, revoluție, mișcare revoluționară — niciunul nu s-a impus, fiindcă problema n-a fost analizată după criteriile științifice și astfel nu s-a putut ajunge la o definiție precisă și convingătoare. E ceea ce încercăm să facem în cele ce urmează.

¹ *Documente privind istoria României, Războiul pentru independență*, vol. I, București, 1954, p. 735.

² *Ibidem*, p. 579.

³ *Dacia viitoare*, an I (1883), p. 1—2.

Dar să vedem mai întâi cum s-au reflectat evenimentele din 1821 în conștiința diferitelor generații care s-au succedat de atunci.

Boierii contemporani, care nu erau în secretele Eteriei și l-au judecat pe Tudor prin prisma intereselor lor de clasă, au văzut în el un „vrăjmaș înarmat al stăpînirii”, care insuflind „duh de răzvrătire între locuitori” și „momindu-i cu făgăduiala slobozeniei de sub jugul stăpînirii”, a rătăcit mintea lor cea proastă și i-a împins la răzvrătire⁴. În sfîrșit, cînd au văzut ei, „oamenii duprin sate cîți erau necăjiți și asupriți de slujbașii domnești sculîndu-se cu mic, cu mare, asupra boierilor țării să-i piarză și să le ia averile”⁵ au înțeles că „răscularea poporului român” nu era decît „războiul celor săraci împotriva celor crezuți bogați”⁶. Generația care a asistat la evenimentele din 1821 a văzut în mișcarea lui Tudor Vladimirescu — cu o remarcabilă perspicacitate — o luptă de clasă tinzînd la desființarea proprietății boierești și la eliberarea poporului de sub stăpînirea boierilor.

„Almanahul Curții, Statului și Principatului Valahiei” din 1837 nu vede a încă în ea decît „anarhia”. Dar, în 1843, același Almanah reflectă o radicală schimbare în modul de a considera evenimentele din 1821. Pentru inși ratorii lui, mișcarea din 1821 a fost „a doua epohă norocită, cu începutul s tăpînirii din fiii patriei”, adică o revoluție națională care a pus capăt domniilor fanarioți. Această idee, care a schimbat complet poziția față de răsc oala din 1821, a fost pusă în circulație de generația care a organizat mișcarea din 1840 și a înființat în 1843 „Frăția”. Avînd nevoie de „părinți”, adică de precedente revoluționare, tinerii, care aveau să facă revoluția din 1848 și Unirea din 1859, au recunoscut în mișcarea din 1821 o revoluție, căreia i-au atribuit același caracter și aceleași scopuri pentru care au luptat și ei.

Astfel M. Kogălniceanu a văzut în mișcarea lui Tudor o revoluție și so cială și politică. „Tudor Vladimirescu, scria el în 1852, revendică drepturile nu numai ale țării, dar și ale claselor desmoștenite. El ia arma nu numai în contra fanarioților, dar și în contra boierilor sau a *despuetorilor norodului*, spre a întrebuița propriile lui cuvinte”⁷. Pentru N. Bălcescu, mișcarea din 1821 a fost o revoluție democratică. Ea a strigat dreptate și a vrut ca „tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc”⁸. „El [Tudor] a început prin a arăta devotamentul său față de Poartă, dar a cerut ca Poarta să restituie țării vechile sale drepturi, să alunge pe fanarioți, să a puterea din mîinile hrăpărețe ale ciocoilor”. Dar mișcarea din 1821, neputînd realiza improprietărirea țaranilor, a rămas o revoluție, „pur națională și democratică”⁹. August-Treboniu Laurian a văzut scopul mișcării din 1821 în „curățirea țării de fanarioți” și în „restaurarea drepturilor celor vechi de a-și alege domn român”¹⁰.

⁴ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureș 1921, p. 22—23 și 38—39.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 328.

⁶ C. Aricescu, *Acle justificative*, p. 190.

⁷ *Cronicle României*, vol. I, Prefața, București, „C. N. Rădulescu”, 1872, p. VII.

⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I², ed. Gh. Zane, București, Fundația pt. Literatură și Artă, 1940, p. 106.

⁹ *Ibidem*, p. 25 și 119.

¹⁰ Citat după N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*. Cu o comunicare făcută la Academia Română, București, Cartea Românească și „P. Suru”, 1921, p. V.

Interesantă e mărturia din 1856 a francezului Paul Bataillard, care a apărut cu atîta talent și căldură cauza Unirii Principatelor. Tudor Vladimirescu, spune el, „a ridicat steagul independenței sub suzeranitatea legitimă a Porții, dar oamenii nu l-au înțeles și cel mai mare român al istoriei contemporane a pecetluit cu sîngele său noua alianță a nației sale cu sultanul”¹¹. Această mărturie e interesantă și sub alt aspect. Ea exprimă punctul de vedere al capilor emigrației române care, după experiența din 1775, 1812 și 1853, vedeau primejdia principală pentru Principatele române în cele două imperii absolutiste, austriac și țarist, și care căutau o înțelegere cu Poarta, mai puțin primejdioasă pentru țară. Exponenții principali ai acestei orientări politice erau Ion Ghica și N. Bălcescu.

Interesante ca expresie a tendințelor dominante ale vremii, considerațiile autorilor mai sus citați nu sînt lămuritoare asupra sensului obiectiv al acțiunii lui Tudor, ca de altfel nici ale istoricilor care le-au urmat. *Istoria Revoluției române din 1821* de C. Aricescu (Craiova, 1874) nu e decît o protestare națională contra fanariotismului antinațional. Tudor „fu însemnat de degetul providenței ca liberator al românilor din ghiara fanariotilor”. Și pentru V. A. Urechiă, „Revoluțiunea de la 1821 este mai puțin națională, decît socială”.

Această concepție cu privire la Tudor și la mișcarea lui a rămas dominantă pînă la A. D. Xenopol, pentru care „revoluția lui (Tudor) avea un caracter social, nu unul politic”. Scopul urmărit de el era „mîntuirea țărânului din robia boierilor”. „De îndată însă ce Vladimirescu începe a lucra alături cu boierii, el, inspirîndu-se din interesul lor, dă mișcării sale un caracter mai rostit contra domniei fanariote, schimbînd ținta revoluției sale sociale, în națională și politică”¹².

În comunicarea, făcută la Academia Română în ședința din 5 iunie 1921, cu prilejul centenarului morții lui Tudor și reprodusă în prefața la *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*¹³, N. Iorga se pronunță și el, după unele ezitări, pentru termenul de revoluție. „Mișcarea lui Tudor Vladimirescu, o revoluție pentru epoca noastră — și de fapt a fost o revoluție, o puternică și îndrăzneată revoluție, care nu și-a ajuns scopul din urmă și care, deci, n-a putut da măsura ei”. De altfel N. Iorga întrebîntează în scrieri din același an și noțiunea de răscoală, făcînd între cei doi termeni cel mult o deosebire de grad, nu de esență.

Concluziile tuturor istoricilor menționați converg spre aprecierea acțiunii lui Tudor Vladimirescu ca o mișcare spontană, anti-grecescă, îndreptată împotriva regimului fanariot, chiar cînd recunosc că la început a avut un caracter social. Această explicație restrînge, la un eveniment local, o mișcare care s-a produs într-un cadru european și a avut rădăcini adînci în trecutul nostru, și, din punct de vedere științific, nu poate clarifica nici conținutul, nici desfășurarea mișcării și nu ne ajută să răspundem la întrebare: „Ce a fost mișcarea lui Tudor Vladimirescu, răscoală sau revoluție”?

Problema, de esență marxistă, nu se poate rezolva decît cu ajutorul teoriei marxist-leniniste, care înțelege prin revoluție trecerea prin lupta claselor progresiste de la o orînduire social-economică inferioară la alta

¹¹ D. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria Renascerei României*, III, București, 1889, p. 402.

¹² A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, vol X, București, 1930, p. 71.

¹³ Cartea Românească, www.dacoromanica.ro

superioară. Baza economică a acestei revoluții, pe care o numim socială, o constituie contradicția între caracterul forțelor de producție și relațiile de producție, depășite de dezvoltarea forțelor de producție. Problema fundamentală a oricărei revoluții sociale e cucerirea puterii politice de către clasa care reprezintă progresul social și e interesată să asigure triumful noilor forțe de producție. După natura contradicțiilor pe care le rezolvă și după sarcinile pe care le asumă, distingem mai multe tipuri de revoluții sociale : burgheză, burghezo-democrată, socialistă.

Din punct de vedere politic, trăsătura fundamentală a revoluției e trecerea puterii din mâinile unei clase în mâinile alteia. Pentru ca o astfel de trecere să fie posibilă, e nevoie ca revoluția să fi fost precedată de o situație revoluționară. Pentru determinarea acestei situații, Lenin a distins trei simptome principale : 1. Neputința claselor stăpînitoare de a-și menține nealterată dominația ; 2. O înăsprire a mizeriei claselor asuprite ; 3. Creșterea spiritului combativ al maselor¹⁴.

Care era, în lumina acestei teorii, situația Țării Românești în preajma anului 1821 ? Criza clasei dominante e incontestabilă. Imperiul otoman încercase, la începutul secolului al XVIII-lea, să rezolve criza internă, asociind aristocrația greacă (fanariotă) la administrația imperiului. Astfel domnii pămînteni, considerați ca nesiguri, au fost înlocuiți cu domni fanarioți. Și pînă la ultimul sfert al secolului, sistemul a funcționat spre satisfacția guvernului otoman. Domnii fanarioți s-au dovedit leali și utili. Defecțiunea lui Alexandru Mavrocordat-Firaris și a lui Constantin Ipsilanti care au fugit în Rusia, chiar și a lui Ioan Caragea care a fugit în Austria, n-a discreditat sistemul în ochii turcilor, fiindcă aceste cazuri au fost considerate ca excepții, remediabile prin restrîngerea dreptului de succesiune în scaunul Principatelor române la patru familii care și-au dovedit credința față de Poartă. Dar mișcarea eteristă care a urmărit să unească toate popoarele creștine din Turcia europeană într-o insurecțiune generală împotriva Imperiului otoman a pus capăt colaborării între Poartă și Fanar. Turcii nu mai puteau avea încredere în greci, care prin propaganda eteristă au creat incontestabil o stare revoluționară care, între 1814 și 1821, a pus în primejdie însăși existența Imperiului otoman.

Criza eteristă s-a dublat în Principatele române cu un conflict între boierii români și domnii fanarioți, care veneau însoțiți de rude famelice și de creditori greci, care trebuiau căpătuiți. Alecu Suțu a adus cu sine 820 de persoane, tot atîția concurenți ai boierilor pămînteni la căpătuială prin slujbele țării și unii dintre ei competitori la mîna moștenitoarelor bogate, cu atît mai solicitate cu cît căsătoria cu o pămînteană aducea *ipso facto* naturalizarea.

Pe de altă parte, reformele domnilor fanarioți îngrădiseră veniturile boierilor și frînaseră tendința lor de a mări sarcinile feudale ale țăranilor. E destul să amintim cererea boierilor moldoveni, adresată în 1775 lui Grigore Ghica, de a le acorda zeciuiala zilelor de clacă, adică 36 în loc de 12 zile de clacă. Ei au trebuit să se mulțumească cu două zile suplimentare de lucru. Boierii erau nemulțumiți și pentru faptul că dominația otomană îi împiedica prin monopolul constituit asupra principalelor produse ale țării

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, București, Edit. politică, 1964, p. 218.

să-și vîndă recoltele la prețul pieții occidentale. Și din punct de vedere politic, și din punct de vedere economic, clasa stăpînitoare era în criză.

După tratatul de la Kuciuk-Kainargi, care a îngădit monopolul otoman, boierii au devenit producători de cereale pentru piață. Războaiele austro-ruso-turce au menținut pe teritoriul țării noastre armate care au constituit pentru producția de cereale o piață largă și aproape permanentă. Pe măsură ce venitul moșiilor lor creștea, boierii deveneau și ei partizani ai libertății comerciale. În diferite memorii adresate cabinetelor imperiale de la Petersburg și Viena, ei au cerut restituirea cetăților de la Dunăre, fixarea hotarului față de Turcia pe firul apei Dunării și reducerea sarcinilor țării față de Poartă la cuantumul fixat de prețurile capitulații încheiate cu Mehmet al IV-lea în 1641. Aceasta însemna reducerea obligațiilor față de Poartă la plata unui tribut pur simbolic și, prin urmare, un pas hotărîtor spre independența politică. În afară de aceasta, boierii au cerut libertatea „de a deschide fabrici” și mine, și de a-și valorifica nestingheriți produsele moșiilor lor.

Orientînd producția spre piața externă, transformînd produsele în mărfuri și mărfurile în bani, comerțul acaparase ramuri întregi ale producției și variase producția. Prin aceasta, el a exercitat o acțiune dizolvantă asupra vechii organizări a producției și a înlesnit apariția noului mod de producție, capitalist. Comerțul, considerabil mărit după 1774, a favorizat ridicarea unei clase de mari negustori, nu numai dintre păturile orășenești, ci și dintre boieri, care, ca și negustorii, căutau să-și plaseze capitalul în întreprinderi industriale. Dar, din cauza dominației otomane, procesul era lent și relațiile de producție capitaliste nu s-au putut dezvolta decît împletite cu relațiile feudale.

Așa se explică îmbinarea, în memoriile boierilor, a revendicărilor menite să stimuleze dezvoltarea capitalismului cu cererea ca toate dregătoriile să le fie rezervate, ca arenda vămilor, ocnelor și ruzumaturilor (a impozitelor indirecte) să fie concesionate numai boierilor pămînteni, ca poslușnicii și scutelnicii să rămînă un vechi privilegiu al boierilor pămînteni; ca boierii, „pînă la cel mai mic cin”, să fie scutiți de toate impozitele directe și indirecte și, în sfîrșit, ca numărul zilelor de clac să fie dublat, de la 12 la 24. Boierii erau deci interesați să se alătore la o mișcare de independență națională care le-ar fi permis să-și valorifice moșiile și să participe la exploatarea resurselor miniere și industriale ale țării, dar țineau ca privilegiile lor feudale să rămînă neatînse¹⁵.

Au creat aceste condiții o situație revoluționară? Criza clasei stăpînitoare, adică a boierimii, atins-a gradul de intensitate încît boierii „să nu mai poată trăi ca mai înainte”? Fără nici o îndoială, dovadă că cei mai mari boieri ai țării au aderat la Eterie și au organizat ridicarea lui Tudor Vladimirescu.

Să examinăm acum al doilea simptom relevat de Lenin: înăsprirea mizeriei claselor asuprite. Ocupația rusească între 1807 și 1812 și domniile lui Ioan Caragea și Alecu Suțu au fost perioade de teribile stoarceri ale claselor asuprite, care s-au adăugat la sarcinile impuse de Poartă și la exploatarea boierilor. De la negustori și meseriași pînă la țărani liberi și la

¹⁵ Cf. A. Oțtea, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, Lupta de clasă*, nr. 5/1961.

clăcași, toată masa contribuabililor ajunsese la o stare de deznădejde, agravată prin lipsa de bani din anii 1818—1821, provocată de jaful ultimilor domni fanarioți și de exportul masiv de numerar la Constantinopol pentru turci și la Viena pentru Caragea. Meșteșugarii sufereau din cauza concurenței produselor străine și a meșteșugarilor străini, protejați de consulii lor în virtutea regimului capitulațiilor, și scutiți de diferite dăjdii și angarale la care erau supuși meseriașii autohtoni. Ei cereau suprimarea nartului (prețul maximal), care-i expunea controlului și jecmănelilor funcționarilor publici. Și ei erau deci interesați în abolirea relațiilor feudale și în răsturnarea dominației otomane. Pe lângă meșteșugarii înscrși în bresle existau o serie de elemente declasate sau sărace care constituiau plebea orașelor: meșteșugari sărăciți, țărani fugiți de pe moșii, calfe, care, din lipsă de mijloace sau din cauza exclusivismului breslelor, nu puteau ajunge maiștri. Toți aceștia constituiau o opoziție împotriva ordinii feudale și a privilegiilor sistemului corporatist. În revoluția din 1821, ei vor fi alături de țărani.

Pe lângă exploatarea economică sub forma monopolului, tributului și a diferitelor prestații și plocoane, stăpînirea otomană a frinat dezvoltarea economică și prin sistemul monetar pe care l-a impus Principatelor Române. În lipsa unui sistem monetar național, țările române erau expuse tuturor neajunsurilor și daunelor pricinuite de circulația unui număr atît de mare de monete străine, încît nici boierii nu se mai puteau descurca. La nesiguranța tranzacțiilor comerciale care rezulta din acest haos monetar se adăuga politica frauduloasă a Porții, care altera titlul monetelor și le impunea un curs arbitrar. Aceste practici au zdruncinat creditul, au înmulțit conflictele între creditorii și debitorii și au întreținut o stare de nesiguranță în viața economică. Deținătorii de capital, temîndu-se de căderea cursului, se fereau să facă investiții mari și preferau să cumpere moșii. Generalul Kisseleff a evaluat pierderile pe care economia țării le suferea de pe urma acestor practici la 25% pe an. Aceste inconveniente nu puteau fi înlăturate decît prin crearea unui sistem monetar național. Or, pentru aceasta trebuia înlăturată dominația otomană și cucerită independența.

„Stăpînirea otomană, ca oricare altă stăpînire orientală — spune Engels —, este incompatibilă cu orînduirea capitalistă. Plusvaloarea stoarsă nu este prin nimic asigurată împotriva mîinii hrăpărețe a satrapilor și a pașalelor; nu există prima condiție de bază a acumulării burgheze: asigurarea persoanei negustorului și a proprietății sale”¹⁶. Prin regimul prohibiției la export a principalelor produse ale țării, Poarta păgubea și pe producători, și pe negustor; prin sistemul ei defensiv, care consista în a suprima orice drum practicabil pentru a crea o „barieră naturală” între Turcia și Austria, ea împiedica dezvoltarea căilor de comunicație și îngreuna comerțul cu Transilvania și Banatul; prin regimul capitulațiilor, ea împiedica țara să facă o politică vamală națională și o lăsa pradă exploatării necruțătoare a Austriei. Toate forțele vii și de viitor erau împotriva stăpînirii otomane și a regimului feudal.

Împotriva stăpînirii otomane erau și masele populare, fiindcă ele suportau toate sarcinile fiscale, corvezile pentru repararea cetăților turcești, furniturile pentru aprovizionarea Constantinopolului, rechizițiile de produse, de vite și de oameni și prădăciunile garnizoanelor turcești etc.

¹⁶ K Marx și F. Engels, *Opere*, vol. XVI, partea a II-a, ediție rusă, p. 22.

Masele populare aveau să se angajeze cu atît mai hotărît în lupta antiotomană cu cît ele constatau în fiecare zi cît de puternic era apărata stăpînire a boierilor de regimul turco-fanariot.

Un rol deosebit de important în lupta antifeudală și antiotomană au avut, pe lîngă burghezia în formare, țărani liberi, moșnenii, care în regiunea de munte a Olteniei formau majoritatea populației rurale și pe care Marx îi considera ca făcînd parte din „clasa mijlocie”.

Satele de moșneni fremătau de nemulțumire la începutul secolului al XIX-lea. În afară de stoarcerile fiscale și de năpăstuirile administrative, moșnenii aveau motiv să se plîngă de vămile, taxele și havaeturile puse de domnii Caragea și Alecu Suțu pe exportul de porci, lînă, vin și rachiu pe care-l făceau în Transilvania și care constituia una din principalele lor surse de venit. De aceea Tudor Vladimirescu avea să prevadă în cererile norodului românesc desființarea tuturor taxelor, licențelor și havaeturilor care ruinau comerțul, „căci această țară de Dumnezeu păzită altă tarapana (monetărie) nu are decît numai cu neșugătoarea trăiește”¹⁷. Această revendicare exprima interesele vitale ale moșnenilor olteni, care au constituit miezul cetelor revoluționare ale lui Tudor și i-au rămas credincioase pînă la urmă.

Țărani dependenți se plîngeau de agravarea sarcinilor lor feudale. Numărul zilelor de clacă, care în secolul precedent, pentru țărănimea cu învoială, era de trei pînă la șase zile pe an, și adesea convertibile în bani, s-a dublat ori triplat în cursul ultimei jumătăți de veac. Prestațiile în bani se transformă în zile de clacă și dreptul de folosință asupra pădurilor, pășunilor și iazurilor e limitat și supus unei redevențe. Monopolurile boierești și dreptul exclusiv de a clădi mori și pive, care se întăresc continuu, ajung să constituie principalul venit al unor moșii. În sfîrșit, prin limitarea progresivă a drepturilor consuetudinare, boierii tind să transforme titlurile lor feudale asupra pămîntului în drept de proprietate absolută.

Generalizarea arendășiei a contribuit, de asemenea, la agravarea condițiilor de trai ale țăranilor. Quantumul arenzii fiind proporțional cu numărul clăcașilor și cu libertatea de a-i exploata nelimitat, nici un arendaș n-a fost oprit de proprietar să încalce drepturile consuetudinare sau contractuale ale țăranilor.

Deosebit de cruntă era exploatarea feudală pe cale fiscală, care, în timpul ultimilor domni fanarioți, se realiza prin procedeele cele mai prădalnice și mai brutale, menite a stoarce de la contribuabili și ultima lețcaie. Domnul își cumpăra scaunul de la turci și venea în țară copleșit de datorii și însoțit de creditori și de rude lacome. El trebuia să-și plătească datoriile în timpul cel mai scurt, să strîngă avere pentru a duce după mazălire un trai princiar și să îndestuleze cercurile influente de la Constantinopol pentru a se menține măcar trei ani în scaun. La rîndul lor, boierii, împiedicați de monopolul turcesc de a-și vinde produsele moșiilor lor aceluia care oferea prețul cel mai mare, „preferau, în locul cîștigului minim și nesigur al economiei rurale, slujbele administrative care le ofereau posibilitatea să se îmbogățească, indiferent cum”¹⁸. Ei cumpărau marile dregătorii și vindeau slujbele subalterne altora, care, siguri de impunitate, exploatau fără milă

¹⁷ Documente privind istoria României, *Răscoala din 1821*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1959, p. 272. În continuare va fi citată sub forma *Răscoala din 1821*.

¹⁸ Arhiva Ministerului de Externe, Moscova, dosarul nr. 287/1820 fol. 109.

poporul, jaful devenind una din metodele cele mai des folosite de ocîrmuire.

Consulul general al Rusiei, Al. Pini, a stabilit că în nouă ani, între 1812 și 1821, Țara Românească a fost prădată de 63 de milioane în folosul turcilor, iar autorul bine informat al unui memoriu contemporan, Al. Villara, susține că, adăugînd prelevările ilegale, suma totală s-ar ridica la 120 milioane de lei.

Copleșitoare prin masa lor, impozitele au devenit intolerabile prin repartiția și perceperea lor. Boierii, boiernașii, mazilii și clerul nu plăteau nimic sau plăteau puțin. La aceste categorii privilegiate se adaugă scutelnicii și poslușnicii, care, în schimbul unor plăți sau servicii făcute patronilor, erau scutiți de bir. Jumătate din numărul contribuabililor fiind scutiți, toată povara dărilor cădea asupra unei părți, și cea mai săracă, a populației.

Pentru a realiza resursele necesare statului, domniei și boierilor, de la o masă impozabilă atît de redusă — populația Țării Românești a fost evaluată în 1818—1819 la 1 800 000 de suflete — aparatul de percepere a recurs la mijloacele de constrîngere și la caznele cele mai sălbatice și mai odioase. Dăbilarii lui Al. Suțu legau copii de 11—12 ani spate la spate și, în toiu iernii, turnau apă peste dinșii de înghețau și li se lipeau trupurile, apoi îi dezlipeau brusc. „Și era o jalnică privire văzîndu-se pieile rupte și sîngerate... Și părinții lor erau siliți să-și vînză tot, pînă și boul ce-i scotea hrana din pămînt, ca să scape pe copiii lor de cumplita tiranii. Pe alții iarăși îi căznea cu bătaia, cu fumuri și cu groaznice închisori friguroase și puturoase, nemîncăuți și neadăpați”¹⁹. Scene asemănătoare ne-au relatat Dinicu Golescu și Dionisie Eclesiarhul. Dinicu Golescu a arătat cum, cîte zece oameni erau „așternuți pe pămînt cu ochii în soare și o birnă mare și grea pusă pe pîntecetele lor, ca mușcîndu-i muștele și țințarii nici să poată a se feri . . . Alții creștini tot pentru dare de bani, au fost spînzurați cu capu-n jos, și alții iarăși închiși în coșare de vite, unde le-au dat fum, și alte multe asemenea pedepsi”²⁰.

Iată și mărturia lui Dionisie Eclesiarhul: „Slujbașii închideau oameni și muieri prin coșeri și-î înneca cu fumuri de gunoi și cu ardei îi afuma, și-i ținea închiși ziua și noaptea flămîzîni să dea bani; alți-i lega cu mîinile îndărăt și cu spatele de garduri și-i bătea cu bicele, pe alții legați îi băga cu picioarele goale în zăpadă groasă, așa chinuia pe creștini”²¹.

Lăsat pradă rapacității slujbașilor, birnicul a fost redus, după expresia viitorului domn al Moldovei, Mihai Sturza, „la starea abjectă de brută”. Observatorii străini confirmă această judecată: „Nu există pe lume popor mai asuprit de un guvern despotic și mai strivit de biruri și de angarale decît țăranii din Moldova și din Țara Românească”²².

Revendicările țăranilor în răscoala din 1821 denunță în povara dărilor, în silnicia și năpăstuirile unei administrații venale, în lipsa oricărei ordini

¹⁹ „Biserica ortodoxă română”, XIII (1889), p. 275.

²⁰ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, ed. P. Haneș, București, 1915, p. 80—81.

²¹ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, p. 93. Citat după *Istoria României*,

vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 710—711.

²² Wilkinson: *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820, p. 155.

legale sursele tuturor suferințelor. Prin glasul lui Tudor, țărani cer nu pământ, ci dreptate, slobozenie, exterminarea făcătorilor de rău, a tiranilor boieri, care i-au despuiat de au rămas „mai goi decît morții din morminturi”²³.

Pentru arta de a stoarce bani, domniile lui Caragea și Alecu Suțu au rămas de pomină. Caragea, după șase ani de domnie, a plecat cu o avere considerabilă și a trăit liniștit restul vieții la Pisa, iar văduva lui Alecu Suțu, Eufrosina, după numai un an și două luni de domnie a soțului ei, a putut oferi Porții 13 milioane (bugetul Țării Românești pe doi ani), pentru numirea fiului său Nicolae în locul tatălui său.

Perioada 1806—1821 a însemnat încontestabil „o înăsprire mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și mizeriei claselor asuprite”.

Al treilea simptom al situației revoluționare e „o însemnată creștere, în virtutea cauzelor menționate, a spiritului combativ al maselor, care în epoca «pașnică» se lasă jefuite în liniște, iar în vremuri de vîltoare sînt împinse de întreaga conjunctură a crizei, cît și de «vîrfurile» înseși, să acționeze independent pe arena istoriei”²⁴. Este exact ceea ce s-a întîmplat în preajma insurecției din 1821. Documentele atestă o serie aproape neîntreruptă de tulburări din 1793 pînă în 1821 în Țara Românească și în Moldova. Tulburările încep prin acte de împotrivire la poruncile boierului și organelor stăpînirii. Locuitorii din Rușavăț (Saac) se răscoală de două ori și nu pot fi supuși decît cu forța armelor. În timpul foametei din 1795, locuitorii Olteniei pun foc la hambare, la stogurile de fîn, la conacele boierilor și la casele vătafilor lor. În 1807, locuitorii a șapte județese răzvrătesc împotriva percepătorilor vinăriciului. Sarcinile mărite și corvezile din timpul războiului din 1807—1812 provoacă tulburări numeroase și prelungite. Agitația maselor rurale se intensifică după încheierea păcii și ea găsește uneori sprijin în populația săracă a orașelor. În 1816 izbucnește la București complotul lui Mihail Gross cu complicitatea mai multor supuși străini. După declarația lui Gross, scopul complotului era să scape „locuitorii de asuprire și să introducă în Țara Românească un regim mai blînd”²⁵. Zece sate aparținînd lui Grigore Brîncoveanu refuză să presteze cele 12 zile legiuite de clacă și să se înfățișeze la judecată; țărani amenință să-și părăsească satele și să se mute în altă parte. Mișcarea, pornită în 1815, nu e potolită decît în 1820.

În Moldova, răzeșii din Cîmpulung și din Vrancea luptă aproape un sfert de secol împotriva încercării domnilor de a-i despoia de moșiile lor. Ei izbutesc să-și scape pămîntul, datorită organizațiilor și resurselor colective, care le permit să-și susțină cauza în fața Divanului domnesc²⁶.

Dar cea mai puternică rezistență la practicile de jaf ale stăpînirii a fost aceea a orașului Tîrgoviște din 1820—1821. Sub pretextul că moșia acestui oraș era fără stăpîn, deci părăsită, Al. Suțu și-a adjucecat stăpînirea ei și a trimis la Tîrgoviște comișei s-o delimiteze și s-o ia în primire. Dar populația n-a înțeles să se lase deposedată de hotarul orașului. Clopotele au sunat alarma, iar locuitorii au atacat cu pietre locuința comișeilor și i-au alungat.

²³ *Răscoala din 1821*, vol. I, p. 209.

²⁴ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 218.

²⁵ A. Oțetea, *Emlékkönyv Kelemen Lajos. . . , 80 ik Évfordulójára*, Cluj, 1957.

²⁶ A. Oțetea, *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. I, București, 1955, p. 310—311.

Apoi o delegație de 300 de oameni a plecat la București, s-a prezentat la palat și a silit Divanul să restabilească obștea în toate drepturile ei.

Deci și al treilea simptom al unei situații revoluționare exista în preajma anului 1821.

Dar pentru ca aceste schimbări obiective să dea naștere unei revoluții mai e nevoie, după Lenin, să se îmbine cu schimbări subiective și anume : „Capacitatea clasei revoluționare de a întreprinde acțiuni revoluționare îndeajuns de puternice pentru a înfringe (sau a slăbi considerabil) vechiul regim care niciodată, nici chiar în epoca crizelor, nu «cade», dacă nu-l răstorni”²⁷. Și această condiție a fost împlinită. Insurecțiunea din 1821 a pornit în cadrul Eteriei care a urmărit să ridice toate popoarele creștine din Turcia europeană pentru cucerirea independentei cu ajutorul Rusiei. Pentru scuturarea jugului otoman, și boierii au aderat la Eterie. Știm că cei mai mari boieri ai țării — Grigore Brîncoveanu, Barbu Văcărescu și Grigore Ghica — care făceau parte din Comitetul de regență, constituit la moartea lui Al. Suțu, erau eteriști și că ei l-au angajat pe Tudor să ridice poporul la arme. Avem și actul prin care boierii ocîrmuitori l-au împuternicit pe Tudor „făgăduindu-i că-l vor ajuta întru totul și că pentru toate vor lua asupra-le răspunderea, ca să înarmeze norodul”. Asigurarea dată de eteriști că insurecția va fi sprijinită de Rusia, i-a făcut să înțeleagă că „vremea dorită sau așteptată a sosit și este cu puțință . . . a ne mîntui”²⁸.

Tudor Vladimirescu nu s-a mărginit însă la programul boierilor. Pe lângă eliberarea de sub dominația otomană, programul clasei mijlocii, pe care o reprezenta, tindea la îndeplinirea unei revoluții sociale. Cea mai limpede și mai eficace dintre promisiunile lui era că-i va scăpa de tirania boierilor. Lozinca lui era *Dreptate și slobozenie*, ceea ce însemna abolirea privilegiilor boierești și egalitatea tuturor în fața legilor. Așa au înțeles-o toți contemporanii. În arzul lor către Poartă, boierii ocîrmuitori, speriați de amploarea și caracterul social al răscoalei din Oltenia, îl acuză pe Tudor că vrea să slobozească norodul „de sub stăpînirea domnilor și boierilor”. Caracterul revoluționar al mișcării a fost recunoscut și de guvernul de la Iași. „Tudor Vladimirescu — scrie postelnicul Iacovachi Rizos-Nerulos lui Al. Ipsilanti — a răsculat pînă alaltăieri toate județele de peste Olt, proclamînd libertate, egalitate, desființarea privilegiilor boierilor; răzbuînd pe cei care au fost nedreptățiți și înapoiînd lucrurile jefuite, el cheamă prin proclamații întreg norodul dac sub arme”²⁹.

În același sens apreciază programul lui Tudor și generalul Schustekh, comandantul trupelor imperiale din Transilvania : „În orice caz, lucrul cel mai primejdios, mai ales pentru transilvăneni, e ideea răspîndită de Tudor în Oltenia, că boierii nu mai au privilegiu față de toți ceilalți locuitori, și trebuie să presteze aceleași dări și sarcini și să nu mai ceară clacă”³⁰.

Caracterul revoluționar al acestui program e evident. Este adevărat că în proclamația de la Padeș, Tudor a exceptat de la „confiscarea averilor

²⁷ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 218—219.

²⁸ *Răscoala din 1821*, vol. III, p. 376.

²⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 123.

³⁰ *Documente privind istoria României*. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), vol. III, *Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, Documente publicate de acad. A. Oțetea, București, Edit. Academiei, 1967, p. 20.

rău agonisite ale tiranilor boieri” pe aceia ce aveau să se alăture mișcării, „cum sînt făgăduiți”. Dar țărani n-au înțeles această distincție. Pentru ei toți boierii erau tirani, averile tuturor erau „rău agonisite” și de aceea toate averile boierești și mănăstirești trebuiau jertfite. Tudor era hotărît să ducă lupta pînă la completa emancipare a țăranilor.

Țăranii, orășenii și micii boieri din Moldova, de asemenea, „au primit cu mare bucurie cererile lui Tudor și le laudau public, zicînd că, dacă turcii nu vor interveni, va izbucni și aici răscoala”³¹.

Astfel conflictul între Tudor și boieri s-a manifestat de la început. Marx a marcat limpede acest antagonism: „Vladimirescu era patriot român. El nu s-a adresat boierilor, ci țăranilor”³².

Făgăduind pandurilor restabilirea privilegiilor de care se bucuraseră înainte de domnia lui Vodă Caragea, moșnenilor abolirea vămilor interne, clăcașilor „averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri”, tuturor slobozenie și dreptate, Tudor a izbutit să ridice în picioare toată Oltenia și să provoace o mișcare încît „tot principatul s-a clătît”³³.

În același timp, Tudor s-a îngrijit să-și consolideze situația și să reformeze Constituția țării. Mănăstirile Tismana, Strehaia, Motru au fost întărite cu garnizoane și cu provizii pentru a servi ca bază de rezistență în cazul unor intervenții turcești. Apoi, încă din Oltenia, a luat o serie de măsuri pentru reorganizarea financiară și administrativă a țării. El a destituit ispravnicii care nu fugiseră și a numit în locul lor oameni ai săi de încredere, pe care i-a numit *gospodari* și i-a înzestrat cu depline puteri administrative și militare. Oamenii numiți de Tudor erau sau rude sau vechi colaboratori, ca fratele său Papa și Dumitru Gîrbea, sau foști negustori, chemați să schimbe vechea administrație boierească^{33 bis}.

Dar ceea ce distinge mai puternic mișcarea lui Tudor de răscoalele feudale e pregătirea, organizarea și conducerea militară a întreprinderii. Contemporanii au fost izbiți de ordinea și disciplina pe care Tudor le-a menținut în oștirea sa. El a reprimat cu severitate furtișagurile care amenințau să-i transforme acțiunea într-o răscoală oarbă.

În lucrarea lor, intitulată *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, Dan Berindei și Traian Mutașcu au arătat că prin tactica și strategia aplicate în tot cursul mișcării, oastea lui Tudor prezenta toate caracterele unei armate organizate, încadrată de elemente înzestrate cu experiența militară dobîndită în războiul ruso-turc din 1807—1812³⁴.

Acțiunile de luptă au fost asigurate printr-un serviciu de informații bine organizat, prin ordinea de marș clasică a armatelor din timpul acela și prin măsurile de siguranță în timpul staționărilor. Singura slăbiciune a acestei armate era insuficiența artileriei, care trebuia, conform asigurărilor Eteriei, să-i vină din Rusia. Coeziunea și disciplina armatei lui Tudor sînt atestate

³¹ *Ibidem*, p. 77.

³² Arhiva Marx-Engels, ms. B 85 la Institutul internațional de istorie socială, Amsterdam. Cf. *Istoria României*, III, p. 872.

³³ N. Iorga, *Izvoarele contemporane*, p. 237.

^{33 bis} A. Oțetea, *Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, p. 115, 327, 362, 363.

³⁴ Dan Berindei — Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, București, 1962.

de marșurile efectuate de ea. Distanța dintre Slatina și București a fost parcursă, pe un timp greu de zloată, în etape de 25 km pe zi, ceea ce corespunde normelor prevăzute de regulamentele vremii pentru armatele regulate. Arta militară aplicată sub conducerea lui Tudor vine să confirme și ea caracterul revoluționar al întreprinderii.

Aghiotantul lui Tudor, Mihai Cioranu, a reproșat lui Tudor că, intrînd în București, în loc să fi tras în Casele lui Brîncoveanu, nu s-a unit „cu puterea cea mare a grecilor”, care dispuneau de peste douăzeci de mii de arnăuți bine înarmați și nu i-a convins că, fără a ajunge el la puterea supremă, toate planurile lor ar fi fost nimic, „precum a fost”. Ceea ce, în fond, Cioranu îi reproșează lui Tudor e că la București n-a tras de-a dreptul pe tronul domniei, n-a luat în mîină hățurile guvernului și nu s-a întărit cumsecade, pentru ca apoi de pe tron să fi însemnat lui Ipsilanti drumul pe unde avea să treacă Dunărea³⁵.

E greu de închipuit că toate aceste lucruri nu i-au trecut și lui Tudor prin minte. În tot drumul de la Padeș la București, Tudor a fost aclamat de mulțime cu strigătul : „*Trăiască libertatea! Trăiască Domnul Tudor!*” ! „Fiindcă proclamase ridicarea dajdiei, scrie un observator străin, toți țărani îl ridicau în slavă și nu-l numeau decît Theodor Vodă sau Domnul Tudor”. Ideea de a se așeza pe tronul Țării Românești i-ar fi venit lui Tudor, după Fotino, „cînd a văzut risipirea boierilor și preponderența ce dobîndise asupra puterii centrale”³⁶.

Acești autori nu țin seama de răsturnarea situației pe care a determinat-o dezavuarea mișcării lui Tudor și a lui Ipsilanti de către țarul Alexandru I, pe sprijinul armat al căruia se întemeiaseră toate șansele de succes ale Eteriei.

Lipsit de sprijinul rusesc, amenințat să vadă țara cotropită de turci, Tudor n-a mai avut altă șansă de mîntuire pentru țară decît o înțelegere cu Poarta. Bazat pe arzurile și declarațiile sale că mișcarea sa nu e îndreptată împotriva sultanului, Tudor a intrat în tratative cu turcii, și pentru a se putea prezenta ca exponent legitim al întregii țări, s-a împăcat cu boierii. Negocierile n-au izbutit, fiindcă turcii au cerut ca înainte de orice tratative să depună armele. Tudor a refuzat și, cînd turcii au pătruns în Țara Românească, a evacuat Bucureștii și s-a retras pe drumul de la Pitești spre Oltenia, unde avea să organizeze rezistența. Dar în drum, la Golești, a căzut victima unui complot eterist. Așa s-a sfîrșit eroul primei revoluții de eliberare națională din istoria României.

Dar fost-a în adevăr o revoluție de eliberare națională mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu? Aplicarea termenului de „revoluție de eliberare națională” la evenimentele din 1821 ar putea surprinde întrucît nu a fost atribuit în literatura marxistă decît mișcărilor de eliberare națională de sub dominația colonială. În ce mă privește, eu cred că termenul se poate aplica perfect luptei poporului român pentru emanciparea de sub dominația otomană. Obiectivele acestei lupte s-au lărgit, la începutul secolului al XIX-lea, cuprinzînd un program de revindicări sociale și politice, care tindea la desființarea orînduirii feudale, o dată cu răsturna-

³⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 261—262 nota 2.

³⁶ A. Otetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țara Românească (1821—1822)*, București, 1945, p. 263—264.

rea dominației otomane. Noi am constatat că toate schimbările obiective care constituie o situație revoluționară au existat, ca și capacitatea clasei revoluționare, a moșnenilor, negustorilor și a micii nobilimi de a răsturna vechiul regim și de a institui, e adevărat, pentru un timp scurt, un nou regim. Dar mișcarea de la 1821 n-a izbutit să răstoarne dominația otomană și să desființeze relațiile feudale, să instituie libertatea și egalitatea în drepturi și să cucerească independența politică. Ea n-a izbutit să smulgă puterea din mâinile boierilor și s-o treacă în mâinile clasei mijlocii.

Programul maximal al lui Tudor n-a fost deci realizat. Dar programul minim al boierilor a fost realizat, parte imediat după înfringerea mișcării, parte între 1821 și 1831. Domniile fanariote au fost înlocuite cu domniile pămîntene și aceasta a fost nu o simplă schimbare de persoane, ci o adevărată revoluție națională. Resursele imense care serveau la întreținerea domnilor și a întregii protipendade a Fanarului au rămas în țară și au putut fi utilizate pentru modernizarea instituțiilor noastre. Libertatea comerțului și dreptul de a deschide fabrici și mine, redobîndirea cetăților de la Dunăre și stabilirea graniței dintre Principate și Turcia pe firul apei Dunării au fost realizate în 1829, prin tratatul de la Adrianopol, conform cererilor formulate de boieri în 1822 și sub efectul mișcării lui Tudor Vladimirescu.

În aceste condiții, se mai poate spune că ridicarea din 1821 n-a fost o revoluție? Nici K. Marx n-a crezut acest lucru, de vreme ce a definit mișcarea lui Tudor ca „o revoluție țărăneasă” (*Eine Bauernrevolution*).

Ca orice mișcare de eliberare națională, și mișcarea din 1821 a solidarizat toate clasele societății românești în lupta împotriva dominației otomane. Tudor a înțeles necesitatea acestei solidarități, și de aceea, pentru a realiza frontul unic al revoluției de eliberare națională, i-a avertizat pe țărani, prin proclamația de la Padeș, să nu jertfească decît averile acelora dintre „tiranii boieri” care nu se vor alătura revoluției, „precum sînt făgăduiți”.

Forța motrice a revoluției a fost țărănimea liberă și, în acest sens, definiția lui K. Marx ne pare perfect valabilă. Dar țărănimea nu putea duce la capăt revoluția decît sub conducerea proletariatului sau a burgheziei. Or, nici una din aceste clase nu era suficient de dezvoltată pentru a-și asuma rolul de hegemon al revoluției. O conducere a țărănimii de către boierime s-a dovedit imposibilă prin însuși caracterul antagonic al relațiilor dintre cele două clase. De îndată ce dezavuarea țarului lipsea mișcarea de sprijinul militar al Rusiei și de garanția menținerii privilegiilor boierești, boierii au fugit în Transilvania și l-au silit pe Tudor să negocieze cu turcii.

În lumina considerațiilor de mai sus, eu cred că trebuie să recunoaștem mișcării conduse de Tudor Vladimirescu calitatea de revoluție și să datăm de la 1821 epoca modernă, ceea ce prezintă avantajul de a nu mai fi obligați să împingem orînduirea feudală pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

În sfîrșit, eu cred că am face un act de dreptate istorică acordînd importanța care i se cuvine încercării eroice de a realiza, în cadrul unei mișcări revoluționare europene, programul de emancipare politică și socială care avea să inspire efortul tuturor generațiilor care s-au succedat din 1821 pînă în zilele noastre.

IANÇU JIANU ȘI NIKOLA ABRĂȘ

DE

S. IANCOVICI

Unul dintre cele mai prețioase documente despre haiducia lui Iancu Jianu este însăși narațiunea lui autobiografică. În 1819, cînd nu mai făcea haiducie, aflîndu-se în casa vărului său Alecu Izvoranu la Slatina, Iancu Jianu a făcut o descriere succintă a vieții sale de haiduc, în auzul mai multor persoane prezente. Consemnată de Dincă Izvoranu, autobiografia acestui haiduc vestit ne-a parvenit datorită lui Grig. Tocilescu¹. La rîndul său, C. D. Aricescu, culegînd în vara anului 1872 informații și materiale despre Tudor Vladimirescu și mișcarea revoluționară din 1821, a consemnat și unele relatări despre Iancu Jianu date din partea lui Nișă Urianu din Muscel, consîngean cu familia Jienilor. Aceste relatări consună în general cu cele spuse de Iancu Jianu². În ambele izvoare se vorbește, printre altele, de „vestitul haiduc Iabrăș” cu care Iancu Jianu a haiducit cîtva timp.

Astfel, povestind despre evadarea sa din ocna Telega unde fusese pus la osîndă, Iancu Jianu arată : „Legai pe toți din ocnă ; slobozii burdufu și scosei pe toți haiducii din ocnă și plecai cu dînșii pînă la un loc. Un haiduc vestit, ce-i zicea Iabrăș, strînse și el o ceată de-ai lui plecînd împreună și trecu Oltu”³.

Lui C. D. Aricescu de asemenea i s-a relatat că Iancu Jianu, reușind să evadeze, a deschis ocna, a coborît în ea un burduf și a strigat pe toți tovarășii săi afară „împreună cu un alt vestit hoț, anume Iabrașu”. Iar după ce Ioan Caragea vv. a trimis puterile pe urmele celor evadați din ocnă, o fost prins numai „Iabrașu cu trei inși, cărora le și tăie capetele”⁴.

Acestea sînt singurele informații precise despre un tovarăș de haiducie al lui Iancu Jianu. Ele sînt prețioase, deoarece în puținele documente

¹ Gr. G. Tocilescu, *Două memorii inedite asupra mișcării române de la 1821 cu istoria haiducului Jianu. (Memoriu scris de C. Izvoranu) Istoria lui Iancu Jianu*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, 1883, anul I, vol. II, p. 411—415.

² C. D. Aricescu, *Iancu Jianu haiducă de peste Oltă*, în „Columna lui Traian”, 1873, IV, p. 51—54.

³ Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 413.

⁴ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 52.

păstrate despre Jianu nu se găsesc știri referitoare la vreun cetaș sau gazdă a sa⁵.

Cine este însă acest „vestit haiduc” Iabraș, a rămas nelămurit pînă în prezent. În ciuda reputației sale de mare haiduc, subliniată de însuși Iancu Jianu, numele lui Iabraș nu se găsește printre acelea ale haiducilor vremii menționați în documente sau în memoriile contemporanilor, cum e polcovnicul Solomon care a avut de-a face cu haiducii și ne-a lăsat despre ei prețioase însemnări autobiografice⁶. În anii cînd haiducește Iancu Jianu și cînd apare Iabraș, în Oltenia sînt cunoscuți următorii haiduci: Ghiță Hoțul cu bulucbașa Ștefan; Deli-Marcu sîrbul; Dănilă, Ionică și Stănică; Gheorghe Spulber și turcul Ingea, veniți din Moldova⁷; Taba Hoțu și Capeș⁸; Ion Cupețul și Matei⁹; Gheorghe Cîrjaliu¹⁰; Ioan Oarcă și Păun Hoțu; Grigore Manoiu, Bușe și ceata lui, Ilie Haita și Căpățînă¹¹. Niciunul dintre aceștia sau dintre alții, bunăoară cei citați de G. Poboran¹², nu sînt menționați în documente ca tovarăși ai lui Iancu Jianu. Alți informatori, mai apropiați epocii respective, fie străini, cum e J. A. Vaillant, fie români, cum e Ion Ghica, nu dau despre Jianu decît scurte caracterizări¹³.

Informația lacunară asupra haiduciei lui Iancu Jianu a determinat limitele care se pot constata în operele biografilor lui de mai tîrziu. Iar

⁵ În fond, documentele referitoare la Iancu Jianu sînt numai cîteva. Primul este porunca domnescă din 30 decembrie 1812 de aducere la Bucurști a prinsului Iancu Jianu cu șapte tovarăși ai săi, care „de vreo cîțiva ani încoace” săvîrșesc faptc haiducești (V. A. Urechîă, *Istoria românilor*, X A, București, 1897, p. 535). La 29 mai 1815 ispravnicii de Romanăți arătau că Amza Jianu a împlinit la zărăfie 1700 taleri pe scama lui Iancu, cu care rămăsese îndatorat de pe cînd a fost zapciu la plasa Balta de Jos. A doua zi Const. Samurcaș făcea socotcala acelorași bani cu dobînda lor („Revista pentru Istoric, Arheologie și Filologie”, 1884, I, p. 237—238). La 1 iulie 1815 se emite carte de iertare pentru Iancu prin mijlocirea lui Const. Samurcaș (V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 636). În anaforalele din 25 septembrie 1815 și 14 iunie 1816 este vorba de vînzarea la mezat a averii lui Iancu Jianu, în vederea despăgubirii celor prădați de el, dintre aceștia fiind menționat pe nume doar logofătul Șcrban Stănescu din Craiova (Arh. St. Buc., *Condica domnescă* 82, p. 93—94; 85, p. 157). O altă carte de iertare a lui Iancu Jianu, de data aceasta prin cheazășia lui Iamandi, e din 10 aprilie 1817. În ea se menționează că Iancu „în nenumărate rînduri s-au dovedit” în ale sale „netrebnice fapte” de haiducic (Arh. St. Buc., *Condica domnescă* 87, f. 19v și f. 21; V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 637—638). Din octombrie același an avem foaia de zestre cu întărire a Sultanei Gălășasca, soția lui Iancu Jianu (V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 637). În octombrie 1837 Iancu Jianu este numit subocîrmuitor la plasa Oltețului (revista „Oltenia”, IV, p. 122). La aceste date se pot adăuga unele tradiții păstrate pînă în zilele noastre despre Iancu Jianu prin satle raioanelor Caracal și Corabia. Bunăoară, în comuna Orlea (raionul Corabia) se știe că Iancu a ținut moșia Gura Padinii, luată de la Mehmet turcul, moștenită apoi de cele trei nepoate ale lui după fiică.

⁶ *Biografia vieții polcovnicului Ioan Solomon istorisită de sine însuși și scrisă de P. Georgescu*, Craiova, 1862, 50 p.

⁷ Pe aceștia i-a urmărit cu potcerle sale polcovnicul Solomon.

⁸ Arh. Ist. St. Buc., *Condica domnescă* 74, f. 273.

⁹ *Ibidem*, 82, p. 243.

¹⁰ S. Iancovici, *Unele documente inedite despre Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, revistă de istorie, nr. 5, 1960, p. 123—124, 135.

¹¹ V. A. Urechîă, *op. cit.*, p. 536, 634.

¹² Haidul, Pătru Grecu, Nicolicescu, Păun ș.a. (G. Poboran, *Istoria orașului Slatina*, ed. II cu numeroase acte, documente și 82 ilustr., Slatina, 1909, p. 48.

¹³ J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, litterature, orographie, statistique.* . . , Paris, 1844, III, p. 234—235; Ion Ghica, *Din vremea lui Caragea. Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1960, p. 123—126: „Șapte ani a pribegit [Iancu] prin păduri și prin munți. . . sfidînd potera”.

informația laconică, dar sigură, a lui Jianu și a lui Niță Urianu referitoare la Iabraș a constituit pentru biografi și în general pentru diverși autori un punct de plecare în creația lor, un fapt deosebit în jurul căruia au brodat o serie de alte întâmplări imaginare încît s-a făurit o figură a lui Iabraș cu totul denaturată, el fiind înfățișat în cele din urmă ca un personaj negativ, aproape fatal, în preajma lui Iancu Jianu. Această evoluție a portretului lui Iabraș se observă în scrierile lui N. D. Popescu, Bucura Dumbravă și Paul Constant¹⁴. Din literatură, figura astfel făurită a lui Iabraș, mai ales cea greșit modelată de Bucura Dumbravă, a fost transpusă și în balada coregrafică „Iancu Jianu” prezentată la Teatrul de operă și balet al Republicii Socialiste România¹⁵.

Realitatea însă, necunoscută pînă acum sub toate aspectele ei, este cu totul alta, am putea spune că ea este chiar mai frumoasă și mai atrăgătoare decît cum au înfățișat-o diferiți autori care au scris despre Iancu Jianu. Deformarea figurii lui Iabraș se datorește faptului că nici în literatura de specialitate nu s-a știut că el nu este un haiduc oarecare, chiar dacă e calificat ca „vestit”, ci este unul dintre foștii comandanți ai oștirii răsculaților sîrbi din 1804 — 1813. Acest fapt de importanță primordială pentru cunoașterea legăturilor lui Iancu Jianu și a unor aspecte ale haiduciei se cuvine a fi lămurit și subliniat.

Istoriografia sîrbă îl cunoaște pe Iabraș sub numele de Nikola Abraș și-l enumeră printre luptătorii cei mai viteji ai răscoalei antiotomane sîrbe din 1804—1813¹⁶. Ea știe de asemenea că după înăbușirea răscoalei Nikola Abraș s-a refugiat în Țara Românească și a trăit aici, dar, firește, informațiile orale în această privință sînt puține și denaturate. Pe de altă parte la noi, nici contemporanii și nici istoricii de mai tîrziu nu au cunoscut antecedentele din viața „vestitului haiduc” Iabraș, care nu este altul decît Nikola Abraș, căpetenie sîrbă de la Negotin. De aceea nu s-a putut ști că Iancu Jianu a avut cîtva timp drept tovarăș de haiducie pe una din căpeteniile răsculaților sîrbi, acest Nikola Abraș, adăpostit în țara noastră și nevoit să se apuce aici de haiducie pentru a scăpa de urmărirea turcilor.

¹⁴ În.nuvela sa din 1881 *Iancu Jianu căpitan de haiduci*, N. D. Popescu ignorează cu totul rolul lui Abraș. În scrierea ulterioară *Scăparea lui Iancu Jianu din oca părăsită*, același autor include datele din declarația lui Iancu, fără multe modificări. Pornind de la aceasta însă, în 1887 el creează figura intrigantului Pădureanu, sub acest nume văzîndu-se destul de limpede persoana lui Iabraș. Pe această linie merge și mai departe Bucura Dumbravă, punînd pe Iabraș în acțiune pe mai multe pagini ale romanului său : *Haiducul* (Ed. III, București, 1914, p. 364, 391, 404, 408—410), făcînd din el un rival îndrăgostit, neloyal față de Jianu, fapt pentru care acesta îl ucide brusc, intructiv în mod laș, pe Iabraș. Paul Constant (*Iancu Jianu*. Roman. București, 1940) a ținut seamă mai mult de izvoarele narative, prezentîndu-l pe Iabraș ca unul care „necăjea pe bietul sărdar [Iamandi, șeful poterei], ștergîndu-se din ochii lui tocmai cînd îl socotea prins”. Totodată însă, Iabraș este înfățișat și ca „slab de minte și lesne de sucit. . .” încît s-a lăsat ademinit de Iamandi.

¹⁵ În actele II și III ale baladei coregrafice, Iabraș apare în rolul unui tovarăș de ceată care nu-și poate stăpîni sentimentele față de Domnica, la rîndul ei cuprinsă de pasiune pentru Iancu Jianu. Pentru a cuceri inima Domnicăi, Iabraș recurge la intrigă și se ajunge la deznodămîntul fatal : în clipa cînd Iancu îl omoară pe Iamandi, Domnica vrea să se răzbune pentru infidelitatea lui Iancu și să-l împuște ; Iabraș însă, cuprins de remușcări pentru uneltirea urzită, o răpune pe Domnica cu un glonte, apoi își mărturisește vina față de Jianu și se sinucide.

¹⁶ La Muzeul orașului Negotin din R. S. Serbia se păstrează un pistol și alte arme care au aparținut lui Abraș. Tot acolo se găsește un document, datat la 13 august 1813, în care se arată sumele de bani înmînate

În vremea răscoalei antiotomane sîrbe, Nikola Abraș a jucat un rol de seamă în nord-estul Serbiei. El a fost colaborator și cel mai apropiat tovarăș de luptă al viteazului conducător de răscoală în acele părți, Haiduc-Velcu Petrovici. Această colaborare iese în evidență îndeosebi din anul 1811, cînd Haiduc-Velcu este numit de Caragheorghe comandant peste Craina Negotinului. Originar din localitatea Bucovcea, situată în apropierea orașului Negotin, spre răsărit, Abraș cunoștea bine terenul de luptă și mai dinainte luase acolo măsuri de apărare în fața forțelor otomane care amenințau dinspre Vidin. „El era căpitan și frate de cruce cu Haiduc-Velcu. Se spune că era tot atît de viteaz ca și Velcu. De acest lucru putem fi siguri, deoarece lui Velcu într-adevăr îi plăcea să se facă frate de cruce numai cu viteji și în general cu oameni destoinici”¹⁷.

Haiduc-Velcu a apreciat în mod deosebit calitățile militare ale lui Abraș și de aceea i-a încredințat una din cele mai importante și mai grele sarcini în cadrul apărării orașului Negotin. Anume, din cele cinci tranșee de apărare, cîte existau în acest oraș, el i-a încredințat lui Abraș pe cel de al patrulea, cu trei tunuri, situat în partea extremă de răsărit a frontului și primul în bătaia turcilor. „Acesta era șanțul lui Abraș, iar acum [1891] acest loc se numește mahalaua românească”¹⁸.

Nikola Abraș a luat parte la acele incursiuni inopinate și îndrăznețe efectuate deseori înspre tabăra dușmană de Haiduc-Velcu, împreună cu cîte o ceată de combatanți aleși, care de obicei îi derutau și-i înspăimîntau pe turci¹⁹.

În acești ani Abraș este destul de bine cunoscut și dincoace de Dunăre. Din unele mențiuni documentare românești inedite reiese limpede că diverși haiduci români, strimtorați de putere și nevoiți să treacă dincolo de Dunăre, găseau adăpost și sprijin la Abraș. Astfel, Gheorghe²⁰ și Dumitrașcu din Ostrov care au haiducit în Oltenia, arătau în 1812 că mai înainte scăpînd de poteră au fost sprijiniți „la moara lui Abraș din Negotin”. Ei s-au predat lui Abraș și acesta „i-au ținut lingă el”. Haiduc-Velcu lipsind, cînd a venit a dispus să fie trimiși la generalul rus Zas. În aprilie 1813. haiducii Dumitru Ungureanu și Costandin Drăgan relatau că de asemenea au găsit în trecut adăpost la „Iabraș ce este mai mare al sîrbilor în Negotin”. La cererea adresată prin scrisoare din partea

¹⁷ Milan D. Milićević, *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda* [Amintiri despre oameni de seamă ai poporului sîrb], Beograd, 1959, p. 22—23.

¹⁸ M. Milisavljević, *Gradja za političku istoriju srpsku novoga vremena* [Materiale privind istoria politică a Serbiei în epoca modernă], în „Glasnik Srpskog učenog društva”, LXXV, 1891, p. 235. Cartierul respectiv al Negotinului se numește și acum [1966] „mahalaua românească”.

¹⁹ De obicei Abraș făcea pregătirile necesare în vederea incursiunii în liniile oștirii otomane. Cînd el îl înștiința pe Haiduc-Velcu că se poate întreprinde iureșul, acesta pornea cu combatanții săi călare în galop, spre tabăra turcă. După o salvă din pistoale, ei se năpusteau cu săbiile printre turci. După o incursiune de acest fel cînd cădeau mai multe capete de dușman, pentru cîtva timp înceta agresiunea turcă.

²⁰ Arh. St. Buc., Msuscrisul 903, f. 25v—29v. Acest Gheorghe, înainte de a fi prins haiducind, a fost pandur în slujba cirmuitorului local Miša Karapandzić, ultimul reprezentant al autonomiei ținutului Craina. După moartea acestuia a urmat pentru scurtă vreme un alt oclrmuitor, apoi a venit Haiduc-Velcu. Un timp haiducul Gheorghe a făcut de straje la apa Timocului. Pe atunci se aflau în tabăra sîrbă și alți români. Un anume Marcu al lui Gheorghe Croitor și al Mitrii din Leu (Romanai) a slujit în oastea lui Petar Dobrnjac timp de șase ani, iar „la venirea muscalilor”, adică prin 1810, s-a întors în țară, venind împreună cu acest comandant de frunte care se certase cu Caragheorghe.

căpitanului de poteră Nițu de a-i extrăda pe acești haiduci, Abraș a preferat să-i ocrotească dînd răspuns că ei au plecat din Negotin ²¹.

La fel ca Haiduc-Velcu, Nikola Abraș a cunoscut și pe alți români de dincoace de Dunăre, iar pe unii dintre cei puși în slujba lui Regep-aga de la Ada Kalèh i-a urmărit cu aceeași înverșunare ca și Tudor Vladimirescu ²². Așa s-a întîmplat cu Anastasie armașul ²³ pe care Haiduc-Velcu îl considera prieten, iar acesta, abuzînd de încrederea lui, a venit în tabăra de la Negotin ca să spioneze în interesul lui Regep-aga. Un denunț de la Orșova a sosit tardiv pentru ca Abraș să reușească a-l prinde pe armașul Anastasie înainte de a trece Dunărea, deși pornise repede pe urmele lui.

Pe Ghiță Pistrițu însă, bulucbașă în ordia aceluiași Regep, ce pare a fi cel stigmatizat mai tîrziu de Tudor Vladimirescu în proclamație, Abraș l-a prins și l-a pus în fiare, urmînd a fi executat. Acest Ghiță propusese lui Abraș, iar prin el și lui Haiduc-Velcu, să predea turcilor mai întîi „șanțul lui Abraș”, apoi și orașul Negotin în schimbul unor posturi mari ce le-ar căpăta la turci drept recompensă. De moartea ce-i fusese menită în urma acestei propuneri care l-a indignat pe Abraș, Ghiță a scăpat datorită numai înaintării rapide a turcilor și cuceririi Negotinului.

Evenimentele mai importante din zilele apărării acestei părți a Serbiei sînt de asemenea legate de numele lui Abraș. Răsculații încearcă mai întîi să opună rezistență la Bucovcea, satul lui Abraș, unde el avea mai dinainte un alt șanț de apărare. Nevoiți să abandoneze această poziție, răsculații sîrbi sînt asediați în Negotin.

Într-o zi (pe la 20 iulie) cînd, ca de obicei, inspecta linia de apărare și tocmai venise în șanțul lui Abraș, Haiduc-Velcu este lovit de o ghiulea a inamicului și rămîne mort pe loc ²⁴. Se spune că tunarul turc a tras la sigur, avînd lîngă el pe armașul Anastasie care, de la distanța relativ mică între pozițiile celor două oștiri, l-a recunoscut pe Haiduc-Velcu și l-a arătat țintașului.

Demoralizarea produsă în rîndurile ostașilor sîrbi în urma morții viteazului Velcu care se bucura de o mare autoritate în ochii lor, slăbește apărarea și atacurile tot mai înverșunate care urmează din partea turcilor determină retragerea răsculaților din Negotin. În aceste momente, nu lipsite de întîmplări dramatice, „Nikola Abraș, evacuînd din oraș oamenii și proviziile, a fost ultimul care a părăsit orașul și mormîntul viteazului său prieten” ²⁵.

Ajunșind în Poreč, acolo unde altă dată Tudor Vladimirescu avusese prilejul să lupte pentru cauza răsculaților sîrbi, Abraș, împreună cu Milutin, fratele lui Haiduc-Velcu, încearcă să organizeze apărarea, dar fără rezultat. Văzînd că nu se mai poate rezista în fața forțelor otomane copleșitoare, Abraș și Milutin se retrag pe teritoriul Austriei. De acolo Milutin

²¹ Arh. Ist. St. Buc., Manuscrisul 903, f. 80.

²² S. Iancovici, *art. cit.*, p. 123.

²³ Pe Anastasie armașul îl găsim în 1814–1816 avînd corespondență cu marele negustor Hagi Ianuș din Craiova.

²⁴ Pe locul unde a căzut Haiduc-Velcu și unde s-a aflat șanțul lui Abraș, o colină nu prea mare din orașul Negotin, se află acum (1966) monumentul lui Haiduc-Velcu pe care este înscrisă celebra lui declarație: „Glavu dajem – Krajinu ne dajem!” (= Capul dau – Craina nu dau). La intrare, în incinta monumentului scrie: „Pe acest loc s-a aflat șanțul lui Abraș, tovarășul lui Haiduc-Velcu...”.

²⁵ M. Dj. Milićević, *Pomenik*, p. 23.

a plecat după cîtva timp la Hotin, apoi la Petrograd. Biografia lui este cunoscută, deoarece în 1815 el s-a întors în Serbia și a ocupat diferite posturi în administrație.

În ceea ce privește soarta lui Nikola Abraș, aceasta a rămas multă vreme necunoscută, deși amintirea vitejiei lui rămăsese vie de-a lungul anilor ²⁶. În anul 1876, M. Dj. Milićević, care pînă atunci culesese cu multă rîvnă informații despre eroii răscoalei sîrbe, spunea despre Abraș: „Ce s-a întîmplat cu el în cele din urmă, nu am putut afla” ²⁷. În anii următori însă (pînă în 1888), același autor a cules unele informații din spusele oamenilor și a reconstituit o variantă, firește lacunară, a biografiei lui Abraș după plecarea lui din Serbia. Potrivit celor aflate de M. Dj. Milićević, Abraș s-a stabilit mai întîi la Biserica Albă, în Banat. La cererea turcilor, autoritățile austriece l-au extrădat și el a fost escortat la Ada Kalèh și dat în mîinile vechilor săi vrăjmași. Regep-aga îl condamnă la moarte prin spînzurătoare. Dar, cu ajutorul unor prieteni devotați, Abraș reușește să evadeze din temnița lui Regep și să scape în Țara Românească. Aici el se stabilește mai întîi la Tîrgoviște, apoi la Cîmpu-Lung. Sîrșind însă că turcii au aflat unde se găsește și că autoritățile lui Caragea înclină să-l extrădeze, Abraș își găsește scăparea în haiducie. „Se răzbuna împotriva oricui pe care-l socotea vrăjmaș al său sau al poporului sîrb” ²⁸.

Într-adevăr, înverșunarea cu care Abraș duce luptă haiducească, dibăcia de care dă dovadă în organizarea acțiunilor haiducești, bizuită pe experiența lui bogată de combatant de frunte în cadrul răscoalei sîrbe, îi crează reputația de „vestit haiduc”.

Mediul prielnic unei cariere haiducești exista. În această vreme, în condițiile domniei jecmănitore a lui Ioan Caragea se manifesta intens haiducia ca formă de protest social. După cum reiese clar din documente, printre haiduci se găseau și sîrbi. Astfel, în primăvara anului 1814 este semnalată la Urzicuța o ceată de opt haiduci sîrbi care se pregăteau să calce mănăstirea Sadova ²⁹. În anul următor, puterile din Oltenia urmăreau o ceată de haiduci sîrbi, de care se spunea că este condusă de Milencu, vărul lui Haiduc-Velcu ³⁰.

Prezența sîrbilor în cetele haiducești trebuie să fi fost destul de frecventă, de vreme ce în vara anului 1815 s-a emis o poruncă domnească pentru „a să rădica toți sîrbiu lui Carageorghe cîți să vor afla în coprinsul acestui județ . . .” În cazul în speță este vorba de județul Argeș, dar nu încapе îndoială că asemenea circulară a fost trimisă și la alte județe. În urma acestei porunci, în județul Argeș au fost găsiți stabiliți cu domiciliul patru sîrbi refugiați aci în urma înăbușirii răscoalei lui Carageorghe. Ei nu sînt însă ridicați, cum cerea poruncă, ci sînt luați sub

²⁶ În anul 1847, Toma Milanović-Morinjanin „fost comandant al artileriei sîrbești în vremea voždului sîrb Karadjordje Petrović”, publică o cărticică de versuri consacrate croilor răscoalei, în care subliniază vitejia lui Abraș: „Dje si Džoda, vlaška junačino/koji no se ne bojiš turčina/doklem ti je Abraš bulukbaša/ i s njim Šiško što je dika naša. . . !” (= Unde ești tu, Gioda, valahule viteaz/, care nu te temi de ture/ atîta timp cit îl ai pe bulucbașa Abraș/ și cu el pe Šišco mîndria noastră. . . !).

²⁷ Idem, *Kneževina Srbija*. Beograd, 1876, p. 965.

²⁸ M. Dj. Milićević, *Pomenik*. . . , p. 25.

²⁹ Arh. Ist. St. Buc., Corespondența lui Hagi Ianuș, doc. XXIII/25, 29.

³⁰ S. Iancovici, *Revolta unor arnăuți în 1819*, în „Studii și articole de istorie”, Societatea de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România, vol. V, p. 450.

chezășie³¹. Ca să se ia asemenea măsuri a contribuit desigur și faptul că acțiunile cetei lui Abraș se vor fi resimțit în mod deosebit.

Pentru a înțelege și mai bine sensul măsurilor arătate, precum și prezența mai frecventă a sîrbilor emigranți în haiducie și în alte acțiuni din vremea aceasta, trebuie avută în vedere situația generală din țară și din afară. Anume, tocmai atunci, în primăvara anului 1815, în Serbia se desfășura cea de a doua răscoală antiotomană. Legat de aceasta acțiunează și turcii de la Ada-Kalèh găsindu-se pe aceeași linie de luptă cu sîrbii împotriva lui Soliman pașa de Belgrad. Pandurii din Oltenia se revoltaseră încă la sfîrșitul anului 1814, fiind nemulțumiți de retragerea scutirilor și punerea lor la bir. În situația dată, ei își coordonează acțiunea cu aceea a regepiștilor. Există teama ca ei să nu se unească cu sîrbii într-o răscoală comună în această zonă a Dunării. Totodată Iordache Olimpiu, fost combatant în prima răscoală sîrbă și viitor fruntaș eterist, apare în rolul de organizator al unui detașament de 600 combatanți, majoritatea sîrbi, care își propunea să se unească cu regepiștii, cu pandurii revoltați și cu răsculații din Serbia. Misiunea lui Iusuf pașa de Bercovcea, chemat cu oastea sa în Oltenia, împotriva pandurilor revoltați, consta în aceea de a împiedica legătura cu răsculații sîrbi și extinderea răscoalei în toată Țara Românească.

În legătură cu acțiunea lui Iordache Olimpiu sînt menționați printre oamenii de nădejde Milencu și Milutin, fratele lui Haiduc-Velcu. Nikola Abraș se cunoștea cu amîndoi. Nu încapă îndoială că el se cunoștea și cu Iordache, întrucît acesta, luînd parte la prima răscoală sîrbă, luptase multă vreme în oastea lui Haiduc-Velcu.

În toată această ambianță Abraș avea posibilități suficiente, ca și motive, să lupte cu metode haiducești împotriva inamicilor săi și ai poporului și nu i-a fost greu să găsească asociați și tovarăși animați de același scopuri.

După cum se știe, pe atunci făcea haiducie și Iancu Jianu cu ceata sa, bucurîndu-se de o mare faimă.

Cetele lui Abraș și Jianu acționau concomitent, desigur separat. Intensificarea haiduciei la care aceștia doi au contribuit în cea mai mare măsură, precum și evenimentele îngrijorătoare pentru domnie și pentru turci, care au loc în cursul anului 1815, au determinat luarea unor măsuri extraordinare. Împotriva haiducilor a fost mobilizată o adevărată oștire. Numai în județele Mehedinți și Gorj, precum și în Craiova, această oștire număra 2 500 de oameni, înafară de pandurii și slujitorii de pe la ordii ³².

În urma acestor măsuri, nu știm exact cînd și în ce fel, Abraș este prins și trimis în osîndă la ocnă Telega. Iancu Jianu nu a fost prins, ci s-a predat singur în urma insistențelor depuse din partea rudelor sale și din partea caimacamului de Craiova, Const. Samurcaș. Acesta îl grație pe Iancu prin cartea din 1 iulie 1815. Dar Ioan Caragea vodă nu ținu seamă de iertarea acordată din partea lui Samurcaș, ci îl osîndește și pe Iancu Jianu la ocnă, trimițîndu-l tot la Telega, unde era întemnițat Abraș.

³¹ Arh. Ist. St. Buc., Admin. vechi; vistieria, dos. 2164/1814, f. 217 .

³² Ibidem, f. 6.

De soarta osînditului Nikola Abraş aflase Miloş Obrenović domnitorul Serbiei şi, după cum îl informa consulul rus din Bucureşti Luc de Kirico pe Nesselrode, ceruse scoaterea lui din ocnă ³³, ca unul care fusese un militant viteaz în răscoala sîrbă şi nu prădător, cum îl calificaseră autorităţile lui Caragea. Pînă să-şi producă efectul acest demers făcut pe cale diplomatică, Nikola Abraş este scos din ocnă de către Iancu Jianu. Avem de-a face aici cu un act de curaj şi de devotament tovărăşesc care totdeauna au caracterizat raporturile dintre haiducii adevăraţi şi conduita lor în general.

Datorită unor intervenţii şi banilor daţi din partea fraţilor săi, Iancu Jianu s-a bucurat la ocnă de un regim mai blînd decît cel aplicat altor condamnaţi : el era ţinut afară în curtea oanei şi nu în adîncul ei. Profitînd de această împrejurare, Iancu Jianu reuşeşte să adoarmă vigilenţa cămăraşilor şi paznicilor şi evadează. Odată scăpat, prima grijă a lui Jianu este să strîngă 40 de haiduci, cetaşi de ai săi, bine înarmaţi, se întoarce cu aceştia la Telega şi atunci înfăptuieşte adevărata spargere a oanei, scoţînd de acolo pe Abraş şi pe alţi osîndiţi, după cum a povestit mai tîrziu.

Evadarea senzaţională a unor haiduci de talia lui Iancu Jianu şi Nikola Abraş a stîrnit un ecou puternic şi a constituit motivul unei serioase, de altfel justificate îngrijorări, pentru autorităţi. Consulul austriac Fleischhackl raporta puţin mai tîrziu la Viena că şefii evadaţilor din ocnă : „fiul unuia dintre boierii craioveni pe nume Dschani” — cum îi denatura el numele lui Jianu — „und der andere ein geborner Servier”, ar fi reuşit să treacă Dunărea şi că domnul a trebuit să solicite sprijinul tuturor aianilor turci de margine în vederea prinderii lor ³⁴.

Realitatea era însă cu totul alta decît aceea pe care o ştia Fleischhackl sau chiar şi domnul, la început. Ne-o spune Jianu însuşi în continuarea povestirii sale : „Ceilalţi scoşi din ocnă se împrăştieară care încotro văzură cu ochii. Iabraş şi cu mine ne făcurăm două cete de haiduci şi împreună ne băteam cu puterile încît nu avea ce să ne facă. În multe rînduri am bătut pă circ-sărdar Iamandi”.

Într-adevăr, serdarului Iamandi Giuvara i-au fost puse la dispoziţie mijloace extraordinare şi oameni, în vederea urmăririi şi combaterii ceteror lui Jianu şi Abraş. Fuseră angajaţi pe perioada 5 mai — 26 octombrie 1816 o sută nouăsprezece ruşaşi, 4 ceaşi şi 4 căpitani de puteră, retribuţi respectiv cu cîte 10, 15 şi 30 parale pe zi ³⁵. După numeroasele înfrîngerii suferite în luptele purtate împotriva ceteror lui Jianu şi Abraş, văzînd că nu le poate face nimic, Iamandi „începu să scrie lui Iabraş ca să se închine . . . Iabraş îmi arată scrisoarea”, spune Jianu. În ciuda avertismentelor din partea lui de a nu se încrede în făgăduielile lui Iamandi, Abraş totuşi acceptă să se predea acêstuia împreună cu toţi cetaşii săi, vreo 12 la număr. El luase hotărîrea să renunţe la viaţa de haiduc.

³³ „De acest Obrasi (sic) s-a interesat Miloş Obrenović şi-i obţinuse liberarea, dar între timp el a evadat împreună cu alţi 20 de osîndiţi”. (Document inedit. Fotocopie la Institutul de Istorie „N. Iorga”, după originalul din Arhivele sovietice).

³⁴ *Hurmuzaki*, XX, p. 325.

³⁵ Arh. Ist. St. Buc., Manuscrisul 436, f. 25 v. La 23 mai a fost emisă o „Buiurdisma pentru nizamul hoţilor, îndreptarea puterăşilor, polcovniciilor şi capităniilor spătăreşti” (ibidem, ms. 85, p. 52).

Deși Abraș a dat dovadă de loialitate față de tovarășul și salvatorul său Iancu Jianu și despărțirea lor a fost cordială, prudența haiducească elementară totuși i-a dictat lui Jianu unele măsuri de prevedere. El și-a desfăcut ceata pentru cîtva timp, deoarece „Iabraș îmi cunoștea toate cotiturile ce le aveam prin pădure”. Tactica lui Jianu a reușit, încît Iamandi văzînd că este zadarnic să-l mai urmărească pe Iancu, pleacă împreună cu Abraș la Calafat. Acolo el organizează un ospăț, chipurile în cinstea lui Abraș, dar cu prilejul căruia își traduce în fapt planul de a-i omorî pe haiducii închinați. În timp ce Abraș executa cu măiestrie dansul haiducesc numit „giret”, cum îl solicitase Iamandi cu ipocrizie, la semnalul convenit arnăuții lui Iamandi au tras cu puștile în Abraș și în oamenii lui, omorîndu-i pe loc.

„Capul lui Abraș și mîna dreaptă unde era fără un deget, le trimise [Iamandi] la București și la pușcărie le înfipse în curte la vederea tuturor . . . ” — își încheie Iancu Jianu povestirea despre soarta lui Nikola Abraș. De fapt au fost expuse capetele tuturor haiducilor lui Abraș, împușcați. Descriînd priveliștea capetelor expuse, Fleischhackl menționează că dintre cele 12 capete „unul era însemnat ca fiind al cunoscutului haiduc sîrb, care a fost cîndva adjunct al lui Carageorghe”.

Aceasta e, deci, realitatea în privința sfîrșitului tragic al lui Nikola Abraș, alta decît cea înfățișată în unele scrieri românești pe tema haiduciei lui Iancu Jianu și de asemenea alta, în unele puncte, decît cum s-a povestit mai tîrziu în Serbia.

Relatarea lui Jianu despre desfacerea cetei sale după închinarea lui Abraș, neînțeleasă ca o măsură de precauțiune elementară în viața haiducească, a inspirat unor autori români ideea și chipul unui Abraș trădător. Și mai puțin închipuita trădare poate fi pusă în cazul lui Abraș pe seama pasiunii față de vreo femeie.

În tradiția sîrbă, cum a fost consemnată de M. Dj. Milićević, soarta lui Abraș este descrisă invers decît cum reiese din cele arătate mai sus : el este trădat de „firtatul” său, care ar fi Jianu. Abraș ar fi reușit să evadeze din ocnă omorîndu-l pe epistat. Mai departe, în tradiția sîrbă, Abraș este acela care îi scoate din ocnă pe haiducii osîndiți. După unele peripeții, în cursul cărora ar fi fost întemnițat la Caransebeș, Abraș s-ar fi adăpostit la cel mai bun prieten al său în localitatea Valea Mare. Trădîndu-l, acel prieten l-ar fi dezarmat pe Abraș și l-ar fi dat pe mîna puterii care „l-a legat pe el și pe tovarășii lui și a doua zi i-a tăiat pe pragul casei ca pe niște pui”³⁶.

Singurul pe seama căruia se poate pune călcarea cuvîntului dat și perfidia în această chestiune este șeful de poteră Iamandi. Iar motivul adevărat al uciderii lui Abraș, în noiembrie 1816, după răsunătoarea campanie haiducească din primăvara, vara și o parte din toamna acestui an, este desigur acela indicat de Iancu Jianu : dorința lui Iamandi de a-și însuși de la omorîtul Abraș banii pe care credea că-i are asupra sa.

Iancu Jianu, haiduc răzvrătit împotriva nedreptății sociale, a găsit în persoana lui Nikola Abraș un prieten pe măsura sa și s-a comportat față de el ca atare în cuvintele și în faptele sale. La rîndul său, acest comandant din răscoala sîrbă, pătruns de acel spirit de vitejie și loialitate

³⁶ M. Dj. Milićević, *Pomenik*, p. 26.

făurit în tovărășia lui Haiduc-Veleu, a găsit în Iancu Jianu un prieten și tovarăș de luptă demn de el. În condițiile date, ei au militat cu mijloacele lor specifice pentru realizarea aceluiași scopuri de dreptate. Nu este de mirare că după moartea lui Abraș, Iancu Jianu s-a gândit, după cum spune C. D. Aricescu, să meargă și să haiducească în Serbia, unde opoziția împotriva despotismului lui Miloș devenea tot mai accentuată. Deocamdată însă, strângându-și ceata, Jianu a continuat să haiducească aici pînă în iarnă cînd a fost prins. Se știe că fiind condamnat la moarte prin spînzurătoare Iancu Jianu a scăpat de execuție căsătorindu-se cu Sultana Gălășescu ³⁷.

În cazul lui Abraș și Jianu avem nu numai o legătură între doi haiduci de seamă, ci ne găsim în fața unui important aspect de relații între cele două popoare vecine, român și sîrb, cu năzuințe comune întruchipate și de acești doi haiduci a căror amintire a rămas vie pînă astăzi. Acest adevăr istoric restabilit poate, și merită, să-și găsească o tratare adecvată în creația artistică și literară.

³⁷ Vezi despre prinderea lui Iancu Jianu în *Journal of Dacology*, XX, p. 324, 327, 343.

O NOUĂ REGLEMENTARE A RAPORTURILOR
MOLDOVEI ȘI ȚĂRII ROMÂNEȘTI FAȚĂ DE POARTĂ
LA 1792 (O carte de lege — *Kanunname* — în limba turcă)

DE

MUSTAFA A. MEHMET

Ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea se caracterizează printr-o deosebită precipitare a evenimentelor atât în apusul cât și în partea orientală a Europei. Dintre ele trebuie menționate în primul rînd Revoluția burgheză din Franța și războiul purtat de Imperiul otoman cu Rusia și Austria între anii 1787—1792, aceste două evenimente răscolind întreaga diplomație a epocii și punînd în funcțiune armele tuturor statelor mari de pe continent.

Determinat de politica de împărțire a posesiunilor turcești de către principalele puteri vecine cu Imperiul otoman¹, războiul turco-ruso-austriac din această perioadă nu a dat însă rezultatele scontate de aliați. În fața valului puternic al revoluției franceze, Austria a fost nevoită să ajungă în 1791 „la încheierea « păcii albe », fără anxiiuni, de la Șîștov”². Retrocedarea Principatelor române către Poarta otomană face să se afirme că și tratatul de pace de la Iași cu Rusia (ianuarie 1792) a fost de fapt tot „o pace albă”³. Totuși, războiul din 1787—1792 a însemnat un nou moment de zdruncinare a principiilor suzeranității turcești asupra Moldovei și Țării Românești, mai cu seamă Rusia folosind cu eficacitate mereu crescîndă posibilitatea de intervenție în stabilirea raporturilor Principatelor cu Poarta⁴. Drept urmare, statutul juridic al acestora se modifica neconținut în sensul lărgirii tot mai mult a bazelor autonomiei interne, prin revenirea treptată la garantarea privilegiilor de la începuturile închinării față de Imperiul otoman⁵. Astfel, articolul IV din tratatul de pace de la Iași condiționa restituirea Moldovei de către Rusia de neimpunerea Principatelor la dări pentru trecut și de scutirea lor pe doi ani de orice fel de obli-

¹ Cf. *Istoria diplomației*, București, vol. I, 1962, p. 318—319.

² Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 70.

³ *Ibidem*, p. 71.

⁴ Cf. *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 612—613.

⁵ *Ibidem*.

gații, ținându-se seamă de pierderile suferite în timpul războiului ⁶. Această clauză era de fapt un adaos în seria de *seneduri*, *firmame* sau *hatiserifuri* care fuseseră emise în favoarea țărilor române începând mai ales după pacea de la Kúciük-Kainargi (1774) ⁷.

Și tratatele din 1791—1792 vor prilejui emanarea altor firmame asemănătoare de privilegii. Acest caracter l-au avut de pildă documentele acordate voievodului Țării Românești, Mihail Suțu, în octombrie 1791⁸ și voievodului Moldovei, Alexandru Moruzi, în mai 1792⁹ de către sultanul Selim al III-lea. Ele reglementau din nou condițiile de plată a haraciului, regulile de intrare a supușilor otomani în Principate, căile de moștenire, condițiile de aprovizionare a Constantinopolului și altor cetăți turcești, aplanarea litigiilor ș. a.

De asemenea, specificându-se că perioada de scutire de dări pe doi ani pentru Țara Românească începe la 3 august 1791 (*3 zilhidje 1205*), iar pentru Moldova la 16 februarie 1792 (*22 djemaziyelahîr 1206*), în ele se indică în același timp și cuantumul tributului și al altor obligații directe. Astfel, *haraciul* Țării Românești era de 619 pungi de aspri ¹⁰, *bairamlîcul* (sau *îydiyye*) ¹¹ se urca la 90 000 de guruși ¹², iar darea zisă *rikiabie* ¹³ se ridica la 40 000 de guruși ¹⁴, în timp ce Moldova dădea 135 de pungi de aspri și 444 1/2 guruși *haraci*, 90 000 de guruși *bairamlîc* și 25 000 de guruși *rikiabie* ¹⁵, cu mențiunea că voievozii nu vor fi supuși la alte obligații ¹⁶.

Dar în cursul perioadei de scutire statutul Moldovei și Țării Românești a fost precizat din nou printr-un alt document numit „Carte de lege” (*Kanunname*) sau „Lege nouă” (*Kanun-i Cedid*).

⁶ Cf. D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București, 1888, p.73 și 221.

⁷ Firmamele de privilegii din 1774, Convenția explicativă dintre Turcia și Rusia din 10 martie 1779, *Hatt-i-humaiunul* din 1780, *Senedul* din 1783, *Hatt-i-șeriful* din 1784 ș.a. (cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. I, p. 139—146, 150—156, 156—163, 192—195, 195—201, și *Istoria României*, vol. III, p. 613).

⁸ Arh. Ist. St. Buc., pach. XXXII/doc. turc. nr. 2440 (evl. safer 1206); Ienăchiță Văcărescu, *Tălmăcirea preatnaltului împărătesc hatiserif* (Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, Cartea Rară, ms. 545).

⁹ Cf. Th. Codrescu, *Uricariul*, Iași, vol. III, 1892, p. 137—151; D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 225—232.

¹⁰ *Kise akçe*. Raportul dintre *akçe* și *kise* a variat în decursul timpului. Astfel, pe la jumătatea secolului al XV-lea 20 000 de aspri făceau 1 *kise*, la jumătatea secolului al XVI-lea s-a ridicat la 30 000 de aspri. La jumătatea secolului al XVII-lea 1 *kise* se compunea din 40 000 de aspri, la începutul secolului al XVIII-lea s-a urcat la 50 000 de aspri, iar la jumătatea aceleiași secol 80 000 de aspri s-au socotit o pungă, pentru ca mai târziu să se urce la 100 000 de aspri (Cf. *Islâm Ansiklopedisi*, vol. I, Istanbul, 1950, p. 232—233 — *Akçe*).

¹¹ Sînt două sărbători: 1) *Ramazan-Bayramı* (turc) sau *Iyd-i-fitr* (arab); se mai spune și *Şeker-Bayramı* (Sărbătoarea zahărului); e sărbătoarea de după postul Ramazan. 2) *Kurban Bayramı* sau *Iyd-i edha* (Sărbătoarea sacrificiilor), care cade în a 70-a zi după Ramazan-Bayram. După calendarul erei noastre ele nu au date fixe, venind circa cu cîte 10 zile înainte în fiecare an față de anul precedent, potrivit lunei lunare. De aceea și darea numită *bairamlîc* sau *bairamie* sau *tidie* urma aceeași cale de rotație, ciclul încheindu-se cam la 36 de ani. După cum rezultă din unele documente, un Principat dădea această dare la un *bairam*, iar celălalt la alt *bairam*.

¹² Adică 180 de pungi (500 guruși = 1 pungă de aspri).

¹³ *Rikâbiye*, dare pentru cei din suita sultanului. Rikiab = scară de sea.

¹⁴ Adică 80 de pungi de aspri.

¹⁵ Adică 50 de pungi de aspri.

¹⁶ Totalul pentru Țara Românească se ridica la 879 de pungi de aspri sau 439 500 de guruși, iar pentru Moldova la 365 de pungi de aspri sau 182 944 1/2 de guruși.

Acest document se află în Arhiva Muzeului Palatului Topkapı din Istanbul sub numărul 6 282 și a fost descoperit cu prilejul călătoriei noastre de studii în Turcia¹⁷.

Kanunname de care este vorba stabilește cu *tărie de lege* raporturile turco-române în această perioadă și merită să fie cunoscut, mai ales că, după toate indiciile, el a stat la baza relațiilor celor două Principate cu Poarta timp de mai multă vreme, *hاتیşerifurile* din 1802¹⁸ fiind mai degrabă o confirmare a acestui *Kanunname*, îndeosebi sub raportul obligațiilor materiale. De asemenea, acest document prezintă un caracter cu totul aparte, denumirea de *Kanunname* neîntâlnindu-se în genere printre actele emise pentru țările române.

Existența în aceeași arhivă (sub nr. 993) a unei variante oficiale a acestei „Cărți de lege”, datînd din 28 martie 1792 (15 Ş 1207), dovedește că actul pe care-l analizăm aci avea un caracter „secret”, cuprinzînd o serie de clauze speciale care lipsesc din varianta oficială sau sînt prezentate modificat¹⁹. Caracterul secret era determinat de faptul ca „Rusia să nu pretindă că se iau dări contrare obiceiului” (nr. 993).

Kanunname-ul nu este datat, dar în textul oficial se vorbește de el ca despre un act deja întocmit, cerîndu-se doar „să fie înregistrat tainic la Casa Monetăriei (*Darbhane*)”²⁰. Acest *Kanunname* este menționat și într-un firman din 13—22 aprilie 1792²¹.

În *Cartea de lege* sînt inserate o serie de articole avînd menirea de a deschide o nouă etapă în evoluția raporturilor româno-turcești. De aceea, pe lângă unele reguli stabilite anterior, în ea se găsesc și elemente noi, fapt pentru care poartă și subtitlul de *Lege nouă (Kanun-i Cedid)*. Deasupra textului se află autograful (*hatt-i hümayun*) sultanului Selim al III-lea cu privire la respectarea conținutului acestui *Kanunname*, ca și la condițiile de conservare și multiplicare a articolelor de trebuință.

Urmează apoi cele 28 de articole, dintre care două privesc exclusiv Țara Românească și două Moldova, iar 24 de articole sînt comune pentru cele două Principate.

Considerăm necesar să relevăm unele din problemele pe care le ridică acest document, spre a putea sublinia importanța lui pentru momentul istoric în care a fost emanat.

În primul rînd, *Kanunname*-ul stabilește toate obligațiile materiale ale Moldovei și Țării Românești față de Poartă, indicînd natura, cuantumul, termenele lor de plată ș. a.

Accentul principal se pune pe reglementarea așa-zisului „venit nou” (*irad-ı cedid*), care era de 1 000 de pungi de aspri pentru Țara Româ-

¹⁷ Vezi și Mustafa A. Mehmet, *Un document turc concernant le kharatch de la Moldavie et de la Valachie aux XVe—XVIe siècles*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, București, nr. 1—2, 1967, p. 265—274.

¹⁸ Cf. D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. I, p. 264—289; Traian Ionescu, *Hاتیşeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieții interne a Principatelor dundărene*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, București, 1956, p. 37—78.

¹⁹ Lipsesc total articolele de la 1 pînă la 11 inclusiv și articolele 13 și 14, iar articolele 12, 18, 19, 27 și 28 apar cu unele modificări. Aproape toate problemele se referă la obligațiile țărilor române față de Poartă și îndeosebi la așa-zisul „venit nou”, denumit și „venit secret” (*irad-ı mektum*). Vezi mai departe fotocopia și traducerea.

²⁰ Vezi doc. menționat, nr. 993 (microfilm și la Arh. St. Buc.)

²¹ Arh. Ist. St. Buc., pach. II, doc. turc. nr. 176 (evahır şa'ban 1206).

nească și de 500 de pungi pentru Moldova, toate *havalelele* urmînd să fie raportate la aceste sume fixe, spre a se pune astfel capăt oricărui abuz în viitor.

De asemenea, se reglementează din nou atît cuantumul cît și condițiile de plată ale celorlalte obligații ca : tribut (*cizye*)²², *rikiabie*²³, *îndie* (sau *bairamie*)²⁴, *cadumie*²⁵, *giaize*²⁶ ș. a.

Aceeași importanță prezintă și prevederile referitoare la condițiile de procurare de zaherele, oi ș. a. din Principate, anulîndu-se prețurile de *mirie* în favoarea unor *prețuri echitabile*.

De asemenea, sînt confirmate vechile norme de intrare a supușilor otomani în Principate, iar condițiile de îndeplinire a *havalelelor* ca și cele privitoare la decontarea cheltuielilor efectuate de voievozi își găsesc o reglementare nouă și precisă, sarcina principală căzînd pe seama capuchehaielelor și unor funcționari otomani desemnați anume în acest scop.

O semnificație deosebită prezintă și clauzele privind numirea și menținerea voievozilor la domnie, fiind considerate drept condiții necesare pentru propășirea Principatelor, ca și prevederile care înlesnesc înființarea unor întreprinderi meșteșugărești într-o țară sau alta.

În același timp, formula des repetată în documentele turcești precum că „Moldova și Țara Românească sînt separate la cancelarie și se interzice călcarea lor cu piciorul, ele fiind slobode în toate privințele”, constituie un element important pentru aprecierea principiilor fundamentale ale suzeranității otomane asupra Principatelor române în cadrul Imperiului otoman.

Pentru precizarea caracterului autonomiei interne a țărilor române se folosește adesea în firmane chiar și noțiunea de *istiklalîyet*, în sensul de „independentă”, pe lîngă aceea de *serbestîyet* (slobozenie, libertate).

Principiul autonomiei, pe de o parte stătea la baza reglementării problemelor economico-financiare ale Principatelor față de Poartă într-un mod deosebit, inclusiv sistemul de percepere a dărilor (vezi art. 25), iar pe de altă parte servea drept avertisment pentru supușii otomani din împrejurimi, care ar încerca să pătrundă în Moldova sau Țara Românească fără porunci speciale. Respectarea diferitelor aspecte ale autonomiei era strîns legată de *principiul suzeranității otomane asupra țărilor române*, sintetizat în formula : „Moldova și Țara Românească sînt proprietățile mele moștenite” (*mülk-i mevrûsum*), folosită din generație în generație de sultani, ori de cîte ori se punea problema apărării granițelor Principatelor în cadrul Imperiului otoman.

În alți termeni, dreptul suzeranității și al autonomiei se condiționau reciproc, primul avînd mai mult o funcție externă, de apărare, în schimbul

²²Țara Românească 625 de pungi de aspri, Moldova 139 1/2 de pungi de aspri și 4 1/2 guruși.

²³Țara Românească 500 de pungi de aspri (față de 40 000 de guruși menționați în firmanul din 1791), Moldova 300 de pungi (față de 25 000 de guruși menționați în firmanul din mai 1792).

²⁴Cite 60 000 de guruși sau cite 120 de pungi de aspri (față de cite 90 000 de guruși în trecut).

²⁵*Kudümiye* — dar oferit cu ocazia venirii unei persoane. Kudüm = sosire, venire.

²⁶Djaize (turc. *caize*-pl. *cevaziz*) — dar, gratificație pentru un act de omagiu.

anumitor obligații, iar al doilea o funcție internă, de conservare a organizării politice și sociale a țărilor române și de menținere a tradițiilor specifice ale poporului român, la acestea contribuind și poziția geografică deosebită a Principatelor.

După cum rezultă din cele analizate mai sus, această *Carte de lege* (*Kanunname*) are un conținut complex, în ea găsim și concretizarea probleme cu caracter politic, financiar-economic sau de organizare și altele.

Astfel, sint precizate condițiile raporturilor cu Poarta otomană sau cu persoane particulare prin tendința de eliberare a domnilor în primul rînd de sarcina *havalelelor*, punindu-se accentul pe obligații în numerar și cu arătarea cuantumului lor, ceea ce îi mărește și mai mult importanța față de alte izvoare indirecte. Se afirmă cu tărie poziția juridică a Principatelor față de Poarta otomană. De asemenea, se observă și unele atribuții noi ale capuchehaielelor domnilor români în exercitarea misiunii lor de legătură cu autoritățile oficiale de la Constantinopol, fapt care învederează creșterea rolului și importanței acestei instituții diplomatice.

Pe de altă parte, rețin atenția și clauzele referitoare la organizarea internă a Principatelor, concretizate mai cu seamă în reglementarea numirii voievozilor și a duratei domniei, în modul de percepere și achitare a obligațiilor sau chiar și în măsurile preconizate în sensul dezvoltării lor economice.

Altfel spus, acest *Kanunname* cuprinde dispozițiuni prin care se reglementează raporturile Moldovei și Țării Românești cu Poarta în această perioadă, indicîndu se totodată și noile linii directoare ale acestor raporturi.

De asemenea, actul în sine elucidează în bună măsură atît ceea ce a urmat după *Senedul* din 1783 sau pacea de la *Șiștov-Iași* (1791—1792), cit și, mai cu seamă, ceea ce a precedat *Hatîșeriful* din 1802, impunînd astfel luarea lui în considerație atunci cînd este vorba de aprecierea documentelor pomenite mai sus.

Din aceste considerente, Cartea de lege (*Kanunname*) sau Legea nouă (*Kanun-i Cedid*), pe care am analizat-o sumar, reprezintă un document deosebit de important în istoria îndelungată a raporturilor Moldovei și Țării Românești cu Imperiul otoman.

Pentru o mai bună cunoaștere, dăm mai jos traducerea integrală a acestui *Kanunname*, precum și o fotocopie.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞIVI (Arhiva Muzeului Palatului Topkapi din Istanbul —Turcia) E 6282 :

Suretul hatt-i humaiunului ²⁷ cel purtător de glorie care a fost pus cu cinste deasupra acestui *Kanunname* ²⁸ :

Aceasta fiind legea mea, cu voia celui prea înalt, cuprinsul ei să se țină în vigoare. Originalul sigilat să se păstreze la Divanul împărațesc, iar *suretul* să fie înregistrat la Tarapanaua imperială ²⁹. Articolele de trebu-

²⁷ *Hatt-i-hümayun*, autograful sau insemnul personal al sultanului. *Suret* — copie.

²⁸ *Kanunname* — Carte de lege, cod de lege, legislație.

²⁹ *Darbhane-i amire* — Monetăria imperială. Casa de bani.

înță să fie scoase separat și, după ce vor fi înregistrate în celelalte locuri trebuincioase, să se facă și să se procedeze potrivit cerințelor cuvenite, și toți să se ferească de fapte potrivnice, neîngăduindu-se niciodată contrariul.

1) Veniturile și cheltuielile voievozilor Țării Românești (*Eflak*) și ai Moldovei (*Bogdan*) fiind puse într-o rînduială bine stabilită, este nevoie ca de azi încolo să se facă și să se procedeze potrivit cerințelor și trebuințelor cuvenite. De aceea, reflectîndu-se de astă dată asupra numeroaselor condiții, ele au fost înregistrate așa cum urmează mai jos; alcătuiindu-se astfel o *lege nouă*, fiecare articol al ei să fie respectat de dregătorii Înaltei împărății fără a se aduce vreodată schimbări sau modificări și ei să se ferească și să se țină departe de a face contrariul.

2) *Rikiabie*-lele ³⁰ și *îidie*-lele ³¹ pe care le dau din trecut și pînă acuma, afară de giziaua fixă ³², domnii către Înalta împărăție fiind sume neînsemnate față de veniturile Țării Românești și ale Moldovei și, de asemenea, havalelele ³³ importante, care apar din cînd în cînd, la nevoie, fiind și ele cantități diferite, se orînduiește, de azi încolo, să se dea în fiecare an pentru mirie ³⁴, sub formă de venit nou (*ivad-ı cedit*), 1 000 de pungi (*kise*) ³⁵ din Țara Românească și 500 de pungi ³⁶ din Moldova, pentru ca voievozii să nu fie apăsați cu havalele mai multe decît giziile lor stabilite.

Potrivit cerințelor devotamentului și dreptății lor, voievozii să plătească mereu acest *venit nou*, în fiecare an, în rate.

3) *Rikiabie*-lele Țării Românești și Moldovei nefiind fixe, se lua, la nevoie, cînd mai mult, cînd mai puțin. De aceea s-a stabilit ca de azi încolo să se ia în fiecare an din Țara Românească 500, iar din Moldova 300 de pungi de aspri drept *rikiabie* ³⁷. Astfel, asprii de *rikiabie*, amintiți mai sus, să fie predați la vistieria Curții interioare imperiale (*Enderun-ı Hümayun hazinesi*).

4) În ceea ce privește *îidie*, nefăcîndu-se deosebire între Țara Românească și Moldova, ele dădeau din trecut și pînă acuma sume egale, una la *Iyd-i-fîr* ³⁸, iar alta la *Iyd-i-edha* ³⁹.

Anulîndu-se, de astă dată, *defterul* ⁴⁰ după care se dădea *îidie*, potrivit catastifului de ceremonii (*defter-i teşrifat*), fie celor din Curtea imperială interioară, fie slujbașilor Înaltei împărății, s-a stabilit de azi încolo cîte 60 000 de guruși *îidie* pe an, cu plata într-o singură dată, pentru Țara Românească și Moldova.

Din mai sus-amintita *îidie*, 30 000 de guruși să fie predați la vistieria imperială interioară, iar ceilalți 30 000 de guruși să fie dați slujitorilor Înaltei împărății, așa cum s-a orînduit.

³⁰ *Rikâbiye* — vezi mai sus, n. 13.

³¹ *Iydiye* — vezi mai sus, n. 11.

³² *Cizye-i maktu'a* — gizia, haraciul sau tributul fixat, stabilit.

³³ *Havâlat* (pl. de la *havale*) — în sens de sarcină, obligație.

³⁴ În text: *Sa'yen li-l-miri*.

³⁵ Pungi de aspri, deci 500 000 de guruși (1 *kise* = 500 de guruși).

³⁶ Fac 250 000 de guruși.

³⁷ 500 de pungi = 250 000 de guruși, iar 300 de pungi = 150 000 de guruși.

³⁸ Zis și Ramazan-Bayram.

³⁹ Kurban-Bayram.

⁴⁰ *Defter* — registru, catastif, etc.

5) După cum s-a arătat mai înainte, Țara Românească dă 625 de pungi de aspri *gizia fixă*, 500 de pungi de aspri *rikiabie* și 120 de pungi de aspri *îidie*. Împreună cu cele 1 000 de pungi de aspri orînduite de astă dată ca *venit nou (îrad-ı cedit)*, dările ei se ridică pe an la 2 245 de pungi de aspri.

De asemenea și Moldova dă 139 $\frac{1}{2}$ de pungi de aspri și 4 $\frac{1}{2}$ de guruși *gizia fixă*, 300 de pungi de aspri *rikiabie* și 120 de pungi de aspri *îidie*.⁴¹ Împreună cu cele 500 de pungi de aspri orînduite de astă dată ca *venit nou*, dările ei se ridică pe an la 1 050 $\frac{1}{2}$ de pungi de aspri și 4 $\frac{1}{2}$ de guruși.

Toate aceste dări urmînd să fie plătite după încheierea perioadei de scutire, începutul lor de an să fie socotit sfîrșitul perioadei lor de scutire⁴².

6) Termenul de scutire pentru Țara Românească sfîrșindu-se în a 3-a zi a lunii *zilhidje* din anul acesta 1207⁴³, urmează ca începutul ei de an să fie socotit de la data mai sus-arătată. Astfel, de azi încolo, jumătate din cele 500 de pungi de aspri, pe care le va da în fiecare an drept *rikiabie*, să fie plătită la sfîrșitul primelor șase luni, iar cealaltă jumătate la încheierea anului.

Dat fiind însă că cele 250 de pungi de aspri, care reprezintă prima rată din rikiabiaua anului viitor, vor fi achitate, de astă dată, în cursul perioadei de scutire, a doua rată să fie predată la sfîrșitul primelor șase luni de după termenul de scutire.

7) Termenul de scutire pentru Moldova încheindu-se cam în a 22-a zi a lunii *djemaziyel-ahîr* din anul 1208⁴⁴, urmează ca începutul ei de an să fie socotit de la data mai sus-arătată. Astfel, de azi încolo, jumătate din cele 300 de pungi de aspri, pe care le va da în fiecare an drept *rikiabie*, să fie plătită la sfîrșitul primelor șase luni, iar cealaltă jumătate la încheierea anului. Dat fiind însă că cele 150 de pungi de aspri, care reprezintă prima rată din *rikiabiaua* anului următor, vor fi achitate pînă la sfîrșitul perioadei de scutire, a doua rată să fie predată la sfîrșitul primelor șase luni de după termenul de scutire.

8) Cele 1 000 de pungi de aspri, orînduite ca *venit nou* din Țara Românească, să fie plătite după încheierea perioadei de scutire în patru rate, astfel ca, din luna *zilhidje* încolo, socotită începînd de an⁴⁵, să se predea la fiecare trei luni o dată cîte 250 de pungi de aspri. Dacă se va arăta neglijență în plata la timp a ratelor, atunci *beii*⁴⁶ să fie dojenîți.

Intrucît este nevoie ca suma arătată mai sus să fie plătită în taină⁴⁷, de aceea, cu scopul de a avea multă grijă față de regula tainei și a secretului, să se dea în fiecare an dovadă (*temessük*) la Tarapanaua imperială pentru *venitul nou*, trecîndu-se în dosul dovezii ratele de predat la fiecare trei luni o dată, iar la sfîrșitul anului, cînd ratele vor fi completate, dovada să fie reînnoită.

⁴¹ În firmele amintite mai sus, apăreau cîte 90 000 de guruși.

⁴² Vezi notele următoare.

⁴³ 3 zilhidje 1207 — 3 august 1791.

⁴⁴ 22 djemaziyel-ahîr 1208 — 16 februarie 1792.

⁴⁵ 3 zilhidje 1207 = vezi nota 43.

⁴⁶ *Bei* — în sens de domn, voievod. Menționăm că, alături de *bei*, în documentele și cronicile turcești se folosește și termenul de *voievod (voypoda)*. Acești termeni exprimă sensul de reprezentanți ai Porții otomane în țările române, spre deosebire de calificativele de *hakim* (stăpin, domn), *tekür (rege)* ș.a. date lui Ștefan cel Mare sau altor domni.

⁴⁷ Față de puterile străine.

9) Cele 500 de pungi de aspri orînduite ca *venit nou* din Moldova să fie plătite, după încheierea perioadei de scutire, în cinci rate, astfel că, din luna *djemaziyel-ahîr* a anului 1208, socotită început de an⁴⁸, să se predea la fiecare două luni o dată cîte 100 de pungi de aspri și în zece luni să se termine ratele.

Dacă se va arăta nepăsare în plata la timp a ratelor, atunci *beii* să fie dojeniți.

Intrucît este nevoie ca suma amintită mai sus să fie plătită în taină, de aceea, cu scopul de a avea multă grijă față de regula tainei și secretului, să se dea în fiecare an dovadă (*temessük*) la Tarapanaua imperială pentru *venitul nou*, trecîndu-se în dosul dovezii ratele de predat la fiecare două luni o dată, iar la sfîrșitul anului, cînd ratele vor fi completate, dovada să fie reinnoită.

10) Cînd, la nevoie, se schimbau marele vizir⁴⁹ sau ceilalți slujbași ai împărăției⁵⁰, voievozii Țării Românești și ai Moldovei dădeau mereu, din trecut și pînă acuma, cîte o sumă oarecare pentru cudumie⁵¹. Dar, de la o vreme încoace, banii pe care îi dau ei sub nume de „felicitar pentru posturi” (*tebrik-i manasib*), în schimbul *cudumie*-lei, sînt sume variate și se dau cînd ca preț de balot⁵², cînd ca preț de boccea⁵³.

Spre a nu primi, de azi încolo, nici mai mult și nici mai puțin, la astfel de schimbări *cudumie*-lele orînduite de astă dată să fie așa după cum sînt ele pomenite mai jos și să nu se ceară niciodată mai mult :

- Cudumie pentru marele vizir⁵⁴ : 10 000 de guruși.
- Cudumie pentru chehaiaua marelui vizir⁵⁵ : 5 000 de guruși.
- Cudumie pentru reis-efendi⁵⁶ : 3 000 de guruși.
- Cudumie pentru defterdar-efendi⁵⁷ : 2 000 de guruși.
- Cudumie pentru ceaușbași-aga⁵⁸ : 1 000 de guruși.
- Cudumie pentru primul teșcheregiu⁵⁹ : 500 de guruși.
- Cudumie pentru al doilea teșcheregiu⁶⁰ : 500 de guruși.
- Cudumie pentru mektupciul marelui vizir⁶¹ : 500 de guruși.
- Cudumie pentru bellicci-efendi⁶² : 500 de guruși.
- Cudumie pentru teșrifati-efendi⁶³ : 500 de guruși.

⁴⁸ 22 *djemaziyel-ahîr* 1208 — 16 februarie 1792.

⁴⁹ În text : *Sadaret*.

⁵⁰ *Hademe-i devlet*.

⁵¹ *Kudümiye* — dare plătită de domnii români la schimbarea anu miilor dregători otomani la Poartă. Mai departe se dă și lista lor.

⁵² *Ferde* — balot cu obiecte de dar.

⁵³ În text *bogça* — (t. modernă *bohça* sau *boğça*) — obiecte puse într-o învelitoare.

⁵⁴ *Sadr -i-ali*.

⁵⁵ *Kethüda-i sadr-i-ali* — intendentul marelui vizir.

⁵⁶ *Reis-il-küttab* — „șeful scribilor”, mai tirziu secretar de stat sau ministru al afacerilor externe în Imperiul otoman.

⁵⁷ *Defterdar-efendi* — dregător însărcinat cu probleme financiare, ministru de finanțe.

⁵⁸ *Çavuşbaşi-aga* — agă al ceaușilor, șeful corpului de ușieri, vătaful portarilor.

⁵⁹ *Tezkere-i evvel* — i se spunea și *Büyük-Tezkereci*, adică marele teșcheregiu ; era secretarul divanului și al marelui vizir.

⁶⁰ *Tehkere-i sani*, — zis și *Küçük-Tezkereci* (micul teșcheregiu) — slujea alături de marele teșcheregiu.

⁶¹ *Mektubi* sau *mektupci* — secretarul marelui vizir pentru corespondențe.

⁶² *Beylikçi-efendi* — șeful Cancelariei divanului imperial. Avea și sarcina de a ține evidența anumitor dări.

⁶³ *Teșrifati-efendi* — păstrătorul condicilor de ceremonii, marele maestru de ceremonii.

- Cudumie pentru chiatib-efendi ⁶⁴ : 500 de guruși.
- Cudumie pentru amedi-efendi ⁶⁵ : 250 de guruși.

11) La mazilirea și la numirea voievozilor Țării Românești și Moldovei luându-se giaizele⁶⁶ și avaieturi⁶⁷ foarte mari, la începutul domniilor lor voievozii se înglodesc în datorii multe, ceea ce duce la neputința și la necăjirea lor. De aceea, la mazilirea și la numirea, la nevoie, a voievozilor să nu se mai ceară, de azi încolo, nici un aspru și nici un obol (*habbe*) mai mult decât ce s-a orînduit de astă dată, mai jos, ca giaize către Poartă (*Kapu*) sau către slujitorii Înaltei împărății. Dacă, contrar legii, se va întâmpla să se ia mai mult, să fie pedepsiți atît cei care iau cît și cei care dau :

- giaize pentru marele vizir :
 - 55 000 guruși din Țara Românească.
 - 30 000 guruși din Moldova.
- giaize pentru chehaiaua marelui vizir :
 - 20 000 <guruși> din Țara Românească
 - 7 500 <guruși> din Moldova.
- giaize pentru *reis-efendi* :
 - 15 000 guruși din Țara Românească
 - 7 500 guruși din Moldova.
- giaize pentru ceaușbași-aga : cîte 1 500 guruși.
- <giaize> pentru primul teșcheregi-efendi : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru al doilea teșcheregi-efendi : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru mektupci-efendi al marelui vizir : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru beilicci-efendi : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru teșrifati-efendi : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru secretarul chehaiei marelui vizir (*kethüda kâtibi efendi*) : cîte 500 guruși.
- <giaize> pentru amedi-efendi : cîte 250 guruși ⁶⁸.

12) În clipa mazilirii voievozilor Țării Românești și Moldovei, pe lingă faptul că erau învinuiți cu fel de fel de pretexte, se mai lua de la ei și foarte mulți bani (*akçe*) ca rușet și ca semn de supunere, pentru a li se îngădui și a li se da voie să vină la casele lor. Banii care au fost orînduiți acum anual din Țara Românească și Moldova ca *venit nou* cerîndu-se numai din cîștigurile personale ale voievozilor, să nu se mai ia bani de la aceștia în clipa mazilirii lor și, în felul acesta, să se arate cea mai mare grijă ca ei să nu fie persecutați și învinuiți și toți să se ferească de contrariul.

13) Peste zigiielele fixe pe care le dau în fiecare an, atît Moldova cît și Țara Românească sînt încărcate din cînd în cînd, prin intervenții, cu foarte multe havalele pe seama banilor pentru anul următor. De aceea, de azi încolo *defterdarîi* vremii să nu mai dea celor două țări⁶⁹ havalele peste giziielele lor fixe. Dacă la sfîrșitul anului vor rămîne bani din *gizie*, atunci să fie luat în numerar (*nakden*) ceea ce va fi peste, iar dacă nu va rămîne nimic

⁶⁴ *Kâtib-efendi* — secretarul chehaiei marelui vizir.

⁶⁵ *Amedi-efendi* — șeful biroului de corespondențe al Sublimei Porți.

⁶⁶ *Djevaiz (Cevaiz)* — vezi n. 26.

⁶⁷ *Avaid* sau *aidat* — pl. din *aide* — taxă pentru o slujbă oarecare, pentru numire într-o funcție etc.

⁶⁸ E omis doar *defterdar-efendi*, care figurează pe lista de *cudumie* cu 2 000 de guruși.

⁶⁹ *Memleketeyn* — dualul de la *memleket* — țară; are sensul de Moldova și Țara Românească. Expresie des întîlnită în documente turcești.

sau dacă havalelele vor întrece banii de gizie, atunci sumele depășite să fie plătite din vistieria împărătească (*Hazine-i amire*).

În scopul păstrării cu cea mai mare grijă și atenție a acestui regulament (*nizam*), ori de câte ori va fi nevoie ca să se facă havalea din banii de gizie, să nu se mai scrie poruncă de havalea pînă ce nu vor fi scoase și cercetate însemnările (*kayid*) tuturor havalelelor de mai înainte, pentru a se ști în scris ce sumă anume a rămas din banii de gizie a celui an și dacă a mai rămas loc pentru havalea.

De asemenea, predîndu-se la locurile convenite toate havalelele din banii de gizie, cînd vor fi prezentate senedurile de luare în primire, să se facă socotelile convenite, potrivit respectării dreptății, și ele să nu fie rupte sau scăzute.

14) Predînd la locurile convenite toate cererile importante care se făceau în fiecare an havalea pe seama acelor două țări, cînd voievozii Țării Românești și ai Moldovei cereau, după aceea, să se pună în ordine socotelile lor, potrivit regulamentului în vigoare, atunci cei din cancelarii⁷⁰ luau de la ei foarte mulți bani, zicînd că sînt „cheltuieli de socoteli” (*harc-i muhasebe*). De aceea, de azi încolo, în vederea aranjării socotelilor lor cu dreptate și cu cinste, să fie numit anume, pentru socotirea gizielelor Țării Românești și ale Moldovei, unul dintre păstrătorii pungilor⁷¹ cancelariilor financiare (*Defterdar aklâmi*), care va fi mai indicat.

Capuchehaielele lor să nu fie obligați să-și aducă la *kalem* hîrțile și senedurile lor de socoteli, ci să le predea, spre a fi socotite, la locul convenit prin mijlocirea celui care va fi desemnat, iar acesta, la rîndul său, aranjîndu-le după cum e nevoie, să fie obligat să predea capuchehaielele lor rezumatul pregătit al socotelilor.

De asemenea, cheltuielile de cancelarie (*harc-i kalem*) fiind de aproape opt guruși pentru fiecare pungă (*kise*), un guruș din cei opt guruși pomeniți să fie dat celui care va fi desemnat, iar restul de șapte guruși să se împartă la cancelarii. Acești bani să fie predați în întregime de către capuchehaielele lor celui care va fi însărcinat, iar acesta, la rîndul său, să-i dea și să-i împartă la locurile trebuincioase.

De asemenea, dacă scribii (*küttab*) și slujbașii (*me'murin*) din cancelarii, neputînd să ia daruri, vor reține hîrțile Țării Românești și ale Moldovei și vor încerca să amîne de azi pe mîine sau să întîrzie sau să arate neputință, atunci ei să fie pedepsiți, devenind clar că aceste lucruri se datoresc dorinței lor de a obține profituri.

15) Oricare ar fi havalelele privitoare la voievozii Țării Românești și ai Moldovei, firmanele trebuincioase să fie predate capuchehaielelor de aici și să nu fie trimise prin comisari (*mubașir*) aparte, iar capuchehaielele lor să răspundă de îndeplinirea acelei chestiuni.

16) Pentru diferitele feluri de cherestele și pentru lucrătorii ce se orînduiesc din cele două țări, cu înaltă poruncă, în vederea construirii și reparării cetăților împărătești, precum și ale celorlalte feluri de construcții, aflate în jurul celor două țări, și îndeosebi pentru zaherelele și alte articole, multe sau puține, ce se procură de acolo, spre a fi transportate fie la Poarta fericii, fie în alte locuri, nemaifiind valabile de azi încolo prețurile de mirie (*fiyat-ı miriye*), să se fixeze prețuri moderate (*i'tidal*) și să se dea sfaturi cu

⁷⁰ *Aklâm* (cit. *akleam*) — pluralul de la *kalem* — cu sens de cancelarie, birou.

⁷¹ *Kisedar* — (*kise* = pungă; *dar* = cel care ține, are, poartă). Cel care are în păstrare pungile cu bani; intendent, casier.

tărie, așa cum se cuvine, celor însărcinați din partea Înaltei împărății cu procurarea lor din cele două țări și să se arate clar amenințările drastice în ilustrele porunci ce vor fi date în mâinile lor.

17) De asemenea și oile ce se procură în anumit număr în fiecare an din cele două țări, prin mijlocirea casapbașilor⁷², pentru tainurile miriei⁷³, să fie cumpărate la prețul curent (*si'r rayici*) și cu ajutorul saigiilor⁷⁴ care vor fi pregătiți și desemnați de casapbași prin mijlocirea capuchehaielelor Țării Românești și ai Moldovei și să nu se ofere nici un aspru și nici un obol mai puțin.

18) Trecătorile pe unde urmează să treacă, de azi încolo, peste Dunăre (*Tuna*), vizirii și mirimiranii⁷⁵, precum și ceilalți slujbași (*me'murin*) care sînt nevoiți să treacă prin Țara Românească și Moldova, să fie menționate în înaltele porunci ce vor fi date în mâinile lor. Ei să nu se mai abată de loc de pe calea dreaptă și să cumpere cu banii lor și la prețul zilei nutrețul și cele de-ale mîncării.

De fiecare dată să se scrie cu tărie, în poruncile ilustrate ce vor fi date în legătură cu misiunea lor precum că ei vor fi pedepsiți dacă se va dovedi că îi necăjesc pe voievozi cu cereri de daruri sau cu alte lucruri de trebuință.

19) Fiind porunca fermă ca cei care circulă spre Bender să treacă prin trecătoarea Ismail, care este drumul drept, iar cei care se duc prin părțile Hotinului și se întorc de acolo să treacă prin trecătoarea Isaccea și, de asemenea, cei trimiși în misiune prin părțile Brăilei (*Ibrail*) să treacă pe la trecătorile de la Hirșova (*Hirsava*) și Măcin, acest lucru să fie și el cuprins și arătat cu tărie și clar în înaltele porunci date celor trimiși cu misiune.

20) Împărăteasca dorință hotărîită fiind aceea ca vizirii și mirimiranii și cadiii⁷⁶ și naibii⁷⁷ și agalele⁷⁸ și locuitorii sau musafirii, oricare ar fi ei, aflați la Vidin, Ada—Kaleh⁷⁹, Cladova (*Feth-ül-Islam*), Nicopole (*Nigbolu*), Ruscuc, Turnu (*Kule*), Giurgiu (*Yerkökü*), Brăila (*Ibrail*), Rahova, Hirșova (*Hirsava*), Silistra, Șistov (*Ziștovi*) și la Turtucaia (*Tutrakan*), din jurul și vecinătatea Țării Românești, sau cei aflați la Chilia (*Kili*), Akkerman, Bender, Hotin, Ismail, Isaccea și la Tulcea, din jurul și vecinătatea Moldovei, să nu mai ia nimic, de azi încolo, nici bani și nici lucruri, sub nume de *cludumie* sau ca dar (*hediye*) sau sub alte pretexte de opreliște, acest lucru să fie cercetat mereu în mare taină și să se emită și să se trimită ilustre porunci la locurile convenite și să se dea sfaturi cu strășnicie ca să se aducă la cunoștința tuturor precum că dacă, ferească Allah, se vor ivi fapte și purtări contrare, nu se va trece cu vederea aplicarea pedepselor ce se cuvin atît celor care iau cît și celor care dau.

21) Voievozii Țării Românești și ai Moldovei fiind cu desăvîrșire opriți să dea mereu celor din jur bani sau blănuri⁸⁰ sau valoarea unor boccele, ca și cum ar fi vinovați, dacă voievozii vor da de azi încolo vreunui ceva peste lege, fie bani, fie lucruri, sub nume de *dar* sau ca preț de blană sau

⁷² *Kasapbaşı* — vîtaful măcelarilor din Constantinopol.

⁷³ *Miri ta'yinatı* — provizii pentru întreținerea oștilor etc.

⁷⁴ *Sayıci* — „cel care numără oile”; om desemnat pentru cumpărare de oi și pentru transportul lor.

⁷⁵ *Mir-i-miran*, adică *beilerbei* — guvernator de provincie.

⁷⁶ *Kuzzat* — pl. de la *kadı* — judecător musulman.

⁷⁷ *Nüvab* — pl. de la *naib* — ajutor de cadu.

⁷⁸ *Agavat* — pl. de la *aga* — aici în sens de căpetenii de oști.

⁷⁹ În text: *Ada-i Kebir* — „Insula cea Mare”.

⁸⁰ În text: *kürk*.

sub alt nume, sau dacă ei înșiși vor face risipă peste cheltuielile lor trebuincioase, să se știe categoric că, ori de câte ori se va cerceta și se va dovedi acest lucru, nu va fi de ajuns că vor fi maziliți din domnie, ci vor fi totodată și pedepsiți.

22) Pentru a ști toată lumea sigur că voievozii nu vor fi maziliți fără vină și că nu se face treabă cu bani, domniile (*beylik*) Țării Românești și Moldovei să nu mai fie date, de azi încolo, nimănui din afară, ci să fie acordate numai aceloră dintre cei folosiți în slujba de dragoman (*tercüman*) la Divanul împărătesc și care sînt devotați și merg pe calea dreaptă și sînt încercați și de încredere.

Împărăteasca dorință fiind aceea ca voievozii să se mențină și să stea pe locurile lor, de aceea, de vreme ce nu se va ivi din partea lor trădare, care să facă trebuincioasă pedepsirea lor, să nu se îngăduie mazilirea lor fără pricină.

Să nu se acorde domnie (*voyvodalık*) celor care nu au slujit la dragomanlicul Divanului împărătesc.

23) Respectarea Regulamentului (*Nizam*) celor două țări și propășirea și reînsoflirea lor, precum și liniștea și bunăstarea locuitorilor atîrînd numai și numai de menținerea și de șederea pe loc a voievozilor, să nu se permită mazilirea din domnie fără motiv, de vreme ce se va dovedi că un voievod face după îngăduință și că este drept și moderat, iar dregătorii Înaltei împărății să respecte șederea lui vreme îndelungată.

24) Cerîndu-se de la voievozi propășirea treptată a Țării Românești și Moldovei, care sînt ca un chelar⁸¹ al Înaltei împărății, precum și îndeplinirea multor și multor servicii împărătești, prin înființarea unor cherhanele⁸² de postavuri (*çuka*) și de alte stofe (*akmişe*) sau altele de acest fel, care vor aduce cu timpul foloase mari împărăției⁸³, și, de asemenea, tot de la ei cerîndu-se și belșugul de diferite feluri de zaherele trebuincioase pentru bunăstarea supușilor lui Allah, prin perfecționarea agriculturii și prin înmulțirea animalelor, de aceea, neglijența și nepăsarea în aceste privințe să fie socotite vinovății mari și ei să depună eforturi cu cea mai mare grijă pentru ca cele arătate mai sus să dea roade cît mai curînd.

25) Țara Românească și Moldova fiind, din trecut și pînă acum, slo-bode în toate privințele⁸⁴, prin *separare la cancelarie*⁸⁵ și prin *interzicerea călcării lor cu piciorul*⁸⁶, toate dările lor și arenzile⁸⁷ se află pe seama voievozilor. De aceea, în ilustrele berate⁸⁸ ce vor fi date în miinile celor trimiși cu misiune sau arendașilor (*mültezimin*) să se precizeze că ele, avînd în vedere separarea celor două țări la *kalem*, fac excepție și să nu se strîngă din cele două țări amintite dările și arenzile existente în clipa de față în cuprinsul împărăției și nici dările (*resümat*) și impozitele (*tekâlif*) sau arenzile care pot fi noi înființate, de azi încolo.

Dacă cei trimiși cu misiune vor căpăta pe o cale oarecare firmame con-trare, atunci ele să fie anulate ca fiind potrivnice textului *Cărții de lege*⁸⁹.

⁸¹ *Kiler* — *kilar* — magazie, depozit de alimente

⁸² *Kârhane* (cit. *kiarhane*) — întreprindere meșteșugărească.

⁸³ *Memalik-i Mahruse* — „Țările bine păzite”, adică Imperiul otoman.

⁸⁴ *Min küllü-l-vüciuh*.

⁸⁵ *Mefruz el-Kalem*.

⁸⁶ *Maktu el-kadem*.

⁸⁷ *Mukataat*.

⁸⁸ *Berevat* — pl. de la *berat* — diplomă imperială.

⁸⁹ *Nass-i-Kanunname*.

26) Existența unor legături în țară a celor care solicită domnia prilejuind informarea lor și răspîndirea a fel de fel de știri neîntemeiate, prin afitarea celor meșteri în tulburări, cei care obțin titlul de voievod să nu mai stăpînească de azi încolo proprietăți (*emlak*) în cele două țări.

Dacă, de azi încolo, oricare dintre cei de acest fel stăpînesc proprietăți, multe sau puține, în Țara Românească și Moldova, atunci ei să-și rupă în orice caz legăturile, vînzîndu-și definitiv, într-un an de zile, proprietățile lor celor cu adevărat din Țara Românească și Moldova, prin mijlocirea voievozilor.

27) Deși veniturile anuale ale Țării Românești și Moldovei erau îndestulătoare și ajungeau pentru cheltuielile personale ale voievozilor, totuși ei s-au obișnuit să strîngă și să adune foarte multă avuție. De aceea, în afară de obișnuitele *rikiabie*, *îddie* și *gizie* fixe, ei și-au luat asupra lor ca banii care au fost orînduiți de astă dată pentru mirie, sub forma de *venit nou* (*irad-i cedid*), să-i plătească din economii și micșorînd cheltuielile și risipele lor personale, fără să meargă pe calea oprimării și persecutării raialelor prin încărcarea lor cu sarcini separate. Astfel, toate dările și impozitele mici sau mari, precum și toate celelalte obligații, oricare ar fi ele, care se percepeau din cele două țări înainte de război, rămîn și de azi încolo, ca și în trecut, la dispoziția în voie a voievozilor. Dacă se va dovedi că ei au îndrăznit să persecute și să oprime raialele prin încărcarea lor cu dări peste cele obișnuite, atunci să se aibă grijă ca ei să fie pedepsiți fără zăbavă. Numai că, așa cum s-a arătat mai sus, plata acestui *venit nou* depinzînd de perceperea din țară, ca și în trecut, a dărilor și impozitelor strînse de voievozi în anii trecuți, se presupune, de aceea, că cei care pretind domnia, neștiind de *venitul nou*, se vor gîndi la mazilirea voievozilor prin răspîndirea de știri false, precum că „voievozii au strîns din țară mai multe lucruri decît în trecut”.

De aceea, la răspîndirea unor astfel de zvonuri, neacordîndu-li-se crezare numaidecît, să se cerceteze în taină și să se caute pe ascuns și să nu se dea ascultare părerilor de acest fel și ele să nu fie luate în seamă pînă ce nu se va adeveri, așa cum trebuie, că voievozii au strîns dări mai multe față de anii trecuți.

28) Condițiile enumerate mai sus fiind socotite și considerate de azi încolo drept *Lege nouă* (*Kanun-i cedid*), pentru a se face și a se proceda potrivit cerințelor lor și pentru a se feri toată lumea și a se ține departe de contrariul, ele să fie înregistrate întocmai la Tarapanaua imperială, iar pentru cele care trebuie să fie răspîndite și făcute cunoscut, să se emită înalte porunci separate, prevăzute cu *hatt-ı-humaiun*, arătîndu-se că este *textul Cărții de lege* (*nass-i Kanunname*) și să se trimită vizirilor și căpeteniilor (*zabitan*) din jurul celor două țări spre a fi trecute în sigiliile judecătorești.

De asemenea, păstrîndu-se cite un *suret* și la Divanul imperial și la Contabilitatea generală (*Başmuhasebe*), precum și la Cancelaria de ceremonial (*Teşrifat Kalemi*), să se depună în orice împrejurare sforțări pentru îndeplinirea lor fără conținere.

A N E X E

Documentul turcesc nr. 6282

din Muzeul Palatului Topkapı din Istanbul — Turcia, privind noua reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792 :

CONTRIBUȚII PRIVIND MISIUNEA CONTELUI BÂNFFY MIKLÓS LA BUCUREȘTI ÎN IUNIE 1943

DE

L. BÁNYAI

În „Jurnalul politic” confidențial al lui Ciano, ministrul Afacerilor Externe al Italiei, ginerele lui Mussolini, citim următoarele însemnări purtând data de 10 ianuarie 1943 : „Cred că Germania ar face bine dacă ar ține pe români sub supraveghere. Atitudinea și vorbele lui Mihai Antonescu îmi par semne care prevăd o întorsătură. Dorința sa bruscă de conciliere cu Ungaria îmi este de asemenea suspectă. Toate acestea nu s-ar întâmpla, dacă ofensiva rusească n-ar fi avut succes”. În aceeași zi el notează că mareșalul Ion Antonescu i-a vorbit ambasadorului italian din București, Bova Scoppa, „despre noua armă secretă germană care ar trebui să facă minuni”¹.

Aceste două aspecte ale politicii guvernanților fasciști din România în urma succeselor ofensivei generale a armatei sovietice din iarna anilor 1942—1943 caracterizează în linii mari și politica regimului fascist din Ungaria horthystă. În urma victoriei sovietice de la Stalingrad, mulți oameni politici maghiari din cercurile guvernante au ajuns la convingerea că puterile Axei au pierdut războiul. În același timp însă elementele prohibiteriste din statul major al armatei, precum și grupările fățiș fasciste din Ungaria au devenit tot mai virulente și mai agresive.

Sub impresia puternică a acelorași evenimente de pe frontul de Est, în România atmosfera antigermană se generaliza tot mai mult, inclusiv în sînul ofițerimii superioare.

În ziua de 19 ianuarie 1943 Ciano notează : „Bova Scoppa a făcut un raport asupra convorbirii sale cu tînărul Antonescu, după înapoierea acestuia de la cartierul general german. El este foarte explicit : el afirmă net că Germania se găsește în condiții tragice și el proclamă... necesitatea, pentru România ca și pentru noi, de a lua contact cu Alianții pentru a apăra Europa contra bolșevismului”².

¹ Comte Galeazzo Ciano, *Journal politique, 1939—1943*, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1946, p. 236—237.

² *Ibidem*, p. 240.

În Ungaria chiar primul ministru Kállay a căutat posibilitățile de a se sustrage de sub povara răspunderilor sale prin încercări de a intra în legătură secretă cu diferite organe diplomatice și personalități politice anglo-saxone sub semnul antigermanismului și antisovietismului. Guvernul Kállay și cercurile politice care îl susțineau au răspândit iluzia că se va putea întemeia o pace după cel de-al doilea război mondial pe o hegemonie ungară în bazinul dunărean, ca „paza cea mai sigură” față de așa-zisul „pericol bolșevic”. Sub aceste fraze pompoase se ascundea însă temerea întemeiată că prin înfrângerea puterilor fasciste, dictatul de la Viena va pierde orice eficiență.

La 21 mai 1943 Barcza György, fostul ambasador al Ungariei la Londra, a reușit să intre în legătură cu anturajul lui Allen Dulles în Elveția, cu știrea lui Kállay și care a menționat că reprezintă grupul condus de Bethlen. „Ungaria — spunea el — nu poate să iasă din război pînă cînd trupele anglo-saxone nu ajung la frontierele Ungariei. Grupul Bethlen vrea să evite ca Ungaria să fie ocupată de vecinii săi sau de Uniunea Sovietică”.

La 11 iulie 1943 Barcza s-a întîlnit cu Allen Dulles, atunci „consilier special” al ambasadei americane din Berna, care și-a exprimat înțelegerea față de concepția politică a grupului Bethlen, asigurînd regimul Horthy-Kállay de simpatia puterilor anglo-saxone. În aceeași lună, dintre personalitățile de încredere, indicate de Dulles, a sosit în Elveția reprezentantul marilor finanțe din Ungaria, Baranyai Lipót, însoțit de baronul Radvánszky Albert. Ei au expus sensul mandatului lor : „Guvernul regal maghiar se va opune în orice fel Uniunii Sovietice, dar va capitula față de trupele anglo-americane ; granițele să fie stabilite de conferința de pace, dar pînă atunci administrația să rămînă maghiară . . .” Această declarație a fost acceptată de către Dulles ca bază de discuție, adăugînd ca „partea ungară să nu intre în nici un fel în legătură directă cu rușii”³.

Pînă la nimicirea celei de-a doua armate ungare la Voronej, în ianuarie 1943, Ungaria horthystă a avut vremelnice un potențial militar relativ mai mare decît România. De aici discursurile belicoase, propovăduind „revizionismul integral”, în parlamentul ungar din anul 1942, ceea ce a fost folosit drept șantaj din partea Germaniei hitleriste față de România, unde starea de încordare generală și unele șovăieli și panica din cercurile antonesciene au îngrijorat pe hitleriști.

Noua situație însă a cerut o prudență mai mare din partea guvernanților români și maghiari. Cercurile politice din jurul lui Mihai Antonescu și din jurul lui Kállay au considerat necesar să se găsească o bază de înțelegere între cele două țări, ca nu cumva slăbirea sau chiar dispariția puterii hitleriste să pericliteze și regimul existent. „Rezervele” politice, cu orientare anglo-saxonă, în frunte cu Iuliu Maniu în România și cu contele Bethlen István în Ungaria, au căutat de asemenea un teren de înțelegere în cazul debarcării trupelor anglo-saxone în Balcani, cu evitarea unui acord direct cu Uniunea Sovietică.

O anumită înțelegere între România și Ungaria era în acel timp și în interesul Germaniei hitleriste, care avea nevoie tot mai mare de trupele române și maghiare staționate de-a lungul frontierei instituite de către dictatul de la Viena, în scopul trimiterii lor pe frontul antisovietic.

³ Karsai Elek, *A budai várlól a gyepűig, 1941—1945* (De la cetatea Buda pînă la graniță), Budapeșt, Edit. Tánsecsis, 1965, p. 275.

Dubla misiune a contelei Bánffy Miklós, primită în iunie 1943, una semi-oficială din partea lui Kállay și alta secretă din partea contelei Bethlen István, pentru a duce tratative paralele cu împuțernicitul guvernului Antonescu și totodată cu Iuliu Maniu, este o bună ilustrare a acestor tendințe.

Cine era contele Bánffy Miklós, de ce a fost ales el pentru o astfel de misiune și de unde provine faima sa de „filoromân”?

El era pe de o parte un magnat boem, scriitor și artist nu fără talent și cu vederi liberale, un „enfant terrible” al clasei sale, aristocrația latifundiară maghiară. Pe de altă parte el susținea politica conservatoare a claselor dominante maghiare, în prima parte a activității sale, adoptînd poziții întrucîtva mai realiste mai tîrziu.

Rînd pe rînd prefect al județului Cluj, deputat în parlamentul din Budapesta și „intendent” a Operei regale maghiare înainte de primul război mondial, el a fost în a doua jumătate a acestui război un susținător al împăratului-rege Carol, înclinat spre o pace separată și spre unele reforme în interior, pentru salvarea monarhiei habsburgice. După izbucnirea revoluției burghezo-democratice în Ungaria, Bánffy a oferit serviciile sale guvernului compus din reprezentanții burgheziei liberale și ai social-democrației, prezidat de contele Károlyi Mihály. Károlyi, devenind președintele republicii burgheze maghiare, se aliază cu forțele de stînga și în perioada critică din primăvara anului 1919 predă puterea coaliției comunistilor și social-democraților. Spre deosebire de el, Bánffy, după instaurarea dictaturii proletariatului în Ungaria, se alătură grupului contrarevoluționar din Viena, condus de contele Bethlen István.

În august 1919 a avut loc înăbușirea revoluției proletare și reinstaurarea regimului burghezo-moșieresc în Ungaria cu ajutorul intervenției militare organizată și condusă de Antantă și la care au participat și trupele române. Cercurile conducătoare maghiare, nefiind în măsură să reîntroneze pe Habsburgi și nefiind încă sigure de suficiența „autoritate” a lui Horthy, comandantul bandelor contrarevoluționare maghiare, au preconizat la început diverse combinații pentru a invita la tronul vacant cînd un lord englez, cînd un membru al familiei regale italiene, cînd chiar un membru al dinastiei Hohenzollernilor din România. Unii aristocrați maghiari cu vaste domenii în Transilvania, precum și financiarul avînd interese în industria extractivă în această provincie a țării noastre, au opinat pentru această ultimă soluție.

A. Marghiloman amintește în notele sale politice la 22 septembrie 1919 interesul acestor cercuri pentru un astfel de aranjament : „Ungaria, pentru a salva industria sa, care scotea din Transilvania materia primă, caută o uniune vamală . . . Familia Wekerle, Bethlen și majoritatea aristocrației lucrează în vederea unei uniuni personale cu România”⁴. Din aceste cercuri a făcut parte și contele Bánffy Miklós.

O dată cu retragerea trupelor române, care au părăsit Budapesta în noiembrie 1919, iar partea de răsărit a Ungariei în martie 1920, toate aceste planuri au eșuat. Regimul horthyst, instaurat la 16 noiembrie 1919 cu spri-

⁴ A. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, București, 1927, p. 385.

jinul reprezentanților marilor puteri ale Antantei, a desfășurat din primul moment o propagandă demagogică șovină-revizionistă pentru canalizarea nemulțumirii maselor. După primele guverne care au acoperit fărădelegile bandelor albgarviste, în primăvara anului 1921 a fost instaurat guvernul prezidat de contele Bethlen István, care în cei zece ani ai guvernării sale s-a străduit să asigure regimului horthyst un colorit constituțional mai acceptabil pentru marile finanțe din Occident și din interior. Primul ministru de externe în acest guvern a fost Bánffy. El nu se conforma însă întru totul vederilor lui Bethlen. După ce a contribuit la primirea Ungariei în Societatea Națiunilor el a demisionat la sfârșitul anului 1922, retrăgându-se în mod provizoriu și din viața politică.

În aprilie 1926 Bánffy s-a întors în mod subit în Transilvania, unde tatăl său reușise să-și păstreze o parte a domeniilor. Bánffy a optat pentru cetățenia română tocmai atunci când elementele opoziționiste din conducerea Partidului Maghiar din România se pronunțau pentru părăsirea politicii izolaționiste. În presa din Budapesta a apărut știrea că se preconiza alegerea lui Bánffy ca președinte al Partidului Maghiar⁵. În calitate de proprietar al ziarului „Ellenzék” din Cluj, el susținea o campanie pentru democratizarea statutului Partidului Maghiar. La congresul din Gheorghieni în octombrie „reformiștii” au rămas însă în minoritate și a fost ales ca președinte al Partidului Maghiar contele Bethlen György, care a înfrunghiat prin poziția sa închistată preponderența elementelor retrograde în conducerea acestui partid.

În această perioadă a început o orientare mai pronunțată a Ungariei horthyste spre Italia fascistă, o intensificare a acțiunilor revizioniste și o înăsprire a relațiilor Ungariei cu statele Micii Înțelegeri. La 5 aprilie 1927 s-a încheiat pactul italo-ungar semnat de Mussolini și Bethlen. Toate acestea au avut repercusiuni și în poziția Partidului Maghiar.

Bánffy însă nu a părăsit ușor arena politică. Ziarul „Az Est” din Budapesta, pe baza unor informații din presa din București, scria că Bánffy, susținut de primarul orașului Tirgu-Mureș, Bernády György, și de publicistul progresist Krenner Miklós, ducea tratative cu liberalii⁶.

Guvernul Bethlen din Ungaria, jucînd rolul de arbitru între adepții unei linii mai elastice și ai integrării în realitățile României, și cei ai unei linii dure, a izolaționismului naționalist, a tranșat în mod direct conflictul. Bethlen István a trimis în februarie 1928 un avertisment, ca ziarul „Ellenzék” să sisteze criticile sale la adresa conducerii Partidului Maghiar, iar „disidenții” din Tirgu-Mureș să-și oprească tratativele cu Partidul Național Liberal⁷. În urma acestor demersuri Bánffy s-a retras în viața literară, patronînd publicarea unei reviste cu același titlu a societății „Erdélyi Helikon”.

Revista literară „Erdélyi Helikon”, cu o orientare modernistă și cu tendințe de „l'art pour l'art”, preconiza o concepție „transilvănistă” nebuloasă, care a însemnat însă, față de alte publicații maghiare din Cluj, cu un conținut pronunțat conservator și naționalist, o anumită adap-

⁵ „Magyarország” (Budapesta) din 27 aprilie 1926.

⁶ „Az Est” (Budapesta) din 19 iunie 1927.

⁷ Nemes Dezső, *A Bethlen kormány külpolitikája, 1927 — 1931* (Politica externă a guvernului Bethlen), Budapesta, Edit. Kossuth, 1964, p. 246.

tare față de realitățile din România, publicînd, în traduceri artistice multe opere literare române .

Revista „Erdélyi Helikon” organiza șezători literare în diferite orașe din Transilvania, iar în iunie 1928 o serată literară și la București. Cuvîntul introductiv a fost rostit de Bánffy în limba franceză. „... Socot — spunea el — că în grupul acesta umil este găzduită o idee de interes universal și poate și un simptom semnificativ : dorința de a căuta în noi înșine nu ceea ce ne-ar putea deosebi, dezbină și învrăjbi, ci de a căuta printr-un acord comun ceea ce unește, ceea ce leagă, și, sprijinindu-se unii pe alții în această aspirațiune a artei pentru ea — însăși — , să creăm armonia muncii în comun”⁸. În aceste cuvinte eterice se manifesta totuși o poziție opusă curențelor izolaționiste-revizioniste, încurajate de oficialitățile de atunci din Ungaria.

Între timp guvernul Gömbös, instalat la sfîrșitul anului 1932, a legat și mai strîns politica externă a Ungariei de Italia fascistă și a fost primul șef de guvern care, după preluarea puterii de către Hitler, a plecat în Germania, în iunie 1933, într-o vizită oficială. De atunci se conturau tot mai fățiș două linii în aspirațiile revizionismului maghiar. Una mai prudentă, luînd în considerare opinia cercurilor conducătoare din Anglia și Franța, și alta mai agresivă, legată de politica revanșardă și expansionistă a Germaniei hitleriste.

După demisia sa de la președinția guvernului, contele Bethlen István a ținut patru conferințe la Cambridge și Londra — patronate de „Royal Foreign Society”. Vorbînd la 28 noiembrie 1933 despre „problema transilvăneană”, după accentuarea separatismului unor cercuri din Slovacia și Croația, el a fost nevoit să recunoască unele fapte incontestabile. „Fără îndoială — spunea el — că românii transilvăneni în toamna anului 1918 s-au unit de bunăvoie cu frații lor trăind în România . . . Poporul român din Transilvania și din vechiul regat este unul și același, vorbește aceeași limbă” etc. Ținînd seama de opinia publică engleză, potrivnică unor noi calamități războinice, el se declara inclinat pentru evitarea unei revizuii a hotărîrilor, care ar comporta noi complicații, propunînd însă o formulă autonomistă rafinată, împrumutată din arsenalul medieval al nobilimii maghiare „ca Transilvania să devină din nou într-o oarecare formă de sine stătătoare, nefiind nici a României, nici a Ungariei, ori dacă vrem, să fie copilul comun al ambelor țări”⁹.

Este ușor de descoperit în „transilvanismul literar” al lui Bánffy o variantă mai atenuată a concepției lui Bethlen. Trebuie să facem însă și pe plan literar o distincție între „transilvanismul” cu substrat politic al lui Bánffy, precum și transilvanismul sau mai bine-zis local-patriotismul unor intelectuali radicali maghiari din România în această perioadă, pentru care această idee marca o fază de emancipare de sub concepția „supremației maghiare”, o trecere spre năzuința de integrare în realitățile României unite. În nuvelele și romanele lor istorice, aceștia din urmă au evocat mai ales memoria luptelor comune ale maselor populare române și maghiare din Transilvania împotriva privilegiatilor.

⁸ „Curentul” din 18 iunie 1928.

⁹ Bethlen István, *Angliai elbádsai* (Conferințele din Anglia), Edit. Genius, Budapest, p. 65, 86.

În perioada de intensificare a politicii agresive hitleriste și a campaniei revizioniste maghiare, cercul lui Bánffy urma o politică mai reținută decât corifeii din Partidul Maghiar, adepți ai politicii oficiale a Ungariei horthyste. Colaborarea cu regimul instituit de regele Carol II în februarie 1938 a însemnat din partea cercului lui Bánffy, în mod indirect, și susținerea într-o oarecare măsură a eforturilor unor factori politici ca Armand Călinescu, N. Petrescu-Comnen etc. de zăgăzuire a agresiunii hitleriste în sud-estul Europei și de neutralizare a efervescenței belicoase a Ungariei horthyste.

Înființarea Frontului Renașterii Naționale în decembrie 1938 și autorizarea Comunității maghiare, ca filială a acestuia, au dat posibilitatea să se realizeze vechea dorință a lui Bánffy de a deveni lider al minorității naționale maghiare din România. În conducerea Comunității maghiare, în locul foștilor conducători „intransigenți” ai Partidului Maghiar, a ajuns echipa lui Bánffy, intrând prin aceasta în contradicție cu politica preconizată de guvernul lui Imrédy, partizan al „frăției de arme” maghiaro-germane, iar începând cu februarie 1939, cu politica guvernului lui Teleki, de sprijinire prin concentrări de trupe a eforturilor Germaniei de a înfringe rezistența României.

După dictatul de la Viena, foștii conducători ai Partidului Maghiar folosesc ocazia să se răfuiască cu Bánffy. Conte Teleki, într-o cuvîntare asupra situației minorității naționale maghiare din România dinainte de dictat, a consacrat o singură frază, nu prea măgulitoare, Comunității maghiare, elogiind în schimb activitatea Partidului Maghiar. Bánffy, membru al Casei Magnaților, a încercat în răspunsul său să se justifice. Conte Bethlen György, într-o replică publicată cu titlul „Unde este adevărul?”, a accentuat că Bánffy a primit din partea regelui Carol II la propria sa cerere aprobarea de funcționare a Comunității maghiare sub președinția sa, fără împuternicirea foștilor conducători ai Partidului Maghiar. Bethlen afirma chiar pentru compromiterea lui Bánffy că în activitatea acestuia în parlamentul român „s-a manifestat o loialitate care a întrecut orice măsură necesară în acele împrejurări”¹⁰.

După acest incident, Bánffy s-a refugiat din nou în activitatea literară, dar rămînea membru al Casei Magnaților, făcînd parte chiar din comisia externă a acesteia, ca o rezervă pentru cazul înfrîngerii Germaniei hitleriste. El a consemnat cu dezaprobare în memoriile sale, rămase în manuscrise și depuse în „Arhiva Rádáy” a bisericii reformate la Budapesta, poziția prohitleristă a guvernului Bárdossy și a statului major maghiar, orbit de succesele germane¹¹. În 1943, anul marilor cotituri în cel de-al doilea război mondial, îl găsim pe Bánffy din nou pe avanscena arenei politice.

La 30 martie 1943 contele Bánffy a primit o scrisoare „strict confidențială” din partea primului ministru Kállay. Această scrisoare, inedită, aflată în arhivele Ministerului Afacerilor Externe din Ungaria, și necunoscută de autorul articolului citat din revista „Történelmi Szemle”, are o deosebită

¹⁰ „Keleti Ujság” (Cluj), din 22 decembrie 1940.

¹¹ Kerekes Lajos, *Bánffy Miklós politikai kuldetése Romániában* (Misiunea politică a lui Bánffy Miklós în România), în *Magyar Nemzet* (București), 1963, nr. 2.

importanță documentară privind și unele acțiuni ale lui Mihai Antonescu la sfârșitul anului 1942 și primele luni ale anului 1943, acțiuni amintite în „Jurnalul politic” al lui Ciano. Iată textul scrisorii :

„Către Bánffy, din partea Președenției Consiliului de Miniștri

Budapesta, 30 aprilie 1943

Ilustrisime,
Stimatul meu prieten,

Vă este cunoscut că Mihai Antonescu, locțiitorul primului ministru, a declarat însărcinatului nostru cu afaceri la București la 29 decembrie 1942 că el a dorit întotdeauna relații de bună vecinătate cu Ungaria și că, în ceea ce-l privește, este gata să rezolve orice problemă și consideră că există această posibilitate. În aceeași zi, Antonescu a declarat și ministrului italian că între noi nu există probleme de nerezolvat și, dacă guvernul ungar nu va dovedi o intransigență prea mare, el este gata să rezolve chiar problemele cele mai dificile.

La acestea, noi prin intermediul însărcinatului nostru cu afaceri la București, cât și prin ministrul român la Budapesta, am adus la cunoștința lui Antonescu că guvernul ungar a luat notă cu satisfacție de declarațiile lui Antonescu și că în ceea ce-l privește este gata și el să clarifice problemele respective.

La 31 decembrie m-a vizitat ministrul Filotti și m-a informat că mareașalul și vicepremierul privesc cu îngrijorare relațiile funeste dintre țările noastre și ar dori ca acestea să se poată îmbunătăți. I-am răspuns că există și la noi această dorință, dar aceasta se poate realiza numai în cazul îmbunătățirii atmosferei dintre noi. Până când însă Antonescu se menține pe poziția expusă episcopului Hossu, și anume că pe baza Dictatului de la Viena nu se așează la masa discuțiilor, este greu ca discuțiile să înceapă măcar.

La acestea Antonescu a declarat, la 6 ianuarie 1943, atât în fața însărcinatului nostru cu afaceri, cât și în fața ministrului italian, că el totuși stăruie în dorința îndreptată spre normalizarea relațiilor noastre. El a declarat însărcinatului nostru cu afaceri că este preocupat de grijile viitorului și de pericolul slav de care este amenințată atât Ungaria cât și România. Dacă guvernul ungar ar împărtăși îngrijorarea și concepția sa cu privire la pericolul slav, este gata să discute și așteaptă răspunsul meu.

La 18 ianuarie i-am comunicat lui Antonescu prin ministrul nostru că împărtășesc părerea sa cu privire la pericolul comun bolșevic și că în vederea unei apărări eficiente trebuie să căutăm căile și modalitățile cu ajutorul cărora putem elimina problemele care ne despart. Dar pentru începerea discuțiilor trebuie creată o atmosferă prielnică. În privința temelor de discuție ne gândim la problemele în suspensie, izvorite din dictatul de la Viena și la alte probleme care decurg din relațiile de vecinătate ale celor două țări; în același timp guvernul român trebuie să găsească

modalitatea de a soluționa doleanțele cele mai acute ale minorității ungare din Ardealul de sud.

După o lună, la 17 februarie, Antonescu a revenit la problema tratativelor și i-a comunicat ministrului nostru că în decursul unei luni pericolul slav a mai crescut, și că trebuie să acționăm rapid dacă vrem să facem ceva pentru evitarea lui. Iar dacă dorim să ameliorăm în mod radical relațiile ungaro-române și vrem să creăm între țările noastre o colaborare prietenească intimă, atunci trebuie prin bună înțelegere să revizuim prin discuții bilaterale cel de-al doilea dictat de la Viena, care, după părerea lui, este un „acte de guerre”. El s-a referit la faptul că avem și noi interesul să clarificăm măcar relațiile cu românii, pentru că mai târziu o să avem dificultăți mari, asemănătoare și cu Cehoslovacia și Iugoslavia, care după toate probabilitățile vor reînvia.

La acestea ministrul nostru a declarat imediat că guvernul ungar poate purta discuții cu privire la problemele în suspensie numai pe baza dictatului de la Viena, la care Antonescu a răspuns că în cazul când nu vrem să ne folosim de prilejul poate unic pentru soluționarea radicală a relațiilor dintre cele două țări și ne mulțumim cu un aranjament de suprafață, să-i comunicăm problemele pe care le socotim că ar trebui reglementate.

La 25 februarie ministrul nostru a primit dispoziția să-i comunice lui Antonescu că guvernul ungar înțelege și împărtășește grijile cu privire la viitorul nostru și că este conștient de necesitatea unor relații ungaro-române durabile. Tocmai pentru aceasta ar propune ca : a) în vederea soluționării „radicale” propusă de Antonescu, pentru informare prelabilă și sondarea pozițiilor, doi politicieni de mare vază, care nu fac parte din guvern, să poarte discuții fără obligativitate ; b) în paralel să înceapă discuții interguvernamentale, pe cale diplomatică, pentru rezolvarea doleanțelor celor mai acute ale minorităților cât și pentru rezolvarea problemelor izvorite din relațiile de vecinătate (circulație economică la graniță, probleme cu privire la plăți și la comunicații) și a celor rămase în suspensie în urma dictatului de la Viena.

Vice-prim-ministrul Antonescu a acceptat propunerea noastră cu privire la discuțiile extragovernamentale, fără obligativitate, iar cu privire la tratativele interguvernamentale, legate de problemele concrete, a declarat că « în privința celor două minorități trebuie să aplicăm pe toată linia, în mod reciproc, principiul puterilor prietene și complexul de probleme indicate de noi trebuie soluționate pe bază de reciprocitate ». Ne-a promis că ne va comunica, prin Filotti, problemele pe care le socotește necesare a fi soluționate. Acest lucru nu s-a întâmplat pînă în prezent și nici noi nu am remis lista problemelor concrete.

La 17 martie i-am adus la cunoștință că persoana desemnată pentru purtarea discuțiilor extragovernamentale, fără obligativitate, este persoana dumneavoastră ilustră, la care Antonescu a anunțat că din partea lor a fost desemnat pentru discuții fostul prim-ministru și ministru de externe Mironescu. Antonescu ne-a cerut din nou să tratăm cu cea mai mare discreție aceste convorbiri pentru că în cazul în care s-ar afla ceva despre ele, el « ar fi nevoit să le nege în mod public ».

În ceea ce privește data convorbirilor, vice-prim-ministrul Antonescu, întrucît persoana dumneavoastră ilustrează s-a declarat gata de a pleca la București, a propus o dată în jurul lui 15 aprilie.

După relatarea celor de mai sus trebuie să vă comunic că guvernul ungar s-a declarat întotdeauna dispus să discute cu guvernul român despre rezolvarea problemelor care au ca scop să pună capăt pribegiei ungarilor din Ardealul de sud și să normalizeze relațiile de vecinătate dintre cele două țări. Guvernul ungar insistă asupra soluționării acestor probleme și din considerentul apartenenței celor două țări la aceeași alianță și al relațiilor ambelor țări cu puterile Axei, care și-au exprimat de mai multe ori dorința ca aceste probleme să fie soluționate.

Miniștrii de la Budapesta ai puterilor Axei și-au exprimat această dorință ultima dată la 29 martie, cînd au remis guvernului ungar rapoartele întocmite de reprezentanții speciali deplasați pe teren anul trecut, cit și recomandările puterilor Axei, legate de aceste rapoarte. Aceste recomandări se referă la soluționarea multor probleme pe care cele două guverne ar putea să le rezolve și printr-o înțelegere directă. Desigur că o asemenea soluționare directă ar putea rezolva mai radical și mai organic problemele a căror reglementare este o premisă a statornicirii între cele două state a unor relații bune atît de necesare. Recunoscînd acest lucru miniștrii puterilor Axei au adus cu această ocazie la cunoștința guvernelor interesate că ar fi de dorit o înțelegere directă, iar în cazul cînd cele două guverne ar reuși să se înțeleagă, nu ar mai pretinde ca recomandările lor să intre în vigoare în cele două state. Guvernul ungar ar fi deci bucuros dacă ar fi posibil un schimb de păreri — deocamdată tot fără obligativitate — și în problemele referitoare la conținutul acestor recomandări.

Dar guvernul ungar în nici un caz nu va putea purta cu guvernul român discuții care ar pune sub semnul întrebării decizia de la Viena din 30 august 1940, pentru că guvernul ungar consideră decizia de la Viena o înțelegere internațională realizată prin voința și acordul ambelor părți interesate. Pornind de la acest considerent, guvernul ungar socotește obligatorie și de neschimbat această decizie și nu vrea să lase nici măcar impresia că ar împărtăși părerile vice-prim-ministrului român cu privire la faptul că decizia de la Viena ar fi numai o măsură de necesitate pe timp de război, adică, după cum s-a exprimat, un „acte de guerre”.

Avînd însă în vedere că guvernul ungar împărtășește părerea guvernului român cu privire la pericolul bolșevic și panslav care amenință ambele țări și că o asemenea colaborare mai strînsă ar putea fi de dorit pentru cele două state și avînd în vedere că guvernul român a solicitat în trei rînduri guvernului ungar o asemenea înțelegere, al cărei refuz ar putea fi calificat de guvernul român pe drept cuvînt un act neprietenesc și dat fiind că un asemenea refuz nu ar putea să convină nici intereselor puterilor aliate ale Axei, guvernul ungar nu poate să nu dea posibilitate vice-premierului Antonescu să expună ideile cu privire la soluționările, pe care le consideră el „radicale”. Întrucît Antonescu, în propunerea sa, a făcut să se înțeleagă că asemenea soluționări sînt posibile numai printr-o revizuire de comun acord a deciziei de la Viena, guvernul ungar poate să facă posibilă ascultarea părerilor lui Antonescu numai în așa fel încît aceasta să nu creeze nici o obligație pentru el și să nu ducă la concluzii că guvernul ungar s-ar fi abătut de la poziția sa. Pentru a lua cunoștință de aceste

idei este nimerită numai o personalitate care pe de o parte nu este membru al guvernului, iar pe de altă parte ocupă un loc de frunte în societatea politică ungară și este un excelent cunoscător al problemelor Ardealului.

Aceste considerente m-au făcut să aleg persoana ilustrisimei voastre. Am onoarea să rog ilustrisima voastră să binevoiască a primi această sarcină.

Prin urmare rog pe ilustrisima voastră ca prin intermediul persoanei desemnate de către guvernul român să ia notă de vederile vice-premierului Antonescu și să poarte, legat de acestea, fără nici o obligativitate, un schimb de păreri cu caracter particular. Cu ocazia schimbului de păreri rog a accentua că inițiativele fiind pornite din partea vice-premierului Antonescu, ilustrisima voastră a primit din partea guvernului ungar sarcina de a asculta vederile românești privitoare la soluționarea radicală.

Rog pe ilustrisima voastră să precizeze în cursul convorbirilor cu partenerul român :

Că guvernul ungar consideră în continuare că relațiile lor existente în prezent între Ungaria și România se bazează pe dictatul de la Viena elaborat de puterile Axei și că guvernul ungar ar fi nevoit să evite de la bun început discutarea oricărei probleme care atrage după sine schimbarea deciziilor teritoriale ale acestui dictat.

În ceea ce privește problema «reviziei liniei de frontieră», guvernul ungar desigur nu se dă în lături și ar socoti chiar necesar ca linia de graniță teoretică de pe harta deciziei să fie stabilită luând în considerație condițiile de teren în așa fel ca aceasta să corespundă și cerințelor practice. Dar dacă Antonescu prin «revizuirea liniei de frontieră» stabilită la Viena ar înțelege schimbări teritoriale care depășesc această linie, și pe această bază ar aborda problema anexării unor teritorii ungare, ca, de exemplu, regiunea secuiască chiar pe bază de schimb, în acest caz rog pe ilustrisima voastră să binevoiască a exprima de la bun început atitudinea de refuz a guvernului ungar.

Din loialitatea cerută față de puterile Axei, guvernul ungar va comunica în mod simultan cu guvernele german și italian faptul convorbirilor cât și poziția sa de principiu.

Aș fi recunoscător ilustrisimei voastre dacă ar binevoi să mă informeze la timpul potrivit despre vederile românești¹².

Din diferite motive, călătoria lui Bánffy s-a amînat.

La 2 iunie 1943, Ambasada ungară din București a trimis o telegramă cifrată, în care informa Ministerul Afacerilor Externe al Ungariei despre o discuție avută cu Mihai Antonescu, referitoare la limitele împuternicirilor lui Bánffy. Telegrama a comunicat următoarele :

„În legătură cu instrucțiunile date contelui Bánffy cu privire la problemele teritoriale, Antonescu a spus că acestea îl surprind. După părerea sa, din sugestiile sale a reieșit fără echivoc că prin soluționare radicală el a înțeles rezolvarea problemei teritoriale, iar la obiecția mea că guvernul ungar poate trata numai pe baza deciziei de la Viena, el a adăugat că în cazul cînd noi vrem să scăpăm această ocazie poate unică și ne mulțumim cu un aranjament superficial, să abordăm problemele despre care vrem să discutăm. Întrucît răspunsul comunicat de noi la

¹² Arhivele Ministerului de Externe din Ungaria: 1943, 27/b, 182/1943.

sugestia guvernului ungar conținea și prevederea că soluționarea radicală propusă necesită o prealabilă informare și sondare reciprocă a pozițiilor, iar guvernul ungar a propus tocmai din această cauză ca discuția cu un partener român corespunzător să fie purtată — fără obligații — de către un om politic din afara guvernului, el credea pe drept cuvânt că contele Bánffy va sosi la București tocmai pentru discutarea problemei abordate... cu atât mai mult cu cât problemele în suspensie pot fi discutate de noi înșine și pentru aceasta, după părerea lui, este inutilă intercalarea unui om politic de mare vază. După ce, potrivit telegramei cifrate nr. 217 a Excelenței voastre, am accentuat că contele Bánffy nu vine ca însărcinatul guvernului, ci ca partener de discuții fără obligativitate și după ce i-am adus la cunoștință că Mironescu nu este oprit să abordeze și unele idei care se referă la probleme teritoriale, Antonescu a declarat că din cele comunicate de mine trebuie să înțeleagă că călătoria contelui Bánffy are un caracter pur informativ, la care desigur am răspuns în mod afirmativ.

Atunci Antonescu m-a rugat din nou ca să tratăm cât mai discret călătoria contelui Bánffy, ca el nici să nu vină la minister, ci să aștepte la hotel telefonul lui Mironescu. Revenind la comunicarea mea că guvernul ungar vrea să informeze și puterile Axei despre călătoria contelui Bánffy, el m-a rugat, în vederea unei proceduri comune, să-i comunic dacă guvernul ungar găsește neapărat necesară această informare, deoarece după cât se pare ar fi vorba de discuții care eventual se vor termina fără rezultat, iar dacă guvernul ungar ar dori totuși să informeze puterile Axei, când ar urma să facă acest lucru, deoarece, spre nedumerirea lui, aceste puteri se pare că au și fost informate despre discuțiile plănuite.

„Nagy“¹³

Înainte de plecarea sa la București, Bánffy a mai primit o scrisoare din partea prim-ministrului Kállay, precizând încă o dată limitele mandatului său. În această a doua scrisoare apare din nou îngrijorarea guvernului ungar față de soarta dictatului de la Viena sub aparența unei poziții intransigente.

„Guvernul maghiar — se spune în scrisoare — trebuie să considere decizia de la Viena ca o convenție internațională care a luat ființă din voința și acordul celor două părți interesate (!). Guvernul maghiar trebuie să considere această decizie obligatorie și irevocabilă și din loialitate datorată puterilor Axei“¹⁴.

Concomitent cu această însărcinare, în primele zile ale lunii iunie 1943 Bánffy este invitat la contele Bethlen István. Din însemnările lui Bánffy rămase în manuscris reiese, conform rezumatului cuprins în articolul amintit din „Történelmi Szemle“, că Bethlen „i-a relatat în mod confidențial că Maniu, cu care avea vederi asemănătoare în privința deznodământului războiului, i-a trimis vorbă prin intermediul unui director de bancă din București că ar vrea să intre în legătură cu el. În mesajul său Maniu i-a adus la cunoștință lui Bethlen în mod clar că vrea să se consfătuiească cu el în privința ieșirii comune a celor două țări din război. Bethlen ar fi fost dispus să facă această călătorie, dar despre persoana lui nu putea fi vorba, deoarece o vizită la București ar fi atras imediat atenția Gestapoului asupra lui. El l-a rugat pe B.M. să întreprindă această

¹³ Arhivele Ministerului de Externe din Ungaria, 1943, 27/b, 4584/1943.

¹⁴ Ibidem, 1943, 27/b, 203/1943.

călătorie, deoarece, fiind ardelean, putea să facă această mijlocire fără vîlvă. Iar prin faptul că B.M. era pe o poziție potrivnică unui revizionism extremist, el putea să fie un partener de discuții potrivit pentru Maniu. După însemnările lui B.M. nici Kállay, nici guvernul român nu avea cunoștință despre scopul adevărat al călătoriei sale... Pentru a abate bănuielile Gestapoului — spune articolul — Bánffy a informat pe consulul german de la Cluj, Von Der Dammerau, despre sarcina primită de Kállay”¹⁵.

Într-adevăr, Bánffy a reușit să deruteze pe informatorii Gestapoului. Ambasadorul Germaniei hitleriste la Budapesta, Weesenmayer, într-un raport confidențial din decembrie 1943 notează: „În a doua jumătate a lunii octombrie, la sugestia lui Bethlen, o întrevvedere trebuia să fie realizată cu Maniu. Scopul era să se ajungă la o soluție tranzitorie în problema transilvăneană, pentru înlăturarea unor factori care înveninează relațiile maghiaro-române, precum și la o înțelegere privitoare la posibilitățile de desprindere a ambelor state față de Reich. Convorbirea nu s-a realizat”¹⁶.

Bánffy a sosit la București la 18 iunie 1943 și nu la 17 cum afirmă autorul articolului din „Történelmi Szemle”. În însemnările lui Bánffy cu privire la convorbirile oficiale se găsesc următoarele rînduri: „Este de prisos să pierdem prea multe cuvinte despre schimbul de vederi avut cu guvernul Antonescu. Interlocutor mi-a fost desemnat fostul prim-ministru și ministru de externe Mironescu cu care — în secret — m-am întîlnit la Sinaia. Ne-am văzut de două ori. Discuția a rămas fără rezultat, ceea ce era și de presupus. Înaintea despărțirii noastre, am formulat un text scurt care prevedea că se vor întîlni cu proxima ocazie experți economiști în vederea clarificării problemelor în suspensie. Dar această proximitate ocazie nu s-a produs niciodată”¹⁷.

Există însă în arhivele Ministerului de Externe din Ungaria două rapoarte confidențiale ale lui Bánffy despre aceste tratative oficiale, necunoscute autorului articolului din „Történelmi Szemle”, și care completează cele spuse de Bánffy în însemnările sale personale. Primul este datat din 22 iunie și a fost trimis prin curier special din București.

Din acest raport reiese că ambasadorul Ungariei Nagy László i-a comunicat lui Bánffy că se va prezenta la el un lector universitar cu numele Șerban Ivănceanu și care va aranja întrevvedereea sa cu Mironescu. Ivănceanu l-a și luat cu mașina în ziua de 18 iunie, simbătă dimineață și l-a condus la Sinaia. „În drum — spune raportul — jandarmii, foarte des așezați, au salutat de departe mașina; numai o dată, în împrejurimea aerodromului militar, am fost opriți, dar și aici ne-au dat drumul cu multe salutări. Consider sigur că mașina care ne-a dus era o mașină a Președinției ministeriale și nu proprietatea personală a lui Ivănceanu, cum afirma acesta.

În vila lui Ivănceanu ni s-a servit o gustare copioasă, probabil adusă cu noi”.

Vizita la Mironescu s-a desfășurat între ora 16,30 și 17,30. Despre această vizită găsim în raport următoarele: „Am subliniat că avînd în vedere declarațiile oficiale ale lui Mihai Antonescu, repetate cu mai multe ocazii, și anume că, privitor la pericolul bolșevic, caută contacte cu

¹⁵ Kerekes Lajos, *op. cit.*

¹⁶ Karsai Elek, *op. cit.*, p. 357—358.

¹⁷ Kerekes Lajos, *op. cit.*

Ungaria, eu am venit aici în calitate de persoană particulară spre a asculta punctele de vedere ale guvernului român și a le referi acasă în mod fidel”.

A urmat o discuție în jurul teritoriilor anexate de Ungaria în urma dictatului de la Viena. Mironescu a accentuat că Ungaria prin dictatul de la Viena a luat teritorii românești și România așteaptă ca aceste teritorii să-i fie retrocedate. Bánffy a întrerupt expunerea lui Mironescu, exprimând teza oficială a Ungariei horthyste în această privință, subliniind că „guvernul ungar stă pe baza deciziei de la Viena și nu este în putința lui de a se abate de la această poziție”.

Mironescu s-a mirat de aceasta și a adus la cunoștința lui Bánffy că „el are înputernicirea să discute numai retrocedarea de teritoriu”. A urmat o discuție în contradictoriu, în jurul condițiilor în care a avut loc dictatul de la Viena. Pe urmă, Bánffy s-a răzgândit.

„Am schițat — scria el — că trăim timpuri mult mai serioase ca să discute cum a luat ființă decizia de la Viena . . .

Punând aparte chestiunile teritoriale trebuie să găsim o altă soluționare pentru îmbunătățirea relațiilor noastre de vecinătate. De exemplu am citat expresia lui Titulescu « idéalisation des frontières » . . .”

La sfârșit „Mironescu a revenit că « dînsul nu poate să vorbească decît despre problema teritorială » și a adăugat că dacă eu [adică B.] nu sînt de acord, consideră că noi nu avem despre ce să vorbim. La care eu am răspuns că mă miră foarte mult că în ciuda comunicării oficiale a ambasadorului nostru referitoare la poziția ungară despre decizia de la Viena, eu am fost totuși invitat aici fără nici un rost”. Mironescu a promis că va căuta să vorbească din nou cu Antonescu și va aviza pe Bánffy duminică.

Condiționînd înțelegerea celor două țări de retrocedarea întregii Transilvanii la România, Mironescu reprezenta punctul de vedere al unor largi cercuri politice românești oficiale și din opoziție.

Duminică la amiază Bánffy a primit un anunț telefonic din partea lui Ivănceanu, anunțîndu-l că va fi vizitat de către Mironescu luni, 21 iunie, la ora 6 după masă. Însă la ora respectivă nu a venit decît Ivănceanu, care a spus că se încearcă să se adune material de discuție. În ziua de marți 22 iunie aceeași persoană a comunicat că Bánffy este așteptat pentru ziua de 23 la Sinaia de către Mironescu, de unde va putea să pornească mai departe la Brașov.

În același raport se mai vorbește despre o întrevvedere neoficială cu Argetoianu la Jockey Club, luni 22 iunie.

„Îndată ce ne-am salutat — spune Bánffy — el a început să vorbească despre lucruri de politică externă . . . După părerea lui războiul va dura încă mult dacă în Germania nu se va produce o prăbușire sufletească. El nu crede ca să se realizeze un al doilea front nici în Spania, nici în Balcani”¹⁸.

Despre a doua întrevvedere de la Sinaia vorbește un alt raport al lui Bánffy, care relatează că Mironescu a primit între timp material concret de discutat despre diferite probleme în suspensie. Însă atît Bánffy cît și Mironescu au exprimat părerea ca aceste probleme să fie discutate de către delegați speciali.

¹⁸ Arhivele Ministerului de Externe din Ungaria, 1943, 27/b, 295/1943.

Totodată, Mironescu a spus că a fost împuternicit să facă unele declarații, și anume :

„1) Guvernul român menține strict poziția după care revendică tot teritoriul anexat la Ungaria prin decizia de la Viena...

2) Guvernul român este gata să reia tratativele despre chestiunile rămase în suspensie în octombrie 1940”¹⁹.

În aceeași zi Bánffy s-a întors acasă.

Însemnările personale ale lui Bánffy relatează și întrevederea sa secretă cu Maniu. Articolul citat din „Történelmi Szemle” rezumă în felul următor conținutul însemnărilor referitor la această întrevedere : „În pauza dintre discuțiile oficiale Bánffy — prin intermediul directorului de bancă care s-a întâlnit cu Bethlen — l-a înștiințat pe Maniu despre sosirea lui. Maniu, întrerupându-și șederea de pe litoral, a plecat în grabă la București ca să primească pe reprezentantul lui Bethlen. Întâlnirea lor a întâmpinat însă greutăți, deoarece primul ministru Antonescu ținea sub observație fiecare pas al lui Maniu. Mașina Siguranței era postată dis de dimineață pînă noaptea târziu în fața vilei lui Maniu, așa că Bánffy numai sub camuflaj și după plecarea agenților secreți putea să intre în casa omului politic român.

Bánffy l-a informat în mod amănunțit pe Maniu despre antecedentele și scopurile vizitei sale. I-a relatat că după părerea majorității membrilor guvernului ungar și a personalităților de frunte ale vieții politice, germanii au pierdut războiul, dar rezistența Axei mai poate dura și încă doi ani. Avînd în vedere acest lucru, Bethlen socotește necesar, dacă este posibil, să se creeze o platformă comună și să se înțeleagă asupra viitorului cu forțele românești potrivnice războiului. Problema cea mai grea a spațiului dunărean este adversitatea ungaro-română. Germania a ațîțat în mod conștient contradicția dintre cele două țări și șantaja ba România, ba Ungaria, amenințîndu-le că se va situa de partea celorlalte țări în cazul neîndeplinirii pretențiilor germane. Din vrajba româno-maghiară trăgeau foloase numai germanii — spunea Bánffy —, iar cele două popoare au avut numai neajunsuri din această ură, deoarece prin condițiile istorice naționale și geografice cele două popoare au nevoie unul de celălalt. După prăbușirea puterilor Axei, va veni momentul istoric cînd vor prima interesele comune. Divergența dintre cele două popoare este legată în primul rînd de problema apartenenței Ardealului. Această problemă nu se poate rezolva printr-o înțelegere bilaterală. Deciderea viitorului Ardealului trebuie lăsată pe seama Puterilor Aliate care dispun de autoritate corespunzătoare pentru a pune în vigoare în ambele părți decizia lor. Sînt două lucruri — arăta în continuare Bánffy — pe care cele două țări le pot realiza și singure. Primul : atît România cît și Ungaria să se desprindă în același timp de Axă. Prin aceasta s-ar putea reduce în mod esențial durata războiului și evita ca teritoriul celor două țări să devină teatru de război. Al doilea : după ruptura cu Axa să rezolve între ele în mod provizoriu problema Ardealului, prin statu-quo-ul existent, pînă cînd marile puteri vor decide definitiv soarta frontierelor”.

Maniu a respins aserțiunea cu privire la necesitatea menținerii statu-quo-ului și a accentuat că „înaintea unui acord ungaro-român,

¹⁹ Arhivele Ministerului www.dacoromanica.ro 27/b, 295/1943.

Ungaria trebuie să rezolve problemele slovace și iugoslave. În cursul convorbirii, Bánffy și-a format impresia că Maniu s-a înțeles în prealabil cu Beneș, cum că numai prin reasezarea exactă a granițelor de la Trianon se poate încheia o înțelegere”.

„Discuția secretă — spune mai departe articolul — a decurs într-un ton foarte prietenesc și înțelegător, însă în afara clarificării reciproce a pozițiilor nu a dus la niciun rezultat concret”²⁰.

Desigur, această relatare indirectă a celor cuprinse în însemnări nu poate să ne dea o imagine clară și cuprinzătoare despre cele discutate. Se desprinde totuși din articolul citat că Bánffy (și natural Bethlen, care l-a însărcinat cu misiunea secretă) vedea clar, cu toate declarațiile sale „intransigente” în cadrul întrevederii cu Mironescu, că înfrângerea Germaniei hitleriste este sigură și prin această înfrângere se va anula de la sine și dictatul de la Viena. A rămas încercarea să se obțină, în vederea unor manevre politice ulterioare, menținerea statu-quo-ului pînă la hotărîrea marilor puteri. Această încercare a eșuat însă atît cu ocazia discuțiilor semioficiale, cît și cu ocazia discuțiilor secrete.

Debarcarea trupelor anglo-saxone la 29 iulie 1943 în Sicilia și, mai ales, căderea lui Mussolini la două săptămîni după aceea, a răsturnat planul Italiei fasciste de a supraviețui debarasîndu-se de un aliat puternic, dar pe cale de a pierde războiul. Evenimentele au răsturnat și planurile lui Kállay și ale lui Mihai Antonescu, care, împreună cu patronii lor italieni, au avut iluzii în iminența unui conflict al puterilor occidentale cu Uniunea Sovietică. Evenimentele au încurcat și socotelile acelor cercuri burgheze române și maghiare care au așteptat pînă în ultimul moment o intervenție directă anglo-americană în treburile Europei centrale și sud-estice.

În deplinind misiunea primită, Bánffy era de fapt un instrument docil al acelor cercuri politice maghiare care au căutat o ieșire convenabilă regimului burghezo-moșieresc din impasul unde a ajuns prin politica sa șovină și revizionistă. Bánffy a știut însă să tragă unele concluzii după insurecția armată din România. El a pledat după 23 August 1944 pentru încheierea imediată de către Ungaria a unui armistițiu cu Uniunea Sovietică și cu aliații săi. De asemenea Bánffy a intrat în legătură cu mișcarea comunistă și a făcut intervenții pentru suspendarea represiunilor întreprinse împotriva românilor în nordul Transilvaniei din partea autorităților horthyste.

Omul său de încredere, contele Teleki Béla, invitat la ședința Consiliului de Miniștri din Budapesta la 8 septembrie 1944 în calitatea sa de deputat, pentru a referi despre situația din nordul Transilvaniei, declara cu această ocazie următoarele: „în Transilvania [adică în nordul Transilvaniei] toată lumea este convinsă că jocul este pierdut, că acest război a fost pierdut de nemți și împreună cu ei și de noi... Românii sînt convinși de reunirea nordului Transilvaniei. Populația maghiară din Transilvania este de părere că pentru salvarea sa este o singură posibilitate și anume să se orienteze spre stînga în înțelegere cu comuniștii români”²¹.

²⁰ Kerekes Lajos, *op. cit.*

²¹ Arhivele Statului din Ungaria. Procesele verbale ale Consiliului de Miniștri, septembrie 1944.

La 10 septembrie a avut loc o consfătuire secretă la Horthy care, la propunerea lui Bethlen, hotărîră începerea imediată a tratativilor de armistițiu. Totuși a doua zi guvernul Lakatos a votat pentru continuarea războiului „pînă la pregătirea armistițiului și retragerea trupelor germane”²².

Întrezărind catastrofa iminentă în cazul în care cercurile guvernante maghiare continuau să stăruie în miopia lor, Bánffy a prezentat la 15 septembrie un memoriu lui Horthy împotriva ofensivei ce s-a întreprins la 5 septembrie de către trupele hitleriste-horthyste împotriva României. La 29 septembrie 1944 Bánffy a plecat din nou la Budapesta cu aceeași intenție, dar se întorcea fără alt rezultat, decît promisiunea că Clujul va fi menajat cu ocazia retragerii trupelor horthyste.

Aceste ultime acțiuni politice ale lui Bánffy, desigur, nu se datorau vreunei simpatii față de valul de indignare al maselor populare împotriva regimului cotropitor horthyst, față de mișcarea de solidaritate cu insurecția armată română, față de acțiunile de sprijinire ale trupelor românești și sovietice în eliberarea nordului Transilvaniei. Stimulate și de iluzia de a-și putea păstra unele rămășițe ale privilegiilor claselor stăpînitoare maghiare, aceste acțiuni au exprimat totodată o resemnare față de mersul înainte al istoriei.

²² Arhivele Statului din Ungaria. Procesele verbale ale Consiliului de Miniștri, septembrie 1944.

UNIUNEA DEMOCRATICĂ

DE

GH. I. IONIȚĂ

În complexitatea evenimentelor politice din România de la finele anului 1937, Partidul Comunist, militînd pentru ralierea forțelor democratice pe o platformă comună și prezentarea lor unită în alegerile parlamentare din decembrie, a inițiat crearea unei organizații de masă legală — Uniunea Democratică — care să-l reprezinte la tratativele cu reprezentanții partidelor și organizațiilor politice dornice a se opune ofensivei reacționare și fasciste în alegeri, de a lupta pentru instaurarea unui guvern izvorît din voința și acțiunea unită a forțelor democratice.

Înființată inițial în acest scop, Uniunea Democratică s-a dezvoltat ca o organizație legală cu influență în mase, a organizat o serie de reușite acțiuni democratice, antifasciste, luînd parte în același timp la numeroase acțiuni întreprinse de alte partide și organizații politice dornice să asigure fărăi un climat de luptă democratică, opus oricăror tendințe dictatoriale, fasciste din interior ori agresive, revanșarde, revizioniste din exterior.

După constituirea la 1 noiembrie 1937 a unui comitet de inițiativă al Uniunii Democratice¹, sarcinile privitoare la crearea noii organizații au fost stabilite la 3 noiembrie 1937 în cadrul unei consfătuiri ce a avut loc la București într-o casă conspirativă a partidului, situată în vecinătatea parcului Veseliei din sectorul Albastru². Cu acest prilej s-a stabilit ca noua organizație să ia ființă în cel mult o săptămîină, pentru a avea timpul necesar a se face cunoscută maselor din Capitală și provincie și a-și putea astfel depune la Comisia centrală electorală semn electoral pentru alegeri. Cum aflăm dintr-un raport al Siguranței din 9 noiembrie 1937, în aceea zi, în numele organizației, Athanase Joja a prezentat Comisiei centrale electorale cererea de recunoaștere a dreptului Uniunii Democratice de a participa la alegeri, ceea ce dovedește că bazele organizației au fost puse în termenul stabilit inițial³.

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 70; fond nr. 1, dos. nr. 210, f. 283, 286, 287. Ilie Pintilie, din partea C.C. al P.C.R., s-a ocupat de problema constituirii acestui comitet. Din comitet au făcut parte reprezentanții ai sindicatelor, Ligii meseriașilor, Frontului asiguraților, din unele organizații ale funcționarilor particulari etc.

² Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, dos. nr. 206, f. 249.

³ Ibidem, fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 1—2.

Într-adevăr, cum ne confirmă și alte numeroase documente ale vremii, din jurul datei de 10 noiembrie 1937 organizația începuse deja să elibereze primilor săi aderenți carnetele de membru, precum și să difuzeze în mase un număr mare de adeziuni⁴. Organizația adresa maselor, prin textul adeziunii, chemări la luptă pentru unitatea democratică, apărarea Constituției și a libertăților prevăzute de ea, pentru garantarea independenței naționale prin solidarizarea întregului popor, a tuturor grupărilor politice democratice, pentru ridicarea nivelului de viață al poporului, „pentru a-l întări fizicește și sufletește și a-l face să reziste agresiunilor revizioniste”, pentru întărirea alianțelor tradiționale ale României în cadrul Ligii Națiunilor, alianțe menite a garanta integritatea fruntariilor naționale etc⁵. Cum se vede, prin însuși textul acestei adeziuni adresată tuturor cetățenilor țării ce posedau drepturi politice, chiar dacă făceau parte dintr-un alt partid politic⁶, organizația urmărea să atragă în rîndurile sale mase cît mai largi, căci obiectivele pentru a căror realizare își propunea să lupte erau de natură a cointeresa toate forțele democratice, patriotice ale țării, indiferent de ocupație, apartenență la partide, naționalitate sau confesiune religioasă.

Completînd textul adeziunii organizației, statutul Uniunii Democratice, elaborat în prima decadă a lunii noiembrie 1937, făcea o serie de noi precizări asupra țelurilor sale politice, stabilea principiile de organizare și modul de funcționare al Uniunii⁷.

Pentru asigurarea succesului activității noii organizații, P.C.R. a îndrumat pe mulți dintre activiștii săi să intre în ea ori să susțină activ acțiunile sale. Printre aceștia amintim pe Ilie Pintilie, Athanase Joja, Ion Popescu-Puțuri, Constantin David, Bîgu Vasile, Hulubescu Traian ș. a.

Conducerea organizației, aflată sub președenția lui Barbu Rădulescu, grupa la început o serie de cunoscuți activiști ai mișcării revoluționare antifasciste, participanți și la activitatea altor organizații de masă legale ce activaseră anterior Uniunii Democratice. Printre aceștia amintim pe: Avramescu Marin, Napu Vasile, Nicolae Zimniceanu, Mihăilă Chiriac, Eduard Gheorghiu, Stanciu Dimitriu, Stanciu Drăgoescu, Mihăilescu Alexandrescu, Theodorescu Gheorghe ș.a.⁸

Compoziția predominant muncitorească la început a conducerii organizației a determinat pe organizatori să activeze în direcția atragerii și a unor intelectuali marcantă, personalități reprezentative ale vieții politice și culturale-științifice. Astfel, președenția de onoare a organizației a fost oferită eminentului om politic și patriot Nicolae Titulescu, care a acceptat-o cu plăcere, dar pe care nu a putut-o exercita din cauza stării sănătății sale tot mai îngrijorătoare⁹. Fie că au acceptat să facă parte din

⁴ Ibidem, dos. nr. 1 222, f. 43—71.

⁵ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 1 201, f. 95; fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 1, 2.

⁶ Ibidem.

⁷ În Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 67—70, se află statutele Uniunii Democratice. Statutele stabileau că „Organele directive ale grupării Uniunii Democratice vor avea latitudinea, atunci cînd vor socoti util și dacă aceasta va fi necesară existenței și întăririi grupării, să îndeplinească formalitățile pentru a o constitui persoană juridică conform legii”. Din documentele de care dispunem, nu rezultă că organizația a înaintat Tribunalului statutele în vederea recunoașterii sale ca persoană juridică.

⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 1.

⁹ Ibidem, dos. nr. 1 199, f. 99.

conducere, fie că au luat parte activă la activitatea ei, Uniunea Democratică a avut concursul și a altor personalități printre care : Nicolae Lupu și Dem. Dobrescu¹⁰.

Pentru a face cunoscută maselor noua organizație, reprezentanții ai conducerii ei au semnat în presa vremii numeroase articole, expunând obiectivele politice ce călăuzeau Uniunea Democratică. Președintele organizației, de pildă, sub titlul „Pentru unitatea democratică. Ce este Uniunea Democratică?” semna într-unul din numerele ziarului „Reporter” un cuprinzător articol. Apreciind că în toate timpurile „solidarizarea forțelor democratice, unitatea de acțiune a democrației” s-au dovedit hotărâtoare, articolul atrăgea atenția că „Din nenorocire pentru țara noastră, partidele democratice n-au înțeles că această solidaritate trebuie *permanentizată și generalizată*, ridicată la rangul unui principiu al democrației în lupta contra dușmanilor libertăților naționale și sociale. Nu s-a înțeles de către unii — continua el — ce splendid elan ar fi provocat în conștiința maselor largi *generalizarea și stabilizarea* acordurilor democratice, parțiale și temporare”.

În fața pericolelor ce amenințau națiunea — continua ziarul —, „Necesitatea stăvilirii curentelor dictatoriale, care tind să destrame ceea ce singele generațiilor trecute a cimentat, necesitatea închegării unui front unitar al democrației, singur capabil să stăvilească curentul dictatorial, necesitatea unei organizații care să dea semnalul de alarmă al ceasului al 12-lea în fața pericolului de destrămare națională ce ne pîndește și necesitatea de a lupta pentru unirea forțelor democratice — iată ceea ce ne-a determinat să creăm *Uniunea Democratică*”. Telul suprem al organizației, arăta autorul, este „*Propășirea țării și conservarea cu orice preț a integrității noastre naționale*”.

În rîndurile organizației erau chemați toți cei dornici a apăra libertățile democratice, pacea, integritatea hotarelor, independența patriei. „Să înțeleagă cei încă nehotărâți — avertiza ziarul — că refuzul lor le-ar aduce o grea vină în fața istoriei”¹¹.

Pentru a face cunoscută organizația maselor largi, conducerea Uniunii a convocat în cursul lunii noiembrie 1937 o serie de întruniri în cadrul cărora s-au dezbătut sarcinile ce-i stăteau în față. La 28 noiembrie 1937, de pildă, în cadrul unei întruniri ce a avut loc în sala „Tomis” din Capitală, la care printre alții au luat parte Ilie Pintilie, Vasile Bîgu, Turcu Ion, Avramescu Marin, Mihăilă Chiriac, peste 600 de participanți „în majoritate comuniști și simpatizanți ai mișcării de stînga” — cum aprecia un raport al Siguranței — au ascultat discursurile rostite de reprezentanți ai conducerii Uniunii Democratice, ca și de o serie de simpatizanți ai ei. Arătîndu-se scopul creării organizației, se preciza că acesta consta în „concentrarea forțelor democratice într-un singur organism de mase, puternic”. Constantin Popovici, conducătorul Partidului Socialist, prezent de asemenea la întrunire, a arătat participanților că, personal, „a aderat cu toată inima la programul și tactica Uniunii Democratice și că este primul care răspunde imediat la apelul făcut de Uniune pentru concentrarea forțelor democratice începînd de la Partidul Național-Țărănist

¹⁰ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 210, f. 313.

¹¹ „Reporter”, an. V, nr. 38, din 28 noiembrie 1937.

și pînă la Partidul Comunist care, în ciuda tuturor restricțiunilor, există și astăzi puternic și activează intens¹².

Efectul chemărilor adresate prin numeroase gazete ale vremii, prin întruniri și prin toate celelalte posibilități ale organizației¹³ s-a văzut imediat, căci în rîndurile Uniunii Democratice s-au înregimentat numeroși aderenți atît din Capitală¹⁴, cit și din provincie, din Galați, Ploiești, Chișinău, Turnu-Severin, Craiova, Cernăuți, Timișoara, Deva, Rîmnicu-Vilcea, Iași, Arad, Tîrgoviște¹⁵. Încercări de creare de secții, nefinalizate însă, s-au făcut și în Dobrogea¹⁶.

Crearea secțiilor din țară s-a făcut în cadrul unor întruniri convocate special pentru aceasta și desfășurate în prezența reprezentanților conducerii centrale a Uniunii Democratice. La Ploiești, de pildă, unde a funcționat una dintre cele mai puternice secții regionale ale organizației¹⁷, constituirea ei a avut loc la 1 februarie 1938, în cadrul unei consfătuiri a activului organizației, cu care prilej s-a ales și comitetul de conducere alcătuit din 12 persoane¹⁸.

Pentru asigurarea succesului activității Uniunii Democratice, P.C.R. a îndrumat-o de la început spre folosirea tuturor posibilităților de activitate, spre conlucrarea cu toate partidele și organizațiile dornice a contribui la realizarea unei puternice concentrări democratice. Pe această linie, Uniunea Democratică a colaborat îndeaproape cu Comitetele de apărare a antifasciștilor, Patronajele populare, Comitetele cetățenești, Frontul feminin, Frontul Plugarilor, Madosz-ul, Frontul asiguraților, Frontul comun al meseriașilor, Partidul Socialist (Popovici), cu unele organizații ale P.S.D., P.N.Ț., P.R.Ț.¹⁹

Cum am subliniat deja, scopul imediat al creării Uniunii Democratice a fost acela de a sprijini pe căi legale activitatea intensă pe care din ilegalitate P.C.R. o desfășura pentru concentrarea forțelor democratice și prezentarea lor unită pe o platformă comună în alegerile parlamentare din decembrie 1937.

Călăuzindu-se după experiența dobîndită pe această linie de forțele democratice în alegerile parlamentare parțiale din 1936 în județele Hunedoara și Mehedinți, ca și în alegerile județene și comunale ce au urmat, P.C.R. și-a orientat și de astă dată activitatea spre realizarea unei largi

¹² Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 6, dos. nr. 1202, f. 6—7.

¹³ Între acestea un loc important l-a ocupat editarea și difuzarea de manifeste, broșuri și fluturași (Arh. C.C. al P.C.R., fond, nr. 1, dos. nr. 8851, f. 96). De asemenea, pentru strîngerea fondurilor necesare organizației, Uniunea Democratică a imprimat liste de donații, cuprinzînd și programul organizației. Cu aceste liste, delegați ai Uniunii Democratice colindau cartierele, iar în fabrici și uzine membri ai organizației strîngeau benevol sume de bani necesare și, totodată, adevizuni ale unor noi și noi cetățeni (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 121, f. 12, 26).

¹⁴ Numărul mare al membrilor din Capitală a făcut posibilă crearea aici în fiecare sector a cîte unei organizații aparte (Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 6, dos. nr. 1199, f. 57 a, 57 b). Sediul Central a funcționat în București, str. R. Poincaré, nr. 35—37.

¹⁵ Arh. C.C. al P.C.R. fond nr. 6, dos. nr. 1199, f. 56,57 a, 59, 69; dos. nr. 1201, f. 5,8; dos. nr. 1202, f. 111, 124.

¹⁶ Ibidem., fond. nr. 6, dos. nr. 1199 f. 71.

¹⁷ Sediul său a fost în strada Carol nr. 2.

¹⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 6, dos. nr. 1201, f. 85, 8, 20, 71.

¹⁹ Ibidem., fond nr. 1, dos. nr. 8851, f. 153, 158; fond nr. 6, dos nr. 1199, f. 56, 62, 64, 76, 92—98 dos. nr. 1202.

concentrări a tuturor forțelor politice dispuse a contribui la lupta pentru instaurarea unui guvern de front popular²⁰. „Să ajutăm prin popularizarea programului de acțiuni de front popular propus de partidul nostru, elaborarea unei platforme electorale a frontului democratic care se găsește în proces de dezvoltare”²¹ subliniau pe această linie instrucțiunile adresate de P.C.R. organizațiilor sale și tuturor forțelor democratice în vederea alegerilor parlamentare din decembrie 1937.

Campania electorală a fost începută de către P.C.R. sub semnul luptei pentru alegerea unui „guvern al forțelor democratice sprijinit de mase”²², ceea ce demonstra realismul pe care se situau comuniștii în aprecierea situației politice din țară. Exprimând această poziție justă, publicistul comunist Ștefan Voicu, într-unul din articolele sale consacrate alegerilor din 1937, preciza : „Partidele și organizațiile democratice și muncitorești au datoria de a înfrunta unite pericolul de dreapta. Izolate și luptându-se între ele, supunând ambițiile și interesele proprii de partid intereselor maselor populare, mergînd adică în alegerile generale pe liste separate, partidele și organizațiile democratice ar da — prin însăși separația lor — cel mai puternic ajutor reacționarilor”²³.

Această orientare realistă a P.C.R., și în general acțiunea de coalizare a forțelor democratice pe o platformă comună aveau să primească o puternică lovitură la 25 noiembrie 1937, prin încheierea pactului de „neagresiune” între Iuliu Maniu, liderul P.N.Ț., și Garda de fier. Motivările pe care a încercat să le formuleze Maniu în legătură cu acest pas au fost detestate de mase. „De fapt, acest pact nu avea nici o scuză. El a demoralizat chiar și cei mai buni adepți ai lui Maniu, tînăra generație de democrați militanți și a dat lui Codreanu beneficiul prestigiului personal al lui Maniu”²⁴ cum aprecia istoricul american Hugh Seton Watson.

Împotriva încheierii acestui pact s-a ridicat din mase un puternic val de proteste. „Delegații de muncitori din București s-au prezentat d-lui Maniu și au cerut ruperea « pactului de neagresiune », încheiat cu Garda de fier”²⁵. Împotriva pactului au fost formulate proteste și în alte multe centre ale țării, atît din partea organizațiilor democratice, cît și din partea unor largi categorii sociale — muncitori, țărani, intelectuali etc.²⁶. Frontul Plugarilor, de pildă, căruia Codreanu îi adresase chemări să semneze și el pactul, s-a opus răspicat, dr. Petru Groza, președintele organizației, declarînd că „pactul este destul de grotesc și în scurt timp se va vedea a cărui sabie se va toci mai curînd”²⁷.

În situația grea creată, datorită indicațiilor nerealiste primite din partea organelor Cominternului, P.C.R., deși considera pactul o imensă greșeală ce consta în alierea „cu cel mai înverșunat dușman al poporului

²⁰ „Reporter”, an. V, nr. 36 și 38 din 14 octombrie și 28 noiembrie 1937.

²¹ Arh. st. Ploiești, fond. Poliția Filipești, dos. nr. 14, f. 455—457.

²² Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, dos. nr. 210, f. 163—164.

²³ Articolul *În ajun de alegeri*, în „Reporter”, an. V, nr. 36 din 14 octombrie 1937.

²⁴ Hugh Seton Watson, *Eastern Europe Between The Wars 1918—1941*, Archon Books, 1962, p. 213.

²⁵ „Scinteia”, an. VII, nr. 90 din 22 decembrie 1937.

²⁶ Arh. Dr. Petru Groza — Deva, cutia 34, vol. 2, fasc. 1; cutia 33, vol. 4, fasc. 1; Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 68, dos. nr. 6195, f. 36.

²⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 95, dos. nr. 2247, f. 2.

în loc de a te sprijini pe forța poporului contra călăilor lui”²⁸, a fost pus în situația de a menține în continuare ideea coalizării cu P.N.Ț. în cadrul unei largi concentrări democratice, ba, mai mult, a susține la urne lozinca „Front popular în frunte cu P.N.Ț.”²⁹.

Unele organizații locale ale P.C.R., nesupunându-se, ori făcând rezerve față de asemenea indicații, au adoptat o poziție realistă, coincidând cu aspirațiile maselor. Organizația P.C.R. din Oradea, de pildă, într-unul din documentele elaborate în zilele imediat următoare pactului, preciza că, deși îi vom vota pe candidații P.N.Ț., „noi dezaprobăm public acest acord și cerem desfacerea lui”³⁰.

Evident, în situația creată, deficiențele existente în orientarea tacticii P.C.R. s-au repercutat și asupra Uniunii Democratice, organizația legală ce ducea în mase cuvîntul de ordine al comuniștilor, aceasta deși o serie de cadre desemnate de conducerea P.C.R. să lucreze în rândurile Uniunii își dădeau seama de greșeala ce o făceau indicînd votarea listelor P.N.Ț. în alegeri ³¹. În cadrul întrunirii convocată de Uniunea Democratică, la 28 noiembrie 1937, de pildă, vorbitorii au subliniat în mod deosebit necesitatea înfierării pactului și a ieșirii P.N.Ț. din cîrdășia cu legionarii, necesitatea votării în alegeri a unei liste unice democratice ³². Sub semnul acelorași deziderate s-a desfășurat și întrunirea convocată de Uniunea Democratică la 5 decembrie 1937 în sala „Marica”³³. În atenția celor ce au luat cuvîntul au stat atît problemele arzătoare ale alegerilor parlamentare, cît și alte probleme de interes comun pentru forțele democratice. M. Avramescu, de pildă, arăta : „Cerem pîine și libertate. Trebuie să luptăm pentru buna stare a poporului”. Un alt vorbitor își exprima părerea că „în curînd va veni domnia poporului”, iar altul adresa felicitări lui Nicolae Titulescu pentru politica sa patriotică ce o dusesse pentru pace, „pentru activitatea ce a depus-o în slujba țării”. Reprezentantul Madoszului la întrunire afirma : „Sîntem contra revizionismului (teritorial — *n.n.*) și contra capitalismului imperialist”, „Să luptăm pentru stîrpirea fascismului din rădăcini”. Întrunirea s-a încheiat prin adoptarea unei moțiuni în care se sublinia că „Între democrație și fascism nu poate exista nici un fel de pact, ei numai luptă pe viață și pe moarte”³⁴. Era în fond expresia dorinței Uniunii Democratice de a contribui la rezolvarea în favoarea democrației a situației politice complicate create în preajma alegerilor.

Pentru a ridica nivelul de combativitate al întrunirilor convocate de alte partide și organizații democratice, Uniunea Democratică și-a mobilizat de fiecare dată membrii să participe la ele. La 6 decembrie 1937, de pildă, la întrunirea convocată de P.S.D. în sala „Tomis” din Capitală, peste 600 de participanți — mulți dintre ei membri ai Uniunii

²⁸ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 210, f. 341 b, 342.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Arh. I.S.I.S.P., cota A XXI-8, inv. nr. 983.

³¹ La una din ședințele activului Uniunii Democratice, de pildă, Athanase Joja aprecia ca o greșeală susținerea necondiționată a listelor P.N.Ț. în alegeri, chiar și după semnarea pactului (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1, 202, f. 177).

³² Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 3, 4, 10; dos. nr. 1 199, f. 3.

³³ Documentele sînt contradictorii în aprecierea numărului de participanți, unele indicînd 400, altele 1 000, altele 1 500 (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 15, 18, 20, 21).

³⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 15, 18, 20.

Democratice — au ascultat cuvîntările rostite de C. Țiulescu, M. Gh. Bujor și alții, manifestîndu-și acordul cu cele spuse, scandînd și ovaționînd îndelung lozinci democratice, antifasciste. Organele Siguranței, prezente în sala de întrunire, raportau în aceea zi că elementele revoluționare — bineînțeles și membrii Uniunii Democratice — „au reușit să stăpînească întrunirea”³⁵. În mod asemănător s-a desfășurat în aceea zi o altă întrunire convocată în sala „Lolica”, unde au luat cuvîntul și reprezentanți ai Uniunii Democratice³⁶.

La finele lunii noiembrie și în primele zile ale lunii decembrie 1937, Uniunea Democratică și-a intensificat propaganda electorală, a desemnat echipe care să meargă prin cartiere și să lămurească pe oameni asupra situației politice, a editat un mare număr de manifeste și broșuri cuprinzînd revendicările cu care forțele democratice urmau să se prezinte în alegeri³⁷. „În alegerile care vin — se spunea într-unul din manifestele elaborate de organizație — țara nu va avea să se rostească pentru o simplă schimbare de guvern, pentru sau contra unui partid. Țara se află la o încrucișare de drumuri, la o răscruce a istoriei. Țara va avea să se pronunțe și să aleagă între păstrarea, îmbunătățirea și reala aplicare a *regimului democrat parlamentar*” și „între desființarea așezămintelor și libertăților consfințite de Constituție, ducînd prin aceasta la învrăjbirea și împărțirea poporului în tabere dușmane, măcinînd astfel unitatea sufletească a țării în fața dușmanilor revizionști care pregătesc dezordinea în interiorul țării noastre pentru a o cotropi apoi din afară, cum au cotropit și alte state”. „Momentul e grav” — aprecia documentul. „În mîinile voastre stă puțința de a asigura integritatea națională și propășirea țării prin aducerea la cîrmă a unui guvern democratic, singur capabil să înlătore pericolul ce ne amenință”. Uniunea Democratică avertiza apoi că „dușmanii unui guvern democratic și ai democrației sînt puternici”, fapt pentru care „ei nu vor putea fi înfrinți decît prin *unirea tuturor forțelor democratice, politice și profesionale*”. Datoria fiecări „grupări democratice consecvente — se arăta în continuare — și a fiecărui democrat cinstit este de a lupta din răspuțeri pentru realizarea *Frontului unitar al democrației*”.

Urma apoi expunerea scopurilor cu care organizația se crease și se prezenta în alegeri: „Uniunea democratică își ia ca sarcină nu obținerea cîtorva mandate, ci lupta pentru închegarea a tot ce e organizație democratică la un loc și prin aceasta asigurarea salvării regimului democratic atît de grav amenințat”.

Consecventă programului său, Uniunea Democratică se adresa apoi maselor largi de meseriași și muncitori, țărani, intelectuali, funcționari, înregimentați în partidele democratice, cerîndu-le să lupte cu energie pentru a determina conducerile respective ca, deasupra intereselor strîmte de partid, să pună „*interesele generale ale poporului*, înfăptuind pentru alegerile care vin *lista unică a democrației*”³⁸.

Acest document îl considerăm a fi fost cel mai reprezentativ pentru dovedirea liniei politice a Uniunii Democratice. El a avut un mare ecou în mase. Secțiunile din alte orașe ale organizației au reluat bogatul

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 210, f. 321.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, fond. nr. 6, dos. nr. 1199, f. 26.

conținut de idei al acestui document într-o serie de materiale propagandistice editate pe plan local³⁹. În unul din manifestele editate de comitetul secțiunii din Ploiești a Uniunii Democratice era atacată vehement politica criminală a organizațiilor fasciste, care „îmbrîncesc țara pe calea pierzaniei și dictaturii”. Grupările fasciste, în frunte cu Garda de fier — sublinia manifestul —, „sînt în slujba dușmanilor, care acum 20 de ani ne-au cotoplit țara și ne-au jefuit ogoarele și casele”, „sînt la ordinele axei Berlin—Roma—Tokio”. „Această axă pregătește năvălirea țării noastre și prefacerea ei în cîmp de război”. Garda de fier, se arată în continuare, „ne rupe de alianța noastră care ne garantează independența, căci ea a declarat că în primele 48 de ore ale biruinței legionare va face alianța cu Berlinul și Roma. Alianțe cu sprijinatorii revizionismului maghiar. Cu tulburătorii Europei”.

„Pentru a zdrobi pericolul fascist — preciza manifestul amintit — e necesară unirea tuturor forțelor democratice, de la partidele cele mai consecvent democratice la Partidul Liberal, împotriva Gărzii de fier, dușmanul public nr. 1. În ceasul al 11-lea, cerem tuturor elementelor și grupărilor democratice să înțeleagă nevoia concentrării forțelor democratice pentru a răsturna guvernul”, „pentru a lichida Garda criminală de fier”, „pentru a asigura libertățile constituționale, a asigura un trai omenesc maselor largi, a chezașui independența țării prin alianța cu Franța, Anglia, Statele Unite, Mica Înțelegere, U.R.S.S. și Înțelegerea Balcanică”⁴⁰.

În pregătirea participării unite a forțelor democratice în alegeri, un loc important l-a ocupat ținerea întrunirii convocate de P.N.Ț., la 12 decembrie 1937, la sala „Marna”. Pentru a contribui la reușita acestei acțiuni, la punerea ei sub semnul luptei pentru victoria în alegeri a unui guvern de front popular, Uniunea Democratică, în cadrul unei ședințe cu activul său, ținută la 10 decembrie, a „dat cuvînt de ordine pentru a se face propagandă ca toată muncitorimea să participe la întrunire”⁴¹. Pentru mobilizarea maselor la această acțiune organizația a elaborat și difuzat un manifest special⁴², care a cunoscut o largă răspîndire în masă⁴³. „Trebuie să facem din această adunare cu totul altceva decît adunarea unui partid” — preciza manifestul. „Să facem din ea adunarea Capitalei dătătoare de ton pentru întreaga țară, că anume poporul din România este hotărît să nu devie rob nimănui”.

Apoi, organizația adresa o chemare tuturor partidelor și organizațiilor, conducerei P.N.Ț., subliniind „Momentul grav prin care trece țara nu îngăduie nimănui să facă experiențe și verificări de forțele proprii de care dispune.

Țara și poporul nu vor să cunoască ce putere are fiecare grupare democratică. Țara vrea salvarea prin unire a tot ce este democrat, a așezărilor fundamentale ale statului pe baza cărora se poate păstra *integritatea națională, libertatea și pacea*”⁴⁴.

³⁹ Vezi, de pildă, manifestul Comitetului regional al Uniunii Democratice din județul Prahova (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 11).

⁴⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 9, 10, 66.

⁴¹ Ibidem, dos. nr. 1202, f. 32, 34, 37.

⁴² Vezi chemarea Uniunii Democratice: „Cetățeni ai Capitalei” (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 31).

⁴³ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 29, 36.

⁴⁴ Ibidem.

Pentru a-și face auzit cuvîntul de la tribuna întrunirii o delegație a Uniunii Democratice a mers la 11 decembrie 1937 la Iuliu Maniu, cerîndu-i permisiunea pentru aceasta. Șeful P.N.Ț. însă „a refuzat categoric cererea delegației”, arătîndu-i că puțin înainte respinsese și cererea asemănătoare ce-i fusese adresată de reprezentantul P.C.R.⁴⁵.

Răspunsul primit nu a demobilizat Uniunea Democratică. Ea și-a sporit efortul spre a antrena mase cît mai largi să participe la întrunirea din 12 decembrie 1937, intenționînd să acționeze în cadrul ei pentru a o transforma într-o puternică manifestare a democrației, favorabilă unirii forțelor democratice pe o platformă comună.

La 12 decembrie, la ora deschiderii întrunirii de la „Marna”, în sală erau prezenți sute de participanți — comuniști, socialiști, membri ai Uniunii Democratice, Comitetele cetățenești, Patronajelor populare, Partidului Conservator (Gr. Filipescu) și, bineînțeles, Partidului Național-Tărănist, care formau baza întrunirii.

Delegații ceferiștilor, masați în 3 puncte ale sălii, avînd printre ei pe Ilie Pintilie, Constantin David, Hulubescu Traian, Turcu Ion, Marin Avramescu, Bîgu Vasile, Ion Ionescu (Ioneață), Șandru Ovidiu, Mihăilă Chiriac, Zîmniceanu Nicolae ș.a. aduseseră cu ei placarde pe care era scris: „Dreptate, pace și libertate!”; „Jos fascismul!”; „Trăiască democrația!”; „Muncitori și țărani, uniți-vă!”

Erau prezente numeroase grupuri de „lucrători și lucrătoare, organizați pe întreprinderi, purtînd placarde cu numele fabricii și cu inscripții”.

Pînă să înceapă întrunirea, participanții au făcut o vie manifestație, sub lozincile legate de victoria democrației în alegeri. „Tonul aclamațiilor în sală — raportau organele Siguranței — era dat de grupul comuniștilor — în centrul căruia se găsea Mihai Gheorghiu-Bujor — care ocupau partea dreaptă a parterului și de membrii Uniunii Democratice de la balconul 2 care strigau « Trăiască democrația unită, Jos dictatura, Vrem amnestie generală, Jos fascismul, Trăiască pacea »”.

Intrarea în sală a lui Iuliu Maniu — liderul P.N.Ț. — și a lui Nicolae Lupu, marcînd începerea întrunirii, a fost însoțită de declanșarea unei busculade provocată de acțiunea agenților autorităților guvernului liberal, prezenți atît în sala „Marna”, cît și în jurul ei. Pentru spargerea întrunirii, aceștia au folosit firole lacrimogene pe care le-au aruncat în sala „Marna”. Urmărind să împiedice transformarea acestei întruniri într-o manifestație democratică, antifascistă de stradă — cum se mai întîmplase în împrejurări similare în atîtea alte rînduri — au intervenit pe loc autoritățile represive prezente, atît în sala „Marna”, cît și în vecinătatea acesteia. Rezultatul a fost împiedicarea ținerii întrunirii, interzicerea de către autorități a desfășurării ei.

Indignați, cei prezenți au ieșit în stradă, s-au încolonat și, pe trei trasee⁴⁶, au mers la sediul P.N.Ț., manifestînd sub aceleași lozinci sub

⁴⁵ Ibidem, dos. nr. 1 202, f. 37.

⁴⁶ Prima coloană a parcurs traseul: Calea Griviței — strada Polizu — Piața Buzești — str. Occidentului. La întretărirea cu str. Barbu Catargiu a străzii Occidentului, această primă coloană s-a întîlnit cu cea de-a doua, venită prin Calea Griviței — str. Sfinții Voievozi. De aci, unite, ambele coloane au mers compact pe str. General Manu — B-dul Lascăr Catargiu — Piața Romană, str. Nicolae Bălcescu, str. Clemenceau și au ajuns la sediul P.N.Ț. O a treia coloană a venit direct la sediul P.N.Ț. prin Calea Griviței — Calea Victoriei — Piața Amzei.

care se întruniseră. „Pe întreg parcursul — arăta Siguranța — s-au repetat lozincile comuniste. La trecerea coloanelor prin fața Legației italiene, demonstrații au manifestat sub lozincile « Jos fascismul », « Jos dictatura »”.

Ajunsă la sediul P.N.Ț., masa manifestanților a ascultat discursurile lui Nicolae Lupu, Grigore Filipescu și Iuliu Maniu, însoțindu-le și întrerupându-le permanent cu scandarea lozincilor sub care se desfășurase întreaga manifestație din acea zi⁴⁷.

Apropierea alegerilor a pus în fața forțelor democratice sarcina combaterii propagandei deșănțate a fasciștilor deveniți foarte agresivi. Acest lucru a trebuit făcut în condiții în care în activitatea practică a P.C.R., cât și a Uniunii Democratice și a altor organizații democratice continua să fie menținută lozinca sprijinirii în alegeri a P.N.Ț., partid aliat cu Garda de fier. Cu toate că însuși organul central de presă al P.C.R., ziarul „Scnteia”, lua poziție față de pasul făcut de Maniu prin înțelegerea cu legionarii, precizând că „mult ar trebui să se mai schimbe (P.N.Ț. — n.n.) pentru a deveni un partid în întregime și consecvent democratic”, cu toate că P.C.R. era conștient de daunele aduse mișcării democratice de poziția adoptată de P.N.Ț., totuși, traducând în viață indicațiile Cominternului, era pus în situația de a îndemna „pe toți democrații să voteze în alegeri listele unice democratice în frunte cu P.N.Ț”. Toți democrații — continua ziarul — „au datoriat să retragă listele separate, votând lista P.N.Ț.”⁴⁸.

În aceste condiții se restrângeau posibilitățile unei prezentări unite în alegeri a forțelor democratice sub lozincile luptei pentru un guvern de front popular⁴⁹, fiecare dintre ele nemaiputându-și influența unanim membrii să voteze pe acel candidat pe care-l indica centrul. În consecință, fiecare alegător a dat votul cui a considerat, potrivit unei judecăți proprii, ajungându-se la o dispersare a forțelor, concretizată în ultimă instanță în neîntrunirea de către nici una din forțele participante a necesarului de voturi pentru obținerea dreptului de a forma guvernul.

Din experiența alegerilor din 1937, P.C.R. a avut de tras multe învățăminte. Analiza faptelor, făcută într-o serie de documente⁵⁰, a dat posibilitate ca în perioada următoare să poată fi aduse corecturile necesare. „Lipsa fundamentală a partidului nostru — aprecia « Scnteia » după alegeri — a fost în campania electorală că n-a putut să realizeze frontul tuturor organizațiilor și partidelor democratice, care trebuia să se prezinte cu listele unice ale democrației în alegeri, împotriva listelor deschise fasciste și guvernamentale”. Aceasta s-a datorat, cum arăta ziarul, faptului că „Organizațiile partidului nostru n-au prelucrat și n-au înțeles suficient directivele din luna iulie”⁵¹, adică a acelor directive care orientau corpul

⁴⁷ O amplă relatare asupra desfășurării acțiunii din 12 decembrie 1937 se află în Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, dos. nr. 206, f. 313—316.

⁴⁸ „Scnteia” an. VII, nr. 89, din 15 decembrie 1937.

⁴⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, dos. nr. 210, f. 337. Afizele difuzate în întreaga țară de către P.C.R., Uniunea Democratică și celelalte forțe democratice cuprindeau pe această linie indicația : „Votând lista nr. 5 (P.N.Ț.) apărați țara de teroarea fascismului”. Evident, alegătorilor nu le putea fi clar cum poți lupta contra fascismului, votând o listă aliată cu fasciștii (Arh. C.C. al P.C.R. fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 41)

⁵⁰ Arh. C.C. al P.C.R., film 17 I C. dos. nr. 218, f.1, 2; fond. nr. 1 dos. nr. 8851, f. 25.

⁵¹ „Scnteia”, an. VIII, nr. 11, din 6 ianuarie 1938

electoral spre votarea nu automat a candidaților unuia și aceluiași partid, ci votarea într-un județ sau altul a acelor candidați care reprezentau cel mai bine aspirațiile maselor, a candidaților democrați, nefasciști sau antifasciști. Aceasta s-a datorat faptului că, așa cura recunoștea ziarul, „În partidul nostru pătrunsese de la un timp încoace concepția greșită de dreapta cum că P.N.Ț. este forța esențială a unei viitoare concentrări democratice”. Recunoscînd daunele aduse mișcării democratice de promovarea unei asemenea concepții, ziarul menționa că pe viitor „Această idee trebuie combătută, muncitorimea — iată cine este forța esențială a concentrării democratice”⁵².

Analizării activității desfășurate de organizație cu prilejul pregătirii alegerilor parlamentare din decembrie 1937 i-au fost consacrate mai multe ședințe ale Uniunii Democratice. La una din ele, vorbitoarii, printre care Athanase Joja, Constantin Popovici, Hulubescu Traian, Barbu Rădulescu, Vasile Bigu, Eduard Gheorghiu ș.a., s-au referit pe larg la învățămintele alegerilor din decembrie 1937 și la sarcinile de viitor. C.Popovici, de pildă, aprecia că „pactul de neagresiune Maniu-Codreanu a fost dăunător democrației, prin confuziunea pe care a produs-o în masele muncitorești și țărănești, în sensul că, în dezorientarea creată, mulți muncitori au îndrumat voturile către legionari”. În cuvîntul său, sintetizînd mai multe idei reieșite în cursul dezbaterilor, Athanase Joja a subliniat „necesitatea unei concentrări imediate a tuturor forțelor democratice din țara noastră în cadrul Frontului Popular”⁵³.

Participanții la această consfătuire își exprimau prin textul moțiunii adoptate părerea că „numai o concentrare a tuturor forțelor democratice va putea împiedica fascismul și va garanta libertatea poporului și integritatea hotarelor” ; „Cerem să se facă front ireductibil împotriva fascismului, excluzîndu-se în chip absolut posibilitatea confuziei prin reeditarea pactului cu fasciștii, dușmanii poporului”⁵⁴.

În activitatea Uniunii Democratice începea astfel o nouă etapă de pregătire a unirii pe o platformă comună a forțelor democratice. Acțiunea aceasta avea să se canalizeze pe fondul campaniei electorale și alegerilor promise de guvern pentru luna martie 1938. Etapa se anunța la fel de grea ca și cea din decembrie 1937, căci în mintea multor reprezentanți ai P.C.R., din conducerea sa, continuau să persiste concepții greșite asupra conținutului și scopurilor unei eventuale concentrări a forțelor democratice. Boris Ștefanov, de pildă, în „Scînteia” din 31 ianuarie 1938, continua să cheme masele necondiționat la lupta pentru victoria în alegeri a unui guvern „în frunte cu P.N.Ț.”.

În pregătirea prezentării unite a forțelor democratice, Uniunea Democratică a făcut eforturi deosebite, organizînd de sine stătător ori participînd la consfătuiri cu reprezentanții partidelor și organizațiilor democratice⁵⁵, a editat și difuzat numeroase materiale propagandis-

⁵² Ibidem.

⁵³ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 58—60; „Reporter”, an. VI, nr. 4 din 23 ianuarie 1938.

⁵⁴ Arh. Dr. Petru Groza — Deva, cutia 33, vol. 4, fasc. 1.

⁵⁵ La 11 ianuarie 1938, de pildă, în locuința lui Constantin David din str. Crăsnaru nr. 38, a avut loc o consfătuire pe această linie la care au participat reprezentanți ai P.C.R., Uniunii Democratice și Partidului Socialist (Popovici) (Arh. C. C. al P.C.R., fond. nr. 95, dos. nr. 22 391, f. 4).

tice⁵⁶, a adresat chemări la acțiune comună în front unic Partidului Social-Democrat⁵⁷, a trimis noi delegații la conducerea P.N.Ț., cerându-i să nu reînnoiască pactul cu Garda de fier⁵⁸, a luat măsuri de extindere a activității organizației în noi centre⁵⁹, a desemnat echipe de propagandă spre a merge în țară în propagandă electorală⁶⁰ ș.a.m.d. Asemenea probleme au stat atît în atenția secțiilor din Capitală ale Uniunii Democratice, cît și a secțiilor din celelalte centre ale țării⁶¹.

Uniunea Democratică a ocupat și în această perioadă așadar un loc important în acțiunea pe care din adîncă ilegalitate P.C.R. o ducea pentru concentrarea forțelor democratice. La 25 ianuarie 1938, reprezentanții săi au participat la consfătuirea convocată de P.C.R. la locuința lui Ion Gheorghe Maurer și la care erau prezenți : dr. Petru Groza, Lothar Rădăceanu, M. Gh. Bujor și alți reprezentanți ai P.C.R., P.S.D., Frontului Plugarilor, Partidului Socialist (Popovici), Madosz-ului etc.⁶² Cu acest prilej au fost abordate probleme ale situației politice interne, insistîndu-se din nou asupra necesității concentrării forțelor democratice în vederea alegerilor din martie 1938.

Aceleași probleme au fost discutate și la 30 ianuarie 1938 în întrunirea conspirativă convocată de P.C.R. și la care au participat printre alții Ilie Pintilie, Marin Avramescu, Vasile Napu, N. Popescu-Doreanu și o serie de alți reprezentanți ai Uniunii Democratice, Comitetelor pentru apărarea antifasciștilor, Patronajelor populare etc.⁶³.

Cu aceste prilejuri s-a hotărît trimiterea unor delegații la conducerea P.N.Ț. La 3 februarie 1938, de pildă, președintelui Uniunii Democratice i-a fost promisă de către Iuliu Maniu colaborarea P.N.Ț. pentru alegeri⁶⁴. La 6 februarie, o nouă delegație, avînd în rîndurile ei și delegați ai secțiilor

⁵⁶ „Spre a se populariza cît mai adînc în mase necesitatea concentrării forțelor democratice și a pericolului fascist — nota Siguranța în legătură cu aceasta, într-un raport din 14 ianuarie 1938 — Uniunea Democratică a primit mandatul (din partea P.C.R.—n.n.) să tipărească mai multe mii de broșuri” (Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 50, 51—55). Într-una din aceste broșuri, semnată de Barbu Rădulescu, Uniunea Democratică făcea apel „către toate organizațiile muncitorești, de meseriași, funcționari, cooperative, asociații de intelectuali și toate organizațiile politice democratice de a lupta pentru realizarea cît mai urgentă a unui larg front democratic, care să înlăture guvernul actual (gogo-cuzist — n.n.) și să zdrobească grupările de dreapta” (Arh. C. C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 48, 49).

⁵⁷ Arh. C. C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 58.

⁵⁸ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 8 851, f. 153 — 158.

⁵⁹ Ibidem, fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 63—64.

⁶⁰ La sediul Uniunii Democratice reprezentanți ai P.C.R. au făcut mai multe instructaje celor ce au plecat în campania electorală la Galați, Timișoara, Iași, Dorohoi, Botoșani, Ploiești. Cu aceste prilejuri s-a subliniat cu justete că ei au datorita „să procedeze la închegarea blocului comun electoral în jurul unui singur partid democratic care va fi cel mai puternic, iar în cazul cînd nu se va ajunge la acest acord, atunci trebuie făcută propagandă ca muncitorii să voteze cu partidul democratic cel mai puternic care se angajează să ducă lupta contra Gărzii de fier și a guvernului” (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 82—84, 91, 94; fond. nr. 13 dos. nr. 3 473, f. 8).

⁶¹ La Ploiești, de pildă, s-au ținut mai multe întruniri de pregătire a prezentării unite în alegeri a forțelor democratice (vezi procesele verbale din 1, 9 și 11 februarie 1938 ale secțiunii din Ploiești a Uniunii Democratice. Arh. C. C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 24, 25). Uniunea Democratică s-a înscris aci, la 7 februarie 1938, pe listele electorale la Tribunalul Prahova, desemnîndu-i-se locul 19 (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 52).

⁶² Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 21, dos. nr. 4 122, f. 58.

⁶³ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 216, f. 108.

⁶⁴ Ibidem, fond. nr. 6, dos. nr. 1 203, f. 104.

lor din Iași, Ploiești și din alte centre, a mers la conducerea P.N.Ț. și „a expus punctul de vedere al Uniunii Democratice, cerînd Partidului Național-Tărănesc să se alăture acțiunii de concentrare a tuturor forțelor democratice, începînd de la mișcările muncitorești pînă la Partidul Liberal, propunînd colaborarea organizațiilor politice democratice cu grupările profesionale și cu comitetele de front unic muncitoresc din întreprinderi, prin întocmirea unui program de front democratic care să conțină revendicările tuturor categoriilor producătoare, legînd lupta politică cu revendicările sociale și economice”⁶⁵. Și de data aceasta liderul P.N.Ț. a promis sprijinirea propunerilor organizației. Maniu s-a angajat cu acest prilej „să adopte pe teren *direct, frontal, neșovăitor*, o atitudine contra Gărzii de fier”⁶⁶.

Rod al eforturilor depuse de P.C.R. și, sub îndrumarea sa, de Uniunea Democratică și celelalte organizații de masă, la începutul lunii februarie 1938 fuseseră create premise importante pentru concentrarea forțelor democratice din țara noastră, fapt ce nu scăpa de altfel nici organelor represive care constatau, la 5 februarie 1938, într-un raport : „Conducătorii mișcării comuniste din Capitală sînt satisfăcuți că acțiunea desfășurată prin organizațiunea camuflată a partidului, Uniunea Democratică, a izbutit în mare măsură să realizeze formula concentrării forțelor democratice pentru alegerile generale parlamentare”⁶⁷.

Nu numai în capitală fuseseră obținute asemenea rezultate de către Uniunea Democratică, ci și în celelalte centre unde activa aceasta. La Ploiești, de pildă, după ce organizațiile P.C.R., Uniunii Democratice, sindicatelor muncitorești, tineretului radical-tărănesc din Prahova și alte organizații „s-au unit într-un front muncitoresc”, declarînd că „singura cale de a înfrînge fascismul este o largă concentrare a tuturor forțelor, partidelor și organizațiilor democratice”, au fost adresate chemări la acțiune comună organizațiilor P.N.Ț., P.R.Ț., P.N.L. „de a trece peste interesele de partid, peste interesele personale de loc pe listă și de a se uni în alegeri pe o listă unică a întregii democrații”, precizînd că „obiectivul principal de luptă în actualele alegeri propunem lupta contra partidului « Totul pentru țară » și apoi răsturnarea guvernului Goga-Cuza”⁶⁸.

Strădaniile depuse de forțele democratice pentru prezentarea lor unită în alegeri, succesele obținute — parțiale multe dintre ele — au primit însă o nouă lovitură, la 10 februarie 1938, prin instaurarea dictaturii regale. Printre primele măsuri ale acesteia s-a numărat, cum se știe, și anularea alegerilor din martie 1938.

Astfel se încheia, după circa 3 luni de zile, activitatea dusă de Uniunea Democratică în condiții grele, pentru concentrarea și prezentarea unită a forțelor democratice în alegerile parlamentare.

Soldată doar cu rezultate parțial satisfăcătoare, datorită condițiilor grele de teroare în care s-a desfășurat, a unor confuzii și indicații nerealiste de care a fost influențată, activitatea Uniunii Democratice dusă în acel timp a dovedit oportunitatea și utilitatea înființării organizației, necesitatea folosirii în asemenea ocazii a tuturor posibilităților ilegale, legale și semilegale.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, dos. nr. 1 199, f. 62—64.

⁶⁷ Ibidem, dos. nr. 1 202, f. 103.

⁶⁸ Ibidem, dos. nr. 1 201, f. 59—62.

Această concluzie s-a putut desprinde și din celelalte acțiuni întreprinse de Uniunea Democratică pe cele mai diverse probleme pe care le-a abordat în activitatea sa.

Ca o formă permanent uzitată de organizație a fost convocarea de întruniri în cadrul cărora se dezbăteau pe larg problemele majore ale luptei forțelor democratice, se stabileau sarcinile ce stăteau în fața acestora. La 13 februarie 1938, de pildă, sala „Locomotiva” din Calea Griviței a găzduit o importantă întrunire a organizației, la care au participat atît delegați din Capitală cît și din alte centre ale țării, de la Ploiești, Iași, Chișinău, Tîrgoviște, Timișoara, Rîmnicu-Vilcea. La întrunire au participat și o serie de reprezentanți ai altor partide de opoziție, ai P.S.D., Partidului Socialist (Popovici), Madosz, P.N.Ț., etc.⁶⁹, precum și o serie de personalități marcante ale vieții politice democratice, printre care Ion Gheorghe Maurer, Nicolae Lupu, Al. Miță, cărora le-au fost adresate de organizație invitații speciale pentru participare⁷⁰. „Ținerea acestei întruniri — aprecia un raport al Siguranței la 12 februarie — este determinată de intențiunea conducerii Uniunii Democratice asupra situației politice și a aviza la mijloacele de acțiune în cazul unei suspendări a partidelor politice”⁷¹, obiectiv ce figura, cum se știe, în programul politic al dictaturii regale instaurată la 10 februarie 1938.

Uniunea Democratică a participat de asemenea la asigurarea reușitei unor întruniri convocate de alte partide și organizații cum, de pildă, a fost cazul marelui întruniri convocată de P.N.Ț. la 30 ianuarie 1938, în sala „Tomis”. Pentru mobilizarea maselor la asemenea acțiuni Uniunea Democratică folosea de fiecare dată toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziție. „Luînd cu satisfacție cunoștința de marea întrunire național-țărănistă ce se va ține duminică 30 ian[uarie] în sala « Tomis » — se arăta într-un apel publicat de Uniune în ziarul « Reporter » — Uniunea Democratică cheamă la această întrunire pe toți cetățenii Capitalei.

Uniunea Democratică, de la înființarea sa și pînă azi, a luptat și luptă pentru concentrarea tuturor forțelor democratice, singură capabilă să salveze drepturile și libertățile democratice.

De aceea, adresează acest apel către tot ce este conștiință democratică, pentru a participa la întrunirea Partidului Național-Țărănesc de duminică”⁷².

Convocarea și organizarea cu forțe proprii, ori simpla participare a reprezentanților Uniunii Democratice la întrunirile ce aveau loc în acel timp era un semnal pentru organele represive de a le împiedica să se desfășoare. De fiecare dată cînd erau adoptate măsuri de interzicere a ținerii unor asemenea acțiuni, Uniunea Democratică protesta vehement, la fel cum făceau și cei veniți la întruniri și care încercau totuși să le țină peste voința autorităților. Așa, de pildă, la 9 februarie 1938, zecile de participanți la una din întrunirile convocate de Uniunea Democratică, în momentul cînd au aflat că le-a fost interzisă acțiunea, au protestat într-un

⁶⁹ Ibidem, dos. nr. 1 202, f. 123.

⁷⁰ Ibidem, dos. nr. 1 199, f. 79 (În acest dosar există invitații tip pentru personalitățile ce urmau să ia parte la această întrunire).

⁷¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1199, f. 77.

⁷² „Reporter”, an. VI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

singur glas, hotărînd să înfringă oricare măsură represivă și adunarea lor să aibă totuși loc ⁷³.

În atenția organizației au stat adesea și problemele ce frământau țărănimia. Au fost organizate chiar unele acțiuni de sprijinire a luptei țărănimii. La una din consfăturile convocate de Uniune în martie 1938, de pildă, activiști ai săi s-au întâlnit cu delegații ai țărănimii din județul Dimbovița care au făcut cunoscută starea de profundă nemulțumire existentă în satele din acest județ ⁷⁴.

Între acțiunile organizației — care au situat-o în rîndul principalelor forțe democratice, patriotice ale țării — au fost cele îndreptate pe linia luptei pentru apărarea democrației, împotriva activității organizațiilor fasciste în interior și a manevrelor întreprinse în exterior de cercurile revanșarde și revizioniste. Într-o perioadă în care dictatura regală, instalată la 10 februarie 1938, pregătea modificarea în sens reacționar a constituției țării, Uniunea Democratică, îndrumată îndeaproape de P.C.R., a desfășurat o intensă activitate în mase, în primul rînd printre muncitori, în scopul lămuririi lor de a vota contra constituției modificate cînd aceasta urma să fie supusă „voinei” naționale prin plebiscit ⁷⁵.

Cu vigilența permanent trează, organizația a ripostat vehement de fiecare dată — chiar și după pronunțarea dizolvării ei de către organele dictaturii regale — împotriva activității criminale a Gărzii de fier, a tuturor elementelor fasciste, trădătoare a intereselor țării. Așa, de pildă în decembrie 1938, susținînd măsurile luate de guvern de zdrobire a Gărzii de fier, o delegație a Uniunii Democratice s-a prezentat la primul ministru, Armand Călinescu, pentru a-i arăta că „dorința cea mai vie a muncitorilor, meseriașilor și intelectualilor democrați este de a-i acorda cel mai larg sprijin în acțiunea întreprinsă împotriva mișcării legionare”⁷⁶. Cu acest prilej, lui Armand Călinescu i-a fost înmînat un memoriu elaborat de organizație în care se arăta : „Conștiinți de îndatoririle noastre de cetățeni români, am combătut întotdeauna cu energie uneltirile străine neîngăduite, introduse în țara noastră prin mijlocirea fostei Gărzi de fier.

De ani de zile am denunțat opiniei publice românești rolul de trădare de țară al Gărzii de fier, rolul ei de spionaj și agentură a statelor revizioniste și agresoare”. În aceste condiții, continua memoriul, „am fost adînc îngrijorați cînd, după dezmembrarea Cehoslovaciei, am văzut renăscînd sub impulsul și conducerea acelorasi state revizioniste activitatea teroristă și destrămatoare de țară a Gărzii de fier”. „Ca atare, lichidarea bandei de asasini și spioni, în frunte cu Corneliu Codreanu, o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenței țării”.

Dar, sesiza cu multă justete Uniunea Democratică, „lichidarea acestui grup de asasini, spioni și trădători nu înlătură cu desăvîrșire marea primejdie a Gărzii de fier care rămîne să existe ca curent, menținînd încă sub influența sa o mare parte dintre cei ce au căzut pradă propagandei sale criminale”.

„Conștiința ne îndeamnă să credem că numai asocierea celor mai largi pături ale populației într-o mare campanie de lămurire asupra nevoii

⁷³ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 199, f. 75.

⁷⁴ Ibidem, f. 87.

⁷⁵ Ibidem, dos. nr. 1 202, f. 15.

⁷⁶ Ibidem, dos. nr. 1 190, f. 113.

urgente de a se stîrpi din rădăcini pericolul Gărzii de fier poate duce la înlăturarea definitivă a acestui pericol". De aceea, se arăta în continuare, „o lichidare politică reală a Gărzii de fier necesită o serie de măsuri”, printre care cele mai de seamă erau considerate următoarele: ducerea unei largi campanii prin presă, radio, broșuri, „al cărui conținut să fie dezvăluirea adevăratului caracter al Gărzii de fier”, lămurirea maselor țărănești asupra demagogiei promisiunilor legionarilor etc.⁷⁷.

Într-un alt memoriu, elaborat de Uniunea Democratică în colaborare cu Madosz-ul, se preciza că: „lichidarea bandei de asasini și spioni în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenței țării”⁷⁸.

Astfel, Uniunea Democratică își alătura contribuția sa efortului general al forțelor democratice din România acelor ani, de stîrpire a pericolului fascist, „pentru scoaterea lui din viața politică”, singurul drum pe care se putea merge — cum sublinia Ion Popescu-Puțuri în articolul *Front contra Gărzii de fier* — „pentru apărarea cu succes a regimului democratic, a libertății publice și a independenței noastre politice și naționale”⁷⁹.

Numeroase sînt documentele organizației în care se lua poziție deschisă împotriva pericolului revizionist. Organizația — menționa un document elaborat de ea în 1937 — este alături de toți cei care „luptă pentru *independența noastră națională*, azi amenințată dinăuntru și din afara granițelor de țările revizioniste și de sprijinitorii băștinași ai revizionismului, așezați pe axa Berlin—Roma (organizațiile fasciste -n.n.)”⁸⁰. Pe aceeași linie, în cadrul unei întruniri ce a avut loc la 24 ianuarie 1938 în comuna Lupeasca, cu participarea organizațiilor Uniunii Democratice și Comitetelor cetățenești, unul dintre vorbitori arăta că „toți cei care au simțit grozăviile războiului trecut nu vor merge alături de cei care înțeleg să facă alianțe cu Germania, care nu urmăresc decît bogățiile țării noastre pentru pregătirea unui nou război” și nu înțeleg să mențină „prietenia țărilor celor mai pacifiste ca Franța, Rusia și Anglia”⁸¹. „În fața primejdiei războiului revizionist — sublinia un vorbitor în cadrul unei alte întruniri convocată de Uniunea Democratică la 11 februarie 1938 în sala «Nicolau» din șoseaua Măgarele nr. 123 — vom striga hotărîrea noastră de a apăra independența țării noastre și pacea lumii, prin alianță cu marile democrații”. „Acei care vor să rupem alianțele noastre — arăta el în continuare — ne duc la prăpastia pierzaniei”. Deci, „mintuirea noastră stă în concentrarea forțelor democratice”. Numai „uniți vom bate [înfrîng] Garda de fier, sucursala Germaniei hitleriste”⁸².

Uniunea Democratică a inițiat de asemenea tipărirea și difuzarea în mase a unor manifeste sau altor documente cuprinzînd lozinci anti-revizioniste, patriotice. Unul din aceste documente, editate la finele anului 1938, denunța „coaliția revizionistă fascistă atît de nefastă a Gărzii de

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 217, f. 49.

⁷⁹ „Reporter”, an. VI, nr. 4, din 23 ianuarie 1938.

⁸⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 35, 36.

⁸¹ Ibidem, f. 69, 78.

⁸² Ibidem, dos. nr. 1 201, f. 122.

fier și înfierează atentatele și pe atentatorii odioși ai acestei mișcări, încheind cu dorința sinceră a păstrării independenței țării noastre”⁸³.

Pe aceeași linie, Uniunea Democratică s-a adresat, la finele anului 1938, lui Iuliu Maniu și altor oameni politici, cerându-le să ia poziție hotărâtă față de acordul de la München, să asigure poporul cehoslovac, căzut victimă agresiunii hitleriste, de deplina solidaritate a poporului român cu cauza libertății sale⁸⁴. Totodată, organizația a înaintat în noiembrie 1938 un memoriu legațiilor din București, cerându-le să manifeste grijă pentru evoluția situației internaționale⁸⁵. „Subscrișii, exprimăm sentimentul nostru de revoltă și îngrijorare față de barbariile antisemite din Reich, barbarii care primejdiesc nu numai existența a sute de mii de nevinovați, dar amenință înseși temeliile morale ale civilizației” — se arăta în memoriu. „Ca români, nu putem uita că rasismul este cercetașul expansiunii hitleriste, că este diversiunea și momcala aruncată nu numai poporului german, ci și țărilor libere, la a căror stăpânire rîvnește hitlerismul”. Rasismul — continua memoriul — „e arma demagogică cu care hitleriștii și complicii lor din afară tind să sfarme unitatea și rezistența politică și militară a țărilor libere”.

„Înfierăm programul antisemit din Reich — declara Uniunea Democratică — ca oameni, ca luptători pentru pacea adevărată, întemeiată pe respectul dreptului internațional și ca români care în trecut am luptat și sîntem gata oricînd a lupta pentru păstrarea acestor bunuri supreme care sînt independența națională și demnitatea națională”.

O delegație a organizației, exprimînd dorința ei de luptă necurmată pentru viitorul luminos al țării, s-a prezentat în noiembrie 1938 la eminentul istoric român Nicolae Iorga, felicitîndu-l pentru activitatea sa politică de apărare a intereselor naționale ale țării și solicitîndu-i și pentru viitor atenția asupra luptei împotriva oricăror aventuri revizioniste întreprinse din exterior asupra fruntariilor țării noastre⁸⁶.

Succesul public de care se bucura noua organizație în mase, numărul mare de membri ai săi, numai în capitală trecînd de 5 000⁸⁷, au determinat organele represive să facă totul spre a o împiedica să-și desfășoare activitatea, iar după instalarea dictaturii regale la 10 februarie 1938 să treacă practic la interzicerea ei, o dată cu dizolvarea celorlalte partide și organizații politice.

Neconsiderîndu-i misiunea încheiată, P.C.R. a luat măsuri pentru asigurarea continuării activității organizației⁸⁸. Ilie Pintilie și Athanase Joja, desemnați de conducerea P.C.R., s-au ocupat în acele momente grele de îndrumarea organizației spre o muncă semilegală, întîi, și apoi în ilegalitate. În acest scop, ei s-au înfișnit în cîteva rînduri cu activul organizației, într-o serie de case conspirative ale P.C.R.⁸⁹ În acest fel, activitatea

⁸³ Ibidem, dos. nr. 1 199, f. 110.

⁸⁴ Ibidem, f. 92, 98.

⁸⁵ Ibidem, f. 103.

⁸⁶ Ibidem, f. 101.

⁸⁷ Ibidem, dos. nr. 1 202, f. 132.

⁸⁸ Ibidem, f. 138, 139.

⁸⁹ Ibidem, f. 138, 139, 152, 165—169. În cadrul acestor înfîșniri au fost emise două păreri : 1) intrarea completă în ilegalitate; 2) dizolvarea Uniunii Democratice și aderarea membrilor săi la celelalte partide și organizații, dizolvate și ele de dictatura regală. În cele din urmă, a învins prima părere. (Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr. 1 202, f. 152).

Uniunii Democrateice a continuat în ilegalitate și după dizolvarea ei, numeroase mărturii despre aceasta furnizându-ne înseși documentele organelor siguranței.

Într-o primă fază a activității ilegale, cuprinsă între februarie 1938 — februarie 1939, Uniunea Democratică a inițiat mai mult acțiuni pe linia păstrării contactelor cu alte partide și organizații politice, în primul rând cu Frontul Plugarilor, Madosz, P.N.Ț.⁹⁰, neglijându-se în bună măsură acțiunile deschise, cel puțin cât o permiteau condițiile grele ale ilegalității. Sesizându-se de o oarecare stagnare a activității organizației, conducerea P.C.R. s-a preocupat de îndrumarea Uniunii Democrateice pe calea inițierii unor noi acțiuni. La 28 ianuarie 1939, Athanase Joja și Ion Popescu-Puțuri din partea P.C.R. s-au întâlnit cu conducerea organizației, discutând cu aceasta sarcinile ce-i reveneau în împrejurările istorice grele prin care trecea țara⁹¹. La scurt timp după aceasta, la 13 februarie 1939, conducerea organizației a fost restructurată, cu acest prilej sarcinile de bază încredințându-se unui grup restrâns, printre care figurau: Barbu Rădulescu, M. Roșianu, Eduard Gheorghiu, N. Vasiliu etc.⁹². În cadrul a două consfătuiri ale organizației, ce au avut loc la 17 februarie și 8 martie 1939, s-a indicat necesitatea ducerii unei munci susținute în bresle pentru a le transforma în puternice organizații de luptă ale clasei muncitoare⁹³. Cu alte prilejuri, conducerea organizației a hotărât să lupte pentru cultivarea în mase a unei permanente stări de spirit ostile unei apropieri de Germania hitleristă⁹⁴, ostile „amenințării care planează asupra țării noastre din partea țărilor totalitare”⁹⁵.

Prezența organizației s-a mai făcut apoi simțită un timp scurt, la jumătatea anului 1939 încetînd cu totul, în împrejurări în care, din cauza condițiilor grele, nu-și mai putea aduce eficient pe căile legale contribuția la lupta pe care o aveau de desfășurat forțele democratice din România.

Creată și îndrumată permanent de către P.C.R., Uniunea Democratică — deși a activat legal o perioadă scurtă — a reușit să inițieze și să organizeze o serie de acțiuni interesante care, în afara rezultatelor practice obținute, au reușit să apropie de lupta democratică, antifascistă, noi și noi oameni ai muncii, atât din București, cât și din celelalte centre ale țării, în care și-a constituit secții.

Activînd într-o perioadă deosebit de complexă a istoriei țării noastre, Uniunea Democratică s-a situat, prin tot ceea ce a reușit să realizeze, în rîndul acelor forțe politice dornice de a contribui la călăuzirea forțelor democratice, populare pe drumul concentrării lor pe o platformă comună, în vederea apărării unite a drepturilor și libertăților democratice ale maselor, a împiedicării ascensiunii pericolului fascist, a apărării integrității teritoriale, a independenței și suveranității țării.

⁹⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 6, dos. nr.1 202, f. 173.

⁹¹ Ibidem, f. 187.

⁹² Ibidem, dos. nr. 1 199, f. 120.

⁹³ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 219, f. 442; fond. nr. 6, dos. nr. 1 201, f. 191; fond. nr. 1, dos. nr. 227, f. 138, 139, 141, 142.

⁹⁴ Ibidem, fond. nr. 1, dos. nr. 227, f. 269.

⁹⁵ Ibidem, f. 300.

DIN ISTORICUL UZINELOR „23 AUGUST”

DE

I. GANCEA

Pornind de la necesitatea reflectării cât mai veridice a istoriei patriei noastre, revistele de specialitate manifestă în mod tot mai stăruitor tendința de a cuprinde în sfera tematicii lor o gamă mereu mai variată și mai largă de probleme care privesc diferite aspecte ale ansamblului procesului istoric.

Această tendință este vădită nu numai în abordarea problemelor majore de istorie economică, politică și socială, dar și în cercetarea unor teme de istorie care însă oglindesc trăsăturile esențiale ale unor fenomene de importanță generală.

Dacă în domeniul analizei mișcării muncitorești pe plan local cercetările științifice au înregistrat succese remarcabile, în schimb procesul de dezvoltare a unor importante întreprinderi sau grupuri de uzine, care au jucat un rol de seamă atît în evoluția economiei naționale cît și a afirmării potențialului de luptă al proletariatului din România, a preocupat într-o măsură mult mai restrînsă pe specialiști. Or este de la sine înțeles că cercetarea atentă și multilaterală a apariției și dezvoltării unor obiective industriale, capabile să contribuie la accelerarea industrializării țării noastre, permite cititorului, pe de o parte, să-și facă o imagine mai completă asupra nivelului economic pe care-l atinsese România într-o anumită etapă, iar pe de altă parte să înțeleagă, pe baza unor exemple concrete, gradul de concentrare al muncitorilor, amploarea și intensitatea exploatării lor, modul de organizare al producției, precum și ponderea marilor întreprinderi în economia națională.

Lucrările privind istoria fabricilor și uzinelor au o dublă însemnătate : ele contribuie pe de o parte la educarea tineretului în spiritul tradiției de luptă a clasei muncitoare, iar pe de altă parte îmbogățesc știința istorică cu un important material de cercetare, care permite analiza mai adîncă a unor probleme și elaborarea unor lucrări mai vaste. Puținele lucrări existente în acest domeniu arată că sîntem abia la începutul unei munci care va antrena forțe din ce în ce mai mari și va reține tot mai stăruitor atenția istoricilor.

În studiul de față ne propunem să urmărim în linii generale principalele etape ale istoriei uzinelor „Malaxa”, și anume: apariția și dezvoltarea fabricii între 1922 și 1933, rolul uzinelor în evoluția economiei naționale din perioada 1934 și 1940, activitatea uzinelor ca pilon important în industria de război a regimului antonescian (1941—1944) și evoluția realizărilor uzinei după 23 August 1944.

Actuala uzină „23 August” situată în partea de est a orașului București face parte din categoria întreprinderilor al căror istoric începe în perioada care a urmat desăvârșirii unității statului național când capitalismul în România se dezvoltă mai rapid, ca urmare a noii conjuncturi economice și a legilor de încurajare a industriei autohtone elaborate în anii regimului burghezo-moșieresc. Ea a luat ființă în urmă cu 45 de ani, când pe terenurile virane ale fostului moșier Ivanciu Grueff s-a început construirea primei linii de cale ferată pentru garare¹. Întia denumire a întreprinderii a fost „Fabrica românească de mașini, ateliere de reparat locomotive și vagoane Ing. N. Malaxa et Co”. După cum aflăm din actul de constituire, fabrica își fixase la început ca obiective de bază atât repararea de locomotive cu aburi, cât și repararea de vagoane pentru calea ferată. Inițial, Malaxa cumpărase² de la Grueff un teren în suprafață de circa 136 702 m². Pe acest teren a început construcția fabricii, construcție care a durat neîntrerupt din anul 1922 pînă în anul 1937, când principalele sale corpuri de clădiri erau terminate.

Începuturile au fost mai mult decît modeste³. Treptat, însă, ca urmare a dezvoltării uzinei într-un ritm din ce în ce mai rapid, volumul producției întreprinderii, ca și profiturile patronului deveniseră în numai 15—20 de ani de la construirea fabricii deosebit de mari.

În primii ani ai existenței sale (1922—1923) uzina „Malaxa” n-a executat decît revizia a cinci locomotive de tipul 231 000 „Pacific” și circa trei sute revizii ușoare de vagoane marfă și călători⁴. Este interesant de menționat că și aceste revizii au fost efectuate nu cu piesele proprii ale uzinei, ci cu piese de la C.F.R.

În anul 1924, întreprinderea continuă să lucreze cu același utilaj și izbuteste să execute reparații ușoare la zece locomotive de cale ferată normală, continuînd în aceeași măsură reparația de vagoane marfă și de persoane. Documentele precizează că în această etapă singurul client al întreprinderii era calea ferată, cu care a încheiat de altfel și un contract destul de avantajos, autentificat de tribunalul Ilfov, prin care Malaxa se angajează să execute reparații de material rulant⁵.

¹ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

² Ibidem.

³ Pentru a ne face o imagine clară asupra a ceea ce au însemnat aceste începuturi considerăm util să arătăm că prima construcție a întreprinderii consta dintr-o baracă de scîndură, care servea pe de o parte pentru depozitarea materialelor, iar pe de altă parte pentru lucrările de reparare a locomotivelor. La un asemenea atelier și utilajul era corespunzător: opt strunguri universale vechi, un șeping, trei mașini fixe de găurit, un dispozitiv pentru alezat cilindrii de locomotivă. Forța motrică era produsă de un motor Deutsch de 25 C.P., iar pentru transportul de materiale și alte nevoi era folosită o căruță trasă de doi cai (Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond, Biroul special, dos. 1, nenumerotat).

⁴ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

⁵ Ibidem fond. Oficiul Juridic, dos. 1 — nenumerotat.

Pentru reparațiile luate în antrepriză, întreprinderea își procura piesele turnate și forjate de la alte uzine și anume de la „Reșița”, „Lemaître”, „Vulcan” etc. Cu mijloacele sale proprii uzina putea să execute deocamdată doar operații relativ simple, ca : prelucrări mecanice la rece, ajustaj, montaj și probe⁶.

Faptul că a încheiat contractul cu C.F.R. i-a permis lui Malaxa să facă încă din 1924 investiții relativ mari, dându-i astfel posibilitatea să construiască două hale din lemn destinate reparațiilor de locomotive, uzina electrică (prima construcție de zid aflată în funcțiune în aceeași formă și astăzi), primul pavilion administrativ în care s-au amenajat birouri pentru dezvoltarea ulterioară a întreprinderii, un grajd de cărămidă pentru animalele de tracțiune, grajd care a fost transformat ulterior în garaj pentru automobile⁷.

O dată cu aceste investiții, Malaxa a trecut și la sporirea corespunzătoare a efectivului de muncitori, tehnicieni și funcționari. Astfel, în anul 1924, întreprinderea avea 250 de muncitori, 8 maiștri și 3 funcționari⁸. În numărul de 250 de muncitori sînt incluși și ucenicii, care erau folosiți nu numai la muncile din ateliere, ci și pentru a face cărămida necesară construcțiilor.

Intrucît în primii trei ani de funcționare în lucrările de reparații ale locomotivelor nu era inclusă și reparația cazanelor, începînd din anul 1925 se trece la reparații mai complicate, și anume la reparația cazanului de locomotivă. Se construiesc în acest scop încă două hale al căror utilaj era inițial destul de rudimentar, el consistînd numai dintr-o foarfecă pentru tablă și profile, ceea ce făcea ca operațiile în majoritatea lor să se execute manual. Pentru ridicarea locomotivelor și a altor materiale grele se foloseau cricuri și vinciuri acționate, de asemenea, manual.

Concomitent, parcul de mașini pentru prelucrări mecanice s-a mărit cu încă patru strunguri paralele și universale noi, o raboteză veche și o foarfecă universală pentru table și bare, toate montate în primele două hale construite în anul 1923⁹.

Cu toate că utilizarea întreprinderii avea loc neîntrerupt, nu toate operațiile puteau fi făcute cu mecanisme proprii, fapt care impunea în acești ani folosirea frecventă a unor mașini-unelte închiriate¹⁰. Pentru cazarea personalului tehnic Malaxa a construit de asemenea două pavilioane de locuințe care au fost repartizate unui număr de circa 12 familii.

În cursul anului 1925 patronul uzinei efectuează noi investiții. De aci încolo, paralel cu reparațiile de locomotive și vagoane, se trece în mod treptat la reparații grele de locomotive, făcîndu-se primele încercări de turnare. Se reușește în aceste condiții să se toarne în uzină primul lagăr din bronz pentru o bielă de locomotivă¹¹.

O dată cu aceste noi măsuri tehnico-organizatorice crește și efectivul de muncitori la circa 400, cifră în care se cuprinde și numărul ucenicilor¹².

⁶ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

În ceea ce privește asistența socială și medicală pentru muncitori și funcționari, nu s-a luat în această perioadă nici o măsură, deoarece Malaxa era preocupat, înainte de toate, de realizarea mijloacelor prin care să-și mărească fabrica și să-și sporească veniturile. Dovada cea mai grăitoare ne-o oferă măsurile adoptate în anul următor (1926), când întreprinderea începe să treacă de la procesul relativ redus de operații necesare reparării materialului rulant — pentru care se foloseau piese procurate dinafară — la un proces de producție mai complex, care să dea uzinei oarecare independență, reducând necesitățile de colaborare. Pentru realizarea acestor scopuri Malaxa procedează la construirea a două noi hale din lemn pentru turnătorie, modelărie, forje, tratament termic și sculărie¹³. Turnătoria era prevăzută numai pentru piese ușoare, în medie de 15 kg bucata. Celelalte hale noi au fost și ele utilizate corespunzător¹⁴ necesităților producției. Acestea aveau o capacitate de producție destul de mare din moment ce numai la turnătorie și forjare au lucrat în anul 1926 un număr de 65 de muncitori care au executat piese pentru locomotive ca : bușe de sertare, grătare, saboți din fontă și cuzineți, armături din bronz, precum și o serie de piese mărunte.

Producția acestui an s-a ridicat la circa 50 reparații grele de locomotive cu aburi. Efectivul de muncitori folosit a ajuns la aproximativ 500, și pentru că volumul producției a crescut, Malaxa a închiriat o clădire pe strada Dionisie Lupu nr. 19, unde a instalat contabilitatea, casieria și biroul de legătură cu autoritățile și clienții. La acest birou lucrau pentru început 6 funcționari¹⁵.

În anul 1927, Malaxa încheie cu C.F.R.-ul primul contract pentru executarea și livrarea a 20 de locomotive noi de tipul G 10. Contractul, autentificat de Tribunalul Ilfov sub nr. 17 104/31.V.1927, a adus întreprinderii foarte mari avantaje financiare în scopul utilizării sale astfel încât să poată construi locomotive de toate tipurile ce vor fi stabilite de C.F.R.¹⁶. Condițiile avantajoase rezultau din faptul că durata contractului era fixată la 20 de ani, iar finanțarea urma să se facă la recepția provizorie în proporție de 80—90 %, restul urmînd să fie încasat de Malaxa la recepția definitivă¹⁷.

Pe baza acestor finanțări întreprinderea a continuat să se dezvolte prin construirea hălelor metalice cu pereți din zidărie și mai ales prin cumpărarea unei părți din utilajul unei fabrici de locomotive din Germania care intrase în lichidare, precum și prin cumpărarea licenței de la întreprinderea germană „Borsig” care i-a pus la dispoziție documentația tehnică¹⁸.

Pregătirile pentru producția de locomotive nu l-au făcut pe Malaxa să încetinească ritmul în privința reparațiilor, comenzile de la C.F.R. fiind și în acest an numeroase¹⁹.

¹³ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, Oficiul juridic, dos. 1 — nenumerotat.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, fond Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

¹⁹ Ibidem.

În anul 1928, întreprinderea suferă o importantă modificare sub raport juridic, pentru a se conforma legii din 13 martie 1927 privind fabricarea de locomotive în țară. Principalele prevederi ale acestei legi cereau ca întreprinderile respective să fie anonime și să aibă un capital subscris declarat. Așa se face că întreprinderea apare de acum cu titlatura „Societatea Anonimă Română N. Malaxa, fabrică de locomotive”, avînd un capital subscris de 10 000 000 de lei. Acest capital era subscris în proporție de 90% de fosta „Societate în comandită ing. N. Malaxa et Co”, care-și menține personalitatea juridică în noua societate anonimă, restul de 10% revenind unor membri ai familiei Malaxa și unor persoane influente (D. I. Negruzzi, D.C. Burileanu, G. Petrovici, C. Constandache, N. Marinescu, M. Săvescu)²⁰. Este interesant de semnalat că la un an după apariția legii sus-menționate, așa cum rezultă din procesul-verbal al consiliului de administrație din 4 martie 1928, se hotărăște mărirea capitalului social de la 10 000 000 la 40 000 000 lei ²¹. Aceasta dovedește că Malaxa avea în vedere realizarea unor cîștiguri mari în urma investițiilor pe care le făcuse în timpul celor șase ani de cînd luase ființă întreprinderea.

Noua societate continuă să funcționeze la vechiul sediu din str. Dionisie Lupu nr. 19, ocupîndu-se de executarea contractului încheiat cu C.F.R. de către vechea societate în comandită pentru construirea de locomotive noi, de executarea construcțiilor de mașini de orice fel, ca și de orice operații comerciale, financiare și industriale în legătură directă sau indirectă cu industria metalurgică, mecanică, minieră etc.²².

Durata societății era nelimitată, iar conducerea a fost încredințată unui consiliu de administrație compus din 11 membri aleși pe o perioadă de 4 ani, de către adunarea generală a acționarilor. Prin actul constitutiv N. Malaxa a fost ales administrator unic pe timp de 4 ani cu mențiunea că el va funcționa de drept ca administrator delegat, atunci cînd vor fi fixați prin alegeri mai mulți membri administratori ²³.

În actul constitutiv se arată de asemenea că scopul constituirii „Societății Anonime Române N. Malaxa, fabrică de locomotive” este satisfacerea îndatoririi înscrise în ultimul alineat al articolului 3 din legea pentru fabricarea de locomotive în țară, adică satisfacerea obligației asumată de societate cu prilejul promulgării legii, ca în termen de un an să se transforme în societate anonimă cu capital format din acțiuni, dintre care cel puțin 60% nominative în posesia cetățenilor români, cu două treimi din membrii consiliului de administrație, președintele și jumătate din administratorii delegați și directorul general cetățeni români. Legea arată condițiile obligatorii pe care trebuie să le îndeplinească contractele ce se încheie cu administrația C.F.R. pentru furnituri de locomotive și vagoane ²⁴.

O dată cu noua reglementare juridică se începe o nouă campanie de construcții și utilare a uzinelor. Se construiește astfel prima hală de cazan-

²⁰ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond, Oficiul juridic, dos. 1 – nenumărat.

²¹ Ibidem, fond. Biroul special, dos. 1 – nenumărat.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, fond. Oficiul juridic, dos. 1 – nenumărat.

gerie, care urma să servească la fabricarea noilor cazane de locomotive, înzestrată cu un pod rulant de 25 t precum și cu o serie de alte utilaje.

Paralel se mărește parcul de mașini-unelte din atelierele mecanice. Pentru asigurarea fluxului tehnologic se instalează pentru prima dată un transbordor de 100 t, care fusese luat din Germania de la „Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg A.G.” (M.A.N.)²⁵.

Rezultatele acestor masive investiții nu întârzie să se arate. Astfel, în luna noiembrie a anului 1928, Malaxa livrează prima locomotivă cu aburi tipul G 10, construită în uzină, iar pînă la finele anului livrează încă 9 bucăți. Totodată, întreprinderea continuă să execute programul vechi de reparat locomotive. Efectivul de muncitori crește la 700, cărora li se adaugă cîțiva muncitori și tehnicieni aduși de la uzinele „Borsig” din Germania ca urmare a clauzei stabilite cu prilejul cumpărării licenței pentru fabricarea locomotivelor²⁶.

În această perioadă nu era reglementată activitatea de protecție a muncii, măsurile luate fiind expresia unei griji aparente menite să inducă în eroare pe muncitori, căci, în realitate, aceste măsuri foloseau în întregime celor ce exploatau munca salariată. Programul de lucru al uzinei era de cel puțin 10—12 ore pe zi pentru toate categoriile de muncitori, fapt ce ducea la surmenarea lor. În această perioadă, care a corespuns cu faza de construcție a întreprinderii, accidentele au fost foarte frecvente, iar bolile făceau ravagii în rîndul muncitorilor²⁷.

În general, în perioada construcției uzinelor, muncitorii lucrau fără un program bine stabilit. Dacă era mult de lucru, muncitorii lucrau pînă la 16 ore pe zi, iar dacă nu era de lucru ei erau trimiși acasă fără a primi vreo remunerație²⁸ pentru ziua respectivă.

Personalul tehnico-administrativ lucra circa 10 ore pe zi, iar uneori și mai mult, pentru că Malaxa avea tot interesul să-și dezvolte uzina pe seama exploatării. Mai mult, așa cum am arătat mai sus, pentru a avea la dispoziția sa în orice moment cadrele de bază, patronul a construit în interiorul uzinei pavilioane de locuințe, care au fost puse la dispoziția acestora.

În anul 1929 se înregistrează o nouă creștere a capitalului societății care sporește la 50 000 000 de lei și concomitent se încheie un nou contract cu C.F.R., pe timp de șase ani. Prin acest nou contract C.F.R.-ul se obligă să comande, iar fabrica „N. Malaxa” să execute și să livreze locomotive pentru o sumă minimă anuală de 236 500 000 lei²⁹.

C.F.R.-ul se obligă, de asemenea, la 1 martie 1929 să plătească fabricii „N. Malaxa” un acout care echivala cu o optime din valoarea comenzii anuale, livrările achitîndu-se în 30 de zile de la data recepției, iar scăderea acoutului urmînd să se facă în patru rate egale din prețul furniturilor preconizate, în lunile aprilie-iunie ale fiecărui an³⁰. Cît despre prețul locomotivelor acesta trebuia să fie egal cu media prețurilor cu

²⁵ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumărotat.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

care căile ferate din Austria, Cehoslovacia, Germania și Franța își procurau materialul rulant asemănător, majorat cu 40% în scopul asigurării protecției vamale. Acest procent urma să scadă treptat pe măsura anilor de livrare, astfel ca în ultimul an (al șaselea) să fie de 25%³¹.

Acestea erau condiții deosebit de avantajoase pe care statul burghezo-moșieresc le oferea atât lui Malaxa, cât și întreprinderilor Reșița, care, împreună, au constituit un monopol al fabricării și livrării de locomotive.

E de semnalat faptul că cele două întreprinderi au izbutit să determine guvernul să interzică C.F.R.-ului legături cu vreun alt furnizor din țară pentru procurarea unor astfel de materiale³².

Rezultatele n-au întârziat să se vadă, întrucât, așa cum reiese din procesul-verbal alcătuit în ședința din 15 septembrie 1929 a consiliului de administrație, beneficiul net realizat de Uzinele „Malaxa” pînă la acea dată era de lei 1 522 952,12³³, beneficiile realizate permițînd fixarea retribuiției censorilor la 45 000 de lei, iar a censorilor supleanți la 15 000 de lei³⁴. Desigur, aceste cifre nu pot fi luate fără rezerve, ele fiind date de un consiliu de administrație care nu avea interesul să fie cunoscută exact cifra profiturilor realizate. Faptul că un an mai târziu, la 7 decembrie 1930, se produce o nouă majorare a capitalului investit la suma de 100 000 000 de lei³⁵ duce la concluzia că gradul de exploatare, rata plus valorii crescuseră considerabil.

Majorarea capitalului atrage după sine noi investiții. În anii 1929 — 1930 întreprinderea continuă să-și mărească capacitatea de producție, prelungind halele pe toată lungimea lor actuală și completîndu-și parcul de mașini-unelte³⁶.

Se construiește, de asemenea, o nouă hală pentru forje și tratament termic. O dată cu aceste noi construcții și utilități crește și producția. Astfel, la finele anului 1930, producția lunară a forjei era de aproximativ 160 t iar efectivul de muncitori care lucra la această secție era de circa 130³⁷. Tot în acești ani se construiește și vopsitoria (actuala forje a tinerețului), precum și noile ateliere mecanice din construcție metalică³⁸ (actuala secție mecanică).

Producția de locomotive noi se menține în anul 1929 la 10 bucăți, iar în anul următor ea crește la 14. Beneficiile consemnate în procesul-verbal al consiliului de administrație din 7 decembrie 1930 arată că se înregistrase o creștere de aproape 3 000 000 de lei față de anul 1929, beneficiul net ajungînd la 4 347 323 de lei, cu care prilej administratorului general (N. Malaxa) i se fixează, conform datelor de care dispunem, o indemnizație de 120 000 de lei pe anul 1930³⁹.

În urma declanșării crizei economice mondiale, Malaxa a luat o măsură excepțională, întrerupîndu-și complet activitatea de producție în perioada decembrie 1930 — martie 1931, în care timp a concediat întregul

³¹ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul Special, dos. 1 — nenumerotat.

³² Ibidem.

³³ Arh. St., Buc., Depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 1/1928—1939, f. 1.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Arh. St., Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 1/1928—1939, f. 3.

personal muncitoresc și tehnic administrativ cu excepția unui foarte redus număr din grupul de conducere⁴⁰. Această măsură a fost provocată de teama de a nu da faliment și ca urmare a faptului că au fost sistate comenzi de la C.F.R.

Exploatarea muncitorilor cunoaște în perioada crizei economice o accentuată creștere. Protestele acestora împotriva condițiilor grele de trai, împotriva concedierilor devin tot mai frecvente. Presa muncitorească, unele ziare burghezo-democrate, dar mai ales presa Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă aflate sub influența sa atestă pe de o parte împotrivirea tot mai dirză a muncitorilor față de măsurile de exploatare luate de Malaxa, iar pe de altă parte, acțiunile inițiate și conduse de comuniști în scopul cuceririi revendicărilor formulate de lucrători și a apărării drepturilor lor. Este interesant de menționat că muncitorii Uzinelor „Malaxa” au răspuns cu promptitudine prin acțiuni de solidarizare cu lupta dusă de muncitorii altor întreprinderi bucureștene. Astfel, la 14 februarie 1930, din inițiativa sindicatelor revoluționare s-a lansat un manifest semnat de lucrătorii de la Malaxa, prin care se protestează împotriva concedierilor, muncitorii exprimându-și solidaritatea cu greviștii de la „Lemaître”⁴¹. Încă de la începutul grevei muncitorilor de la uzinele „Lemaître” au avut loc agitații la uzinele „Malaxa” împotriva raționalizării capitaliste introduse de patron, împotriva salariilor de mizerie, împotriva programului de lucru impus de direcție⁴².

Drept răspuns, Malaxa a ținut să precizeze că: „sînt 200 000 de muncitori fără de lucru (în țară — I.G.) și dacă le place bine, dacă nu, uite poarta”⁴³.

Concomitent cu greva de la „Lemaître” frământările metalurgiștilor de la „Malaxa” au continuat să crească în amploare și intensitate. În timpul marilor agitații, lucrătorii și-au manifestat hotărîrea de a nu ceda în fața insistențelor conducerii administrative de a introduce sistemul muncii în acord⁴⁴. Comuniștii de la „Malaxa” au îndrumat pe muncitor să formeze un comitet de acțiune care să lupte pentru 8 ore de muncă și pentru mărirea salariului⁴⁵.

Cu ocazia înmormîntării muncitorului Petre Ionescu, de la uzinele „Lemaître”, asasinat în timpul grevei, o delegație de muncitori de la „Malaxa” a părăsit lucrul și a participat la demonstrația organizată⁴⁶.

La „Malaxa” sindicatul unitar metalurgist a început o energică acțiune de atragere a muncitorilor pe calea luptei greviste⁴⁷.

Nemulțumirile provocate de condițiile grele de muncă vor continua și în lunile următoare, întrucît, așa cum relatea ziarul „Socialismul”, la uzinele „Malaxa” „Lemaître” și „Vulcan” se impun muncitorilor cite 3—4 ore „suplimentare” pe zi⁴⁸.

⁴⁰ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumărotat.

⁴¹ „Universul” din 15 februarie 1930.

⁴² *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, Edit. Politică, Buc., 1962, p. 162.

⁴³ „Viața muncitoare” din 6 februarie 1930.

⁴⁴ Arh. I. S. I. S. P., dos. 35 124/90, f. 224.

⁴⁵ *Ibidem* — dos. 3337, f. 234.

⁴⁶ „Socialismul” din 8 iunie 1930.

⁴⁷ *Din istoria luptelor greviste...*, vol. II, p. 167.

⁴⁸ Arh. I. S. I. S. P., dos. special nr. 2921, f. 154.

Reluându-și activitatea în 1931, întreprinderea a produs și livrat 20 de locomotive noi tip G 10 și și-a terminat programul de reparații de locomotive. Aceste realizări au constituit sursa de finanțare pentru o parte din investițiile făcute și au creat posibilitatea pregătirilor necesare pentru fabricarea de noi locomotive ⁴⁹.

În anul următor se produce un nou tip de locomotivă P.8, din care s-a executat un număr de 20 de bucăți. Concomitent se fac încercări de motorizare a vagoanelor de călători.

Cu toată perioada de criză și în anul 1930—1931 întreprinderea reușește să obțină profituri. Din procesul-verbal încheiat la 5 noiembrie 1931 în adunarea generală a acționarilor, care aprobă bilanțul și contul de profit și pierdere pe anii 1930 și respectiv 1931, rezultă următoarele situații ⁵⁰:

Bilanțul pe anul 1930

Activ		Pasiv	
Imobil	20 249 170	Capital	80 000 000
Construcția uzinei	70 459 350	Fond de rezervă	4 611 654,08
Mașini și unelte	78 724 838	Fond amortisment	36 367 951
Inst. și ob. de inv.	26 549 499	Diversi furnizori	114 260 120,8
Casa	112 936 584,32	Direct. G-raia	77 754 254,8
		C.F.R.	
Banca Comercială România	4 202 019,05	Diversi creditor	2 060 595
Materiale: în ma- gazine semifabricate	5 992 876	Beneficiu net	4 059 760,69
Total	319 114 336,37		319 114 336,37

Aceste mari beneficii rezultă din faptul că Malaxa ca și ceilalți acționari au sporit într-o măsură considerabilă intensitatea muncii. Intensificarea muncii era însoțită de o scădere masivă a salariilor. Din acest punct de vedere un ziar muncitoresc caracteriza astfel situația de la „Malaxa”: „Cu toate că munca este dublă, salariile au scăzut de la 1600 la 900 lei săptămânal la unele categorii de muncitori”⁵¹. Salariile muncitorilor erau în realitate și mai reduse pe calea zilelor sau săptămînilor incomplete de lucru, a metodelor de „raționalizare” a muncii, prin sistemul amenzilor și impozitelor. Într-un manifest din 1931 al sindicatului unitar al muncitorilor metalurgiști din București se arată că „la « Malaxa » amenzile curg fără drept să se ceară cuiva socoteală”⁵².

Pentru prima dată, în anul 1932, apare ca o vagă preocupare pentru inspectorii cu asigurările sociale problema protecției muncii ⁵³. Personalul tehnico-administrativ al întreprinderii nu avea nici un fel de sarcini pentru prevenirea accidentelor, iar în cazurile cînd acestea se produceau

⁴⁹ Arh. Uz. „23 August”, fond. Biroul special, dos. 1 — nenumărat.

⁵⁰ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 1/1928—1939, f. 5,8.

⁵¹ „Viața muncitoare” din 21 martie 1931.

⁵² Arh. I. S. I. S. P. fond. 68, dos. 6202, f. 117.

⁵³ Arh. Uz. „23 August”, Buc. fond. Biroul special, dos. 1 — nenumărat.

anchetele erau întocmite de către inspectorii cu asigurările sociale înțelegi cu patronul, încît, de regulă, victimele erau vinovate de accident. Abia în acest an apar procese-verbale pentru anunțarea și anchetarea accidentelor grave de muncă⁵⁴.

Este interesant de semnalat că în timp ce nivelul de trai al muncitorilor era mereu redus prin diferite procedee, dar în special pe calea concedierii și a scăderii salariilor, Malaxa prezenta cu regularitate adunării generale a acționarilor beneficiile realizate. Beneficiul de 5 121 405,93 din anul 1932 este considerat „destul de bun față cu vremurile de criză economică generală”⁵⁵.

Din această perioadă se păstrează numărul gazetei de uzină „Locomotiva”⁵⁶, gazetă editată legal cu scopul de a mobiliza muncitorii la organizarea în sindicatele revoluționare. În chemarea semnată de grupa sindicală de la „Malaxa”, după ce se arată starea de exploatare a muncitorilor, se scrie: „Ziarul de fabrică al grupului sindical care poartă numele « Locomotiva » va fi îndrumătorul și conducătorul muncitorilor de la « Malaxa ». În acest ziar, muncitorii își spun nevoile și părerile lor în ceea ce privește modalitățile de a duce lupta”⁵⁷. Printre articolele și materialele publicate în acest număr al ziarului trebuie menționate unele, cu titluri foarte semnificative, ca: *De ce am fost concediat?*, *Muncitorii și concedierile*, *Locautul și lupta muncitorilor de la Malaxa*, precum și *Rubrica tineretului*.

În anul 1933 Malaxa termină construcția forței pînă la mărimea actuală și utilizează cazangeria cu primele 20 agregate de sudură electrică în scopul realizării unei comenzi de cisterne ovale pentru camioanele întreprinderii „Distribuția Petrol București”. Programul de fabricație se lărgeste prin trecerea la executarea unor noi produse printre care cazane, tipuri modernizate de locomotive și prin motorizarea vagoanelor de persoane C.F.R. În acest scop s-a încheiat un contract cu C.F.R.-ul, contract care n-a putut fi realizat pe baza invenției specialiștilor englezi chemați de către conducerea uzinei în România, ci pe baza soluțiilor prezentate de tehnicienii români. Efectivul de muncitori crește la peste 1 500, iar personalul tehnic-administrativ la circa 100 de persoane.

Dezvoltarea întreprinderii și perspectivele sale de viitor fac ca începînd din 1933 să se treacă și la importul de materii prime și materiale pe lângă cel de mașini și utilaje de pînă atunci. Cele mai importante materii prime și materiale importate erau coșul din Germania și Polonia, oțeluri și roți montate din Germania, aparataj de cale ferată din Germania și Austria⁵⁸. Pentru buna organizare a recepționării acestor materii prime și materiale se iau o serie de măsuri, printre care înființarea la sediul din str. Dionisie Lupu nr. 19 a unui birou pentru transport, vămuiri

⁵⁴ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

⁵⁵ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 1/1928—1939, f. 9.

⁵⁶ Biblioteca I. S. I. S. P., loc. cit.

⁵⁷ „Ce am de făcut în atelierul sau secțiunea în care lucrez?” și răspunsul să fie: « Chem pe acei muncitori la o consfătuire, citim împreună ziarul, le explic necesitatea organizării, formam o grupă sindicală în atelierul nostru. Ne punem în legătură cu celelalte ateliere și în felul acesta reușim să facem un sindicat puternic, care să cuprindă pe toți muncitorii sau majoritatea muncitorilor... » (T. Georgescu, M. Ioanid, *Presă P.C.R. și a organizațiilor sale de masă 1921—1944*, Ed. Științifică, Buc., 1963, p. 149).

⁵⁸ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

și plăți de devize. Datorită relațiilor tot mai largi pe care Malaxa le întreține cu cercurile conducătoare ale țării, el izbuteste să obțină importante scutiri de taxe vamale în baza legii de încurajare a industriei naționale.

Cele mai puternice legături de afaceri a întreținut Malaxa și grupul său cu elementele camarilei regale și chiar direct cu monarhul, care în cel de-al 4-lea deceniu al secolului nostru ajunsese printre cei mai mari monopolști din România. Pe numeroase căi, regele Carol al II-lea și în general camarila regală ajunseseră să exercite o puternică influență asupra diferitelor ramuri de producție, dar în special asupra uzinelor metalurgice, printre care grupul „Malaxa” ocupa un loc de frunte. Aceste grupuri monopoliste beneficiau de comenzile statului asigurate în special prin intervenția foarte activă a camarilei regale și prin grija nemijlocită a regelui Carol al II-lea. Aceste legături dintre camarilă pe de o parte și grupurile monopoliste pe de altă parte, au dus la întrepătrunderea și asocierea capitalurilor lor pe calea participațiilor directe la diferite societăți industriale și bancare. „Ca și cercurile din jurul lui Carol al II-lea, toate aceste grupuri monopoliste prezentau aceeași particularitate: ele erau nemijlocit legate de comenzile de stat, care forma principalul lor cumpărător”⁵⁸ bis.

Pe această cale grupul „Malaxa” a reușit să dispună de mari avantaje financiare, să-și asigure întietatea în executarea comenzilor statului și să încaseze profituri uriașe pe seama bugetului statului și în ultimă instanță pe seama economiei naționale în general.

Desigur, succesele dobândite de Malaxa, care a realizat beneficii importante și în anul 1933, ca și în anii următori, beneficii consemnate în procesul-verbal al adunării generale a acționarilor din 29 iunie 1934 și care se cifrează la suma de 4 696 916 lei⁵⁹ a produs vii nemulțumiri în rîndul celorlalți capitalști.

În legătură cu contractul încheiat între C.F.R. și Malaxa pentru motorizarea vagoanelor-clasă de cale ferată a izbucnit un mare scandal în presă cu care ocazie, în furia lor, adversarii lui Malaxa au dat în vileag multe din afacerile veroase ale acestuia. În luna septembrie 1933 „Universul” publică o suită de articole în care arată mașinațiunile de culise întreprinse pentru ca Malaxa să dobîndească contractul dorit. Spicuiim câteva din titlurile cele mai semnificative ale acestor articole: *O nouă afacere scandaloasă. Un contract leonian de sute de milioane care sărăcește C.F.R.*; *O afacere scandaloasă. Avantajii formidabile pentru Malaxa protejatul forțelor oculte*; *Afacerea scandaloasă Malaxa. Contractul trebuie anulat*⁶⁰.

Ziarul dezvăluie, în continuare, că cele 160 de vagoane vor costa C.F.R.-ul aproape 2 000 000 000 de lei, că Malaxa primește un avans de 40 000 000 de lei și că C.F.R.-ul este supus la mari daune. Cu toată această zgomotoasă campanie din presă, contractul a fost încheiat.

Firește, presa burgheză nu putea și nici nu voia să meargă pînă la capăt în demascarea lui Malaxa. Aceasta ar fi însemnat să lege numele lui de mulți alți mari capitalști din țară.

⁵⁸ bis Al. Gh. Savu, *Carol al II-lea și partidele burghezo-moșierești (1930—1937)* în „Studii” nr. 2/1967, p. 327.

⁵⁹ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special dos. 1 — nenumerotat.

⁶⁰ „Universul” din 7 septembrie 1933.

Malaxa a răspuns la atacurile presei încercînd să limiteze problema în exclusivitate asupra părții folositoare și necesare motorizării vagoanelor C.F.R. și să demonstreze că această campanie urmărea crearea unei atmosfere ostilă lui ⁶¹. Ca să demonstreze cît de „convenabil” oferă statului automotoarele, Malaxa prezintă următoarea situație ⁶².

Casa ofertantă	Costul unui automotor, în lei	Durata contractului, în ani
„Sentinell Wagon Works Ltd și Ethelburga Syndicaté Ltd”	10 371 721	8
„Ethelburga Syndicaté Ltd”.	6 018 000	6
„Austro-Daimler”	6 673 333	4 1/3
Uzinele „Malaxa” media	2 743 206	4
maxim	3 291 847	

Situația prezentată de Malaxa trece însă sub tăcere costul real al automotorului. El va câștiga enorm de pe urma acestui contract, lucru care va deveni evident în anii imediat următori. Concurența cu ceilalți capitaliști a împins și mai mult pe Malaxa ca pe oricare fabricant la intensificarea exploatării muncitorilor din uzinele sale. Muncitorii însă, porniți de mult pe făgașul organizării, întreprind acțiuni din ce în ce mai hotărîte în lupta împotriva patronului și a regimului burghezo-moșieresc în general.

În zilele lui februarie 1933 s-au ținut mitinguri de masă în semn de solidaritate cu luptătorii de la Grivița. Muncitorii și-au donat salariul pe o zi în folosul familiilor celor uciși, răniți sau arestați și au format comitete de ajutorare a ceferiștilor arestați și a familiilor lor ⁶³. „Numai la câteva zile după evenimentele din 15—16 februarie 1933, arată tovarășul Chivu Stoica, au loc întruniri de protest la București, în fabricile Malaxa, Set, Voinea, Vulcan, Lemaître” ⁶⁴.

Perioada dintre anii 1934 și 1940 a fost pentru Malaxa cea mai fructuoasă. În acești ani încep afacerile în stil mare, firele relațiilor lui industriale și comerciale împinzind toată țara și legîndu-se totodată puternic de mari afaceriști din străinătate. Depășirea crizei economice din anii 1929 și 1933 l-a adus pe Malaxa în fruntea industriașilor români, alături de Max Auschnitt, cu care de altfel în această perioadă va încheia tranzacții mănoase pe seama exploatării muncitorilor.

În această perioadă se fac construcții importante. Astfel, în 1934 se înlocuiește vechea hală din lemn a modelăriei și turnătoriei și se construiește

⁶¹ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond Malaxa dos. 11/1932—1942, f. 152, 153.

⁶² Ibidem, f. 153.

⁶³ S. Samoilov, *Avîntul mișcării muncitorești din România în perioada crizei economice mondiale 1929—1939*, în „Studii — revista de istorie și filozofie”, an. 7, nr. 3/1954, p. 115.

⁶⁴ Chivu Stoica, *Erocele lupte ale muncitorilor cferiști și petroliști din 1933*, Buc., E.S. P. L. P., 1955, p. 116.

un nou pavilion administrativ central în locul celui vechi. Producția înregistrează de asemenea creșteri importante. În 1934 se execută 25 de locomotive G 10 și două instalații de „vacuum” pentru fosta societate petroliferă „Astra Română”, o instalație de rafinărie la fosta societate „Fotogen” — Brașov. În același timp se termină motorizarea vagoanelor de pe liniile secundare. În ianuarie 1935, adunarea generală a acționarilor decide majorarea capitalului la 150 000 000 de lei. Suprafața terenului pe care se afla uzina se mărește prin achiziționarea unor noi terenuri de la vecini, însumând circa 4 ha. Programul de fabricație în 1935 a asigurat producerea a 68 de locomotive noi tip G 10 și patru vagoane automotoare noi pe două osii cu motoare și sistem de transmisie. Uzina a mai produs utilaje pentru construcții ca betoniere și malaxoare, iar în anul 1936 a trecut la fabricarea motoarelor Ganz de 120 și 220 CP, cutii de viteză Mylius, locomotive diesel pentru cale normală și frîne Knorr pentru vagoane⁶⁵.

În anii 1937—1938, prin construirea unei anexe pentru fabricarea de muniții (actualul sector vagoane) efectivul întreprinderii ajunge la 11 000 de salariați⁶⁶.

La 31 martie 1937, adunarea generală extraordinară a acționarilor a decis revizuirea și modificarea statutelor societății, și anume articolele 1—2, 4—6, 8—10, 13—14. Prin modificarea articolului 1 se schimbă denumirea societății din fabrica de locomotive „N. Malaxa” în „N. Malaxa S.A.R.”, întrucât fabrica se profilase și pentru executarea altor comenzi. Prin modificarea articolului 5 din statute s-a majorat capitalul la 300 000 000 de lei.

Cu câteva zile mai înainte, la 27 februarie 1937, contractul încheiat cu administrația C.F.R. se modificase în ceea ce privește articolul 1, alineatul 2 prin convenția adițională autenticată de Tribunalul Ilfov — majorându-se cota anuală minimă pentru comenzi C.F.R. de la 236 500 000 la 386 500 000 de lei. În cursul aceluiași an, la 8 decembrie 1937 societatea „Malaxa S.A.R.” își majorează capitalul la 400 000 000 de lei⁶⁷. La un interval de numai câteva luni, societatea „Malaxa S.A.R.” își mărește din nou capitalul prin participarea unui consorțiu englez „Westminster Bank” cu 100 000 000 de lei. Adunarea acționarilor decide, astfel, la 28 aprilie 1938, majorarea capitalului de la 400 000 000 la 500 000 000 de lei⁶⁸.

Terenul pe care se aflau uzinele se mărește din nou prin achiziționarea de către societate a unei suprafețe de 9 109 m² de la arh. S. Vasilescu⁶⁹.

În același timp, Tribunalul Ilfov, secția I comercială, prin sentința nr. 141 din 4 februarie 1939, a dat autorizație de funcționare unei alte societăți anonime, denumită „N. Malaxa. Fabrica de mașini”, societate care, după cum vom arăta, fuzionează la finele lunii martie 1939 cu societatea anonimă „N. Malaxa S.A.R.”, înființată din capitalul defalcat pentru crearea societății „Uzinele de tuburi și oțelăru”⁷⁰.

⁶⁵ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Biroul special, dos. 1 — nenumerotat.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Arh. Uz. „23 August”, Buc., fond. Oficiul juridic, dos. 1 — nenumerotat.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 8/1939, f. 29.

Trebuie reținute elementele principale ale actului constitutiv și statutele noii societății, deoarece aceasta a înglobat prin fuziune vechea societate, luîndu-i totodată și denumirea. Astfel noua societate denumită „N. Malaxa. Fabrica de Mașini” Societate Anonimă Română își propunea să fabrice și să comercializeze produse metalurgice, mecanice, chimice și miniere, fiinite, semifabricate sau brute și în special locomotive, autovehicule, motoare, mașini și materiale pentru căi ferate ⁷¹.

Capitalul inițial a fost de lei 80 000 000 deplin vărsat în numerar, divizat în 16 000 de acțiuni la purtător în valoare nominală de 5 000 de lei fiecare. Capitalul social a fost subscris astfel de către cei șapte membri fondatori.

N. Malaxa 40 000 000 lei

Fred Pow 24 000 000 lei

Douglas J. Steward — 8 000 000 lei

Charles Haas — 3 000 000 lei

Adrian Dumitrescu — 2 000 000 lei

Romulus Runcan — 2 000 000 lei

I. Negruzzi — 1 000 000 lei

} Aceștia erau reprezentanții grupului
„Vickers”

Sediul societății era în București, str. Dionisie Lupu, nr. 19, deci același sediu ca al celorlalte societăți în care a figurat ca membru fondator ing. N. Malaxa.

De menționat precizarea făcută în statute cu privire la ing. N. Malaxa, care avea întrunit în persoana lui cele mai mari puteri pe care legea le rezerva consiliului de administrație. El nu putea fi revocat și decizia lui în privința succesului era definitivă. Această clauză, specifică statutului, nu poate fi modificată chiar dacă modificarea ar întruni unanimitatea voturilor ⁷².

Curînd „Fabrica de Mașini” care pornise cu un capital inițial de 80 000 000 și-l sporește la 310 000 000 printr-o nouă emisiune de acțiuni. Sporul de 230 000 000 a fost subscris în întregime în numerar ⁷³.

În martie 1939, adunarea generală a acționarilor societății „N. Malaxa. Fabrică de Mașini” decide fuzionarea acestei uzine cu societatea „N. Malaxa S.A.R.” pe calea transferării patrimoniului integral al celei dintîi către cea din urmă. Ca urmare a fuziunii se constată că valoarea întregului patrimoniu este de 5 798 160 450 lei ceea ce necesită mărirea cu încă 690 000 000 lei a capitalului societății ⁷⁴. Prin fuziunea făcută, societatea „N. Malaxa S.A.R.” se lichidează, dar conducerea consiliului de administrație rămîne neschimbată.

Este interesant de reținut că în perioada ianuarie 1935 pînă în martie 1939, capitalul societății inițiale a ajuns de la 150 000 000 la 1 000 000 000 de lei. După cum s-a arătat, majorarea capitalului a fost decisă în mod succesiv la intervale de circa un an de către acționarii societății pe de o parte, iar pe de altă parte s-au ivit participații de capital străin în 1938 cu 100 000 000, ce aparțineau lui „Westminster Bank” — Anglia și 35 000 000 lei aparținînd acționarilor cetățeni străini care au

⁷¹ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 8/1939 f. 29—30.

⁷² Arh. Uz. „23 August”, Buc. — fond Oficiul juridic, dos. 1 — nenumărat.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

subscris la constituirea societății „N. Malaxa S.A.R. Fabrica de Mașini” creată în 1939.

În buletinul U. G. I. R. se păstrează evoluția capitalului societății Malaxa în perioada (1928—1939) care ne dă o imagine clară asupra acumulării acestui capital ⁷⁵.

Capital inițial	1928	10 000 000
La 4 martie	1929	50 000 000
La 7 decembrie	1930	100 000 000
La 10 ianuarie	1935	150 000 000
La 15 ianuarie	1936	200 000 000
La 3 august	1936	300 000 000
La 8 decembrie	1937	400 000 000
La 28 aprilie	1938	500 000 000
—	1939	1 000 000 000

Explicația posibilității acționarilor societății de a subscrie la majorarea capitalului în numai trei ani cu 700 000 000 de lei se găsește în rapoartele despre societatea „N. Malaxa S. A. R.” din perioada ianuarie 1936 — martie 1939.

Într-un raport al unui organ de control al Ministerului de Finanțe, cu privire la profiturile întreprinderii „N. Malaxa S. A. R.” în perioada amintită, se arată să societatea a realizat beneficii totale de 1 384 118 632 de lei, din care însă numai 268 064 029 de lei au fost trecuți în contul de profit și pierdere, iar restul de 1 080 054 583 de lei au fost utilizați fie la creșterea capitalului societății „N. Malaxa S. A. R.”, fie la crearea capitalului celorlalte societăți ale concernului „Malaxa”, fie, în fine, în scopuri necunoscute. Aceste beneficii au fost obținute din adaosul la prețul de cost definitiv al produselor a unui procent de 90,1%, procent ce a fost calculat la toate vânzările societății ⁷⁶.

Este necesar să precizăm că vânzările societății în acea perioadă erau infime către particulari, că beneficiile arătate au fost realizate numai la furniturile către stat și în special la furniturile în legătură cu înzestrarea armatei. Obținerea acestor beneficii a fost posibilă printre altele și ca urmare a masivelor comenzi pe care statul le-a făcut „pentru întărirea apărării naționale”. Încă în 1936, într-o conferință prezidată de președintele consiliului de miniștri, se stabilește un program de lucrări de primă urgență cerut de Marele Stat Major pentru a fi realizat în 1937, și anume: reparația a 250 de locomotive, construirea a 50 de locomotive noi și reparația a 400 de vagoane de marfă acoperite ⁷⁷. Cu această ocazie se hotărăște ca locomotivele

⁷⁵ Anuarul, *catalog al industriilor metalurgice și miniere din România*, Buc., pp. 188—195.

⁷⁶ Arh. B. N. R., Buc., dos. 1712/1939, f. 20.

⁷⁷ Arh. St., Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa dos. 6/1927—1940, f. 34.

noi să fie executate la Malaxa și Reșița, iar reparația de material rulant la atelierele C. F. R.⁷⁸ Este interesant de relevat că C. F. R.-ul avea înscris în bugetul său anual prevederi pentru achizițiile de la „Malaxa”, prevederi care au crescut an de an, ajungând în exercițiul 1938—1939 la considerabila sumă de 1 916 455 619 lei⁷⁹.

O atenție tot mai mare acordă Malaxa în acești ani producției legată de necesitățile armatei. La 2 septembrie 1937, el primește autorizația de construire a unei fabrici de muniții, primind în acest scop un teren situat în raza comunei Tohanul vechi din fostul județ Brașov. În adresa către primarul acestei comune, Malaxa nu uită să arate înaltul nivel la care lucrează: „În conformitate cu prevederile regulamentului de edilitate, se spune în adresă, vă cerem cuvenita autorizație de construcție — fiind însă vorba de o fabrică de interes militar, nu vă putem da un plan detaliat, pe care însă îl vom da M. A. N.”⁸⁰ În buletinul U. G. I. R. pe anul 1939 se elogiază meritele lui Malaxa „inițiatorul și creatorul . . . care a dat României o întreprindere (e vorba de fabrica de armament de la Tohan — I. G.) ce ocupă un loc de frunte în cadrul industriei naționale, fiind în același timp un factor industrial important în sud-estul Europei”⁸¹. Același anuar, vorbind de „opera realizată la Tohanul vechi”, precizează că „ceea ce s-a realizat acolo, într-un interval relativ scurt, întrece toate așteptările” și că „În această regiune, unde este așezată fabrica de muniții inițiată și ridicată de dl. ing. Malaxa pe o întindere de 300 ha au *robotit* timp de un an fără întrerupere 13 000 de oameni”⁸².

Tonul laudativ în prezentarea uzinei și a meritelor patronului nu mai cunoaște margini, autorul articolului arătând în concluzie că „rolul uzinelor N. Malaxa S. A. R. în domeniul apărării naționale, al echipării țării cu mijloace noi și moderne, al satisfacerii diferitelor necesități ale pieței interne și externe cu diferite produse industriale și metalurgice este covârșitor datorită atât posibilităților sale financiare, cât și întinderii instalațiilor și mașinilor sale, prevăzute cu mijloace tehnice dintre cele mai moderne”⁸³.

Pe asemenea căi Malaxa, mai ales în perioada care a urmat crizei economice, s-a transformat într-un mare monopolist alături de reprezentanții Reșiței, „Astrei” și a altor asemenea magnați.

Statul le acorda acestora sprijin, întrucât mulți dintre cei ce erau la cîrma țării erau într-un fel sau altul beneficiari ai fondurilor pe care le avansau monopolștilor. Statul cu vastul lui patrimoniu, cu cererile crescînde de mijloace de producție civile, de armament și echipament militar, absorbea aproape întreaga producție a acestor monopoluri, ceea ce făcea să asigure realizarea prețurilor de monopol, oferind astfel capitalului industrial profituri exorbitante.

În perioada 1930—1940, afacerile acestor societăți s-au cifrat la 35,6 miliarde lei, din care peste 50% reprezentau comenzi pentru C. F. R.; numai vagoanele și locomotivele construite au reprezentat 8,6 miliarde de lei, adică peste 24% din totalul afacerilor.

⁷⁸ Arh. St. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 6/1927—1940, f. 34.

⁷⁹ Ibidem, f. 91—94.

⁸⁰ Ibidem, dos. 1/1932—1941, f. 23.

⁸¹ *Anuarul, catalog al industriilor metalurgice și miniere din România*, Buc., 1939, p. 189.

⁸² Ibidem, p. 190.

⁸³ Ibidem, p. 189.

Profitul de monopol încasat la aceste comenzi însuma 2,7 miliarde de lei, adică mai mult de 44%⁸⁴.

Sumele necesare executării comenzilor erau primite de către monopoliurile metalurgice Reșița, „Malaxa” și „Astra” cu mult înainte, sub formă de avansuri, fiind folosite pentru investiții în utilaje, construirea de noi secții și fabrici. Sumele avansate de către stat societăților „Malaxa” și „Astra” pînă în 1939 au fost de trei-patru ori mai mari decît capitalul lor social.

După executarea comenzilor, magnații industriei metalurgice rămîneau de fapt cu toate investițiile făcute și cu profituri colosale. În legătură cu aceasta, autorul unui raport privitor la evoluția uzinelor „Malaxa” și „Astra” se întreba : „Este de neînțeles de ce a preferat statul să acorde avansuri, cînd cu același efort de capital ar fi putut să cumpere activul societăților sau să-și creeze întreprinderi proprii?”⁸⁵ Evident, dacă statul ar fi cumpărat aceste întreprinderi sau ar fi constituit întreprinderi proprii, monopoliurile n-ar mai fi putut să obțină profiturile uriașe, amintite mai sus.

Deși informațiile noastre în legătură cu condițiile de muncă și trai ale muncitorilor din întreprinderile „Malaxa” sînt mai sărace pentru perioada 1934—1940, totuși ținînd seama pe de o parte de situația generală a clasei muncitoare, iar pe de alta de profiturile uriașe ale monopolului rămîine incontestabil adevărul că miile de muncitori de la „Malaxa” trăiau în condiții deosebit de grele, muncind și în acești ani peste 10—12 ore zilnic pentru a-și asigura un minimum necesar de existență.

În timp ce în actele oficiale capitaliștii nu uitau să elogieze meritele lui Malaxa privind grija lui față de muncitori și să arate că s-au luat toate măsurile de protecție, „asigurîndu-se astfel pînă la maximum securitatea materialului, viața personalului interior și din comunele înconjurătoare”⁸⁶, că „pătrunzînd în primele pavilioane [vizitatorul vede] așezat la mese un personal feminin, bine instruit, care execută în mănuși, cu ajutorul unor aparate și instrumente din cele mai moderne, diferitele operații de încărcare a focoarelor”⁸⁷, că fără să vrei te gîndești că idealizarea practică a satului de odinioară se transformă aici în idealizarea fabricii, — aceste acte nu spun nimic despre gravele accidente de lucru cauzate de lipsa oricărei măsuri de protecție. Astfel, la uzinele „Malaxa” în cursul anului 1934, în timp ce o echipă de vopsitori lucra la înălțime pe o schelă în atelierul forje, platforma din scînduri pe care stăteau s-a rupt și cei patru muncitori au căzut de la 12 m înălțime. Asemenea accidente erau destul de frecvente. În urma lor, comisiile de anchetă stabileau de obicei că vinovații erau victimele.

La începutul anului 1941, întreprinderile „Malaxa” continuau să livreze statului locomotive la prețuri mari, care depășeau cu 136% prețul de cost; la alte mărfuri, prețurile erau și mai ridicate și anume: la remorci

⁸⁴ Arh. St. Buc., fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 64/1941, f. 21.

⁸⁵ Ibidem, f. 30.

⁸⁶ Anuarul, *catalog al industriilor metalurgice și miniere din România*, Buc., 1939, p.192.

⁸⁷ Ibidem, p. 194.

cu 202 %, la frîne cu 766 %, la arcuri cu 1 040 %⁸⁸. Concernul „Malaxa”, la care comenzile pentru stat reprezentau 98 % din producție, realiza o rată a profitului, care, după un raport al B. N. R., ajungea la 236 % la producția de locomotive, 302 % la cea de automotoare, 866—1140 % la producția de arcuri și frîne pentru C. F. R. și 910 % la comenzile de armament. În afară de aceasta, concernul „Malaxa” era finanțat de stat cu sume deosebit de mari : numai în 1941 acesta a primit 25 miliarde de lei de la B. N. R., 500 000 000 de lei de la societatea de credit național și 200 000 000 de lei avans din partea Ministerului Apărării Naționale⁸⁹.

Curînd însă, conjunctura economică și politică internă și internațională influențează, bineînțeles, și soarta întreprinderilor „Malaxa”. Hitleriștii au acordat o atenție deosebită acestor uzine. După ce în februarie 1941 uzinele au fost trecute în patrimoniul statului, printr-o măsură specială, în iunie, același an, a fost înființată Societatea anonimă româno-germană pentru industria și comerțul fierului — „Rogifer”, căreia i s-au dat în arendă uzinele „Malaxa” și materialele obținute de ea (în valoare de 3 miliarde de lei). Capitalul adus de către „Herman Goering Werke” era doar de 75 000 000 de lei. Cu această sumă, comparativ neînsemnată, hitleriștii au subordonat în întregime uzinele „Malaxa”⁹⁰.

În expunerea de motive la legea din februarie 1941, prin care întreprinderile „Malaxa” erau trecute în patrimoniul statului se arată că producția industriei societăților „N. Malaxa” era destinată statului în proporție de 98 %, din care 66 % comenzi pentru armament, 32 % locomotive, automotoare, frîne și numai 2 % pentru particulari⁹¹. Rațiunea oficială a expropriării se întemeia pe ideea că rentabilitatea întreprinderilor ce mergea pînă la 1 000 % nu mai putea fi îngăduită, constituînd pentru stat o întreținere prea costisitoare. Decretul lege nr. 370 din 18 februarie 1941 arată că 50 % din acțiunile celor trei societăți „Malaxa” („N. Malaxa S. A. R.”, „N. Malaxa. Fabrica din Tohanul vechi S. A. R.” și „N. Malaxa. Uzina de tuburi și oțelării”) trec în patrimoniul statului ca efect al unei donații făcute de Malaxa, iar restul de 50 % se dobîndesc de către statul român pe cale de expropriere pentru „interesul economiei naționale și pentru satisfacerea nevoilor fundamentale ale apărării naționale”⁹².

Actul de donație nu se găsește nici în original și nici în copie. Exproprierea se face în schimbul unei despăgubiri care urma să fie plătită după ce valoarea bunurilor dobîndite va fi fost fixată⁹³.

Motivarea construirii societății „Rogifer” reiese din actul constitutiv în care se arată că aceasta avea ca obiect producerea, prelucrarea și comercializarea fierului. Consiliul de administrație al societății „Rogifer” era format din Mircea Cancicov, Gh. Leon, Guido Schmidt, D. Gerotta, C. Teodorescu, Harel Anton, August Erich, C. Dobrotă, A. Hartular, Carol Richard, Ernest Rivel, Ețretinovici L. și Gherhard Stutz, iar sediul societății s-a stabilit în 1942, în București, calea Victoriei 139.

⁸⁸ „Universul” din 20 februarie 1941.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Arh. St., Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 14/1941, f. 2.

⁹¹ „Universul” din 20 februarie 1941.

⁹² Arh. B. N. R., dos. 76/1941 — nenumărat.

⁹³ Ibidem.

Contractul se încheie pe o durată de 10 ani. Acest contract este aprobat de Consiliul de Miniștri la 30 septembrie 1941 și ia forma legală prin semnarea lui la 7 octombrie 1941. O dată cu uzinele au fost predate și materialele de regie, materiile prime, semifabricatele, sculele și aparatajul⁹⁴. Arendașul avea dreptul să întrebuițeze întreaga arhivă tehnică și procedeele de fabricație.

Convenția de arendare a fost completată printr-o serie de scrisori, întocmite între statul român și Reichswerke Herman-Goering Berlin, în special în ce privește aprovizionarea cu materiale și fixarea unor condiții de amănunt.

La 1 octombrie 1941, societatea „Rogifer” începe exploatarea directă a uzinelor. Paralel cu executarea contractelor vechi societatea primește comenzi noi care se pun în execuție⁹⁵. Într-un raport al unei comisii de experți, constituită în anul 1945 pentru a restitui societățile lui Malaxa, se emite ideea că „Funcționarea . . . societății Rogifer, nemulțumește Statul Român, și că grupul Herman Goering Werke constituie o carență pentru societate și se ajunge astfel la eliminarea acestuia din «Rogifer»”. Această operație se concretizează prin vânzarea de către grupul Goering a acțiunilor sale către statul român la 13 februarie 1943, cu efect patrimonial de la 31 decembrie 1942⁹⁶.

Nu considerăm această explicație edificatoare. La crearea „Rogiferului”, H. G. W. a venit cu 75 000 000 de lei, iar la 15 luni de la înființare, în convenția cu statul român privitoare la transmiterea participațiilor germane la „Rogifer” către statul român, constatăm că acțiunile lui Goering aveau o valoare nominală de 250 000 000 de lei⁹⁷. Așadar, în 15 luni un câștig de 175 000 000 de lei.

Dedesubturile acestei tranzacții, mobilurile și împrejurările adevărate ale încheierii ei nu sînt elucidate pînă în prezent, mai cu seamă dacă ținem cont de faptul că prin convenția intervenită între H. G. W. și statul român se mai pun și alte clauze care dovedesc, o dată mai mult, caracterul înrobitor pentru țară pe care-l îmbrăcau tranzacțiile cu hitleriștii. E suficient să arătăm că la punctul 3 din amintita convenție, statul român se obliga să plătească H. G. W.-ului suma de 84 101 211 lei (deci mai mult decît adusese el la constituire), sumă pretinsă ca rezultînd din lichidarea capitalului social și din cheltuielile rezultate cu ocazia constituirii „Rogiferului”⁹⁸.

Printre noile comenzi primite de „Rogifer” erau 1 000 de vînători de care „M” și 2 000 de tractoare militare „T” (efectuarea acestor comenzi necesita întregirea uzinelor Titan cu instalații, mașini și scule noi comandate în străinătate — Suedia, Germania, Franța, Elveția). Cînd efectuarea acestor comenzi începuse, se promulgă legea 669 din 8 octombrie 1943, prin care se restituie lui Malaxa toate acțiunile dobîndite de stat prin legea din 1941 și se dizolvă societatea „Rogifer” care intra în lichidare⁹⁹.

⁹⁴ Arh. B.N.R., dos. 76/1941 — nenumărotat

⁹⁵ Arh. st. Buc., depozit Pantelimon, fond. Malaxa, dos. 14/1941, f. 19.

⁹⁶ Arh. B. N. R., dos. 255/1945 — nenumărotat.

⁹⁷ Arh. Min. de Finanțe, pachet 1, dos. 1 bis — nenumărotat.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Arh. B. N. R., dos. 225/1945 — nenumărotat.

Cu același prilej se hotărăște ca Malaxa să cedeze uzinele de la Tohanul vechi, dar să le ia împreună cu celelalte (Titan și Oțelării) și cu uzinele Hunedoara în arendă pe timp de 5 ani¹⁰⁰.

Între timp, însă, evenimentele pe front se precipită, armatele hitleriste și ale sateliților Germaniei găsindu-se în fața înfrîngerii lor iminente. Puternicele acțiuni din ce în ce mai numeroase ale forțelor patriotice, care se produceau concomitent cu înaintarea armatei sovietice care se apropia de granița cu România, stîrnesc panică în rîndul clicii antonesciene. Aceste acțiuni ca și atacurile aeriene ale forțelor aliate determină hotărîrea de a evacua uzinele „Rogifer” în regiunea Orlat-Sibiul. Evacuarea începe să se execute în iunie 1944 și se termină în linii mari în luna următoare¹⁰¹. Circa 2 000 de muncitori au fost nevoiți să meargă împreună cu familiile în Orlat-Sibiul. Condițiile de cazare și hrană erau deosebit de grele. Delegatul comandamentului militar care răspundea de acțiunea de dislocare e nevoit să recunoască, în mai multe rînduri, cu prilejul dărilor de seamă ce le înmînează guvernului, condițiile mizere în care o duc muncitorii. „Asistența medicală, așa cum se dă lucrătorilor în prezent — raportează el —, poate fi considerată ca inexistentă. Lucrătorii s-au contaminat de boli... și nu are cine-i îngriji”¹⁰².

Într-o altă dare de seamă, vorbindu-se de cartiruirea personalului se spun următoarele: „Este compartimentul de activitate unde realizările pe teren sînt sub cele mai scăzute așteptări. În actuala situație nu vom putea asigura adăpost nici lucrătorilor și nici personalului administrativ.

Înainte de a deveni o cauză de agitație, Ministerul de Interne trebuie să ia măsura de a strămuta pe o parte din evacuați și refugiații ce se găsesc în satele Orlat, Cocova, Sibiul, Vale și în Săcel, în alte localități pe care Prefectura de Sibiu le are libere, să asigure cartiruirea personalului uzinelor... Sînt astăzi lucrători care dorm în cotețe și sub streșine”¹⁰³.

Dacă un reprezentant al statului antonescian e silit să facă aceste declarații, ne putem lesne închipui cît de rea trebuie să fi fost situația muncitorilor uzinei. În vremea aceasta, N. Malaxa, care peste cîteva luni avea să facă mare caz de „persecuțiile” la care a fost supus în timpul lui Antonescu întreprindea călătorii de inspecție, grijuliu, așa cum am mai constatat, nu pentru condițiile de viață ale muncitorilor, ci pentru ca nu cumva să i se distrugă sau să i se deterioreze instalațiile.

Insurecția populară armată de la 23 August 1944 a constituit un pas hotărîtor pe drumul transformării uriașe realizate de țara noastră. Profunde schimbări de ordin economic, social și politic petrecute în România în perioada următoare mărețului act al insurecției, rod al conducerii înțelepte a partidului comunist și al muncii neobosite a clasei noastre muncitoare și-au pus amprenta și asupra acestei importante întreprinderi industriale.

Trecută sub controlul clasei muncitoare încă din primele luni ale eliberării țării de sub jugul fascist, întreprinderea a contribuit din plin la susțî-

¹⁰⁰ Arh. B.N.R., dos. 225/1945 — nenumărotat.

¹⁰¹ Arhiva Min. de Finanțe, pachet 1, dos. 8/1944 — nenumărotat.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Arh. Min. de Finanțe, pachet 1, dos. 8/1944 — nenumărotat.

nera frontului antihitlerist și la refacerea economiei naționale după război.

„Totul pentru front, totul pentru victorie” a devenit lozinca principală care anima pe fiecare muncitor, în ciuda privațiunilor de tot felul cărora trebuia să le facă față sau împotriva sabotajului organizat de conducerea administrativă a fabricii.

Pentru a putea să facă față sarcinilor din ce în ce mai mari survenite după război, în vederea refacerii economiei naționale, s-a trecut la lărgirea capacității de producție a uzinei prin construcții noi, ca : turnătoria de oțel, turnătoria de fontă, o parte din secția forjă ș. a. În același timp se impunea trecerea la modernizarea sistematică a utilajului, proces început imediat după naționalizare și continuat pînă în zilele noastre.

Actul naționalizării din 11 iunie 1948 a găsit muncitorimea de la „Malaxa” angajată în mărețul efort de refacere a economiei naționale și a deschis largi perspective pentru dezvoltarea unei producții planificate, menită să satisfacă principalele cerințe ale industriei socialiste. În noile condiții de dezvoltare create industriei noastre prin actul de la 11 iunie 1948, una din cele mai mari întreprinderi constructoare de mașini din țara noastră, cunoscută de acum înainte sub numele de Uzinele „23 August”, a început să se reprofileze în raport cu noile necesități ale industriei. Alături de vagoane marfă sau siderurgice, de motoare diesel de 120, 350 și 700 CP., echipamente de frînă sau prese de 150 t, pe portile uzinelor încep să iasă din ce în ce mai multe produse cerute îndeosebi de noile sectoare industriale create sau în curs de dezvoltare în țara noastră : utilaje pentru industria chimică, utilaje pentru industria siderurgică și construcții refractare (linii de ciment), oțeluri, piese brut-turnate din oțel și fontă, piese brut-forjate, piese de schimb de diferite tipuri etc.

Astăzi „Uzinele „23 August” dispun, în mare, de două sectoare industriale importante : sectorul primar și sectorul prelucrător. Sectorul primar este constituit din : turnătoriile de oțel, fontă și neferoase, forja și tratamentul termic. Cel de-al doilea sector are în componența sa secția de construcții mecanice, cazangerie, sectorul vagoane, fabrica de locomotive diesel hidraulice, secția sculărie și fabrica de motoare. An de an „Uzinele 23 August” își modernizează utilajul, care în sectoarele de bază satisfac cele mai pretențioase cerințe ale tehnicii moderne. În primii 10 ani de economie planificată (1950—1960), valoarea clădirilor industriale pentru producție a crescut cu circa 40%, iar cea a mașinilor-unele cu 60%.

În asemenea condiții de dezvoltare nu este de loc surprinzător că în 1965 producția globală a uzinei a crescut cu 234% față de 1959, în același interval de timp producția-marfă a crescut cu 221%, iar productivitatea muncii cu 125%.

Importantele rezultate în producție obținute în ultimii ani sînt o garanție pentru realizarea sarcinilor ce revin acestei importante pirghii a industriei noastre constructoare de mașini în perioada 1966—1970. Față de anul 1965, planul cincinal actual prevede o creștere a producției globale cu 164%, a producției-marfă cu 162%, în timp ce productivitatea muncii va cunoaște o creștere de 143%.

Raportate la produsele cele mai importante, creșterea va atinge următorii indici : motoare diesel în C. P. 305%, prese 312%, piese de

schimb pentru industria chimică 359%, utilaj pentru industria siderurgică 430%, locomotive diesel-hidraulice în medie 232%, vagoane siderurgice 318%, piese brut-turnate din fontă 388% etc.

În această perioadă, activitatea de producție a uzinei urmează să se desfășoare în condițiile unor profunde schimbări structurale atât sub raportul adâncirii profilării și sporirii capacităților de fabricație a unor sectoare de bază (motoare, locomotive etc.), cât și sub acela al programului de producție în care va crește greutatea specifică a produselor respective, fapt prin care Uzinele „23 August” vor contribui tot mai mult la creșterea producției industriale a țării noastre.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

ISTORIOGRAFIA ȘI MEMORIALISTICA LUPTELOR DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ (IULIE — AUGUST 1917)

Izbucnit la granițele țării noastre, primul război mondial, la care au participat 31 de state din 5 continente¹, a fost unul din marile evenimente care au dominat deceniile II, III și IV ale secolului al XX-lea. După doi ani de neutralitate, România s-a alăturat Antantei, deoarece aceasta promitea satisfacerea uneia din dorințele fierbinți ale poporului — desăvârșirea procesului de unitate națională.

Intrarea României în război a fost marcată de ofensiva armatelor în Transilvania, înfîpinate cu entuziasm de populația românească subjugată. După apariția frontului din sud, unde trupele bulgare, sprijinite de divizii germane, au atacat România, trupele române au încercat să stăvilească invazia inamicului. Puterile Centrale au întărit forțele lor armate pe frontul român, luând unități militare de pe alte fronturi, astfel că centrul de greutate al războiului s-a mutat în toamna anului 1916 pe frontul românesc. Angajată pe un front de o lungime imensă (1 100 km), și apărînd fiecare bucată de pămînt prin lupte îndrîjite, armata română a fost silită să se retragă în Moldova. Puterea de luptă a armatei române era mult slăbită. Încercător în dreptatea cauzei sale, poporul român a început, cu sprijinul material direct al Franței, reorganizarea și refacerea armatei². Pentru a străpunge frontul din Moldova și a scoate România din război, în vara anului 1917 germanii au pornit o ofensivă generală.

În cadrul planului de eliberare a țării, Marele Cartier General român prevăzuse pentru vara anului 1917 două acțiuni ofensive: una în sectorul Mărăști, care avea drept obiectiv alungarea dușmanului la vest de crestele Carpaților răsăriteni, și alta în sectorul Nămolosa, cu scopul de a elibera o parte a teritoriului ocupat din Muntenia. În ofensiva de la Mărăști, care a început la 24 iulie, frontul dușman a fost rupt pe o lungime de 30 km și împins înapoi pe o adîncime de 20 km. Încleștării înverșunate de la Mărăști avea să-i urmeze două bătălii de anvergură, la Mărășești (16—19 august) și Oituz (8—21 august). Prin durata, proporțiile și intensitatea ei, bătălia de la Mărășești a fost cea mai înverșunată înfruntare de forțe de pe frontul românesc.

La Mărăști, Mărășești și Oituz, armata română a zdrobit ofensiva trupelor germane și austro-ungare. Aceste bătălii au întruchipat voința întregului popor pentru apărarea pămîntului strămoșesc, pentru îndeplinirea dezideratelor naționale vitale. Ele constituie simbolul viu al luptei drepte a poporului român pentru apărarea ființei sale naționale.

¹ C. Kirilăscu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1917*, vol. III, ed. a II-a, București, 1927, p. 505.

² La sfîrșitul anului 1916 a venit în România generalul Berthelot, unul din comandanții remarcabili ai armatei franceze, împreună cu misiunea militară care număra aproape 1 000 de ofițeri, subofițeri, medici și tehnicieni.

„Mărășeștii — scria tovarășul Nicolae Ceaușescu în cartea memorială a Mausoleului de la Mărășești cu ocazia vizitei făcute de conducătorii de partid și de stat în regiunea Galați, în septembrie 1966 — vor rămâne un simbol al eroismului poporului român”.

Despre luptele de pe frontul din Moldova nu există lucrări de proporții, n-au fost elaborate monografiile sau studii separate decât într-o foarte mică măsură. Ele sînt totuși descrise în unele lucrări care privesc întreaga participare a României la primul război mondial sau în unele sinteze privind istoria poporului nostru. De asemenea, ele sînt relevate în memoriile unor intelectuali, ofițeri participanți etc.

În articolul de față ne vom opri numai asupra lucrărilor românești care tratează pregătirea și desfășurarea luptelor din iulie — august 1917. În primul rînd vom face unele considerații asupra principalelor lucrări istorice, iar în al doilea rînd asupra celor memorialistice, prezentîndu-le în ordinea cronologică a apariției lor.

Printre primele lucrări apărute imediat după război este aceea a generalului C. Găvănescul intitulată *Epopoea română. Războiul nostru pentru întregirea neamului (august 1916—aprilie 1918)*, tipărită la Iași în vara anului 1918, conținînd un text de 168 pagini, plus 20 planșe; lucrarea este scrisă pe baza informațiilor oficiale din presă, cit și pe unele știri aflate din cercurile dinastice și guvernamentale, autorul fiind aghiotant regal în perioada războiului. Scopul „educativ propagandistic”, după cum arată autorul în prefață, era ca „pe un fond complet adevărat, documentat, să dau povestirii de față o formă cit mai atractivă, cit mai populară, pentru a putea fi citită și folosită și de masele populațiunii noastre”³. Inițial, autorul a scris la sfîrșitul anului 1917 un articol pentru un „calendar” care vrea să informeze publicul asupra evenimentelor războiului la care participa și România. În introducerea lucrării autorul relevă cauza pentru care lupta poporul român: „pentru a înfăptui *Marea Unire* : întregirea neamului”⁴.

Cele două capitole privind perioada refacerii și izbînzilor de pe frontul Moldovei sînt întocmite cu exactitate și într-un stil atrăgător. El subliniază eroismul ostașilor români, scriind că „timp de 9 zile ei au luptat fără întrerupere zi și noapte, rezistînd atacurilor de zeci de ori superioare ale unui dușman înverșunat”⁵. Arătînd că Mărășeștii au constituit prima mare înfrîngere a generalului Mackensen, autorul concludde asupra importanței victoriei românești în cadrul fronturilor Antantei.

Generalul C. Găvănescul a publicat ulterior o nouă lucrare: *Fapte mari în zile grele. 1917—1918*, București, 1921, cu un text de 156 pagini și cu numeroase fotografii, în care prezintă diverse momente din perioada războiului. Pentru luptele din vara anului 1917, el face referiri foarte puține.

O scurtă lucrare, intitulată *Mărăștii. Bătălia. Importanța ei istorică*, București, 1918, 29 pagini (însoțită de trei reproduceri după pictorul Costin Petrescu, executate la fața locului și o fotografie cu sectorul Mărăști, făcută la cîteva ore după bătălie), a publicat maiorul Trăznea Răzvan. El descrie minuțios ofensiva armatei a II-a române; reproduce inflăcăratul ordin de zi al generalului Mărgineanu dat înainte începerii luptei care a insuflat vitejie ostașilor români. În ordin se spune: „în noi tot neamul românesc își pune nădejdea... Ofițerii și soldații diviziei a treia nu știu ce este frica de moarte”⁶. În cadrul atacurilor

³ C. Găvănescul, *Epopoea română. Războiul nostru pentru întregirea neamului (august 1916 — aprilie 1918)*, Iași, 1918, p. IV.

⁴ *Ibidem*. Partea I a lucrării (p. 5—59) cuprinde capitolele: A. Ofensiva, B. Defensiva și C. Retragerea; partea a II-a (p. 60—112) capitolele: D. Refacerea (15 ianuarie — 1 iunie) și E. Victoria, iar partea a III-a (p. 113—168) capitolele: F. Armistițiul și G. Pacea.

⁵ *Ibidem*, p. 105.

⁶ Trăznea Răzvan, *Mărăștii. Bătălia. Importanța ei istorică*, București, 1918, p. 19.

principale, autorul relevă pe cel frontal asupra puternicelor fortificații de la Mărăști și cota 536, lovite din flancuri, prin lupte corp la corp, aci desfășurându-se „un măcel îngrozitor”⁷. Victoria obținută de ostașii români le-a insuflat încredere în forțele lor, reușind totodată să destrame ofensiva germană.

Printre ofițerii participanți la război și care ulterior au desfășurat o activitate publicistică laborioasă având ca bază memoriile personale, a fost Virgiliu Ștefănescu Serdaru. În timpul activității sale într-un regiment de transmisiuni el și-a notat impresiile „din necesitatea sufletească — după cum mărturisește în prefață — și de a face cunoscute emoțiile și peripețiile războiului”. În lunile iulie—august el se afla în zona Mărăști-Oituz participând la lupte. În anul următor el și-a elaborat lucrarea — dându-i o formă mai mult literară, cu titluri sugestive, dar bazându-se pe fapte autentice — pe care a publicat-o într-un volum de format mic intitulat *Războiul nostru. Turtucaia—Mărășești. Schițe și note de campanie*, având un text de 270 pagini. Editată la București în 1918 încă în timpul ocupației germane, cenzura a eliminat din lucrare o bună parte din descrierile referitoare la trupele inamice. În ultima parte a volumului (a IV-a), relevând abnegația ostașilor români, cărora le-a și închinat cartea, el scrie: „Infanteria noastră atacase cu o impetuositate și un elan care uimise pe toți ofițerii francezi de la noi... Pe noi lipsurile, sărăcia și neconfortul ne-a făcut războinici, ne-a dat dorul de luptă, ne-a făcut să uităm de noi înșine și să trăim numai pentru patrie”⁸.

Textul revizuit, completat cu informații extrase din documente oficiale și comunicate ale Marelui Cartier General român și regrupat în părți și capitole noi a fost tipărit la Paris în 1919 sub titlul *Le Triangle de la Mort. Recit et Esquisse de la guerre roumaine*. Scopul lucrării era de a propaga în străinătate faptele de arme românești, întrucât datorită lor — după cum arată în prefață — „Luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, mai ales, prezentându-se în bloc, au arătat lumii valoarea noastră, și din aceasta toate simpatiile s-au întors spre noi și sprijinul ne-a venit... pentru împlinirea aspirațiilor noastre”⁹.

Tot el, în 1921, retipărește la București lucrarea din 1918, cu unele revizuri, însoțite acum de desenele lui A. Murnu și o hartă, intitulându-și volumul: *Bătălia de la Mărășești—Oituz*. Și în noua formă autorul își îndreaptă atenția asupra ostașului român, descriindu-i atitudinea în preajma declanșării ori în toiul luptei: „A făcut desigur multora o curioasă impresie acea hotărâre grea ce se vedea la fiecare soldat, la fiecare din acei oameni simpli de țară... Parcă toți se schimbaseră. Nu mai vorbeau, nu mai rideau... nu mai scoteau chiote... Erau serioși, gravi, cu ochii încruntați, cu gesturile măsurate... este zidul făcut de sufletul soldatului care-și iubește țara și e hotărât să se sacrifice pentru ea”¹⁰. Lucrarea este interesantă prin autenticitatea impresiilor consemnate de autor, motiv pentru care Academia Română a și premiat cea de-a doua ediție.

Cu un text redus ca număr de pagini, dar interesantă prin conținut, prin faptele relatate, este și lucrarea *România în război*, apărută — credem — la sfârșitul anului 1918, fiind elaborată (după opinia noastră) de mai mulți ofițeri români al căror nume însă nu a fost indicat. Ea este un răspuns la o lucrare (probabil *Das drille Jahr Weltkrieg*, apărută la Zürich în 1918 a colonelului elvețian K. Egli) care prezenta incomplet și eronat participarea poporului și armatei române în război¹¹. Autorii — țintind ca lucrarea să contracareze peste hotare afirmațiile istoricului militar elvețian — fac o descriere succintă a etapelor războiului,

⁷ *Ibidem*, p. 20—21.

⁸ Virgiliu Ștefănescu-Serdaru, *Războiul nostru. Turtucaia—Mărășești. Schițe și note de campanie*, București, 1918, p. 240—241.

⁹ V. Ștef. Serdaru, *Le Triangle de la Mort...*, p. 10.

¹⁰ Idem, *Bătălia de la Mărășești—Oituz*, București, 1921, p. 128—129.

¹¹ În acest scop a mai publicat și N. Basilescu lucrarea *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*, 2 vol., Paris, 1918.

subliniind încă din prefață importanța celei de-a doua etape care a culminat cu rezistența eroică de la Mărășești¹². În lucrare se arată că deși pe Putna inferioară inamicul a atacat la 24 iulie și cu gaze asfixiante, rezistența trupelor române n-a slăbit: „Din zece divizii, 9 divizii germane s-au izbit de trupele române care au rezistat și contraatacat cu o furie de nedescris... În zilele de 2 la 6 august, trupele germane, mărite în efectiv cu regimente proaspete, au dat 8 atacuri la Străoani și Mărășești, fără a putea dobândi o palmă de pămint”¹³. În încheiere se subliniază că armata română și-a îndeplinit obiectivul fixat în cadrul planului Antantei.

Unele informații se mai pot găsi și în lucrarea lui D. D. Pătrășcanu *Vinovații*, precum și în broșura generalului Averescu intitulată *Răspunderile*, apărute tot în cursul anului 1918 la București și Iași.

Un interes deosebit, prin autenticitatea informațiilor transmise, prezintă lucrarea *Bătălia de la Mărășești. Zilele de glorie ale Armatei I-a române (24 iulie — 10 august 1917)*, București, 1919, 40 p. plus două hărți, de Cassian R. Munteanu. Autorul — ziarist bănățean intrat voluntar în armata română — în timpul luptei se afla în cadrul armatei I-a. În anexe el dă date despre forțele ce se infruntau, pierderile avute, însemnările unor soldați germani asupra bătăliei de la Mărășești, extrase din comunicatele oficiale etc. El prezintă totodată și starea de spirit din rîndurile trupelor române în ajunul bătăliei: „Moralul tuturor e înălțător, toți avînd gîndul răzbnării suferințelor îndurate și dorul dezrobirii patriei invadate. În acest timp au început să curgă și batalioanele de voluntari ardeleni și bucovineni, foști prizonieri de război în Rusia, care... însemnau biruința ideii noastre de unitate națională...” (p. 5).

În anul 1919 a murit generalul Eremia Grigorescu, însuflețitorul luptelor de la Mărășești. Cu acest prilej a fost editat un volum comemorativ, cu unele aprecieri aparținînd lui A. D. Xenopol, N. Iorga ș. a. Astfel N. Iorga îl înfățișează pe Eremia Grigorescu ca „păstrător al moșiei străbune și apărător de încredere al onoarei românești”¹⁴. Take Ionescu spunea la înmormîntarea acestuia: „Nicăieri virtutea românească nu s-a arătat în mai multă lumină ca în bătăliile din Moldova... Drepturile României la unitate națională se bizuiau pe cea mai tare dintre temelii: voința românilor de pretutindeni, de sub toată stăpînirea, să trăiască împreună, să muncească împreună, ca să aducă contribuția lor la opera comună a civilizației”¹⁵. În volum se găsesc și cuvintele scrise de generalul Grigorescu pe fotografia sa și care astăzi îi străjuiește mormîntul din Mausoleul de la Mărășești: „Străjerii de la Porțile Moldovei care au pus stavilă poporului vrăjmaș, făcînd stîncă împrejurul meu, au scris cu sînge rece pe crestele de la Slănic, Oituz și Cașin: pe aici nu se trece. La Mărășești s-a răspuns lui Mackensen: Nici pe aici nu se trece”¹⁶. Generalul Prezan, comandantul armatei române, aprecia într-un ordin de zi — și care se găsește în acest volum — că „Divizia a 15-a de la comandant și pînă la soldat a susținut zilnic și neînterupt, timp de zece zile, lupte îndrîjite, cu plină izbîndă contra unui vrăjmaș mult superior în număr, cu un avînt fără seamăn, demn de admirația tuturor și vitejia strămoșească”¹⁷.

În cursul aceluiași an, în preajma încheierii tratatelor de pace de la Versailles, au fost publicate în străinătate o serie de lucrări pentru a se face cunoscut opiniei publice internaționale contribuția României la victoria împotriva Puterilor Centrale. Printre acestea menționăm pe cea a lui Serbesco, *La Roumanie et la guerre*, publicată la Paris și mai ales

¹² * * * *România în război*, f. loc și f. an, p. 3—4.

¹³ *Ibidem*, p. 31—32.

¹⁴ *Un erou al neamului: Eremia Grigorescu. Viața și opera sa. Omul. Militarul. Fune-raliile naționale. Volum comemorativ, 1863—1919*, cu o prefață de A. D. Xenopol, colecționat și editat de C. Metaxa, p. 71.

¹⁵ *Ibidem*, p. 41.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

pe cele ale profesorului universitar Mircea Djuvara. Afliindu-se la Paris ca membru în delegația română la Conferința de pace, M. Djuvara a publicat două lucrări *La guerre roumaine 1916—1918* și *Les sacrifices roumaine*. Încadrat în partidul liberal, el a căutat să justifice politica acestuia promovată în timpul războiului. Cu toate acestea, în lucrările sale se găsesc unele date inovative care pot fi folosite, întrucât corespund realității istorice. Luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz sînt relevate în prima lucrare sus menționată, autorul subliniind atît reorganizarea armatei române, cît și desfășurarea bătăliilor¹⁸.

În anul 1919 au apărut, de asemenea, unele lucrări sau broșuri de mai mică importanță, printre care semnalăm pe cea a col. Paraschivescu : *La Porțile Moldovei* (Brăila), G. Bigulescu : *Zile triste* (București), col. A. Stoica : *Activitatea d-lui general Averescu* (București), Alex. Lupașcu : *Răspunderile d-lui general Averescu* (București), maior I. Garoescu : *În focul mitralierei* (București) ș. a.

În timpul neutralității, generalul D. Iliescu a fost ministru de război. Datorită in-succeselor avute în prima etapă a războiului de către armata română, el a fost acuzat de diferiți politicieni sau ofițeri superiori că nu s-au folosit toate mijloacele pentru instruirea tehnică și dotarea cu armament a armatei. În lucrarea sa *Războiul pentru întregirea României. I. Pregătirea militară*, căutînd să se disculpe, arată totuși unele aspecte importante privind situația armatei dinainte de război, cît și perioada de refacere. El scrie : „Eroii de la Oituz, Cașin, Mărăști și Mărășești nu erau alții decît soldații noștri, instruiți de ofițerii noștri în timpul serviciului activ, instruiți și oțeliți în concentrările din 1914, 1915 și 1916, cu experiența pe care o căpătaseră în partea I-a a războiului, luptînd cu 21 divizii române contra 43 divizii dușmane, cu instrucția completată de ofițerii noștri în colaborare cu ofițerii din misiunea aliată”¹⁹. Scrierea lasă să se înțeleagă că și datorită acestui proces îndelung de instruire armata română a fost capabilă să obțină izbînda pe frontul din sudul Moldovei; altfel — după cum arată autorul — „nici nu era posibil ca România să lase pe alții să decidă pînă la sfîrșit de soarta războiului, de care depindea însăși soarta și interesele vitale ale întregului neam românesc”²⁰.

Ofițerul George Cornea descrie, în calitate de participant, episoade tragice de pe fronturile Mărăști, Mărășești, Varnița, însoțindu-le cu informații privind dotarea trupelor cu armament și muniții, pierderi de luptători, prizonieri etc. Reliefind puterea de rezistență a ostașilor români el subliniază totodată și intensitatea focului de pe cîmpul de luptă, tenacitatea trupelor inamice în lupta de la Mărășești : „În ziua de 6 august, pe la 5 dimineața, inamicul dă drumul unui bombardament strașnic asupra pozițiilor noastre, prefăcînd în praf tranșeele românești și castelul Negroponte; vița de vie sărea din pămînt împrăștiindu-se pe arătură. Aproape 700 de tunuri, dintre care 400 de artilerie grea, trăgeau mii și mii de ghiulele pe pămînt; nu mai puteai deosebi dacă se sparge o ghiulea, iar în groaznicul și prelungul bubuit vedeai numai fum și pietre, pămînt sau pomi sărînd în sus aruncați de explozii... Pădurea Răzoare bătută groaznic de prăpădul artileriei se aprinde. Fiecare pom arde cu flacără mare, ca o făclie la căpățiul celor morți”²¹.

¹⁸ Vezi cap. III din partea a II-a a lucrării, p. 112—161. Lucrarea a fost tipărită la Nancy — Paris — Strasbourg, 1919, 336 p., cu o prefață de Emile Boutroux de la Academia franceză.

¹⁹ D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României. I. Pregătirea militară*, București, 1920, p. 33. La 4 ani după apariția acestei lucrări, tot gen. D. Iliescu a publicat și *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, București, 1924, 153 p. plus 1 planșă.

²⁰ *Ibidem*, p. 34.

²¹ George Cornea, *Simfonia morții*, București, 1920, p. 187. În anul 1920 au mai apărut și lucrările lui M. V. Rădulescu (*Războiul neamului românesc*, București), Archibald (*Porcii, Impresii din timpul ocupației. Note de om necăjit*, 3 volume, București, 1920—1922), V. Drăghiceanu (*707 zile sub cultura pumnului german*, București), E. Decușară (*România sub ocupație dușmană*, București) care conțin unele informații valoroase mai ales cu privire la ocupația germană.

În cursul anului 1921 au apărut mai multe lucrări printre care menționăm pe cele ale generalului C. St. Amza (*Istoric grafic al războiului neamului românesc*, București), lt.col. I. M. Dumitrescu (*Jerfă și biruință. În război cu reg. 50 inf.*, Focșani), Sachelarie Ionescu (*Pe Sirel*, București), care conțin referiri și la bătăliile din vara anului 1917 de pe frontul din Moldova. De asemenea, au apărut unele lucrări cu caracter polemic, de combatere sau susținere a unor afirmații din diferite lucrări, articole de revistă, ziare, conferințe, discursuri în parlament ș.a.m.d. în legătură cu meritele sau lipsurile manifestate în luptele desfășurate. Astfel, generalul A. Iarca, în broșura *Generalul Averescu în război, anii 1913, 1916—1917*, relevă că victoriile de la Mărăști se datoresc abnegației trupelor române și contestă pe nedrept orice merite fostului comandant al Armatei a II-a: „În definitiv, generalul Averescu nu se poate lăuda cu Mărăști... dacă în adevăr, domnia sa n-a putut avea o victorie completă la Mărăști, nu știu în ce condițiuni mai bune s-ar putea găsi un șef ca să obțină o victorie decisivă...”²².

Lucrarea fundamentală care se referă la aceste mărețe fapte de armă ale ostașilor români este *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919* elaborată de C. Kirișescu — apărută la București în două volume în anii 1922—1924 — care cuprinde 1195 pagini²³. În 1927 autorul a reeditat și îmbunătățit lucrarea, publicând-o în 3 volume²⁴, iar în 1934 a tipărit la Paris, într-un singur volum o sinteză în limba franceză a celor 3 volume, sub titlul *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916—1919)*, cu o prefață de André Tardieu.

Constantin Kirișescu nu avea pregătire de istoric; el era doctor în științe biologice; cu cele 3 volume ale istoriei primului război mondial, el se înscrie însă în rândurile istoricilor. Adept al politicii Partidului Liberal, C. Kirișescu a scris această lucrare la îndemnul lui Ion I. C. Brătianu pentru a releva politica acestuia din timpul neutralității și a războiului²⁵. Kirișescu îl considera pe Ion I. C. Brătianu „omul care ținuse în mână toate firele” și care ar fi fost „documentul însuflețit cel mai veridic și cel mai complet al războiului de întregire”²⁶. Într-un articol publicat în revista „Democrația” C. Kirișescu arată că în vederea elaborării lucrării Ministrul Instrucțiunii i-a înlesnit o întrevvedere cu Ion I. C. Brătianu și că în cele 3 ore cât a durat înția întrevvedere a ascultat „cea mai cuprinzătoare și mai sintetică expunere a politicii de război a României exprimată de persoana cea mai competentă” („Democrația” din decembrie 1927. Cf. prefața lucrării citate mai sus).

Cunoscând documentele provenite de la Marele Cartier General român, izvoarele, publicațiile ambelor tabere beligerante, memoriile diferiților oameni politici sau militari²⁷, C. Kirișescu a dat o lucrare de sinteză în care liniile generale sînt concurate, ori cite modificări de amănunte, de aprecieri sau interpretări vor mai aduce studiile viitoare.

Tot el a mai publicat în 1930 la București lucrarea *Povestea sfintului nostru război*, unde face unele referiri sumare la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

²² General A. Iarca, *Generalul Averescu în război, anii 1913, 1916—1917*, București, 1921, p. 43.

²³ Înțiul volum a fost premiat de Academia Română cu premiul „Năsturel”, în 1923.

²⁴ În iunie 1927, Academia Română a decernat autorului acestei cărți un premiu de 25 000 lei — reprezentînd jumătate din premiul Asachi. Autorul a adresat o scrisoare Academiei declarînd că nu acceptă această jumătate de premiu din cauza felului în care raportorul și-a motivat propunerea de premiere. În martie 1929 el l-a acceptat, lăsînd însă Academiei banii pentru instituirea unui premiu care să se atribuie celui mai bun studiu de psihologie socială a poporului în timpul războiului. În anii 1931—1932 premiul încă nu se decernase, întrucît lucrările prezentate nu îndepliniseră condițiile concursului.

²⁵ Vezi în acest sens lucrarea C. Kirișescu, *În slujba unei credințe. Campanii. Figuri. Mărturisiri*, București, 1933.

²⁶ *Ibidem*, p. 325—326.

²⁷ Indexul bibliografic arată un număr de 235 (pentru ediția I) și 321 (ediția a II-a) titluri de lucrări folosite.

Cu unele limite de interpretare, neavînd distanța de timp care dă o mai largă perspectivă a evenimentelor, C. Kirițescu a dat dovadă de mult curaj. De altfel, el recunoaște în prefața volumului II, din ediția I că „nu am pretenția să fi dat o istorie definitivă a evenimentelor politice, diplomatice și militare din epoca războiului... Las această sarcină specialiștilor și viitorului. Atunci cînd arhivele cele mai secrete se vor pune fără nici o rezervă la dispoziția cercetătorilor, cînd fruntașii actori ai dramei nu se vor mai crede ținuți să păstreze sau să ceară discreția, cînd patimile sau interesele care întunecă uneori sinceritatea gândirii se vor stînge, atunci glasul istoric va putea rosti judecata ei în cea mai deplină libertate și cunoștință de cauză”.

Departate de a fi o simplă înșirare de fapte sau o serie de însemnări zilnice, lucrarea lui C. Kirițescu constituie o adevărată cronică a războiului purtat de poporul nostru. Menționăm că această monografie a lui C. Kirițescu a fost mult utilizată de istoricii noștri. Astfel, profesorul C. C. Giurescu arată în lucrarea sa *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*²⁸ că e „scrisă cu căldură, fără însă ca obiectivitatea să sufere din această pricină”²⁹.

Divizată metodic, lucrarea lui C. Kirițescu începe cu unele referiri asupra trecutului istoric al poporului nostru. Referitor la luptele din vara anului 1917 din Moldova el subliniază mai întîi necesitatea refacerii și reorganizării armatei române, relevînd efortul depus în această privință de cercurile guvernante. El scrie: „Intregirea și întărirea armatei era grija cea mai de seamă a căpeteniilor țării. Trecusem prin grele încercări, pătimeam, dar nu fusesem răpuși. Miine războiul o să înceapă iar. Trebuie ca armata cea nouă să răzbune înfrîngerile de astă toamnă și să cîștige biruința care să ne aducă liberarea fraților și întregirea României”³⁰.

Subliniind starea de spirit ce domnea în rîndurile tuturor straturilor sociale, C. Kirițescu scria: „În întreaga țară nu mai era decît un singur simțămînt care stăpînea sufletele: frontul să ție. Orice preocupare străină dispăruse; orice deosebiri de păreri se ștersese; orice dușmănie se stinsese. Era o singură respirație, tăiată de emoție care se auzea și o singură inimă care bătea agitată. Să ție frontul!”³¹ În rîndurile întregului popor exista încrederea nestrămutată că armata reorganizată avea să ducă la victorie. El menționează participarea voluntarilor bucovineni și transilvăneni la luptă, arătînd că sosirea acestor batalioane a stîrnit entuziasm în rîndurile populației din Iași³².

Desfășurării operațiunilor de luptă din vara anului 1917 autorul li acordă în vol. II un spațiu foarte întins, peste 140 de pagini³³. El descrie pe larg luptele din fiecare zi, pe unități militare și localități; textul este însoțit de planșe. C. Kirițescu arată că „dușmanul avînd de la început o mare superioritate numerică și tactică, atacînd în ofensivă, cu un front solid articulat, a lovit un front în transformare reorganizat, alcătuit din trupe ruse pregătite de plecare și din trupe românești care trebuiau să sosească în fugă spre a le înlocui pe cele rusești”³⁴. După cum se știe, în Rusia izbucnise încă din februarie revoluția. O parte a trupelor rusești părăseau frontul datorită „dezgustului lor față de război, dorinței lor de a-l pune capăt”³⁵. Unele unități însă au participat efectiv la luptă. Autorul relevă sprijinul dat de trupele rusești în bătălia de la Mărășești, scriînd că „de pe înălțimea unde era așezată artileria

²⁸ Apărută la Vălenii de Munte, 1926, p. 26.

²⁹ Ne referim la ediția a II-a a lucrării lui C. Kirițescu.

³⁰ C. Kirițescu, *Povestea sîntului nostru război*, București, 1930, p. 145.

³¹ Idem, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, București, 1927, ed. a II-a, vol. II, p. 207.

³² Vezi în acest sens și lucrarea lui P. Nemoian, *Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara.

³³ *Ibidem*, p. 121-263.

³⁴ *Ibidem*, p. 161.

³⁵ *Ibidem*, p. 229.

rusă, privirea îmbrățișa liber cîmpul de luptă. Tunarii [ruși] sînt entuziasmați de spectacolul trupeii române care înaintează în vîrtejul morții într-o ordine netulburată, ca la o manevră, păstrînd în chip impecabil alinierea și distanțele. Dezbrăcați la cămașe, în strigăte de «bravo, rumanski», tunarii ruși trag cu frenezic, fără a socoti proiectilele. Artileria face baraj în locul spărturii ivite între regimentele române”³⁶.

Subliniind însemnătatea luptei de la Mărășești, care a fost prin durata, proporțiile și intensitatea ei, cea mai mare luptă care s-a dat pe frontul românesc în decursul primului război mondial, C. Kirițescu arată că „bătălia de la Mărășești a făcut să se prăbușească unul din planurile ofensivei celei mai îndrăznețe pe care le concepuseră germanii...”³⁷.

Autorul nu scapă din vedere patrimoniul strămoșesc al simțămîntului național inspirator al tuturor acțiunilor și eroismului ostașilor în lupte. Năvalnicul curent al unirii naționale a fost prezentat în scrierile sale. „Întregirea neamului — scria el — aceasta era strigătul datori, care eșea din orice inimă de român”³⁸.

Vrednice de amintit sînt rîndurile poetice de unde se desprinde apusul soarelui pentru cotropitori: „Ziua de 6 august se sfîrșea într-un amurg înăbușitor. De pe înălțimea Măgurii Odobeștilor, mareșalul Mackensen cuprîndea cu privirea cîmpul bătăliei înroșit de razele soarelui ce apunea și de singele soldaților săi. Sufletul aspru al războinicului era cuprins de melancolie. Viziunea marilor bătălii victorioase ce-i întemeiasă faima nu puteau să-i alunge cîndva și amărăciunea”³⁹.

Lucrarea lui C. Kirițescu este de o incontestabilă valoare informativă. Autorul a descris firul evenimentelor din vara anului 1917 într-o formă curgătoare, urmărind pas cu pas luptele din fiecare colț, potecă, pisc, munte și vale. Această operă constituie baza informării unor istorici care au elaborat sinteze privind istoria românilor.

Trebuie reținută și lucrarea lui N. V. Hodoroabă: *Din războiul de reîntregire. Note și impresii de campanie 1916—1918*, publicată în două ediții în 1923 și 1926. Autorul — fiind preot militar al regimentului 61 artilerie și apoi al brigăzii 10 artilerie a însoțit trupele care au luat parte efectivă la lupte — și-a însemnat tot ce l-a impresionat mai mult. Tot în 1923 au mai apărut și lucrările căpitanului Aurel Gheorghiu, *La hotarele Moldovei* (București) și a lui Mihail Vlădescu, *Generalul Averescu. Sămăntorul de ofensive* (București).

Radu R. Rosetti în 1924 a publicat broșura *Partea luată de regimentul 47/72 infanterie în războiul pentru întregirea neamului*. Subliniind devotamentul și spiritul de sacrificiu al trupeii el relevă nodul cîun erau îmbărbătați ostașii în viltoarea luptei: „La batalionul II focul nostru a țintuit locul pe inamic, cauzîndu-i pierderi mari. Spre a-și însușești și mai mult oamenii maiorul Mareș se plimba din om în om în linia I-a”⁴⁰.

Deși medievist prin excelență, cu numeroase lucrări de o remarcabilă bogăție documentară — unele din ele păstrîndu-și valoarea și astăzi — istoricul Ioan Ursu a consacrat totuși în 1925 croulului Eremia Grigorescu o micromonografie. „Ideea iubirii de țară și a unității naționale — scria Ursu — era mai presus de viață. Ea i-a dat acea putere de sugestie pe care

³⁶ *Ibidem*, p. 580. Același lucru îl subliniază R. R. Rosetti: „În cînd infanteria rusă se retrăsese de pe poziție, artileria a rămas și ne-a ajutat cu o deplină camaraderie să respingem atacurile inamice. Agenții ei de legătură au fost continuu la postul meu de comandă și nu au pregetat un moment să comunice bateriilor să deschidă focul de care aveam nevoie. Bateria 2-a din brigada 71 rusă ne-a susținut în special în această zi” (R. R. Rosetti, *Partea luată de regimentul 47/72 infanterie în războiul pentru întregirea neamului*, București, 1924, p. 70).

³⁷ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 232.

³⁸ *Idem*, *Povestea sfîntului nostru război*, București, 1930, p. 7.

³⁹ *Idem*, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, București, 1922, ed. a I-a, vol. II, p. 227.

⁴⁰ R. R. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 71; vezi și lucrarea publicată în același an *Pribeag în țara ta*, a lui I. Niculescu-Ciufu.

a exercitat-o asupra ostașilor săi, făcându-i să-și încordeze puterile și să realizeze fapte ce păreau mai presus de forțele omenеști”⁴¹.

Lt. col. Alexandru Ioanițiu, fost ofițer în timpul războiului, a elaborat de asemenea monografia *Războiul României 1916—1918*, publicată — după părerea noastră în anii 1928-1930 — în două volume și care se bazează atît pe scrierile românești, cît și pe unele materiale de arhivă provenite de la Viena. Totodată, fiind profesor la Școala Superioară de Război el a avut posibilitatea să studieze materialele Marelui Stat Major⁴². Scopul ce și l-a propus a fost de a întocmi o istorie a războiului, considerînd la acea dată că literatura românească era foarte săracă în atari lucrări. După cum menționează și autorul în introducere, lucrarea este „o expunere obiectivă a evenimentelor și operațiunilor pe întregul front românesc, în cadrul marilor unități, iar acolo unde au avut loc acțiuni importante, descrierea luptei se face pînă la acțiunea unităților mici”⁴³.

Volumul al II-lea al monografiei cuprinde reorganizarea armatei, dispoziția unităților pe frontul de luptă și descrie pe zile acțiunile, atacurile și contraatacurile lansate de trupele româno-ruse sau de cele ale Puterilor Centrale. Luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz (cap. 21 și 24) sînt expuse metodic, evidențiindu-se participarea pe unități militare⁴⁴.

Lucrarea prezintă interes pentru cunoașterea operațiunilor de luptă și pentru aportul fiecărei unități militare. Nu se fac însă comentarii asupra desfășurării luptelor; în general lucrarea are un caracter de istorie militară.

Cercetînd documentele provenite de la serviciul istoric din cadrul Marelui Stat Major, folosind însă și surse din arhivele de la Viena, München și Berlin, precum și propriile amintiri ca participant la desfășurarea operațiunilor, lt. col. Nicolae Stoенescu a întocmit monografia luptei de la Mărăști⁴⁵. Autorul arată că scopul lucrării este de a pune în lumină arta militară românească și de a reliefa „învățăminte tactice care sînt ale noastre și numai ale noastre”; el subliniază că „bătălia de la Mărăști constituie cea mai frumoasă victorie ofensivă a armatei române contra unui inamic organizat”⁴⁶. Deși autorul exagerează rolul comandantului Armatei a II-a române în obținerea victoriei, în general lucrarea conține o expunere minuțioasă și obiectivă a desfășurării luptelor.

Partea I-a intitulată „Evoluția planului ofensiv” tratează mersul operațiilor de luptă în 1916 și începutul anului 1917⁴⁷. Partea a II-a „Armata în bătălia de la Mărăști” cuprinde 3 capitole. În capitolul I este înfățișat misiunea Armatei a II-a române, concepția și pregătirea luptei. În capitolul al II-lea sînt expuse sistematic desfășurarea și conducerea bătăliei, iar în cap. al III-lea sînt subliniate rezultatele strategice, tactice și morale⁴⁸.

Istoricul N. Iorga nu i-a consacrat primului război mondial un studiu monografic special. O primă prezentare de ansamblu, avînd la bază atît informațiile din *Memoriile* sale, cît și surse documentare din lucrări apărute, este lucrarea închinată luptei poporului pentru unitatea națională⁴⁹. Cu toate acestea în lucrarea de sinteză *Istoria românilor*, vol. X. *Întregitorii* el abordează și problema primului război mondial: în cartea a II-a din acest volum, intitulată „Lupta pentru unitate națională”, el consacră un capitol în întregime participării României la primul

⁴¹ I. Ursu, *Generalul Eremia Grigorescu*, Oradia Mare, 1925, p. 5—6. Vezi și lucrarea lui Alex. Dăscălescu: *Jurnal-operativ de pe cîmpul de război (cu reg. 56 inf. Antologie eroică)*, publicată la Roman tot în 1925.

⁴² Lt. colonel Alexandru Ioanițiu, *Războiul României 1916—1918*, vol. I—II, f. a., București, ambele 400 p. și 20 schițe.

⁴³ *Ibidem*, vol. I, p. 4. Vol. I cuprinde campaniile și luptele armatei române pînă în noiembrie 1916.

⁴⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 303—318 și 348—355.

⁴⁵ Nicolae Sc. Stoенescu, *Bătălia de la Mărăști*, București, 1930, 182 p. și 5 hărți.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 5—6.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 9—34.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 37—108.

⁴⁹ N. Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, ed. a II-a, București, 1932, 464 p.

război mondial⁵⁰. Lucrarea a fost editată și în limba franceză⁵¹. Relevând sprijinul primit din partea Alianțelor, N. Iorga arată că reorganizarea armatei române s-a făcut și „cu concursul prietenilor francezi”⁵². Despre izbânzile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, N. Iorga consemnează în lucrarea sa : „După admirabile atacuri pieptișe, în mijlocul bucuriei dirjilor țărani pe coastele aspre ale muncelilor, puternicile linii de apărare fură părăsite de trupele inamice, care se retrăgeau în dezordine. Prima, adevărata și deplina victorie românească”⁵³.

Semnalăm și broșura lui V. Lupchian intitulată *Plecat pe front în război 1916—1919* și apărută la Moinești în 1935. Lucrarea se bazează pe fapte autentice, trăite de un soldat și povestite în versuri.

De o reală valoare documentară pentru cunoașterea participării României la primul război mondial, în special pentru modul de organizare a armatei românești — a marilor și micilor unități componente —, armamentului cu care era dotată, a strategiei și tacticii folosite, a desfășurării concrete a operațiunilor militare este și lucrarea *Armata română în războiul mondial (1916—1918)*, întocmită de generalul G. A. Dabija, fost atașat militar la Sofia în anii 1910—1913⁵⁴ și publicată în 1936.

Lucrarea generalului Dabija — care a participat în prima parte la război cu subșef de stat major al Armatei a III-a române, iar de la 1 februarie 1917 comandantul unei brigăzi din cadrul Armatei a II-a în luptele de la Cașin și Troțuș —, este alcătuită din 4 volume și conține o expunere obiectivă a evenimentelor de la intrarea României în război și pînă la semnarea tratatelor de pace de la Versailles⁵⁵. Cel de-al IV-lea volum al lucrării, apărut la București în 1936 (pe coperta exterioară 1937), tratează în 9 din cele 10 capitole perioada de refacere a armatei române și luptele purtate în Moldova în vara anului 1917.

În introducerea lucrării G. A. Dabija menționează că în privința documentării a folosit atît documente și lucrări românești cit și străine, dar și „faptele cunoscute personal”, subliniind că „nu am recurs la avizul sau părerea nimănui”⁵⁶. Trebuie menționat că partea dedicată bătăliei de la Mărăști a fost elaborată prin consultarea generalului Al. Averescu (cum arăta și acesta în prefață la *Notițe zilnice din război (1916—1918)*). Scopul educativ-patriotic al lucrării după cum arată autorul, l-a constituit „Studiul războiului nostru din anii 1916—1918 în cadrul războiului mondial, din care a ieșit unitatea noastră națională”⁵⁷, iar cel științific era „cunoașterea de către cadrele militare noi a succesorilor ca și a greșelilor, pentru a putea trage concluzii și învățăminte pentru arta militară românească”⁵⁸.

⁵⁰ Idem, *Istoria românilor*, vol. X *Întregitorii*, București, 1939, p. 343—415.

⁵¹ Idem, *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale*, vol. X. *Les réalisateurs de l'unité nationale*, Bucarest, 1945, p. 405—493.

⁵² Idem, *Istoria românilor*, vol. X, p. 382.

⁵³ *Ibidem*, p. 385.

⁵⁴ Vezi prefața lucrării sale *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria. 1910—1913*, București, 1936.

⁵⁵ G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial 1916—1918*, București, 1936. În volumul I, în cele 463 p. și 15 crochiuri, tipărit la București, fără indicarea datei, autorul face unele considerații privind dezvoltarea științei și tehnicii militare pînă la izbucnirea războiului, descrie situația de pe fronturile de luptă ale celor două coaliții beligerante, încheind cu expunerea luptelor armatei române în Dobrogea. În vol. II, care însumează 560 p. și 21 crochiuri, tipărit la București, f.a., sînt expuse operațiile ofensive din 1916, apoi retragerea armatelor române din Transilvania și apărarea liniei Carpaților pînă în octombrie 1916. În cel de-al III-lea volum, editat la București, f.a., cu 648 pagini și 15 crochiuri, istorisește luptele de apărare din Oltenia și Muntenia și retragerea în Moldova.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 14.

⁵⁷ G. A. Dabija, *op. cit.*, vol. I, p. 13.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 14—17.

În cap. III din vol. IV este descrisă detaliat reorganizarea armatei române (compunerea diviziilor de infanterie, cavalerie și artilerie, instruirea armatei și înzestrarea ei cu instrumente tehnice moderne de luptă etc.). Subliniind rolul misiunii militare franceze el arată că „ofițerii francezi aveau rolul de consilieri tehnici pe lângă servicii, comandamente și trupe”⁵⁹. Autorul reliefează că întreaga refacere a armatei era necesară. Pregătirile în vederea ofensivei româno-ruse, parte integrantă din planul general de luptă al trupelor Antantei, sînt descrise cu multe amănunte tehnice⁶⁰. În legătură cu planul Marelui Cartier General Rus de ofensivă pentru armatele a IX-a și a IV-a ruse și a II-a română, autorul menționează : „De unde i se dăduse Armatei a II-a române un rol secundar, în mod practic această armată, mulțumită generalului Averescu, comandantul ei, își creează un rol principal, iar armatele rusești de la flancurile ei, în loc să înainteze ofensiv și să cîștige teren, stau în defensivă, se retrag și pierd teren. Mai mult încă, de unde Comandamentul rus arăta nelcredere în armata română, aceasta ținea sus, prestigiul frontului româno-rus din Moldova”⁶¹.

Bătălia de la Mărăști este minuțios descrisă⁶². Autorul — ca participant și ca istoric — subliniază starea trupelor române, menționînd că „Spiritul Armatei române era ridicat, sentimentul patriotic, insuflat tot timpul de către ofițeri, a fost bine susținut”⁶³. Consemnînd însemnătatea victoriei de la Mărăști, el sublinia că pe întreg frontul românesc „Inamicul a fost silit să nu mai execute cu Armata a IX-a proiectata și pregătita ofensivă de la est de Siret (între Siret și Prut), care reușea la sigur, pentru că Armata a VI-a rusă era pusă pe fugă, și l-a silit să-și deplaseze întregul sistem la vest de Siret, anume la nord de Focșani, în îngusta zonă dintre munți și Siret, creîndu-și astfel o situațiune foarte dezavantajoasă”⁶⁴.

Ca urmare a izbînzii trupelor române la Mărăști, Comandamentul germano-austro-ungar a inițiat ofensiva de la sfîrșitul lunii iulie pe întreg frontul din sudul Moldovei. Luptele de la Otuz și de la Cireșoia sînt descrise în cap. VII (pag. 159—225 și respectiv 302—330). Comandamentul german pregătea o dublă învăluire a Armatei a II-a române și istoricul militar român relevă că „dacă concepția era bună, executarea nu a reușit” grație tenacității trupelor române și contramăsurilor luate de generalul Averescu⁶⁵.

Autorul tratează pe larg desfășurarea operațiunilor militare în bătălia de la Mărășești, pe care o consideră ca „o continuare în timp și în spațiu a bătăliei de la Mărăști”⁶⁶. G. A. Dabija relevă că eroica rezistență opusă de trupele Armatei a I-a române și de unele unități ale Armatei a VI-a ruse au făcut să eșueze obiectivul ofensivei dezlănțuite de trupele Puterilor Centrale. El arată, de asemenea, că acestea urmăreau „scoaterea armatelor rusești și românești din Moldova, făcînd aceste armate neputincioase, apoi grosul forțelor disponibile să fie trimise la Vest, pentru a le folosi contra atacurilor Antantei întărită de America”⁶⁷. Subliniind importanța victoriei de la Mărășești autorul arăta că aci „s-a remarcat atît conducerea, cît și eroismul trupelor române, care au oprit ofensiva germană”⁶⁸.

G. A. Dabija menționează că din cauza presiunii Armatei a IX-a germane condusă de generalul Mackensen, aflate în plină ofensivă, în pericada 24—28 iulie au fost „zile de criză pentru Armata I-a română, fiindcă a fost surprinsă în timpul mișcării sale”⁶⁹.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 27.

⁶⁰ *Ibidem*, cap. V.

⁶¹ *Ibidem*, p. 34.

⁶² *Ibidem*, cap. VII, p. 61—158, 256—301.

⁶³ *Ibidem*, p. 103.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 149.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 161.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 638.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 331.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 347.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 638.

Relatările generalului Dabija în marea lor majoritate poartă amprenta obiectivității. În partea finală a vol. IV autorul explică cauzele victoriei — exagerând într-o oarecare măsură meritele generalului Averescu, fostul său comandant. El arată că „dacă generalul Averescu nu lua ofensiva de la Mărăști și mai cu seamă dacă o oprea conform ordinului nr. 34 din 12 august al M. C. G. rus [e vorba de ordinul dat de guvernul provizoriu rus condus de Kerenski, de a se opri orice lupte și acțiuni ofensive pe frontul european de răsărit — n.n.], atunci totul ar fi fost pierdut, apărarea Moldovei ar fi fost întoarsă prin ofensiva Armatei a IX-a germană între Siret și Prut și soarta cea mai tragică s-ar fi abătut asupra armatei și poporului românesc”⁷⁰. El conchide că „Bătăliile de la Mărăști și Mărășești rămân pentru poporul românesc glorie nepieritoare, care vor arăta generațiilor viitoare cum generația marelui război și-a făcut datoria față de neamul său”⁷¹.

Lucrarea este o sursă bogată de informații despre istoria armatei române în timpul primului război mondial, atât pentru analiza planurilor de operații, cât și pentru cunoașterea locului fiecărei unități militare în desfășurarea operațiunilor și în obținerea victoriilor.

În 1937, lt. col. Șt. Stoika închină un studiu eroului *Generalul Eremia Grigorescu*. El îi relevă capacitatea de conducător dovedită în luptele de la Mărășești. Inițiativa lui Eremia Grigorescu și rezistența trupelor române — arată autorul — au salvat țara „de invazia germană, armata de capitulare sau de retragerea în Rusia și țara de toate umilințele”⁷².

În studiile sale — valoroase sub raport informativ — istoricul I. Lupaș a relevat contactul permanent pe plan economic, social și politic dintre Transilvania și vechea Românie. O descriere a luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz o face și în lucrarea *Istoria unirii românilor*, apărută în ediția a II-a în 1938. Subliniind aportul voluntarilor bucovineni și transilvăneni el scria : „Opera de refacere a armatei române s-a încheiat cu cea dintâi manifestare a unității naționale depline, cînd prizonierii transilvăneni și bucovineni... înrolați în batalioane de voluntari, sosiră la Iași spre a se înfrăți cu trupele române și a porni la luptă eroică”⁷³. Apreciind însemnătatea campaniei din vara anului 1917, I. Lupaș sublinia că ea „a adus numeroase dovezi de simțul de jertfă al armatei române care, luptînd în împrejurări și cu mijloace deopotrivă, nu era întru nimic mai prejos decît orice armată”⁷⁴.

Profesorul universitar C. C. Giurescu a relevat, de asemenea, importanța luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz într-una din lucrările sale de sinteză apărută în 1943. Domnia sa, subliniind însemnătatea biruințelor obținute, scria : „biruințele de la Mărăști și Mărășești arătară din nou lumii valoarea armatei române, vitejia și spiritul ei de sacrificiu”⁷⁵.

În 1957, col. I. Cupșa a publicat o lucrare intitulată *Mărășești 1917*, în care sînt analizate pe larg desfășurarea luptelor, eroismul ostașilor, ofițerilor și comandanților⁷⁶.

Cu prilejul aniversării semicentenarului luptelor eroice ale poporului român din vara anului 1917 același autor publică lucrările *Armata română în campaniile din anii 1916—1917 și Mărăști-Mărășești-Oituz* tipărite de Edit. militară, în care pe baza unor noi documente de arhivă, a informațiilor din presa română a vremii și de peste hotare, a mărturiilor contemporanilor sau lucrări monografice prezintă o imagine succintă a evenimentelor militare ale perioadei respective. De asemenea, tot la Editura militară s-au tipărit, în colecția de popularizare „File de istorie” scurte lucrări biografice dedicate unor eroi.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 645.

⁷¹ *Ibidem*, p. 647.

⁷² Lt. col. Șt. Stoika, *Generalul Eremia Grigorescu*, București, 1937 p. 34.

⁷³ I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, ed. a II-a 1938, p. 354. „Armata română” reorganizată era înсуflеtită de un mareș avînt războinic, ofițerii și soldații așteptînd cu nerăbdare bătălia spre a se răzbuna de înfrîngerile din 1916 și spre a dezrobi teritoriul ocupat” (*op. cit.*, p. 354).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 356.

⁷⁵ C. C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă la moartea regelui Ferdinand*, București, 1934, p. 495.

⁷⁶ Col. I. Cupșa, *Mărășești 1917* Editura Militară, București, 1957

Astfel generalul Nicolae Ionescu a publicat lucrarea *Generalul Eremia Grigorescu*. Este de fapt o lucrare bazată mai mult pe amintirile autorului care a lucrat „mulți ani în diferite state majore ale trupelor de sub comanda generalului Grigorescu”⁷⁷. Autorul descrie tinerețea și perioada de formație a cunoscutului militar român, relevă activitatea generalului desfășurată în toamna anului 1916 și în primele luni ale anului 1917, în fruntea diviziei a 15-a pe frontul de la Oituz, fiind sub lozinca „Pe aici nu se trece!” a fost oprită înaintarea dușmană⁷⁸. Capitolul intitulat „Eroul de la Mărășești” constituie partea centrală a monografiei, autorul consemnând faptele de glorie ale trupelor române conduse de generalul Grigorescu. Datorită acestui eroism „armata germană fusese supusă unui sacrificiu de sine fără precedent în luptele de plină acum pe frontul român”⁷⁹. Înfrângerea puternice și numeroasei armate germane și succesul românesc pun în evidență „calitățile de mare comandant militar al generalului Eremia Grigorescu”⁸⁰. Numeroase planșe reproduc aspecte autentice de pe front. Interesante date cuprind și alte două lucrări din colecția amintită, elaborate de Elsa Grozea despre *Sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu* și de Vasile I. Mocanu despre *Căpitanul Grigore Ignat*.

În anul acesta revistele de specialitate „Studii” și „Revue Roumaine d’Histoire” publică studiul *50 de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz* sub semnătura col. I. Cupșa, col. D. Tușu și lt. col. P. Ilie. Coloanele revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R.” reflectă mai pe larg desfășurarea și importanța acestor lupte. Rubrica „50 de ani de la luptele purtate de armata română la Mărăști, Mărășești și Oituz” cuprinde studiile *Eroticele bătălii desfășurate de Armata română în vara anului 1917; Bătălia de la Mărăști; Marea victorie de la Mărășești; Luptele de la Oituz; Mărturiile străine despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova* semnate de Ștefan Mușat, general-maior în rezervă Edgar Rădulescu, general de armată Iacob Teclu, general maior în rezervă Polihron Dumitrescu, Gh. Romanescu și V. Asproiu. Revista mai cuprinde rubrica *Figuri de eroi* unde se creionează portretele generalilor participanți Eremia Grigorescu, Ioan A. Dragalina, David Praporgescu, căpitan Grigore Ignat, sublocotenent Ecaterina Teodoroiu și caporal Constantin Mușat, scrise de V. Militaru, A. Moldoveanu, Elena Popescu, V. I. Mocanu, locot. în rezervă Gh. Rădulescu și I. Batali⁸¹.

Aceste studii, bazate în bună parte pe rezultatele cercetării din trecut, repun în circulație unele date mai greu accesibile, folosesc documente inedite, aducând astfel o contribuție la cunoașterea a ceea ce a intrat definitiv în istorie sub numele de *epopeea de la Mărășești*.

Evenimentele din vara anului 1917 au fost consemnate și în diferite însemnări zilnice de oameni politici, intelectuali, militari etc. fie în timpul acțiunilor, fie ulterior. Aceste lucrări memorialistice constituie surse importante de informație documentară, prezentând uneori situații autentice, petrecute sub ochii autorilor — după cum afirmă ei înșiși — sau auzite de la diferite persoane. Și într-un caz și în celălalt știrile furnizate de aceste memorii sînt folositoare și trebuie coroborate cu documentele oficiale.

Nota dominantă care se degajă din parcursul acestor notițe zilnice sau memorii, peste concepțiile de clasă ale autorilor, evidențiază dragostea de patrie, bucuria înfringerii dușmanului invadator și necesitatea luptei susținută pentru desăvîrșirea unității naționale.

În ordine cronologică semnalăm mai întii însemnările criticului literar Eugen Lovinescu intitulate *În marginea epopeei (Note de război)*⁸², tipărite la București în 1919. Pe lângă datele

⁷⁷ General N. Ionescu, *Generalul Eremia Grigorescu*, București, 1967, p. 5.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 33—37.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 3, 1967.

⁸² Pe coperta exterioră *În cumpăna vremii. Note de război*.

pe care ni le furnizează, el face și unele considerații asupra evenimentelor din vîltoarea anilor 1914—1918. Prezentînd victoria de la Mărășești el scrie că „imensul rug al Mărășeștilor, neamul românesc, recules din prima zguduire a războiului. . . , l-a înălțat ca pe un ex-veto al aspirațiilor lui”⁸³.

Publicistul Constantin Bacalbașa, în lucrarea sa *Capitala sub ocupația dușmanului 1916—1918*, dă unele știri disparate, dar nu lipsite de interes, despre bătăliile din Moldova. El înregistrează uneori relatările despre lupte ale soldaților germani⁸⁴.

Ziaristul V. T. Cancicov, în cele două volume ale sale, publicate în 1921, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, ne-a lăsat însemnări zilnice în perioada dintre 13 august 1916—31 decembrie 1918. Știrile despre luptele de la Mărășești și Oituz sînt sărace și sporadice. Într-una din aceste însemnări el subliniază că „Ziarele engleze scriu că pe Siret soldatul român a salvat întreg frontul oriental. . . ; de piepturile soldaților români s-au zdrobit planurile lui Hindenburg”⁸⁵. Apreciind valoarea acestei lucrări în general, N. Iorga scria că volumele conțin „prețioase informații asupra regimului de ocupație germană”⁸⁶.

Unele știri dă și dr. G. Miron, în *Note din război* publicate în 1923, mitropolitul Moldovei Pimen în *Amintiri din marele război* (Neamț, 1923) și dr. V. Bianu în *Însemnări din război* (Cluj, 1926).

În 1927, Alexandru Marghiloman — partizan al apropierei României de Puterile Centrale și care a rămas în timpul războiului în teritoriul ocupat de nemți, devenind aici prim ministru — și-a publicat, la București, memoriile în 5 volume, intitulate *Note politice 1897—1924*. În volumul al III-lea găsim pe lîngă alte numeroase știri informative și unele referiri la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Astfel, în legătură cu lupta de la Mărășești el notează la 11 și 13 august : „Soldații noștri se bat cu eroism. . . Bătălia e formidabilă. Aceasta rezultă și din comunicatul nemțesc și din cel românesc”⁸⁷.

Un izvor bogat în variate informații documentare și cu aprecieri interesante îl constituie volumul I de memorii ale lui N. Iorga, intitulat *Memorii. Însemnări zilnice (maiu 1917—mart 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*, publicat în 1931 la București. Cunoscutul istoric român, deputat în Parlamentul țării retras la Iași, fiind în contact cu diferite cercuri ale opiniei publice românești și-a notat aproape zilnic impresiile, precum și știrile culesse atît din viața politică oficială, cît și din discuțiile particulare avute cu diferite personalități politice sau militare.

Speriate de manifestările revoluționare ale maselor, cercurile conducătoare în frunte cu regele au fost nevoite să promită realizarea reformei agrare și introducerea votului universal. Anunțarea acestor reforme, în special a reformei agrare, a contribuit la creșterea clanului de luptă a soldaților. În aceste condiții, bizuindu-se pe ura poporului împotriva cotropitorilor și primind sprijin material de la aliați, s-a reușit să se refacă numai în câteva luni potențialul de luptă al armatei. În contextul acestor împrejurări, N. Iorga nota în memoriile sale că „regele, declarîndu-se pentru reforme, a scăpat de soarta lui Ludovic al XVIII-lea”⁸⁸.

⁸³ E. Lovinescu, *În marginea epopeei (Note de război)*, București, 1919, p. 142.

⁸⁴ Astfel, un soldat german spunea la București după luptele din Moldova : „Lupta a rămas de pomină. Ofițerii germani și chiar generalul Mackensen au spus că la baionetă au luptat românii cu un avînt extraordinar. Soldații regimentului infanterie din Prahova au lepădat tot de pe ei, au rămas numai în cămăși și cu picioarele goale și au pornit la asalt”. (C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916—1918*, 1921, p. 154—155). În 1920 Al. Tzigara-Samurcaș a publicat la București *Mărturisiri silite*, unde sînt înregistrate și cîteva știri privitoare mai ales la ocupația germană.

⁸⁵ V. T. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, jurnal zilnic 13 august 1916—31 decembrie 1918, vol. II, București, 1921, p. 8.

⁸⁶ N. Iorga, în „Revista istorică”, anul al X-lea, nr. 7—9, iulie—septembrie, 1924, p. 210.

⁸⁷ Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897—1924*, vol. III, București, 1927, p. 82, 84.

⁸⁸ N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917—martie 1920. Războiul național, Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. I, București, 1931, p. 26. Datarca în lucrare este după stîl vechi.

Totodată el consemnează știri privind pregătirea armatei române, problemă vitală care frământa întreg poporul : „Înaintări de generali pentru ofensivă. Unii foarte buni” (25 mai)⁸⁹; „Mi se tot spune, «în taină», că va începe ofensiva... trenuri care tot duc trupe” (31 mai)⁹⁰. Relevând participarea detașamentelor de voluntari transilvăneni și bucovineni în armata română, el scrie : „impunători ostași cu fețele bronzate și acel marș apăsător, purtându-și marile steaguri românești. Mă surprind la fereastră privind-o fără să mă fi trezit nimeni. Se duc la prestarea jurământului... Zguduitoare întâmpinare în Piața Unirii [din Iași], plină cum nu s-a mai pomenit⁹¹”. Memorialistul N. Iorga dezvăluie participarea românilor din toate provinciile române la efortul comun din vara anului 1917 pentru alungarea dușmanului invadator și desăvârșirea unității naționale.

Referitor la luptele desfășurate de trupele române la Mărăști, Mărășești și Oituz însemnările lui N. Iorga sînt sumare, știrile de pe frontul românesc parvenindu-i cu greutate. Totuși, apreciind starea de spirit din țară, el relevă încrederea popoului și a armatei în forțele sale. El nota la 14 iulie 1917 : „E puțină ușurare în suflete. Ofițerii afirmă că Moldova, cu un milion de ostași în ea, nu poate fi părăsită”⁹². În această vreme se vintura ideea evacuării și retragerii în Rusia. În legătură cu aceasta el nota la 1 august : „Pe front s-ar judeca aspru furia de evacuare”⁹³.

Subliniind victoria românească la Mărăști și extinderea luptelor prin ofensiva începută la 24 iulie de trupele germano-austriece pe linia Focșani-Mărășești, N. Iorga insera la 28 iulie informația despre obiectivul Puterilor Centrale pe frontul român și importanța acordată acestui obiectiv : „O știre a venit englezilor printr-un turc de la Berlin că s-a format planul de cucerire cu orice preț a Moldovei, generalul Boehm Ernolli venind la Botoșani, arhiducele Josef la Tîrgu Ocna, Mackensen la Tecuci”⁹⁴. În vara anului 1917, o dată cu măsurile luate pentru întărirea capacității de luptă a trupelor, N. Iorga insera în notele sale știrile despre schimbările petrecute în rândurile comandanților celor două armate române : „generalul Cristescu ar fi fost schimbat pentru lipsă de inițiativă... pe valea Trotușului comandă Văleanu, cu privire la calitățile căruia s-au ridicat critici... Grigorescu e numit în locul generalului Cristescu comandant al Armatei I-a române”⁹⁵.

Însemnările lui N. Iorga pentru prima jumătate a lunii august relevă intensitatea atacurilor germano-austro-ungare de pe frontul românesc. „De ieri [notează el la 7 august] au reînceput atacurile turbate”⁹⁶. Subliniind însemnătatea luptei de la Mărășești el scrie la 9 august : „Lucrurile se îndreaptă. Duminică [6 august - n.n.] a fost la Mărășești o zi critică ; acum greutatea e numai la Oituz”⁹⁷.

De multe ori N. Iorga inserază în memoriile sale știri privind și situația de pe celelalte fronturi ale Antantei, el făcînd uneori aprecieri asupra însemnătății victoriilor obținute acolo pentru frontul românesc : „Marele atac francez la Verdun și acela de pe Isonzo al italienilor par să descongese frontul nostru”⁹⁸. El urmărea loviturile concomitente pe care le inițiau trupele Antantei contra celor ale Puterilor Centrale ; lipsa de coordonare a acțiunilor

⁸⁹ *Ibidem*, p. 23.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 23.

⁹¹ *Ibidem*, p. 33-34.

⁹² *Ibidem*, p. 67.

⁹³ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 80.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 82.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 88.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 90.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 89.

militare este relevantă în însemnarea din 16 august: „Și, în închezirea operațiilor din Vest, dușmanul se aruncă asupra noastră din nou... Situația noastră începe iarăși a fi primejduită”⁹⁹.

Informațiile și datele furnizate de *Memoriile* lui N. Iorga în legătură cu Mărăști, Mărășești și Oituz prezintă totuși valoare documentară, întrucât ele oglindesc aspecte ale vremii respective, frământările politice, starea de spirit din rândurile maselor, dorința fierbinte a întregului popor pentru apărarea patriei, pentru unitate națională.

Demne de amintit — pe această linie — sînt cuvintele înscrise într-o altă lucrare a sa: *Războiul nostru în note zilnice 1917—1918*, și care, de asemenea, cuprinde știri despre luptele din iulie-august 1917. El scria la 31 ianuarie 1917: „Noi trăim astăzi cu toții în așteptarea armatei care trebuie să ne dea înapoi ce am pierdut, care singură trebuie să ne restituie în ce a putut smulge dușmanul și singură să ne pregătească pentru viitor hotarele dreptului nostru... Criminal ar fi cine n-ar cheltui toate puterile sale pentru ca armata să fie refăcută. Mișel ar fi oricine din rândurile ei care nu s-ar devota acestei sfinte și neapărate opere”¹⁰⁰.

Bogate știri informative sînt cuprinse și în volumul *Notițe zilnice din război (1916—1918)* apărut la București în 1937, avînd 402 pagini, sub semnătura generalului Alexandru Averescu, care a participat pe frontul din Moldova în calitate de comandant al Armatei a II-a. El încearcă de foarte multe ori să explice de ce și cum a fost nevoit să acționeze în diferite situații pe frontul din Moldova, și mai ales la Mărăști. Aceste date trebuie confruntate cu alte documente. În volum se găsesc informații valoroase cu privire la situația internă, la diferite evenimente politice care s-au petrecut etc.

În prefață, autorul *Notițelor* menționează că „Scopul acestor notițe cînd le-am așternut pe hîrtie a fost ca ele să slujească studiosilor de mai tîrziu și să tragă învățăminte din experiența altora”¹⁰¹. Ele sînt totodată și rezultatul impresiilor lui despre marele conflict mondial în care căuta să discearnă direcțiile evenimentelor și consecințele lor. El consemnează faptul că planul româno-rus de ofensivă de pe valea Șușiței a fost discutat de Marele Cartier General român atît la 15 martie¹⁰², cît și la 30 mai 1917¹⁰³ în prezența tuturor comandanților de armate. În vederea pregătirii luptelor el atrage atenția că teatrul viitoarelor operații a fost cercetat în dese rânduri. Totodată el arată și legăturile pe care le-a stabilit cu generalul Berthelot¹⁰⁴. Însemnările sale relevă în repetate rânduri minuțiozitatea cu care a fost pregătită ofensiva.

Încrederea în combativitatea ostașilor și reușita atacului după două zile de acțiune a artileriei este înscrisă foarte pe scurt la 10 iulie: „Noi vom începe acțiunea mîine în zori... Sînt perfect liniștit. Vom avea victoria”¹⁰⁵. După succesul trupelor române el notează următoarele impresii: „Am trecut apoi spre Mărăști, străbătînd cîmpul de luptă. Un adevărat labirint de șanțuri și rețele de sîrmă dușmane. Nu-mi vine a crede că o așa formidabil întărită poziție a putut fi cucerită de la dușmani”¹⁰⁶. Importante sînt însemnările privitor la ordinul de oprire a ofensivei, întrucît Armata I-a română înaintase prea mult. Informațiile cuprinse în acest volum confirmă sau completează știrile furnizate de documentele din arhive.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 97.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice 1917—1918*, vol. III, Craiova, f.a., p. 91—92.

¹⁰¹ General Al. Averescu *Notițe zilnice din război (1916—1918)*, București, 1937, p. 9.

¹⁰² *Ibidem*, p. 142—143.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 162.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 157.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 172.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 172.

Memoriile generalului Averescu constituie un izvor documentar important în cercetarea luptelor din 1917 din Moldova, ele reprezentând informația unuia din principalii participanți.

Ca o reacție față de iminenta pătrundere a trupelor hitleriste în țară, generalul N. Tătăranu tipărește în 1940 volumul intitulat *Acum un sfert de veac. Amintiri din război*. Descriind în cuvinte calde idealul de care era animat poporul român în anii 1916—1918, el arată că atunci ca și în 1940 „ostașul este legat de păstrarea hotarelor în care sălășluiește neamul reunit”¹⁰⁷.

Scrierile apărute în volume sau broșuri, studiile mai largi sau articolele publicate în diferite periodice¹⁰⁸ sau cotidiene¹⁰⁹, tratind variate aspecte din perioada participării României la primul război mondial reflectă în unanimitate lupta întregului popor pentru înfrângerea dușmanului, pentru apărarea patriei și realizarea unității naționale. Idealul pentru care au luptat ostașii români în iulie-august 1917 pe frontul Mărăști-Mărășești-Oituz avea să se înlăptuiască la 1 decembrie 1918 când memorabila Adunare de la Alba Iulia a hotărât unirea Transilvaniei cu România. „Înlăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție”¹¹⁰.

Istoriografia și memorialistica românească cuprind variate informații, descriu diferite aspecte ale acestui eveniment crucial din istoria poporului nostru; în ele se găsesc o serie de date din această etapă finală a lungului și complexului proces istoric al creării statului național român.

Studierea acestui eveniment important din istoria poporului nostru trebuie să stea și pe mai departe în atenția cercetătorilor. Este necesar mai întâi să se întreprindă alcătuirea unei bibliografii cât mai complete a tuturor scrierilor românești și a celor străine care tratează despre participarea României la primul război mondial.

Întocmirea unei asemenea bibliografii ar putea să constituie punctul de plecare pentru elaborarea unei monografii generale sau a unor lucrări cu teme parțiale care să contribuie la educarea patriotică a maselor în spiritul glorioaselor tradiții de luptă ale poporului român pentru libertate națională și socială.

M. Rusenescu și Al. D. Vasile

¹⁰⁷ N. Tătăranu, *Acum un sfert de veac, Amintiri din război*, București, 1940, p. 3.

¹⁰⁸ Astfel o serie de foști comandanți de mici unități militare, în special regimente, au descris în diverse articole modul cum au fost pregătiți și cum au participat la luptă ostașii conduși de ei. Scrierile lor, pe lângă autenticitatea expunerii prezintă multe informații ne-cuprinse în lucrări de caracter mai general. Menționăm în acest sens cele două articole de lt. col. G. Mihail: *Mărășești. Acțiunea regimentului 34 infanterie din divizia a IX-a (27—28 iulie stii vechi 1917)*, și *În amintirea luptei regimentului 34 infanterie Constanța. La Mărășești*, publicate în „Revista infanteriei” (nr. 252/1922 și 277/1924, precum și studiul *O pagină din bătălia de la Mărășești. Luptele regimentului „Vasile Lupu” nr. 36 în zilele de 26—27—28 iulie (8—10 august) 1917*, publicat în „România militară”, nr. 1/1925.

¹⁰⁹ De pildă numai Nicolae Iorga în decursul mai multor ani a scris în „Neamul românesc” peste 240 articole (vezi Barbu Theodorescu, *Bibliografia politică, socială și economică a lui N. Iorga. 1890—1934*, București, 1937).

¹¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mîșcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 21.

ANIVERSAREA LUPTELOR DE LA MĂRĂŞTI,
MĂRĂŞEŞTI ŞI OITUZ

Împlinirea a 50 de ani de la luptele din iulie-august 1917 de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, aniversată cu multă însufleţire de întregul nostru popor, a constituit un bun prilej pentru reamintirea în actualitate a unei pagini glorioase din istoria poporului nostru şi de cinstire a memoriei celor care, dând dovadă de un fierbinte patriotism mergând până la sacrificiul vieţii, au luptat cu eroism împotriva cotropitorilor, pentru înfăptuirea idealului de desăvârşire a unităţii naţionale. Din multitudinea de manifestări şi varietatea articolelor apărute în publicaţiile periodice româneşti, vom consemna, în cele ce urmează, pe cele mai semnificative.

În 12 august, la Mausoleul de la Mărăşeşti ridicat „Întru slava eroilor neamului” s-au adunat aproape 100 000 de cetăţeni din toate colţurile ţării, având, în mijlocul lor, peste 200 de veterani ai luptelor din 1917. La marele miting consacrat luptelor de acum cinci decenii, desfăşurat în prezenţa conducătorilor partidului şi statului, au luat cuvîntul generalul colonel Ion Ioniţă, ministrul forţelor armate, sculptorul Ion Jalea şi ţăranul Ion Stan, veterani ai luptelor de la Mărăşeşti, scriitorul Nicolae Tăutu, Petru Enache, prim-secretar al C.C. al U.T.C., Gh. Postolache, preşedintele cooperativei agricole de producţie Trifeşti, Ilie Puşcaşu, muncitor-ferierist din Mărăşeşti, generalul colonel în rezervă Constantin Popescu, care, în cuvinte emoţionante, au evocat epopea din vara anului 1917 desfăşurată sub deviza „Pe aici nu se trece!”.

Primit cu vie şi îndelungi aplauze, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a relevat în cuvîntarea rostită situaţia internă şi internaţională din anii primului război mondial, cînd poporul nostru îşi manifesta cu putere aspiraţia seculară spre desăvârşirea unităţii naţionale, a înfăţişat importanţa deosebită a luptelor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz pentru apărarea fiinţei naţionale a poporului român, împotriva cotropitorilor străini, a subliniat eroismul ostaşilor, ofiţerilor şi în general al maselor muncitoare în puternicile bătălii din 1917. „Victoria de la Mărăşeşti — a spus tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a reprezentat o contribuţie importantă la înfrîngerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate naţională”. Aducînd un vibrant omagiu eroilor naţiunii care în urmă cu 50 de ani nu şi-au precupeţit viaţa pentru a asigura libertatea şi progresul poporului român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a arătat în încheiere: „Să nu uităm niciodată că toate euceririle de care ne bucurăm azi au fost obţinute prin lupte grele, prin jertfa celor mai buni fii ai poporului nostru. În faţa memoriei celor care au căzut în lupta pentru dreptate socială şi naţională să ne legăm de a face totul pentru a asigura progresul neîntrerupt al ţării, bunăstarea şi fericirea întregului popor, să ne legăm de a face să strălucească tot mai puternic în lume gloria patriei noastre seumpe — România socialistă”.

Marele miting s-a încheiat printr-un impresionant spectacol de evocare — prin intermediul sunetului şi luminii — a luptelor strămoşeşti, culminînd cu epopea Mărăşeştilor.

În ziua de 15 august a avut loc o sesiune de comunicări științifice organizată de Institutul de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România și Academia militară generală. După cuvântul de deschidere rostit de Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., prof. univ. Miron Constantinescu, adjunct al ministrului învățământului, a expus comunicarea *România în vara anului 1917*, elaborată împreună cu dr. Vasile Liveanu, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga”. După o succintă prezentare a situației social-economice și politice a României raportată la contextul relațiilor internaționale din 1914—1916, în comunicare s-a subliniat caracterul legitim, necesar al luptei poporului român pentru încheierea procesului de unitate națională și s-au schițat cauzele pentru care campania militară din toamna anului 1916 a fost, în cele din urmă, nefavorabilă trupelor române. În continuare, autorii au înfățișat un tablou cuprinzător și consistent al României în 1917 din care s-au desprins poziția partidelor și grupurilor politice față de diverse probleme — și în primul rând legate de reformele agrare și electorale —, activitatea mișcării muncitorești și a P.S.D. în problemele păcii și unității naționale, jaful trupelor germane din teritoriul ocupat și rezistența opusă invadatorilor de mase populare, situația populației românești din Transilvania, precum și alte aspecte de natură să contribuie la explicarea științifică a factorilor care au dus la victoriile militare din vara anului 1917. Colonel Ion Cupșa, șef de catedră la Academia militară generală, în comunicarea *Operațiile armatei române în campania din 1917* a relevat la început eforturile depuse de întregul popor pentru reorganizarea armatei române și înzestrarea ei cu tot ceea ce era necesar, pentru ca apoi să întreprindă o descriere detaliată a obiectivelor cuprinse în planurile de luptă ale Puterilor Centrale și ale armatei române, insistând asupra desfășurării concrete a luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz. În puternica înclăștare militară din 1917, armata română, călăuzită de idealul unității naționale și de dorința fierbinte a eliberării patriei, a dat dovadă de eroism și spirit de sacrificiu. Pilde de înalt patriotism au fost evocate în comunicarea *Eroismul maselor în lupta împotriva coteropilorilor*, întocmită de colonelul Constantin Nicolae, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și colonel Aurel Petri cercetător principal la același Institut, în care, alături de numeroase fapte glorioase ale armatei române, au fost incluse și mărturii inedite sau mai puțin cunoscute privitoare la acțiunile maselor populare îndreptate împotriva ocupanților germani. Comunicarea conf. univ. Dumitru Almaș, directorul revistei „Magazin istoric”, *Reprezentarea în opere de artă a vilejiei românilor în marile bătălii din iulie-august 1917* a cuprins o serie de date despre participarea nemijlocită a scriitorilor și artiștilor la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, citate impresionante din scrierile marilor noștri oameni de cultură și scriitori N. Iorga, M. Sadoveanu, G. Coșbuc, B. Ștefănescu-Delavranca, O. Goga, Camil Petrescu ș.a. precum și o succintă prezentare a modului în care s-a reflectat eroismul românilor în operele de artă ale pictorilor Costin Petrescu, N. Tonitza, a sculptorilor I. Jalea, O. Han, C. Baraschi, a compozitorului George Enescu. *Însemnătatea victoriilor de pe frontul din România din vara anului 1917* a constituit obiectul comunicării ținute de Gheorghe Zaharia. După ce a înfățișat unele aprecieri clogioase despre eroismul ostașilor noștri aparținând unor personalități contemporane evenimentelor, autorul a concentrat expunerea asupra a două consecințe deosebit de importante a victoriilor din vara anului 1917: menținerea ființei poporului român prin prăbușirea planurilor și încercărilor de lichidare a statului român și întărirea dorinței și hotărârii poporului de a lupta pentru desăvârșirea unității naționale. În cuvântul de încheiere a sesiunii, generalul de armată Ion Tutoveanu, comandantul Academiei militare generale, a subliniat însemnătatea științifică a comunicărilor prezentate în cadrul sesiunii pentru înțelegerea aprofundată a bătăliilor desfășurate în urmă cu cinci decenii.

Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice, Universitatea populară București și Comitetul Orășnesc al U.T.C. au organizat la 14 august un simpozion pe tema *Epopeea de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, la care au luat cuvântul conf. univ. Dumitru Almaș,

general-maior în rezervă Polihron Dumitrescu și colonel Mihai Cucu de la Academia militară generală.

Tot cu prilejul aniversării luptelor din 1917 s-au deschis și două expoziții: prima, la 9 august, la Muzeul de artă al Republicii Socialiste România unde s-au expus peste 160 de lucrări de pictură, grafică, sculptură și fotografii și, a doua, la 10 august, la Arhivele statului din Iași, care a cuprins documente, fotografii, planuri de luptă, decorații etc.

În ziare, reviste social-economice, politice, culturale și literare, săptămânale sau lunare, au apărut, de asemenea, numeroase articole cu o problematică variată, scrise în cea mai mare parte fie de veterani ai războiului din 1916—1918 (și în care se realizează o confruntare continuă între documentul istoric și amintirea personală), fie de istorici. Deoarece simpla inserare a tuturor titlurilor acestor articole ar necesita un spațiu prea mare, vom consemna, în continuare, numai acele materiale care credem că prezintă interes pentru istoricii de astăzi și chiar pentru cei de mâine, întemeiate pe o bună cunoaștere a perioadei istorice și a evenimentelor respective¹.

În ziarul „Scinteia” din 10 august colonel Constantin Nicolae semnează articolul *50 de ani de la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz: un simbol al eroismului popular în lupta pentru apărarea independenței patriei*, iar în numărul din 11 august Ion Pas scrie despre *Eroismul înaintașilor*. În numărul din 12 august a fost inclus Ordinul ministrului forțelor armate al Republicii Socialiste România privitor la aniversarea luptelor din 1917, iar sub titlul general „Pe aici nu se trece!” au fost inserate articolele *Mărăști* de general-locotenent în rezervă Mihai Corbuleanu și general-locotenent în rezervă Emilian Ionescu, *Mărășești* de general în retragere Iacob Zădic, *Oituz* de general în rezervă Marcel Olteanu (toți autorii sînt veterani ai războiului din 1916—1918). Sub titlul *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, numărul din 13 august cuprinde un amplu reportaj de la impresionantul miting de la Mărășești, textul cuvîntării rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu, știrea despre solemnitatea înmînării medaliei „Virtutea ostășească” clasele I, a II-a, a III-a, unui număr de 228 veterani ai luptelor desfășurate acum 50 de ani. (Aceste din urmă materiale au fost reproduse, de altfel, în toate ziarele.)

În „România liberă” după articolul *Mărășești — simbol al gloriei românești* din 9 august, de general-maior în rezervă Ionescu Dan, au mai apărut articolele: *Înceleștarea de pe Valea Oituzului* de general-colonel în rezervă Gh. Ionescu-Sinaia (10 august); *La Mărăști — o mare victorie românească* de general-maior în rezervă Constantin Nichita (11 august); o pagină cu reproduceri din scrieri aparținînd lui M. Sadoveanu, Vasile Pârvan, Eugen Lovinescu, Camil Petrescu, Ion Agîrbiceanu ș.a. (12 august.)

Ziarul „Munca” a publicat articolele *Contractatul de la Răzoare* de A. Moldoveanu (9 august), *Cota 100* de D. Almaș (10 august), *Un erou printre eroi: Ecaterina Teodoroiu* de Elena Popescu (11 august), *Acțiuni ale maselor muncitoare împotriva ocupașilor în anii 1916—1918* de C. Căzănișteanu (12 august) ș.a.

Dintre articolele apărute în „Scinteia tineretului” amintim: *O pagină de eroism legendar* semnat de Matei Ionescu (în numărul din 9 august); *Mărăști 1917* de general-maior în rezervă Ilie Antonescu (10 august); *Mărășești 1917* de general-maior în rezervă Alecu Nicolae (11 august); *Oituz 1917* de general-maior în rezervă Marin Manafu (12 august) ș.a.

În „Informația Bucureștilui” au fost inserate, pe lângă alte materiale mai largi, cuprinzătoare și cîteva articole de evocare a eroismului căpitanului Gr. Ignat (scris de lt. col. Fl. Țucă), a soldatului Ion Negru (autor, lt. col. U. Constantin, ambele în nr. din 10 august), adolescentei Mariuca Zaharia și soldatului Vasile Arghir (articolele au apărut în nr. din 11 august și sînt scrise de lt. col. Leonida Loghin și, respectiv, de lt. col. C. Ucrain) etc.

¹ O scurtă trecere în revistă a articolelor cuprinse în publicațiile periodice științifice, precum și a micilor monografii apărute cu acest prilej este întreprinsă în articolul *Istoriografia și memorialistica luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, semnat de M. Rusenescu și Al. Vasile, publicat în „Studii”, 1967, nr. 4, p. 776—777.

Trebuie consemnat faptul că în ziarele regionale și raionale s-au publicat, de asemenea numeroase articole consacrate epopeei din 1917.

Dintre periodicele cu apariție săptămânală, „Contemporanul” a consacrat o bună parte a numărului 32 din 11 august aceluiași eveniment. Alături de articolele *Mărășești — mărturie a eroismului popular* al dr. Titu Georgescu, *Ostașii noștri nu s-au clintit* semnat de George Fotino au apărut articolele cu caracter memorialistic scrise de Horia Hulubei (*Pleci hulub, dar să te-n-torci vultur*), Dan Bădărău (*În balonul captiv*), C. Motaș (*Pe cerul Siretului*), general maior Ion Botea (*La victorie*), precum și un grup de reproduceri din scrierile lui N. Iorga, M. Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, versuri ale lui Tudor Arghezi, Tudor Vianu, V. Voiculescu ș.a.

În numărul 31 din 3 august revista „Tribuna” (Cluj) a publicat articolul : *Două momente de pe frontul Moldovei* : 1. la Ivesli, 2. la Mărășești de general maior în rezervă Dumitrescu Polihron ; evocările de caracter memorialistic : *Amintiri din anii de foc și sînge* a sculptorului Ion Jalea, *Zile și nopți* (la Mărășești) de căpitan în rezervă Gavril Danielescu ș.a.

Periodicul ieșean „Cronica” a publicat în trei numere consecutive (29—31, din 22 iulie, 29 iulie și 5 august) articolul lui Corneliu Ștefănescu, *Mărăști — Oiluz — Mărășești* ; informații inedite aduce materialul *Cînd Moldova era un singur front* scris de Al. Arbore (nr. 30 și 31 din 29 iulie și 5 august).

Revista de politică externă „Lumea” în nr. 33 din 10 august, la rubrica permanentă „Pe urmele istorici”, pe lângă articolul *Mărăști, Mărășești, Oiluz, 1917—1967. Mărturii contemporane* al col. Ion Cupșa, a inserat și materialul *Amintiri de la Mărășești* scris la cererea redacției de dr. Louis Bonnet, medic militar ce a făcut parte din misiunea militară franceză. În numărul următor (33 din 17 august) s-au mai publicat alte două articole solicitate de redacție ale unor militari francezi care în 1917 au luptat alături de armata română : *Amintiri din Români* a anului 1917 de colonel Daru și *La comandamentul aviației* de general Cochet, precum și articolul lui Dan Berindci, *Ecoul internațional al epopeei de la Mărășești*.

„Gazeta literară” din 10 august și „Luceafărul” din 12 august au făcut loc în sumarele lor unor reportaje cu caracter istorico-literar și altor materiale ce evidențiază atitudinea scriitorilor și oamenilor de cultură față de luptele din 1917. Reținem din paginile revistei „Luceafărul” articolele *Pagini de epopee* de Vasile Netea și *Amintiri din epopeea Mărășeștilor* ale generalului în rezervă Iacob Zadic.

Publicațiile periodice centrale și regionale lunare au acordat și ele un spațiu larg aniversării luptelor din 1917. Astfel, în revista „Magazin istoric”, nr. 4 din iulie s-au publicat articolele : *La Mărășești acum 50 de ani* de căpitan în rezervă D. Giuculescu, *O companie de eroi* (a căpitanului Grigore Ignat care a apărat cota 100) de lt. col. Constantin Ucrain și lt. col. Leonida Loghin, *Doaga : cinci zile la sfîrșit de iulie* de general de armată în rezervă Constantin Vasiliu-Rășcanu, *Monumentul „Victoria de la Mărășești”* de Oscar Han, precum și documente privitoare la *Eroi francezi în luptele din România*.

Revista „Viața românească” în numărul din august, sub rubrica *Mărășești 1917 — 1967* a publicat mai multe materiale semnate de general-colonel Constantin Popescu, de scriitorii Paul Anghel, Platon Pardău, Matei Gavrilă și N. Tăutu.

Un număr întreg (7/1967) al revistei „Viața militară”, editată de Consiliul Politic Superior al M.F.A., a fost consacrat aceluiași eveniment. Dintre materialele publicate se remarcă articolul *Amintiri despre generalul Eremia Grigorescu* de general-maior în rezervă Nicolae Ionescu, evocările-amintiri despre 1917 semnate de Ion Pas, Ion Jalea, E. Zamora, Tudor Teodorescu-Braniște, memoriile de campanie ale generalilor maiori în rezervă Dimitrie Florescu, D. Dumitrescu-Polihron, Marcel Olteanu etc.

Un amplu articol intitulat *Istoriografia română despre participarea României la primul război mondial* a publicat prof. C. C. Giurescu în „Argeșul” nr. 8 din august.

În revista de la Craiova „Ramuri” în nr. 7 din 15 iulie a apărut, printre altele, articolul *Mărășești, 1917—1967* de Dinu C. Giurescu în „Eșafodaj” la Oradea din luna august Al.

Porțeanu scrie despre ecoul internațional al bătăliei de la Mărășești. Periodicul cultural de la Bacău „Ateneu” a publicat articolele *Pe aici nu se trece I*, de Sergiu Adam și Iulian Antonescu, *Bărbăție și credință, spicuri din documente mai puțin cunoscute* de P. Paliu și I. Burlacu.

Din manifestările închinat aniversării luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, precum și din parcurgerea articolelor publicate cu acest prilej reiese cu pregnanță omagiul inflăcărat adus de întregul nostru popor celor care acum 50 de ani au luptat și s-au jertfit pentru apărarea pământului sfântămoșesc, menținerea ființei poporului român și înfăptuirea unității sale naționale depline.

Gr. C.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI A INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA”, 15—16 IUNIE 1967

Lucrările sesiunii au fost deschise de acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”.

„Sesiunea științifică pe care o inaugurăm azi — a spus domnia-sa — a fost concepută și organizată pentru a prezenta o imagine cât mai fidelă a activității Institutului nostru, a problemelor pe care și le-a pus, a metodelor și spiritului în care a căutat să le rezolve, a rezultatelor la care a ajuns.

În ultimii ani, sub impulsul și îndrumarea partidului, Institutul nostru a făcut progrese în ceea ce privește rigoarea metodei, precizia scopului și obiectivul istoriei.

După o perioadă în cursul căreia două tendințe contrare și deopotrivă de nefaste au stăpinit istoriografia, dogmatismul care n-avea nevoie de document decât pentru a ilustra o teză preconcepțată și falsă concepție care se mulțumea cu stringerea informației de dragul informației, cercetătorii și-au însușit metoda marxistă care concepe istoria ca un proces organic și progresiv spre societatea fără clase, deci fără exploatare.

În această concepție constă unitatea și demnitatea istoriei. Ea se întemeiază pe *rigoarea metodei* de cercetare și de interpretare. Mai întâi, pe cercetarea documentelor, a textului autentic, contemporan evenimentului — cercetare cu atît mai grea și mai lungă cu cît e însoțită de o constanță mai exigentă.

Această cercetare presupune calități și virtuți, care sînt valori etice: *răbdarea* care singură poate susține pe cercetător într-o muncă adesea aridă și monotonă; *perseverența* în analiza critică și *arta expunerii*, care face lucrarea clară și precisă.

Materialismul istoric pentru a fi eficient, pentru a putea reconstitui viața integrală a omului din condițiile materiale în care se află în anumite momente istorice, mai presupune *spiritul critic*, adică facultatea de a discerne, de a aprecia valoarea exactă a unei mărturii istorice, o *probitate intelectuală absolută*, care mențin judecata faptelor istorice în limitele autorizate de informația istorică; în sfîrșit, acea însușire rară pe care Iorga o numea *fantezie reproductivă*, sau talentul de expunere care nu se manifestă decât într-un spirit înarmat cu o cultură generală.

Metoda istorică marxistă e deci o disciplină severă și exigentă, dar numai prin ea se pot forma specialiști de înaltă calificare. Noi am considerat ca principală sarcină a Institutului aceea de a insufla membrilor ei rîvna de a-și însuși această metodă cu toate virtuțile care o susțin și o fac fecundă.

Dar metoda nu e decât un mijloc pentru a ajunge la un scop care e căutarea și descoperirea adevărului. În urmărirea adevărului, în respectul adevărului, așa cum a fost definit de Cicero și înscris pe fațada Institutului nostru, stă toată demnitatea istoriei și a istoricului: «Ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri non audeat». Tendința de a se apropia de adevăr a făcut în ul-

timul timp progrese care au schimbat orientarea istoriografiei noastre cu privire la perioada dintre cele două războaie mondiale.

Dar eminenta demnitate a disciplinei istorice apare mai ales în obiectul ei. Obiectul adevărat al istoriei este omul. Condiția lui social-economică, lupta lui pentru o soartă mai bună, gloriile lui, succesele și înfringerile lui, tot ce a vrut și a izbutit să realizeze în cursul vremilor — iată obiectul istoriei.

Considerată în metoda, scopul și obiectul ei, istoria apare în toată demnitatea și importanța ei. Pentru aceasta, ca trebuie tratată cu conștiință, cu respect pentru adevăr, cu sentimentul răspunderii.

Comunicările pe care le prezentăm aparțin unor cercetători de toate vîrstele și de toate specialitățile, reprezentate în institutul nostru, de la maeștri care au la activul lor o viață de experiență, la cercetători de vîrstă mijlocie care s-au format în Institutul nostru, la tineri care și-au terminat acum ceea ce în istoria corporațiilor se numea *capodopera*, adică dovada că și-au însușit toate secretele meseriei. Ei sînt nădejdea noastră de mîine.

Dar pentru ca această sesiune să reflecte în adevăr creșterea spiritului critic și lărgirea orizontului Institutului nostru, e nevoie ca comunicările să fie urmate de o largă dezbateră din care să ieșim mai întăriți și mai luminați. Aceste dezbatere trebuie să fie însă făcute într-un spirit de obiectivitate și de comprehensiune care să ateste progresul spiritului de cooperare și de echipă care în vremea noastră a devenit una din condițiile esențiale ale dezvoltării”.

În decursul celor două zile au fost prezentate și discutate 14 comunicări, care au tratat teme de istorie românească și universală din perioadele : medie, modernă și contemporană.

În cadrul temelor de istorie universală, Radu Constantinescu a prezentat comunicarea „Hotărârile adunării de la Frankfurt (794) și importanța lor”, în cuprinsul căreia a analizat raporturile dintre regalitatea carolingiană și biserica romană. Analizînd prevederile conciliului, autorul a reliefat efortul monarhului carolingian de a-și asuma prerogativele deținute pînă atunci de autoritatea ecleziastică și a demonstrat că procesul desprinderii de Roma a arhiepiscopilor, datat îndeobște la începutul secolului al IX-lea, își are originile la sfîrșitul veacului anterior, conciliul de la Frankfurt fiind prima manifestare a tendinței. Relevînd meritele lucrării, prima care abordează o temă de istorie universală propriu-zisă în cadrul Institutului de istorie, prof. Alex. Elian a încadrat împrejurările istorice prezentate de autor în contextul de istorie europeană, stărînd asupra antecedentelor adunării de la Frankfurt.

În comunicarea intitulată „Întîlnirea de la Constanța — 14 iunie 1914 — în lumina izvoarelor străine”, Esther Uribes a prezentat o etapă însemnată în procesul de desprindere a României de Puterile Centrale și a apropierei ei de Antantă, în lunile premergătoare izbucnirii primului război mondial. Bazîndu-se pe un bogat material documentar — îndeosebi rus și francez — autoarea a înfățișat antecedentele și desfășurarea întîlnirii dintre țar și rege și negocierile diplomatice prilejuite de această întîlnire. Deși încercările ministrului de externe rus — Sazonov — de a obține o declarație de neutralitate a României în cazul declanșării unui conflict armat nu au avut succes, conversațiile sale cu I.I.C.Brătianu au dovedit că România nu își asuma nici o obligație de participare militară alături de Puterile Centrale într-un eventual război. Discuțiile au evidențiat meritul lucrării de a fi pus în circuitul științific materiale nefolosite încă de istoriografia noastră (E. Campus); totodată s-a subliniat necesitatea ca informațiile furnizate de sursele externe să fie coroborate cu izvoarele românești editate și inedite (Șerban Papacostea și Vasile Liveanu).

Eliza Campus, în comunicarea „Tratatele de la Locarno și semnificația lor în crearea unui Locarno balcanic”, a analizat opiniile privind geneza și însemnătatea tratatelor de la Locarno, emise în memorialistica și istoriografia contemporană și a prezentat, pe baza unei largi documentări, încercările de realizare a unui Locarno balcanic, subliniind însemnătatea proiectului întocmit de ministrul de externe al Turciei, care urmărea să realizeze un pact al statelor balcanice, fără imixtiunea marilor puteri europene.

În cadrul discuțiilor s-a cerut autoarei ca, alături de prezentarea istoriografică, să introducă în textul definitiv al comunicării o prezentare a clauzelor tratatelor încheiate la Locarno în 1925 (Gh. Cronț).

În cadrul comunicărilor de istorie medie, prof. George Fotino a prezentat comunicarea „Moștenirea în vechiul drept românesc din Țara Românească și Moldova”. Reluând o problemă mult dezbătută în istoriografia noastră, autorul a subliniat originalitatea instituției românești a moștenirii, în raport cu aceeași instituție în viața popoarelor vecine, originalitate care s-a reflectat în egalitarismul *sub specie sexus* în devoluțiunea moștenirii. Există în Moldova încă de la începuturile vieții de stat, formula succesiunii a evoluat în aceeași direcție în Țara Românească în veacurile următoare. În cadrul discuțiilor s-a susținut un punct de vedere opus celui prezentat de autor în ceea ce privește originea dreptului de moștenire (O. Sachelarie). Alți vorbitori au sprijinit punctul de vedere susținut în comunicare și au adus prețioase completări. S-a arătat astfel că în Țara Românească a existat un privilegiu al masculinității pînă în secolul al XVI-lea, instituția prădalicea fiind un indiciu în acest sens (Șt. Ștefănescu).

Florin Constantiniu, în comunicarea „Locul Țării Românești în evoluția agrară a Europei orientale în veacul al XVIII-lea”, a caracterizat specificul evoluției marelui domeniu și al structurilor agrare din Țările Române în raport cu evoluția domeniului în ansamblul Europei răsăritene. În cadrul spațiului situat la răsărit de Elba, autorul a distins două zone cu structuri agrare diferite: cea dintîi legată de Marea Baltică și de comerțul cu grîne, cea de-a doua care coincide cu zona de extindere a Imperiului otoman. Țările Române au împrumutat din trăsăturile specifice ale ambelor zone. În cursul discuțiilor s-a atras atenția asupra necesității de a se face deosebire între țărănimea liberă și cea aservită (I. Donat), asupra caracterului tîrziu al dezvoltării unor trăsături comune pentru ansamblul spațiului situat la răsărit de Elba (L. Demény), asupra rolului exploatarei otomane (M. Bulgaru), asupra datelor privitoare la structura domeniului din Țara Românească pe baza condicelor Mitropoliei (S. Columbeanu), asupra caracterului economiei țării, întemeiată precumpănitor pe creșterea vitelor (C.C. Giurescu) și asupra evoluției rumâniei (Șt. Ștefănescu).

Lia Lehr a prezentat, în comunicarea intitulată „Camăta în Țara Românească pînă în secolul al XVIII-lea,” concluziile unei lucrări mai mari cu această temă. Autoarea a arătat cine erau cei care dădeau și luau cu împrumut, motivele ce-i determinau, condițiile în care se încheiau zapisele de împrumut și urmările lor, stabilind totodată care era cuantumul dobînzii în perioada tratată. Participanții la discuții: Ana Popescu, Gh. Cronț, P. Strihan, P. Cernovodcanu și N. Stoicescu au adus completări și au discutat camăta din punct de vedere juridic, arătînd cum se reflectă ea în Pravilă și ce a însemnat, „legea țării” și au subliniat complexitatea problemei abordate, stăruind asupra deosebirilor dintre camătă și dobîndă și a chipului în care activitatea cămătărească a fost privită în societatea medievală.

Tot în cadrul temelor de istorie medie, Șt. Olteanu a prezentat comunicarea „Aspecte ale dezvoltării tehnicii medievale din Moldova și Țara Românească”. Lărgind cadrul investigației istorice prin folosirea rezultatelor analizelor de laborator (fizico-chimice), efectuate asupra unor obiecte medievale de către Institutul de cercetări metalurgice, autorul a ajuns la concluzia că locuitorii din așezările feudal-timpurii — secolele X-XIII — de pe teritoriul Moldovei și Țării Românești extrăgeau și reduceau minereurile (fier, aramă) locale prin mijloace proprii cu un randament economic scăzut. O dată cu lărgirea contactelor economice — secolele XV—XVIII — procurarea materiei prime (a metalului), de pe piața transilvăneană mai ales, fiind mai avantajoasă, s-a renunțat, încetul cu încetul, la extracția și reducerea minereurilor sedimentare locale. Autorul s-a ocupat și de unele procedee tehnologice de mare însemnătate în prelucrarea metalelor în evul mediu, folosind, de asemenea, rezultatele analizelor efectuate de specialiștii de la Institutul menționat. În discuții s-a stăruit asupra necesității de a se preciza rolul importului de metal din Transilvania (L. Demény) și a utilizării unor surse de informare încă nevalorificate (P. Cernovodcanu).

În comunicarea „Începuturile industriei capitaliste românești. Perioada manufacturieră în Țara Românească și Moldova”, Constantin Șerban a prezentat concluziile unui studiu mai larg privind Începuturile perioadei manufacturiere în Moldova și Țara Românească. Folosind documentele existente, autorul a stabilit etapele procesului de formare a manufacturilor, de la micul atelier la manufacturi prin cooperarea simplă capitalistă, arătând totodată modul în care erau organizate, precum și mina de lucru folosită. Discuțiile au relevat noutatea punctelor de vedere ale autorului și au subliniat necesitatea fundamentării concluziilor lucrării pe o bază documentară mai largă; totodată s-au exprimat rezerve în privința sărăriilor, care nu sînt manufacturi (P. Cernovodceanu).

Comunicarea susținută de I.D.Suciu a avut ca subiect „Revoluția de la 1848/1849 din Banat”. După prezentarea începutului revoluției de la 1848/1849 din Banat, autorul a analizat orientarea burgheziei române și programele adunărilor de la Lugoj (4/16–5/17 mai 1848), Pesta (3/15–9/21 mai) și Timișoara (14/26 iunie). Comunicarea a subliniat rolul jucat de Eftimie Murgu, conducătorul românilor bănățeni, care a urmărit unirea Banatului cu Țara Românească, înființarea unei armate populare pentru a ajuta pe revoluționarii din Țara Românească, iar în 1849 unirea forțelor revoluționare sub comanda generalului Bem. În tot timpul evenimentelor, Murgu a avut legături cu revoluționarii din Țara Românească și Moldova. În timpul alegerilor parlamentare din vara anului 1848, Murgu și alți revoluționari bănățeni au militat pentru împărțirea pămînturilor moșierești. După a doua adunare de la Lugoj (15/27 iunie 1848) care s-a ținut sub președinția lui E. Murgu, țărani români din Banat au ocupat pămînturile moșierești, s-au opus legii recrutării, iar în toamna anului 1848 s-au răscolat în masă. Discuțiile au subliniat efortul autorului de a consulta din periodice răspîndite articolele lui E. Murgu și interpretarea nouă cu privire la poziția lui E. Murgu față de revoluționarii maghiari (Dan Simonescu); s-a exprimat părerea că antecedentele pregătirii ideologice revoluționare a lui E. Murgu trebuiau mai mult adîncite (Dan Simonescu, Vasile Netea). Alex. Gonța a adus completări cu privire la organizarea deosebită a bănățenilor cu centrul la Iladia, existentă încă înainte de năvălirea tătarilor și menționarea voievodului din Țara Severinului de către cronicarul Reșid-ed-Din, precum și în legătură cu existența la Arhivele Statului din Iași a cursului de filozofie ținut de E. Murgu la Iași.

Matei Ionescu a prezentat comunicarea „Sfîrșitul corporațiilor și Începuturile Camerei de Comerț și Industrie”. Bazată pe cercetări în arhivele din Capitală și principalele centre din țară, comunicarea urmărește ultima fază a procesului de dispariție a breslelor, din epoca Unirii și pînă la 1873. Autorul a expus totodată modul cum s-au cristalizat — încă de la 1850, dar mai ales din 1859 — noile forme de organizare ale burgheziei, procesul de bifurcare organizatorică a burgheziei și proletariatului, existența paralelă, un timp, a Camerelor de Comerț și Industrie și a corporațiilor, relațiile dintre ele, împrejurările specifice care au generat adaptarea relativ lentă a formelor organizatorice la noile realități social-economice ale țării. La întrebări a luat cuvîntul N. Camariano; la discuții, Eliza Campus a subliniat noutatea temei abordate, iar D. Berindei, relevînd adîncirea de către autor a unor aspecte puțin cunoscute sau chiar inedite, a subliniat complexitatea factorilor social-economici care au acționat în perioada cercetată.

În comunicarea „Legăturile culturale între Transilvania și Principatele Unite în perioada formării și organizării statului național”, Dan Berindei a analizat consecințele Unirii în procesul general de desăvîrșire a unității naționale și implicațiile acestui act pe plan cultural. În comunicare s-a subliniat faptul că legăturile culturale s-au intensificat în perioada analizată, cultura reprezentînd o legătură de unire între români. Aceste relații s-au desfășurat multilateral, la ele contribuind prezența în Principatele Unite a unui important număr de cărturari transilvăni. De asemenea, în acțiunile sale de politică externă, statul național român a urmărit în mod constant stringerea legăturilor de acest fel. Semnificativ în epocă este apariția unor periodice ca „Revista Carpaților” și „Dacia”, care au militat fățiș pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român. Relațiile culturale, dintre Principatele Unite și Transilvania

nu s-au desfășurat numai în domeniul presei, al învățămîntului, al literaturii, al teatrului, ci și în cel al relațiilor personale între oamenii de cultură (corespondențe, vizite etc.). În ansamblu, aceste legături dovedeau prin amploarea lor interesul firesc pe care românii de dincoace și dincolo de Carpați îl manifestau pentru problemele ce stăteau în fața poporului român în întregul său. La discuții, relevîndu-se meritele lucrării, s-au adus unele completări cu privire la legăturile culturale dintre români și sași (Adolf Armbruster), însemnătatea folosirii corespondențelor, a memoriilor (Dan Simonescu), s-au făcut precizări în legătură cu unele afirmații din comunicare (Vasile Netea).

Alexandru Porțeanu a susținut comunicarea intitulată „Aportul mișcării muncitorești din Transilvania la desăvîrșirea unității naționale a poporului român”. Pe baza unui material documentar bogat și în cea mai mare parte inedit, autorul a prezentat problema în mod nuanțat, examinînd atît aportul cît și limitele mișcării socialiste în problema națională. Au fost examinate raporturile Secției române a P.S.D.U. cu conducerea centrală a acestui partid, eoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania, pătrunderea ideilor leninismului, Congresul din mai 1918 al Secției române, acțiunile socialiștilor în rîndurile țărănimii, evenimentele revoluționare de pînă în toamna lui 1918, legăturile cu mișcarea muncitorească din România, unirea forțelor politice românești în vederea conducerii luptei de eliberare națională, momentele mai importante din faza finală a acestei lupte, constituirea Consiliului Național Român, problema republicii bănățene, contribuția socialiștilor români în desfășurarea tratativelor de la Arad cu delegația maghiară (13—15 noiembrie), participarea maselor muncitoare la Alba Iulia (1 decembrie 1918), rolul unor conducători ca Emil Isac, T. Albani, E. Grapini ș. a. Luînd cuvîntul în legătură cu această comunicare, I. D. Suciuc a subliniat că ea fixează aportul clasei muncitoare la unirea Transilvaniei cu vechea Românie.

Problema „Concepției și metodei istorice în primele scrieri ale lui Nicolae Iorga (1890—1900)” a făcut obiectul comunicării lui Vasile Liveanu. Tratînd despre geneza concepției istorice a lui N. Iorga, autorul a arătat că marele nostru istoric și-a început activitatea ca literat (poet, critic literar), declarîndu-se adeptul metodei criticii științifice a lui C. Dobrogeanu-Gherea. Preluînd din bagajul ideologic al mișcării socialiste — cu care a avut contact între 1888—1893 — teza, susținută și de H. Taine, a determinării artistului și a operei de artă de către mediul social (fără a înțelege mediul social în mod marxist), N. Iorga a tras concluzia că pornindu-se de la literatură se poate reconstitui societatea trecută, ceea ce a contribuit la orientarea lui spre istorie. Chiar după întreruperea legăturilor cu mișcarea socialistă și influențarea lui de către curentele istoriografice oficiale din Franța și Germania, unde a studiat, N. Iorga a rămas la convingerea că fiecare izvor sau eveniment reflectă viața societății, care trebuie reinviată de istoric. Autorul a apreciat din punct de vedere marxist unele concluzii trase de N. Iorga din aceste idei, urmărind oglindirea lor în scrierile sale istorice din perioada 1894—1900. Discuțiile (Alex. Elian) s-au referit mai ales la curentele de idei care l-au înflorit pe N. Iorga, subliniindu-se că influențele trebuie luate în considerare doar atunci cînd există fapte care să le confirme și nu numai în baza unor coincidențe de idei.

În cadrul temelor de istorie contemporană, Ioan Chiper s-a ocupat în comunicarea intitulată „Încercările Germaniei hitleriste de a modifica orientarea politicii externe a României în 1933” de relațiile româno-germane imediat după venirea la putere a hitleriștilor. În comunicare s-a arătat — pe baza unei bogate documentări din Arhivele Statului, ale Ministerului de Externe și ale Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R. — că la propunerile guvernului român de a se proceda la intensificarea comerțului româno-german, guvernul hitlerist a răspuns că nu acceptă propunerea atît timp cît România va fi legată de Franța. Totodată, hitleriștii acordau subvenții unor organizații fasciste și unor oameni politici de dreapta din România; din documente reiese că în 1933 conducătorii hitleriști credeau în posibilitatea unei schimbări a politicii externe a României, impusă de grupările fasciste.

Cercurile conducătoare din România își orientau în acea perioadă politica externă pe linia alianței cu Franța și Anglia, iar planurile hitleriștilor de a schimba această orientare au eșuat.

S-au înscris la întrebări și discuții: Venera Teodorescu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, Vasile Liveanu. În dezbaterile care au subliniat bogata documentare a lucrării, unii vorbitori au apreciat că ceea ce autorul a considerat ca „presiuni”, erau simple sondaje. S-a exprimat însă părerea că, indiferent dacă acțiunile hitleriștilor sînt denumite „presiuni”, „sondaje” sau „tentative”, fapt este că ele tindeau la desprinderea României de aliați — Franța și Anglia — în scopul subordonării ei.

Numeroasele discuții purtate în cursul celor două zile cit a durat sesiunea au vădit interesul și pregătirea cercetătorilor în legătură cu temele prezentate; ele au avut caracterul unor reale dezbateri în care s-au evidențiat unceri puncte de vedere deosebite. Este, de asemenea, de subliniat prezența la lucrările sesiunii a unor cercetători din alte institute ale Academiei sau specialiști în domenii înrudite cu istoria.

Pe parcursul sesiunii, directorul Institutului, acad. Andrei Oțetea, a făcut observații și aprecieri asupra tuturor comunicărilor, scoțînd în evidență aportul fiecăruia din autori la elucidarea și adîncirea problemei tratate. În încheiere, domnia-sa a relevat înalta ținută științifică a lucrărilor sesiunii și, menționînd că autorii comunicărilor prezentate aparțin diferitelor generații, a salutat și apreciat călduros prezența la tribuna științifică a cadrelor tinere din Institutul de istorie „N. Iorga”.

Coralia Fotino

SESIUNEA DE COMUNICĂRI DE ARTĂ VECHĂ ROMÂNEASCĂ

În zilele de 23, 24 și 25 martie a. c. sectorul de artă veche românească al Institutului de istoria artei al Academiei Republicii Socialiste România a organizat în sala de conferințe a Institutului de istorie „N. Iorga” o sesiune de comunicări. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. George Oprescu.

Teodora Voinescu, în comunicarea *Metode de cercetare în domeniul artei medievale românești*, a subliniat faptul că fenomenul de artă medievală românească trebuie studiat în conexiune cu celelalte fenomene de suprastructură și cu manifestările de artă în mijlocul cărora s-a dezvoltat pentru a putea fi, în felul acesta, integrat în cadrul artei universale.

În comunicarea *Asupra formării spațiului interior în arhitectura medievală din Armenia și Georgia*, Sorin Ulea a încercat să demonstreze originea, influențele care au contribuit la constituirea stilului armeano-georgian, cu referire specială la concepția spațiului interior în arta creștină caucaziană.

Răzvan Theodorescu, în observațiile făcute pe marginea unor forme stilistice întîlnite pe vase de argint care au fost descoperite la Gogoșu și care datează din secolul al XIV-lea, a ajuns la concluzia că într-un spațiu geografic mai larg din sud-estul european, la nord și la sud de Dunăre, a existat o evoluție continuă în domeniul orfevrăriei. Ca formă și motive ornamentale, vasele descoperite la Gogoșu sînt strîns legate de un stil specific al acestor locuri, stil care evoluează neîntrerupt din secolul al XI-lea pînă în secolul al XIV-lea.

Gheorghe Arion, în comunicarea *Contribuții la datarea primei catedrale catolice din Alba Iulia*, pe baza unor analogii stilistice și a unor mențiuni documentare, crede că vechea catedrală poate fi datată în secolul al XII-lea și nu în secolul al XI-lea cum s-a procedat pînă acum.

Vasile Drăguț în *Contribuții privind arhitectura gotică din Transilvania* ajunge, pe baza unei minuțioase analize a elementelor de profilatură și decor, să stabilească diferențieri în clasificarea bisericilor din Transilvania. În concluzie, autorul consideră că difuzarea formelor

cisterciene în Transilvania a fost asigurată nu numai de șantierul de la Cluța, ci și de existența altor șantiere independente.

În comunicarea *Pridvorul Tismanei*, Rada Teodoru a căutat să dovedească filiația acestei formule arhitectonice și rosturile practice pe care le-a avut pridvorul Tismanei.

Pavel Chihaia, în comunicarea sa despre *O veche biserică din Rîmnicu-Vilcea: Sf. Dumitru*, pornind de la unele nepotriviri de stil în arhitectura acestei biserici și folosind o întinsă informație documentară ajunge la concluzia că actuala biserică este adaptarea la cultul ortodox a unei biserici catolice mai vechi. Autorul presupune că în actuala biserică s-ar păstra zidurile fostei biserici catolice din Rîmnicu-Vilcea, atestată documentar în secolul al XVI-lea. Săpăturile arheologice ar putea preciza limitele acestei supoziții.

În comunicarea *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii mănăstirii, Argeșului*, Emil Lăzărescu a făcut o serie de considerații foarte interesante în legătură cu dispoziția spațiului în cadrul pronaosului de la biserică mănăstirii Argeșului. Folosind și unele descrieri mai vechi, autorul consideră că între cei 12 stlpi ai pronaosului au existat strane deasupra cărora erau icoane pictate pe ambele părți, înct spațiul rezervat mormintelor era despărțit de cel rezervat credincioșilor.

Prezentînd comunicarea *Spațiul funerar în arhitectura veacurilor XV și XVI în Moldova*, Dumitru Năstase urmărește evoluția stilului arhitectonic al monumentelor religioase din perioada amintită și cum a fost rezolvată problema spațiului funerar începînd cu biserică Sf. Nicolae din Rădăuți și încheind cu biserică de la Sucevița.

Următoarele trei comunicări au abordat teme care tratează unele aspecte ale stilului brîncovenesc. În prima, *Observații asupra stilului brîncovenesc: portalul*, Teodora Voinescu, după o scurtă definire a stilului brîncovenesc, a arătat care este importanța portalului în periodizarea acestui stil. În continuare, autoarea a căutat să dovedească în ce măsură fenomenul renascentist se manifestă în ornamentica portalului și care au fost căile de contact și de difuzare a motivelor de decorație renascentistă în împodobirea portalurilor.

În comunicarea sa, *Observații asupra stilului brîncovenesc: sculptura iconostasului*, Florentina Dumitrescu analizează pătrunderea motivelor stilistice renascentiste și baroce, felul în care acestea au fost receptate în arta iconostasului de la noi, ponderea pe care o au motivele tradiționale și inovațiile locale. În concluzie, autoarea crede că numărul motivelor nu este mare, aspectul exuberant al decorației iconostasului constînd în reluarea aceluiași motive în combinații foarte variate.

Analizînd *Pictura interioară a bisericii Crețulescu din București*, Cornelia Pillat a subliniat înnoirile care au avut loc în cadrul picturii acestei biserici.

Revelatoare a fost comunicarea lui Constantin Joja: *Pridvorul închis în arhitectura urbană în secolele XIX—XX*. Autorul a demonstrat cu un bogat material ilustrativ că în târgurile și orașele țării noastre s-a născut un stil arhitectonic a cărui origine poate fi descoperită cu ușurință în arhitectura țărănească. După C. Joja folosirea pridvorului închis reprezintă de fapt adevărata arhitectură civilă urbană românească. Prin comparație cu unele realizări din arhitectura modernă, autorul consideră că arhitectura urbană cu pridvorul închis poate constitui o sursă valoroasă de inspirație pentru arhitectura românească contemporană.

Margareta Benkö, în comunicarea *Problemele urbanistice ale orașului Cluj în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, a trecut în revistă planurile de reconstrucție și de sistematizare ale orașului Cluj, greutățile întâmpinate de edilii orașului în realizarea acestora.

Comunicările au fost urmate de discuții vii care au avut darul să lămurească și să precizeze unele probleme ridicate de comunicări.

Cuvîntul de încheiere a fost rostit de acad. G. Oprescu.

M. Neagoe

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 17 aprilie 1967, în fața Consiliului științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat a tov. ELIZA CAMPUS, intitulată *Mica Înțelegeri*. Lucrarea cuprinde patru părți: Partea I — Intemeierea Micii Înțelegeri; Partea a II-a — Rolul Micii Înțelegeri în Europa Centrală în anii crizei economice (1929—1933); Partea a III-a — Rolul Micii Înțelegeri în acțiunea pentru realizarea securității colective în Europa; Partea a IV-a — Dezagregarea și sfârșitul Micii Înțelegeri.

Referenți științifici au fost: Acad. Petre Constantinescu-Iași; Prof. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, Universitatea din București; Prof. dr. docent Ladislau Bányaï, Universitatea din București și dr. Ion M. Oprea, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R.

Consiliul științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România a hotărât să acorde tov. Eliza Campus titlul științific de doctor în istorie.

În ziua de 17 aprilie 1967, în fața Consiliului științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat a tov. TRAIAN LUNGU, intitulată *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*. Lucrarea cuprinde cinci capitole principale: Cap. I — Literatura și izvoarele problemei; dezvoltarea economică și social-politică a României la sfârșitul secolului al XIX-lea; Cap. II — Guvernarea conservatoare (1888—1895); Cap. III — Acțiunile opoziției în timpul guvernării conservatoare; Cap. IV — Guvernarea liberală (1895—1899); Cap. V — Acțiunea opoziției în timpul guvernării liberale.

Referenți științifici oficiali au fost: acad. P. Constantinescu-Iași, Prof. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, Universitatea din București; Prof. dr. docent Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei, Universitatea din Cluj.

Consiliul științific al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România a hotărât să acorde tov. Traian Lungu titlul științific de doctor în istorie.

CRONICĂ

În ziua de 15 februarie 1967, în cadrul ședințelor plene ale Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România a fost prezentată comunicarea tov. Șerban Papacostea, *Regimul austriac în Oltenia și reformele fanariote*. Comunicarea, în care au fost expuse rezultatele cele mai generale ale unui studiu consacrat regimului dominației austriace în Oltenia, a evidențiat caracteristicile principale ale răstimpului de două decenii în care județele oltene au fost integrate Imperiului habsburgic (1718—1739).

Încă din faza inițială a stăpînirii austriace s-a evidențiat puternic contrastul între programul de guvernare elaborat de boierime și cel adoptat de autoritățile habsburgice. Regimul preconizat de austriaci lăsa intacte realitățile societății românești de la începutul secolului al XVIII-lea — dominarea stăpînitorilor de domenii asupra masei rurale, în cadrul unui stat în care toată puterea politică era concentrată în mâinile marii boierimi. Domnia nu avea să îndeplinească decât funcția de pavăză a autonomiei provinciei, în raport cu puterea suzerană. Austriacii însă înțelegeau să-și rezerve controlul efectiv al provinciei recent cucerite și să beneficieze de resursele ei.

Ciocnirea dintre cele două forțe — austriaci și boierime — s-a produs în primul rând pe terenul fiscalității. Hotărâți să exploateze sistematic provincia, austriacii au pus la baza reformei fiscale o strictă evidență a populației și suprimarea scutirilor. Această măsură contravenea însă grav intereselor boierimii, care înțelegea să beneficieze în continuare de formula tradițională de organizare, care lăsa o mare parte a masei contribuabile în afara evidenței și a exploatarei de către stat.

Programul de reforme — care se înscrie în politica de ansamblu a absolutismului habzburgic, de afirmare a autorității de stat în detrimentul privilegiilor — a cuprins treptat cele mai variate domenii ale vieții sociale. Pentru a pune capăt fugii — forma cea mai largă de manifestare a luptei țărănimii împotriva exploatarei și factorul primordial al politicii de reformă — era necesar să fie rezolvată nu numai problema fiscală, ci și cea a relațiilor agrare. Austriacii au introdus cea dintâi reglementare a raporturilor dintre țărani dependenți și boieri, deschizând era *ăsezămintelor urbariale*. Pe această cale instituția rumâniei a fost amputată de una din trăsăturile ei esențiale și s-a creat posibilitatea abolirii ei. Pentru a limita privilegiile clasei dominante, austriacii au statuat regimul boierimii. Reformele fiscale și sociale nu puteau fi efectiv aplicate decât de către un aparat administrativ sigur, executant fidel al hotărârilor puterii centrale. Reformele administrative succesive au venit în împlinirea acestui deziderat. Reforma judecătorească, la rândul ei, era destinată să susragă clasei dominante — stăpâni de moșii și dregători — unul din cele mai de seamă instrumente ale poziției și prestigiului ei social. În ansamblu, reformele austriace au avut drept urmare un larg transfer de putere și mijloace materiale din zona privilegiului în aceea a puterii de stat.

Reformele fanariote se înscriu în aceeași intenție de consolidare a puterii domnești; pentru a înăbuși mișcarea de eliberare din țările române și pentru a le exploata sporit resursele, turcii au apelat la formula domniilor fanariote. Reformele domnilor fanarioți — ale lui C. Mavrocordat în primul rând — tindeau să asigure stabilitatea populației, să îngrădească privilegiile și să reducă puterea boierimii. Fanarioții, ca și austriacii, au abordat toate aspectele vieții social-politice: fiscalitate, privilegiu, relații agrare, rumânie, justiție și administrație. Paralelismul dintre cele două serii de reforme este foarte larg; deosebiriile dintre ele se explică prin puterea mult mai restrânsă de care au dispus domnii fanarioți în raporturile cu clasa dominantă, prin instabilitatea lor în domnie, prin vicisitudinile dominației și exploatarei turcești. Politica de reforme a domnilor fanarioți a avut imboldul ei propriu și ea a început să se manifeste încă înainte de instaurarea regimului austriac în Oltenia, prin măsurile lui Nicolae Mavrocordat; dar aplicarea sistematică a politicii de reforme în Oltenia a creat un model care convenea perfect programului fanariot și pe care acesta l-a utilizat din plin în elaborarea propriilor sale reforme.

În ziua de 30 martie 1967 s-a inaugurat ciclul de conferințe „Din istoria României”, organizat de Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice și filologice.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de președintele societății, acad. P. Constantinescu-Iași. A conferențiat acad. prof. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei, despre „Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu: răscoală sau revoluție?”.

Au participat cercetători, doctoranzi, cadre didactice din învățămîntul superior și mediu, lucrători din cadrul arhivelor, muzeografi.

În cadrul ciclului de conferințe intitulat „Din istoria României”, organizat de Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în

colaborare cu Societatea de științe istorice și filologice, în ziua de 20 aprilie 1967 a vorbit prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, despre „Problematica războiului de independență”.

La Muzeul militar central din Capitală s-a deschis în ziua de 4 mai 1967 expoziția intitulată „Războiul pentru independența de stat a României 1877—1878 — reflectat în arta grafică”. Cele 120 de lucrări expuse — desene, acuarele, schițe etc. — constituind documente de o mișcătoare autenticitate, înfățișează momente din lupta însuflețită a poporului nostru pentru independența națională, episoade din viața frontului, scene de bivuac, imagini ale vitejei ostașilor români. Lucrările sînt semnate în cea mai mare parte de Nicolae Grigorescu, Sava Henția, G. Dem. Mirea și Carol Popp de Szathmary, care au alcătuit echipa de pictori ce a însoțit pe front armata română.

În expoziție mai figurează și alte lucrări realizate pe baza informațiilor obținute în cursul războiului.

Cu prilejul celei de-a 90-a aniversări a proclamării independenței de stat a României, la Ambasada Republicii Socialiste România din Paris a avut loc în ziua de 5 mai a. c. o gală de filme oferită coloniei române. Despre proclamarea independenței de stat a României a vorbit acad. Andrei Oțetea.

Un colocviu cu tema „Istoria celui de-al doilea război mondial”, la care participă istorici din 20 de țări, și-a început lucrările la mijlocul lunii mai la Paris, din inițiativa Comitetului francez de istorie a celui de-al doilea război mondial. Din România participă Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R.

Restaurată recent, vestita bibliotecă „Batthyaneum” din Alba Iulia dispune în prezent de peste 56 000 de cărți, manuscrise documentare și științifice, unele rare sau unice în lume. Numeroși oameni de știință din țară și de peste hotare cercetează aici faimoasele cărți cu coperți de lemn, legate cu lanțuri la pupitre, celebrele manuscrise „Codex Aureus” și „Codex Burgund”, care constituie creații de mare valoare. Stirnesc interes pentru vizitatorii străini și din țară „Psaltirea cu calendar pe 150 de ani”, copia pe pergament a epistolelor lui Horațiu „Mărgăritare”, traduse și tipărite la 1691 de logofătul Radu Greceanu și altele.

VASILE NETEA, *George Barițiu, viața și activitatea sa*,
București, Edit. științifică, 1966, 364 p.

Despre George Barițiu s-au scris numeroase studii fragmentare ce tratau diferitele aspecte ale activității sale prodigioase pe un răstimp de 60 de ani. Dar o monografie completă, care să-i urmărească viața și activitatea sub toate aspectele, de la început până la sfârșit, nu s-a scris. Iată pentru ce lucrarea sus menționată este binevenită și aduce o contribuție meritorie în istoriografia română.

Om politic, profesor, gazetar, istoric, literat și economist, George Barițiu ne-a lăsat o uriașă moștenire literară și istorică care este evaluată de biograful lui la 34 000 de pagini (p. 110—111). Dacă la această activitate adăugăm și cele 35 de mape de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România care, pe lângă manuscrise, cuprind voluminoasa corespondență primită de Barițiu, ne putem face o idee de greutatea ce le întîmpină aceluia ce se încumetă a studia viața și activitatea lui George Barițiu.

George Barițiu s-a născut la 12/24 mai 1812 în comuna Jucul de Jos de lângă Cluj. Peste puțin timp, tatăl său fiind numit paroh în Petridul de Mijloc (azi Petrești), familia preotului Barițiu se stabilește în această comună, de unde i se trăgea neamul. După ce se pune la curent cu învățarea psaltirei, Barițiu este înscris la școala maghiară din Remetea (Trăscău) pe care o frecventează până în 1824 cînd este trimis ca elev la gimnaziul din Blaj. În timpul studenției lui Barițiu la Blaj (1824—1827) lipsea „atmosfera prielnică unui mare entuziasm creator”

(p. 30). De la Blaj, Barițiu trece la liceul piariștilor din Cluj, unde întîmpină pentru prima dată spiritul ostil al unor profesori față de români. Dar aici are ocazia să citească *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, care-i trezește dragoste și însuflețire pentru trecutul poporului român. Entuziasmat, Barițiu traduce opera lui Maior în limba maghiară.

La reîntoarcerea lui Barițiu la Blaj (1831) regăsește altă atmosferă decît cea din 1827. Bătrînul episcop Bob moare și în locul lui vine Ioan Lemeni. Dintre tineret, se ridică Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu de care Barițiu se apropie, îndeosebi, în timpul anului cît a funcționat ca profesor de fizică la liceul din Blaj. Se organizează festivaluri cu piese de teatru alcătuite sau traduse de Barițiu și tot în acest timp el face primele versuri pe care V. Netea le consideră ca „începutul poeziei transilvănene militante” (p. 43).

Împreună cu Timotei Cipariu, Barițiu pornește în vara anului 1836 spre Țara Românească. În drum face un popas la Brașov, unde Barițiu avea deja legături în lumea neguțătorilor prin meditațiile ce le-a dat în anii precedenți. Călătoria în Țara Românească „a fost hotărîtoare pentru procesul de formație națională” a celor doi profesori blăjeni. La București iau contact cu oamenii de cultură din acest oraș și cu unii bănățeni și ardeleni ca Eftimie Murgu și Aaron Florian. Eftimie Murgu nu era încă profesor la colegiul Sf. Sava, căci abia venise din Moldova (p. 53).

În urma acestei călătorii George Barițiu ia hotărârea să se mute în Brașov. În acest oraș, unde s-a dezvoltat o burghezie românească foarte puternică, care și-a înființat o școală încă din 1834 și o Casină încă din 1835, George Barițiu va găsi un teren prielnic dezvoltării activității lui culturale și didactice (p. 56-59).

Barițiu vine la Brașov ca director la școala românească de acolo și în această calitate va rămâne până în 1845 (p. 67). În domeniul învățămîntului, G. Barițiu este un bun pedagog, contribuie la creșterea numărului elevilor, aducînd profesori noi, între care era și Andrei Mureșanu. Chiar și după retragerea lui din învățămînt, Barițiu va lupta pentru înființarea liceului românesc căruia i se pune temelie în 1850. Concepțiile pedagogice ale lui Barițiu sînt expuse în *Disertația către brașoveni* din 1835, *Cuvîntarea școlastică* din 1837 precum și în articolele publicate în foile lui. „Concepția pedagogică a lui Barițiu este un reflex al ideologiei sale iluministe, preocuparea sa esențială fiind transformarea școlii — pe baza raționalistă — într-o puternică armă de afirmare și emancipare socială și națională” (p. 69).

Activitatea didactică a lui Barițiu se completează cu activitatea dusă de el pentru afirmarea teatrului românesc la Brașov și îndeosebi pentru reorganizarea Casinei române. Barițiu influențează reorganizarea Casinei, care-și lărgeste cadrele membrilor, fiind primiți și muncitorii și se alcătuiește un nou statut. La această casină, Barițiu și ceilalți fruntași brașoveni se întâlneau în 1848 cu revoluționarii moldoveni refugiați la Brașov și împreună discutau problemele de actualitate ale poporului român, dintre care, în primul rînd, era aceea a unității naționale (p. 81).

Dar ceea ce va da o consacrare definitivă activității lui George Barițiu este aceea de întemeietor al presei române din Ardeal. Autorul consacră două capitole mari (IV—V) acestei activități. Și înaintea lui Barițiu s-au făcut încercări ce aceea a lui Ioan Piuariu Molnar și Paul Iorgovici, a lui Alexe Lazaru și a lui Zaharia Carcalechi de a înființa ziare românești. Dar toate încercările au fost

zădărnice de autoritățile habsburgice. În deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea, noua încercare reușește, și la Brașov apare la 2 ianuarie *Foia Duminecii* redactată de Ion Barac, care însă n-a satisfăcut așteptările cititorilor și de aceea nici n-a putut rezista mai mult de un an. Pentru George Barițiu, *Foia Duminecii* este foia „de încercare, de experiență”, de tatonare a preferințelor cititorilor români. Încă în același an, cu ajutorul lui Orghidan, George Barițiu scoate două numere dintr-o altă publicație *Foia de săptămîină* care constituie „debutul ziaristic” al lui. Un pas mai departe se face prin *Foia literară* ce avea ca program „a împărtăși cit se poate pe cititorii noștri cu sporiul ce îl fac românii din cele două provincii vecine, în toate ramurile literaturii”, iar românilor din Principate a le descoperi „felurimi de scene istorice și naturale din clasică noastră Transilvanie” (p. 92). După obținerea autorizației de a scoate și un ziar politic, apare *Gazeta de Transilvania* la 12 martie 1838, iar *Foia literară* își schimbă denumirea în *Foie pentru minte, inimă și literatură*. Argumentele aduse de autor pentru a explica aprobarea dată de guvern, după ce o jumătate de veac a refuzat să dea aprobarea solicitată, sînt concludente.

Prin încurajarea românilor, Habsburgii contracarau acțiunile aristocrației maghiare de independență a Ungariei și unire cu Ardealul. Faptul că autorizația de apariție se dădea pe numele unui german Ioan Gött era o garanție pentru Viena. După obținerea autorizației se ridică o nouă problemă pentru Barițiu: organizarea redacției foilor și colaboratorii. Barițiu adoptă deocamdată literele chirilice. Pentru colaboratori, se adresează intelectualilor de la școlile românești din Arad, Blaj, Beiuș, Virșeț, precum și celor din Țara Românească, Moldova și Bucovina. De asemenea își face corespondenți permanenți în principalele centre din Transilvania, Banat și Principate. Cît despre materialul ce-l interesa erau: pe lîngă informațiile de ordin local, literatură (poezii, proză) istorie, istorie literară, traduceri etc.

Din cauza materialului variat, numărul abonaților crește mereu începînd cu 400,

În 1838, 650 în 1842 și 800 în 1847. Deci, după zece ani, numărul abonaților s-a dublat. Datorită importanței colaboratorilor, foile de la Brașov devin un organ al intelectualilor români de pe ambele versante ale Carpaților. Lista colaboratorilor importanți ai *Gazetei* și *Foii* (p. 107–110) ar fi trebuit completată cu numele scriitorilor bănățeni Ioan Tomici și Nicolae Tincu Velia.

Ideile de care a fost călăuzit Barițiu în lunga lui activitate sînt expuse într-un capitol separat (p. 113–197).

Față de limba română, care în vremea lui constituia preocuparea majorității intelectualilor, Barițiu, deși a fost „ultimul mare latinist care va depune armele” — după expresia lui V. Netca — a fost totuși un moderat, dovedind o tendință spre echilibru. De aceea, el nu militază pentru îndepărtarea slavonismelor, nici pentru cultivarea diferitelor graiuri așa cum susținea Cipariu. El militează pentru o limbă unitară românească. „Puternic influențat de Heliade el a adoptat... orientarea lingvistică stabilită la București”. În problema introducerii alfabetului latin „a manifestat o prudență care s-a arătat într-adevăr fericită”. În polemica lui Barițiu cu profesorul sas I.H. Schuller pe chestia originii limbii române, relevăm că textul de care se servește Barițiu în „demonstrația” sa aparține lui Eftimie Murgu. De altfel Barițiu indică în articol că toată teoria este luată din cartea lui Murgu, *Wiederlegung...*¹.

În ceea ce privește activitatea lui Barițiu ca „scriitor și ideolog literar”, V. Netca expune primele lui încercări poetice care din nefericire au fost lipsite de continuitate.

În descrierea Țării Hațegului dovedește „un puternic talent descriptiv și o netăgăduită forță de evocare” (p. 125).

Biografiile diferitelor personalități sînt „prelucrări făcute cu scop educativ sau anecdotice” (p. 127). Ca traducător, a manifestat

preferințe pentru Schiller, Shakespeare, Dickens și Cicero ale căror opere le-a făcut cunoscute — parțial — și publicului român. Teoriile literare le expune Barițiu în mai multe articole pe care autorul le analizează în mod amănunțit. Tot în domeniul preocupărilor literare trebuie menționate îndemnul lui pentru culegerea folclorului încă din 1838, primăvara, ca și cercetările lui privitoare la oda românească a lui Mihail Halici din 1674, scrisă la Aiud, nu la Viena cum afirmă V. Netca (p. 144).

Activitatea economică și socială a constituit una din principalele preocupări ale lui Barițiu, care a fost „unul din exponenții principali ai luptei împotriva regimului feudal și a promovării modului de producție capitalist” (p. 149). Ideile economice ale lui Barițiu sînt influențate de Adam Smith și Fr. List (nu Liszt!). Ceea ce trebuie relevat e faptul că „în concepția lui Barițiu viața economică a Transilvaniei era indisolubil legată de schimbul cu Principatele, integrîndu-se în aceeași unitate și urmînd același ritm”. În acest sens militază pentru prelungirea liniei ferate de la Szolnok spre Transilvania și apoi spre țările române, prin Brașov, ceea ce se va realiza mai tîrziu. Tot în cadrul preocupărilor lui economice se menționează atenția ce o acordă problemei creditului și băncilor, societăților de asigurare și meseriilor și deosebit de dezvoltării comerțului. Ca economist, autorul monografiei compară pe Barițiu cu Ion Ghica, cu deosebirea că deși cu mai puțin talent literar decît acesta, Barițiu „l-a precedat în numeroase propuneri și acțiuni pentru a-l întrece apoi prin varietatea problemelor abordate” (p. 156). Din punct de vedere social, Barițiu a adoptat ideile înaintate ale veacului său, afirmînd „necesitatea stabilirii unui nou regim al proprietății, care, prin reducerea latifundiilor să asigure emanciparea iobagilor” (p. 159). Orientarea lor socială reiese și din articolele scrise împotriva exterminării indienilor din America sau a comerțului cu sclavii negri, ca și din relevarea contradicțiilor sociale din lumea anglo-saxonă. În schimb, se pronunță „cu cea mai mare precauție” asupra situației iobagilor din Transilvania; aceasta spre a nu periclita existența foilor lui. În

¹ B-ț, *Ce limbă este limba românilor*, în *Foie pentru mine*, an. 1843, nr. 35 (10.VIII), p. 279: „d. E. Murgu în cartea sa nemțească *Wiederlegung der Abhandlung* etc. tipărită la 1830 în Buda, ne împărtăși niște cîntece populare românești” pe care Barițiu le transcrie „cu slovele noă străine, țîșlicești”.

ceea ce privește orientarea politică a lui Barițiu, ea „se inspira din ideologia democrat-burgheză, reformistă, bazată pe necesitatea participării tuturor locuitorilor patriei la sarcinile statului și la viața politică” (p. 171). El nutrește, exagerând, o mare admirație pentru viața politică și economică din Anglia, în schimb, față de Franța arăta o mare rezervă. Sub influența scrierilor lui Rottek și Stefan Széchenyi, orientarea politică a lui Barițiu se îndreaptă tot mai mult spre o concepție democrat-burgheză. Pentru organizarea și constituirea românilor din Transilvania într-un „organism public” Barițiu preconizează încă din 1839, deci înaintea lui Bărnuțiu, întrunirea vechilor soboare bisericesti care erau binevenite pentru formarea „spiritului politic” al românilor ardeleni.

Atitudinea lui Barițiu față de unitatea poporului român reiese din numeroasele articole și traduceri ce le publică în acest sens. El este conștient de unitatea poporului român din toate provinciile și de latinitatea limbii române. De aceea prevede un viitor fericit acestui popor: „...aflu sămînță de viață și putere dătătoare de viață mai mult în sinul, în ființa însăși a nației moldo-românești” pe care o „așteaptă un viitoriu cu mult mai fericit, de cum fu pentru ei vremea trecută”. (p. 184). Pentru acest viitor mai bun, Barițiu intră în legături cu personalitățile progresiste din Principate luptînd pentru unitatea poporului român. Legăturile lui Barițiu cu Ion Cîmpineanu ar fi trebuit completate cu faptul, important, că el susținea și discuta cu diferiți fruntași bănățeni și ardeleni planurile lui Cîmpineanu. În acest sens avem scrisoarea trimisă de Petru Cermena din Timișoara la 1844, prin care comentează cu Barițiu planurile lui Ion Cîmpineanu. (*Un ecou în Banat a planurilor lui Cîmpineanu în Rev. ist. rom.*, an. X. (1940), p. 372—374.) De asemenea, meritau aprofundate legăturile lui cu mișcarea revoluționară (nu „complotul” cum îl numește V. Netea) din Țara Românească din 1840. După unii cercetători, Barițiu a fost amestecat direct în această mișcare. Tot succint se trece și asupra legăturilor lui Barițiu cu N. Bălcescu, I. Heliade Rădulescu și Cezar Bolliac (p. 185). În problema raporturilor româno-maghiare autorul

relevă articolul *Români și maghiarismul* în care „a izbutit să fixeze orientarea națională a românilor transilvăneni, făcînd din silogismele sale un punct de plecare pentru direcția politică a acestora” (p. 186). Datorită politicii de unitate națională, Barițiu ia atitudine în certurile dintre unguri și sași, îndemnînd pe români să nu se ralieze nici uneia dintre cele două tabere, ci să-și caute o orientare politică proprie, conformă cu interesele poporului român din Transilvania. Este preluđu mișcării numite „Panvalahism” pe care Barițiu, cu ocazia unei polemici, o definește ca „o deșteptare a nației românești preste tot către cunoașterea drepturilor sale omenești, patriotice și naționale” (p. 191). Pe acest drum trebuie înțeles și articolul lui din 1846 în care concretizează dezideratele poporului român la: recunoașterea politică a națiunii române din Transilvania și, ca o consecință, recunoașterea tuturor drepturilor politice și civile (p. 193).

În timpul revoluției din 1848/1849 se pot distinge două faze în ceea ce privește atitudinea lui Barițiu. Prima, pînă la adunarea din 3/15 mai de la Blaj, cînd el manifestă încredere în „spiritul democrat al revoluției maghiare” și crede, ca și Bălcescu și Murgu, în „sinceritatea revoluționarilor maghiari” (p. 203). A doua fază este în timpul și după adunarea de la Blaj cînd el își dă seama că revoluționarii maghiari căutau să întemeieze pe „ruinele celorlalte naționalități o mare patrie ungară și o viguroasă națiune maghiară” (p. 201). De aceea, el este printre cei care aderă la revendicările lui Simion Bărnuțiu, „situîndu-se pe cea mai avansată poziție a revendicărilor naționale”. Autorul lucrării aduce argumente convingătoare pentru rolul important ce l-a avut Barițiu în timpul evenimentelor revoluționare, infirmînd în acest fel afirmația lui S. Dragomir care spunea că a avut un „rol șters”. Barițiu a fost ales vicepreședinte al adunării și membru în delegația ce urma să prezinte Dietei din Cluj moțiunea de pe Cîmpia Libertății. Înainte de a pleca la Cluj, Barițiu își scrie faimosul lui articol prin care afirmă unitatea românească: „soarta națiunii române se va hotărî la București și Iași și nu la Cluj sau la Buda” (p. 212

Cu toate întrevederile de la Cluj nu se poate ajunge la nici un rezultat și unirea Ardealului e votată și sancționată. Decepționat, Barițiu se întoarce la Sibiu spre a lua contact cu membrii Comitetului Național, apoi la Brașov unde își continuă activitatea gazetărească. În luna octombrie 1848 este ales membru al Comitetului pentru apărarea țării. Dar ofensiva lui Bem din iarna anului 1849 îl silește să se refugieze împreună cu familia în Țara Românească. Se stabilește la Cimpina de unde însă este arestat de trupele țariste și trimis la închisoarea din Ploiești. De aici, fiind considerat suspect, este trimis la Cernăuți. Aci i se îmbunătățește soarta, datorită intervenției fraților Hurmuzachi care reușesc să-l scoată din închisoare și să-l adăpostească la Cernăuța. Drept recunoștință, Barițiu colaborează la ziarul „Bucovina” pînă la începutul lunii octombrie 1849, cînd se reîntoarce în Transilvania. Ajuns la Brașov, după unele ezitări hotărâte să-și continue activitatea ziaristică. Cere autorizația de apariție a celor două foi care reapar la 1 și 5 decembrie 1849. Dar, indignat de publicarea raportului lui Avram Iancu, guvernatorul Transilvaniei suprimă ambele foi. Românii din Ardeal au rămas din nou fără nici un organ în limba lor. De aceea, guvernatorul e nevoit să revină, și la 9 septembrie 1850 foile își reiau apariția, dar avînd în frunte pe Iacob Mureșeanu, nu pe Barițiu.

În timpul neoabsolutismului, înlăturat fiind de la conducerea foilor, Barițiu începe o vastă activitate comercială și industrială. Între 1850—1867 este secretar al „Gremiului” negustorilor români din Brașov. Între timp, luptă pentru înființarea unei tipografii românești, luptă care se încunună cu succes în 1852. Cu ajutorul negustorilor Rudolf Orghidan, G. Ioan și G. Inga reușește să pună și bazele fabricii de hirtie de la Zărnești, al cărei director va fi timp de 20 de ani (1852—1872).

Manifestarea publicistică o face în acest timp prin *Calendarul pentru poporul românesc* apărut între 1852—1865. Și aici va susține principiul unității naționale. De aceea calendarele erau căutate pînă în cele mai îndepărtate centre. Cît de apreciate erau calendarele lui Barițiu reiese dintr-o scri-

soare a lui N.T. Velia: „Călindarele d-tale se caută de minune. Te rog să cauți a-mi trimite...nu 100 exemplare cum am scris, ci 150 care vor trece ca prin fulger” (I.D. Suci, *Nicolae Tincu-Velia*, București, 1945, p. 287). Tot în perioada neoabsolutismului publică în colaborare cu Gavril Munteanu și *Dicționarul german-român*. Pentru procurarea mașinilor necesare fabricii de la Zărnești face o călătorie în Apus. Impresiile și le publică sub titlul *Suvenir din călătoria mea*, care „este prima expunere asupra Apusului înfățișată de un scriitor de peste munți” (p. 242). Activitatea politică și-o reia după diploma din 20 octombrie 1860 prin care se introduce viața constituțională în monarhia austriacă. Barițiu este ales secretar al conferinței române de la Sibiu din 13—16 ianuarie 1861. Este numit deputat regalist în dieta Ardealului din anul 1863/1864, prima dietă în care românii au avut cel mai mare număr de deputați. Dieta transilvană îl desemnează printre cei 26 deputați ce urmau să reprezinte Transilvania în Reichsratul din Viena. Aci intervine prin mai multe interpelări pentru națiunea lui. După proclamarea dualismului, anulându-se hotărârile dietei de la Sibiu, se fac noi alegeri pentru dieta Ardealului care de data aceasta trebuie să se întrunească la Cluj, și să voteze unirea cu Ungaria. Din cauza abuzurilor electorale, nu sînt aleși decît 14 deputați români. Barițiu, în semn de protest, deși fusese numit deputat regalist, refuză să participe la ședințele dietei. Împreună cu Ioan Rațiu face un protest către împărat asupra unirii abuzive a Transilvaniei, protest care a fost semnat de numeroși intelectuali ardeleni.

Barițiu pretindea să se recunoască și pentru românii transilvăneni un teritoriu „etnic românesc ca teritoriu politic, încredințat conducerii românilor” (p. 265). În semn de protest împotriva dualismului, Barițiu este inițiatorul curentului pasivist care va domina viața politică ardeleană pînă la 1905, punctul lui de vedere biruind la conferința de la Miercurea din 1869. Barițiu e prezent și la conferințele naționale de la Sibiu din 1872 și 1881 cînd se face fuziunea celor două partide române din Ungaria. În această perioadă el este în fruntea curentulu-

care urmărea să scoată Partidul Național Român de sub influența demnitarilor bisericii. La conferința din 1881 Barițiu este însărcinat să alcătuiască *Memorialul împotriva dualismului austro-ungar*, care este dintre „cele mai clare și mai sintetice expuneri politice a lui” (p. 272). Direcția pasivității a fost adoptată la 1887 și de bănățeni, ceea ce dovedea justetea liniei preconizate de Barițiu.

Concomitent cu activitatea politică e prezent și în ziaristică, scriind numeroase articole care-i aduc trei procese de presă. Articolele au fost scrise în *Gazeta de Transilvania* și în ziarul înființat de el la Sibiu, *Observatorul* (1878–1885). Și în noul ziar militează pentru unitatea românilor și publică impresionante evocări ale prietenilor dispăruți și prețioase documente istorice.

Din punct de vedere cultural, Barițiu a fost printre întemeietorii celor două mari societăți care au contribuit în mod hotărâtor la dezvoltarea culturală a poporului român: *Astra* de la Sibiu și *Societatea literară română*, mai târziu *Academia Română*. El, împreună cu T. Cipariu și I. Pușcariu, alcătuiește statutele *Astrei* și, timp de un sfert de veac, va fi secretar și cel mai de seamă animator al acestei importante societăți, terminând prin a fi ales ca președinte (1888), în care calitate a rămas până la sfârșitul vieții. În cadrul *Astrei* conduce revista *Transilvania*, oficiul *Asociației*, unde publică studii, documente, memorii și corespondențe.

Și în cadrul *Academiei Române*, Barițiu are o activitate deosebită. „El este cel dintâi care a propus ca *Societatea* să nu se mărginească numai la studierea problemelor de limbă și literatură, ci, transformată în *Academie*, să îmbrățișeze cu același interes și problemele generale de știință, cultură și istorie națională. El este și autorul propunerii ca discuțiile făcute în cadrul *Societății* să se publice în *Anale*... precum și a declarației de independență culturală și științifică a acesteia față de guvernele și partidele politice” (p. 297). A fost mult timp președinte al secției istorice a *Academiei Române* și la sfârșitul vieții a fost ales președinte (1893).

În ceea ce privește activitatea lui istorică, Barițiu „aparține romantismului de

tendență democrat-liberală cu nuanțe de pozitivism descriptiv, întrețesută, datorită preocupărilor sale economice, cu remarcabile elemente dialectice și materialiste” (p. 308). Opera lui cea mai importantă: „*Părți alese din Istoria Transilvaniei* reprezintă o vastă monografie politică documentară asupra secolilor XVIII și XIX”.

În apogeul gloriei, după ce la 24 mai 1893 a fost sărbătorit de toată lumea românească, peste un an, la 5 mai 1894, Barițiu moare la Sibiu în vîrstă de 81 de ani, lăsînd în urma lui o activitate ce ieșea din comun.

Un capitol bibliografic completează lucrarea (p. 331–337). O lipsă a acestui capitol constă în faptul că autorul nu trece aci numeroase studii ce le citează în cuprinsul cărții și care nu sînt menționate nici în indicele lucrării. Tot din lectura acestui capitol reiese că autorul n-a întrebuințat unele izvoare importante în care sînt publicate diferite scrisori din corespondența barițiană (de exemplu: I.M. Neda, *Din legăturile craiovenilor cu Gheorghe Barițiu*, Craiova, Ramuri, f. a. publică 18 scrisori ale craiovenilor către G.B.; I.D. Suciu, *Nicolae Tincu Velia*, Buc. 1945 p. 237–313 publică scrisorile lui Velia către Barițiu; *Rev. ist. rom.*, an. 1940 (X), p. 272–274 publică din scrisorile lui P. Cermena către G.B. etc.). De altfel multe din corespondențele lui au fost publicate de însuși Barițiu și de cercetătorii de mai târziu, pe care autorul le folosește într-o largă măsură.

Lucrarea lui V. Netea remarcabilă prin stilul ei literar, constituie o etapă importantă în domeniul studiilor barițiene. Chiar dacă cercetătorii viitori vor mai avea de adăugat, ceea ce este firesc, studiul lui V. Netea rămîne prima monografie completă a marelui gazetar ardelean, analizîndu-i activitatea sub toate aspectele. În același timp, este și o contribuție importantă la cunoașterea istoriei transilvane prin faptul că autorul împletește viața lui Barițiu cu istoria Ardealului, pe care o redă în mod clar și competent. Lucrarea este bogat ilustrată cu figurile reprezentative ale epocii, și este însoțită de un indice și de rezumate în limbile franceză și engleză.

I. D. Suciu

V. CÂNDEA, D. GIURESCU, M. MALIȚA,

Pagini din trecutul diplomației românești

București, Edit. politică, 1966, 231 p.

În „Precuvîntare” acad. C. Daicoviciu exprimă îndreptățita convingere că lucrările de istorie trebuie să depășească din cînd în cînd limitele cercetării de îngustă specialitate, pentru a oferi interpretări deschizătoare de perspective. În această privință, un efort semnificativ este făcut, și izbutit, prin apariția volumului care pune atît la îndemina publicului larg, cît și a specialistului, o imagine plină de prospețime, de idei care invită la reflecție, asupra evoluției instituției diplomatice în țara noastră și a funcțiilor pe care le-a îndeplinit. Autorii cărții nu și-au propus să abordeze cu acest prilej problematica și sarcinile unui tratat de istorie a diplomației românești. Cu toate acestea, firul conducător al lucrării unește cu convingătoare continuitate momente, acțiuni și figuri culminante, începînd de la cele mai vechi negocieri susținute de geto-daci și pînă în pragul epocii moderne. Rezultatul și meritul principal al cărții este că din această evocare selectivă se degajă o luminoasă sinteză, „portretul distinct al unei școli diplomatice românești, cu trăsături proprii unei tradiții bine stabilite, născută din lupta seculară de asigurare a ființei naționale și a independenței de stat” (p. 8).

Politica externă reprezintă ansamblul scopurilor și intereselor pe care le urmărește și le apără statul, ca instrument al clasei dominante, în relațiile cu celelalte state, precum și ansamblul mijloacelor și metodelor pentru realizarea acestor scopuri și interese. În „Introducerea” lucrării se subliniază de aceea că „în secțiunile orizontale” ale istoriei diplomației se vor putea înregistra notele comune ale diplomației epocii, determinate de caracterul de clasă al relațiilor sociale dominante, deosebind diplomația feudală de aceea a burgheziei în dezvoltare și de aceea a burgheziei în declin, iar aceasta în mod radi-

cal de trăsăturile proprii diplomației statului socialist. Totodată, „o secțiune verticală” permite să fie puse în evidență elemente specifice de continuitate, o succesiune de valori care nu pier, ci se transmit în notele proprii, pe care fiecare popor le imprimă în stilul școlii sale diplomatice.

După cum se știe, Nicolae Bălcescu acorda importanță biografiilor diplomaților români, scoțînd din praful uitării pe logofătul Tăutu, ale cărui merite depășesc cu mult experiența, atît de gustată de Neculce, a protocolului cafelei... Ca și Nicolae Titulescu, care a rămas în istoria relațiilor internaționale o personalitate diplomatică de proporții mondiale, Bălcescu punea un accent deosebit pe afirmarea tradiției diplomației românești. Aceasta, pentru întărirea sentimentului de demnitate și a spiritului de inițiativă în relațiile internaționale, pentru dobîndirea și creșterea prestigiului pe plan extern — rezultînd din înfăptuirea unei politici realiste, suverane, promotoare a marilor idei de progres. Formată în decurs de secole și prin contacte cu fiecare din sistemele și curentele fundamentale (grec, roman, bizantin, italian al Renașterii, francez, austriac, rus), școala românească — așa cum dovedesc și „Paginile” semnate de Cîndea, Giurescu și Malița — justifică și constituie în mod obiectiv un capitol distinct în istoria diplomației. Este o mărturie elocventă a adevărului că fiecare popor și fiecare stat, mare, mijlociu sau mic are vocația, dreptul și datoria de a vorbi cu glasul propriei sale personalități pe arena internațională.

O trăsătură caracteristică a școlii românești este vechimea unei diplomații practicate pe teritoriul țării de peste două milenii. Relațiile geto-dacilor cu lumea greacă și romană scot în relief existența unui ansamblu de principii, metode și acțiuni politico-diplomatice integrate într-un sistem unitar. Ele-

mentele acestui sistem matur, corespunzător ponderii internaționale a statului lui Burebista și Decebal, sînt organic și logic legate între ele, se axează pe o idee directoare, converg spre un scop definit. „Așezați din cele mai îndepărtate timpuri ale istoriei în cetea carpatică, cîmpurile Dunării și la țărmul Pontului Euxin, cu o creație materială și spirituală ce se numără cu cinste printre cele mai de seamă ale antichității, geto-dacii și-au făurit istoria alături de lumea greacă și romană. Secole de-a rîndul ei au stat în nefcetată legătură cu aceste două civilizații fundamentale ale continentului nostru” (p. 35). Această subliniere a integrării active a statului dac în istoria universală ajută la înțelegerea gîndirii și conduitei politice care au permis: o lungă conviețuire și conlucrare fertilă cu cetățile elene de pe țărmul Mării Negre; un secol și jumătate de luptă pentru păstrarea libertății în fața ofensivei celui mai puternic stat al antichității, Roma.

Deși erau cunoscuți în lumea mediteraneană că „se pricep mai bine decît toți la aruncarea săgeților” (Horațiu), geto-dacii ofereau încă sub cîrmuirea lui Dromichaites exemplul superiorității unui dialog pașnic, al înțelepciunii buneii vecinătăți, cruțînd viața lui Lysimah, regele macedonean. Rațiunea politică și simțul măsurii au dus de obicei la soluții negociate în relațiile dintre Dacia și grecii pontici care-l socoteau pe Burebista „cel dinți și cel mai mare dintre regii Traciei, stăpîn al ținuturilor de dincolo și de dincoace de fluviu (Dunărea)”. Folosind cu măiestrie metoda diplomatică a coordonării acțiunii proprii cu aceea a statelor și forțelor cu care există interese comune, „politică pontică” a lui Burebista înfăptuia înțelegerea cu grecii, iar solii săi tratau cu Pompeius, rivalul lui Caesar. Diplomația dacilor, ca și mai tîrziu cea a țărilor române, s-a străduit să-și manevreze adversarii ținînd seama de disensiunile lor și să-și asigure aliați în scopul apărării împotriva invaziei.

Într-o împletire dramatică, lucrarea prezintă negocierile și lupta armată a lui Decebal. Capacitatea diplomatică a statului condus de Decebal, în situația unui raport de forțe cu Roma vădit dezavantajos, este

dovedită de condițiile aceluși modus vivendi obținut prin pacea cu Domițian, care îngăduie Daciei să-și ridice impresionante fortificații, să-și găsească aliați, să se pregătească pentru inevitabila confruntare decisivă. După reluarea luptelor se spune că o delegație de pileați ar fi propus în 102 o întrevedere „la cel mai înalt nivel” între Traian și Decebal. Regele dac nu a renunțat nici la cel mai mic răgaz pe care i-l putea oferi pacea, de fapt armistițiul cu Roma.

Așadar, cu deplină îndreptățire istorică, primul capitol al cărții este închinat acțiunilor diplomatice ale conducătorilor poporului dac. Cu atît mai mult cu cît în încheierea acestui capitol ni se oferă următoarea concluzie esențială pentru spiritul întregii lucrări: „Conflictul (daco-roman) a dat însă o nouă sinteză, aceea a poporului român; și cînd în Transilvania, în Țara Românească și Moldova se vor constitui statele feudale românești, ele vor continua tradiția lui Burebista și Decebal: aceea a bunelor raporturi cu celelalte state cînd ne-au respectat viața și munca, aceea a luptei cu arma în mină pentru libertate cînd ne-au atacat. De aceea și rădăcinile diplomației românești se trag din relațiile de acum două milenii dintre daci, orașele grecești ale Pontului și republica romană” (p. 35).

Chiar de la înființarea lor, statele feudale românești au trebuit să facă față, atît pe cale militară, cît și pe căi politico-diplomatice, unor acțiuni externe care urmăreau să le suprimă independența. Veacuri de-a rîndul problema dominantă a politicii externe a țărilor românești, de care, în fond, depindea însăși existența lor, a fost aceea a raporturilor cu Imperiul otoman. Sub cîrmuirea unor voievozi ca Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ion Vodă, Mihai Viteazul, eforturi militare de răsunset continental au dus adeseori la stăvilirea înaintării otomane spre centrul Europei. Alături de vitejia celor mulți, *Pagini din trecutul diplomației românești* relevă în același timp importanța și eficacitatea unei concepții profund realiste asupra statutului raporturilor cu Poarta. Astfel a putut fi asigurată dăinuirea ființei

statale a Moldovei și Munteniei în vremuri dramatice care au înregistrat prăbușirea altor state în Europa de sud-est. „Sîntem singurul popor din spațiul carpato-balcanic fără o discontinuitate a vieții de stat, de la începutul secolului al XIV-lea. Simpla formulare a acestei concluzii arată importanța covârșitoare a unei politici externe întemeiate pe o echilibrată apreciere a realităților ...” (p. 51).

Unul din capitolele atrăgătoare ale lucrării, este consacrat „Dialogului diplomatic dintre Suceava și Veneția în timpul lui Ștefan cel Mare”. Descrierea ambasadei moldovenesti din 1477 conduse de Ioan Țamblac Paleologul, a citirii mesajului lui Ștefan cel Mare în fața dogelui și a senatorilor Veneției prilejuiește, alături de cunoașterea împrejurărilor și a protocolului, evidențierea unui program de politică externă care poartă pecetea marelui strateg și diplomat al Moldovei. Un avertisment: „fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulți creștini au rămas în liniște”. Ce se va întâmpla însă cînd puterea otomană va păși mai departe? O chemare la concentrarea forțelor, deplîngerea lipsei de unitate: „Pe alți domni creștini, vecini cu mine, n-am vrut să-i mai încerc, ca să nu mă văd iarăși înșelat . . . Luminăția voastră știe ce neînțelegeri sînt între dinșii. Din pricina aceasta, cu mare greutate poate fiecare să-și vadă abia de treburile sale; treburile mele rămîn, de nevoie, fără ajutor”. Vor trece ani tragici pînă cînd, abia după dezastrul de la Mohács în 1526 și căderea regatului Ungariei, după ce trupele otomane asediază Viena, se trezește pe continent conștiința necesității coeziunii, la care făcuseră apel de atîtea ori solii lui Mircea cel Bătrîn și ai lui Ștefan cel Mare, ai lui Neagoe Basarab și Ștefăniță. „Abia în 1529, subliniază sugestiv lucrarea, publică Luther « Discursul militar contra turcilor » și Erasm « Statul prea util despre purtarea unui război antiotoman ». Abia acum ambasadorul francez din Veneția scrie lui Francisc I „despre necesitatea unei păci universale între creștini pentru a alunga pe otomani”. Această reluare a „strigătelor de alarmă ale solilor lui Ștefan cel Mare și Ștefăniță era însă iluzie” (p. 129). Cu atît mai justificată și mai

lucidă apare, în dialogul Moldovei cu Veneția, alternativa: dacă papa însuși nu va putea înjgheba o coaliție, „ori această țară va pieri, ori voi fi silit, de nevoie, să mă supun ...” Autorii *Paginilor* observă că nu trebuie pierdută din vedere nuanța formei de coexistență cu Poarta, pe care o acceptase Ștefan (ca și venețienii, apoi austriecii sau polonii). Căci pacea pe care Moldova o tratează cu Imperiul otoman în 1487, la zece ani după misiunea lui Ioan Țamblac la Veneția, asigură respectarea ființei de stat și instituțiilor țării în schimbul unui tribut anual inferior celui plătit de Țara Românească (aceasta, după recunoașterea obligației de a plăti un haraci anual, își păstrase de asemenea întocmirea proprie).

Aplicarea acestei noi politici care ținea seama de ansamblul situației internaționale, inclusiv de faptul că țările europene puteau nu numai să lupte, dar și să încheie tratate cu turcii, a asigurat existența statală a Moldovei, ca și a Țării Românești, pînă la independența cucerită în 1877. Punînd în evidență această trăsătură esențială a diplomației inițiate de Ștefan cel Mare, cartea amintește totodată, pe bună dreptate, că la realismul și luciditatea împărtășite și de contemporanii venețieni, Ștefan „adaugă acel geniu militar care îl va ajuta să mențină porturile de la Marea Neagră încă șapte ani și să negocieze cu Poarta un statut politic care a ferit țările române de administrația pașalicurilor și de umbra minaretelor” (p. 97). Mărturie teoretică a experienței dobîndite de statele românești printr-o conduită care îmbină prudența, demnitatea și dragostea de libertate, *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, apreciate în volum ca „prima operă românească de doctrină a relațiilor externe, de diplomație și ceremonial”, exprimă convingerea că un cîrmuitor înțelept trebuie să știe să cedeze în fața adversarului puternic, cît timp pacea poate fi salvată printr-un sacrificiu nelăptos. *Învățăturile* promovează ideea că, în relațiile cu puterea otomană, este posibilă și o altă cale de rezistență și menținere decît aceea a luptei armate, care — purtată

fără cumpănire — s-ar fi putut încheia cu zdrobirea țării.

Capacitatea militară și diplomatică a reușit să determine caracterul contractual al relațiilor țărilor românești cu Poarta, salvând ceea ce era esențial pentru autonomia internă. Karl Marx putea de aceea să scrie acum un secol: „Principatele dunărene sînt două state suverane, sub suzeranitatea Porții, căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta ... să nu se amestece sub nici o formă în treburile lor interne” (K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. X, București, Edit. politică, 1961, p. 329). Pe această realitate a statutului autonom, ale cărui origini și semnificații politice sînt, după cum am văzut, pe larg analizate în *Pașini* — școala diplomatică românească și-a putut întemeia însemnate acțiuni de eliberare de sub tutela străină și de afirmare a independenței naționale.

Sub Ștefan cel Mare, Moldova dobîndise pe arena internațională prestigiul unui bastion în calea Semilunei. Epopeea militară a lui Mihai Viteazul făcuse să răsune clopoțele catedralei Sfîntu Petru în cinstea izbînzilor sale. Rămînea însă, în condițiile supremației otomane, posibilitatea de a menține prezența și drepturile poporului român în conștiința europeană, fără sprijinul armelor. Analizînd situația țărilor române în secolele XVII—XVIII, autorii volumului rețin exemplul — atît de rar întîlnit în acea vreme — al unei diplomații care se manifestă fără prezența sau acțiunea subsidiară a forței militare. Este aprofundată astfel, o dată cu evoluția împrejurărilor internaționale, caracteristica școlii diplomatice românești de a sluji prin mijloace variate — inclusiv prin folosirea rezultatelor cercetării istorice și prin opere culturale — apărării unor drepturi fundamentale. Nicolae Milescu, Constantin Brîncoveanu, Constantin Cantacuzino stolnicul, Dimitrie Cantemir, Ienăchiță Văcărescu sînt cugetători politici, oameni de cultură și diplomați de înaltă ținută, capabili să negocieze cu reprezentanții marilor puteri de care soarta Porții otomane începe să depindă tot mai mult ...

Ecuția politică-diplomatică se complicase. Apăruse „Chestiunea orientală”. Lucrarea reușește să scoată în evidență modul în care, prin străduința lor încă la începutul etapei de criză a puterii turcești, Constantin Brîncoveanu, stolnicul Cantacuzino și Dimitrie Cantemir izbutesc să atragă atenția asupra importanței internaționale a țărilor române, asupra rolului și dreptului lor de a fi subiect activ și nu simplu obiect în cadrul reglementării unceia din marile probleme ale istoriei continentului: succesiunea Imperiului otoman. Situate la răscrucea celor trei mari imperii — otoman, habsburgic și țarist — țările române au de luptat atît pentru dobîndirea neatîrnării (în împrejurări dificile, cînd marile puteri apusene și centrale apără principiul „integrității Imperiului otoman ca factor al echilibrului european”), cit și pentru evitarea simplei înlocuirii a unei suzeranități vechi cu alta nouă. Autorii insistă asupra prudenței diplomației lui Brîncoveanu, informată și suplă, conștientă de pericolul schimbării „jugului de lemn otoman cu un altul de fier”.

Personalitatea lui Dimitrie Cantemir este redată, în mod diferențiat, în ceea ce are mai izbitor: clarviziunea și dinamismul. „Viitoarele relații ale Moldovei cu Rusia sînt, în condițiile politice ale timpului, atent cîntărite, și principiile, supus deocamdată otomanilor, cere împăratului (Petru I) un statut superior celui de pe care negocia” (p. 195). Tratatul de la Luțk (1711), redactat de Cantemir și pe care se află semnătura lui Petru cel Mare, asigură inviolabilitatea și independența Moldovei. Nu putem să nu fim de acord cu aprecierea autorilor că „însuccesul întreprinderii politice a lui Cantemir din anii 1710—1711 ... nu trebuie să ne înșele asupra clarității cugetării lui ... Calitățile lui de diplomat se vădese, dimpotrivă, tocmai în această împrejurare ... Cantemir nu a ezitat, eventualitatea eliberării țării fiind prea apropiată și prea atrăgătoare” (p. 195). Întingerea de la Stăniilești nu reduce tăria argumentelor istorice și politice ale marelui cărturar și om de stat moldovean, care întrevăzuse, printre cei dintîi gînditori ai continentului, necesitatea obiectivă a

independenței popoarelor Europei de sud-est. Faptul că și-a făcut armă de luptă din convingerea științifică îl cinstește pe Dimitrie Cantemir.

Capitolele finale ale *Paginilor din trecutul diplomației românești* aduc elemente care, în lumina unei dure experiențe, explică înțelegerea mai largă a raporturilor internaționale la care ajung oamenii de stat români după Congresul de la Viena și mișcarea revoluționară din 1821. Distanța dintre proclamațiile promițătoare ale marilor puteri și limitele impuse de „Sfânta Alianță” a intereselor suveranilor, sporul de învătăminte câștigat de poporul român prin evenimentele anului 1821 au contribuit la închegarea unei concepții active, independente a școlii diplomatice progresiste românești. Această

concepție a fost afirmată în 1848 de Nicolae Bălcescu: „În zadar veți Ingenunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nu vor, nici pot. Fiți gata dar a lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pământului nu dau fără numai aceea ce smulg popoarele”.

Punând la îndemână o suliță pe cât de foloșitoare pe atât de atractivă a trecutului diplomației românești până la începutul secolului al XIX-lea, cartea celor trei autori ajută nu numai la lărgirea orizontului cunoașterii și la împlinirea unui rol esențial educativ; ca pregătește, prin cele agonisite și prin valoarea interpretărilor și perspectivelor, calea unor noi lucrări mai ample — despre istoria relațiilor externe și despre diplomația românească.

F. Hera

KEMAL ATATÜRK, *Избранные речи и выступление*
Moscova, Editura „Progres”, 1966, 439 p.

O culegere în trei volume a cuvântărilor și intervențiilor lui Kemal Atatürk a fost editată în Turcia în anii 1949—1959 de către Institutul de istorie al revoluției turce. Primul din cele trei volume cuprinde cuvântări și intervenții în Marea Adunare Națională și la congresele Partidului Național-Republican; al doilea — cuvântări și intervenții ținute în afara sus-numitelor organizații; al treilea — interviuri acordate de Kemal Atatürk corespondenților turci și străini.

Din această culegere cunoscutul specialist sovietic A. F. Müller a adunat într-un volum acele cuvântări și intervenții ce dau cititorului posibilitatea de a urmări mersul revoluției și al reformelor care au determinat saltul Turcicii din feudalism în epoca contemporană.

Lupta eroică a poporului turc în războiul de eliberare națională împotriva puterilor imperialiste din anii 1920—1923, care a adus Turcicii independența de stat, este strâns legată de numele lui Kemal și ea a intrat în istorie sub numele de revoluția Kemalistă.

„De numele lui Kemal — menționează A. F. Müller în studiul introductiv — sînt legate și transformările datorită cărora pe ruine-

le Imperiului otoman feudal-clerical a fost creat statul turc de astăzi” (p. 5). Mustafa Kemal, căruia Marca Adunare Națională i-a dăruit ca nume de familie Atatürk („Părintele turcilor”), s-a născut la Salonic în 1881 într-o familie de mici funcționari. În 1893, la vârsta de 12 ani, a intrat în școala militară din Salonic, iar peste doi ani s-a transferat la liceul din Bitolia.

Abdul Hamid al II-lea, „sultanul singeros”, introdusese un regim de cruntă teroare polițienească. Constituția din 1876 fusese în fapt abandonată, reformele modeste în domeniul culturii întreprinse în perioada tanzimatului nedesăvârșite, Midhat pașa și partizanii „noilor osmani” aruncați în închisori.

Școlile militare ca și cele de medicină erau printre puținele instituții de cultură — dacă nu chiar singurele — în care mai pătrundea o rază de lumină. Sultanul și cei din jurul său erau siliți la această concesie, căci fără o oarecare europenizare nu se puteau forma cadre calificate necesare menținerii și apărării regimului absolutist. Din cauza înapoierii economiei turce, intelectualitatea militară — animată de dragostea de patrie, de ide-

liberale — a acționat ca reprezentantă a intereselor burgheziei naționale. Din rândurile acestei intelectualități s-au recrutat membrii organizației secrete a Junilor turci „Unitate și progres”.

Terminând în 1899 liceul militar, Kemal și-a continuat studiile la Școala superioară militară din Istanbul și apoi, din 1902, la Academia militară. El a ajuns curând unul din conducătorii organizației secrete de luptă împotriva absolutismului care activa în cadrul Academiei. Suspectat de autorități, va fi arestat în 1905, și cu toate că nu i s-a putut imputa ceva concludent, a fost ținut în închisoare câteva luni și apoi trimis în Siria. Aici a avut posibilitatea să călătorească prin diferite garnizoane și să cunoască îndeaproape racilele ce dăinuiau în armată și în administrația civilă. El a organizat în 1906 la Damasc o asociație revoluționară secretă, „Patria și libertatea”, și totodată a intrat în legătură cu comitetul din Salonic al organizației „Unitate și progres”.

Un an mai târziu, în 1907, Kemal a părăsit Siria fiind numit la statul major al corpului 3 armată din Salonic. Alături de ceilalți ofițeri din Macedonia, a participat la revoluția Junilor turci din 1908.

Fiind în total dezacord cu linia conducătorilor partidului „Unitate și progres”, Kemal se retrage din viața politică, dedicându-se în întregime treburilor militare. Publică câteva studii, participă la manevrele armatei franceze, luptă în Tripolitania și în războaiele balcanice. În 1914, având gradul de locotenent-colonel, este atașat militar la Sofia. Depune eforturi pentru a convinge pe conducătorii Junilor turci să nu arunce țara în război. Nu reușește. În anii 1915—1918 este pe fronturile de luptă. Înaintat general cu titlul de pașă, comandă corpul al 16-lea, armata a 2-a în Caucaz, armata a 7-a în Palestina și apoi, în calitate de aghiotant de onoare al sultanului, însoțește pe moștenitorul tronului la statul major al lui Wilhelm al II-lea.

O lună după încheierea armistițiului de la Mudros din 30 octombrie 1918, după care Turcia depindea de puterile Antantei, Kemal se întoarce la Istanbul.

Capitala se afla sub controlul flotei Antantei. Liderii Junilor turci — siliți să recunoască

deschis crahul politicii lor — au fugit în străinătate, împreună cu reprezentanții comandamentului german. Noul sultan, Mehmed al VI-lea, nu știa cum să satisfacă cît mai slugarnic dorințele noilor stăpîni — „înalții comisari” ai puterilor Antantei. Kemal încearcă să determine pe sultan, miniștri, oameni politici să adopte politica de rezistență împotriva planurilor imperialiste de împărțire a Turciei. Convingîndu-se că eforturile lui nu aveau nici un ecou, el obține numirea sa ca inspector șef al armatei a 9-a, aflată în Anatolia, și depline puteri pentru „pacificarea” provinciei. În Anatolia, la știrea încheierii armistițiului de la Mudros, masele populare s-au ridicat spontan la lupta împotriva trupelor de ocupație franceze și grecești. Sub conducerea burgheziei, în vilaietele răsăritene ale Anatoliei activau „asociațiile de apărare a drepturilor”; tot aici se aflau și rămășițele armatei regulate a fostului front caucazian.

Kemal a folosit gradul și împuternicirile sale pentru a organiza mișcarea națională antiimperialistă. Rechemat la Istanbul, își dă demisia (8 iulie 1919) și se consacră luptei pentru salvarea patriei. La 23 iulie 1919, de la tribuna congresului „Asociațiilor de apărare a drepturilor” din Anatolia de est, el arată necesitatea convocării adunării naționale și formarea unui guvern „care să se sprijine pe națiune”.

Ridicîndu-se împotriva planurilor de împărțire a țării între puterile imperialiste, el argumentează dreptul ei la independență.

În toamna aceluiași an, în septembrie 1919, a avut loc la Siras congresul pe întreaga țară al „Asociațiilor de apărare a drepturilor Anatoliei și Rumeliei”. Acolo, Kemal a expus principalele teze ale programului național. Un punct central îl constituia principiul „graniței naționale”, ceea ce însemna și cererea de menținere a teritoriilor ce făceau parte din Turcia în ziua semnării armistițiului de la Mudros și renunțarea la teritoriile țărilor arabe — adică renunțarea definitivă la vechea concepție de „Imperiu otoman”. Congresul de la Siras a ales un Comitet reprezentativ, în frunte cu Kemal, care era în fapt un guvern provizoriu al noii Turcii. Kemal

a transferat reședința Comitetului reprezentativ de la Siras la Ankăra.

În primăvara anului 1920, puterile imperialiste în frunte cu Anglia, care avea un rol dominant în treburile Orientului Apropiat, au trecut la ofensiva pentru lichidarea mișcării naționale turce. Ocuparea Istanbulului la 16 martie și dizolvarea Parlamentului au marcat începutul războiului.

În această situație, Kemal a luat prima măsură revoluționară : a convocat la Ankara Marea Adunare Națională a Turciei — organ care în Constituție nu era prevăzut cu depline puteri — și a propus să i se încredințeze acestui nou Medjlis cîrmuirea țării (24 aprilie 1920 — p. 86—88). Încă în prima sa cuvîntare după deschiderea lucrărilor Medjlisului, Kemal a argumentat teza suveranității naționale. Națiunea a devenit stăpîna suveranității sale, Marea Adunare Națională, întruchipînd „forțele națiunii” (p. 85, 86—87), trebuie să dețină întreaga putere legislativă și executivă.

Această interpretare a prerogativelor Parlamentului a întîmpinat opoziția multor deputați, care susțineau necesitatea separării puterilor. Kemal a apărut cu talent și înflăcărare teza sa.

Victoria militară obținută la 10 ianuarie 1920 împotriva trupelor grecești a consolidat autoritatea și influența lui Kemal. La 20 ianuarie 1921, după două luni de dezbateri aprinse, Marea Adunare Națională a adoptat „Legea despre organizațiile fundamentale” (p. 136—137). Legea, de fapt o nouă Constituție, stabilea categoric : „Puterea supremă aparține națiunii fără nici un fel de îngrădiri”. Puterea executivă și legislativă era concentrată și înfăptuită de către Marea Adunare Națională, unicul și autenticul reprezentant al națiunii și conducătorul statului turc.

Victoria asupra intervenției imperialiste i-a dat posibilitate lui Kemal să treacă la al doilea mare pas în transformarea orînduirii de stat a Turciei. La 1 noiembrie 1922, Marea Adunare Națională, după furtunoase discuții, a adoptat legea despre separarea sultanatului (puterea laică a padișahului) de califat (puterea spirituală asupra „tuturor musulmanilor”) și despre lichidarea sultanatului.

Un an mai tîrziu, la 23 octombrie 1923, Turcia a fost proclamată republică. Califatul a fost lichidat la 3 martie 1924. Constituția republicii, votată la 20 aprilie 1924, a statornicit noua orînduire de stat a republicii (biserica a fost separată de stat, femeile au căpătat drept de vot etc.)

Au urmat alte măsuri : interzicerea ordinelor dervişe și a funcționării mănăstirilor acestora, coduri noi de legi, închiderea școlilor religioase, dezvoltarea instrucțiunii publice, renunțarea la alfabetul arab și înlocuirea lui cu cel latin, reforma limbii, introducerea veșmintelor europene, drepturi egale femeilor cu cele ale bărbaților, sprijinirea și stimularea dezvoltării economiei și culturii naționale etc. etc.

Condamnînd ideologia panislamismului și panturkismului, Atatürk — după terminarea războiului de independență — a dus o politică externă de apărare a păcii în sud-estul Europei. În cuvîntarea din 1 martie 1923, ținută la deschiderea celei de-a patra sesiuni a Medjlisului, Atatürk a declarat : „Nu avem divergențe cu vecinii noștri pe continentul European. De fapt în Balcani, pentru a fi prieteni, este suficient a se respecta unul pe altul. Noi dorim sincer să restabilim cît mai repede posibil relațiile oficiale cu statele balcanice prietene, cu care am avut vechi legături și să deschidem acolo ambasade și consulate” (p. 293). Iar la 1 noiembrie 1926 constata cu satisfacție în fața Medjlisului : „Relațiile noastre cu România, . . . sînt normale, prietenești” (p. 343).

Cercurile diplomatice românești, la inițiativa lui N. Titulescu, au desăvîșit o activitate tenace pentru apropierea dintre statele balcanice și menținerea păcii în regiunea de sud-est a Europei. Atatürk și-a dat adevineea fără rezerve la ideea încheierii unei organizații alcătuită din toate statele din Peninsula Balcanică.

La cea de-a doua Conferință a statelor balcanice care a avut loc la Ankara (prima s-a ținut la Salonic), Atatürk, luînd cuvîntul la ședința de închidere, a arătat : „Națiunile balcanice de astăzi sînt Albania, Bulgaria, România, Grecia, Iugoslavia și Turcia, constituînd fiecare state politice independente. Toate aceste națiuni, stăpîne ale țărilor lor, au trăit veacuri de-a rîndul împreună. Se

poate spune că toate statele balcanice apărute în ultima sută de ani, inclusiv republica turcă, sînt rezultatul istoric al nimicirii treptate a Imperiului otoman, a îngropării sale la urina urmelor în mormîntul istoriei. În acest sens popoarele balcanice au o istorie comună multiseculară. Și dacă în ea au fost pagini triste, atunci ele se referă la toți balcanicii. Partea turcilor a fost printre ele nu mai puțin amară . . . Dacă aruncăm aceste fapte ale trecutului, atunci nevoile reale ale zilei de astăzi ne spun cît de mare folos ar aduce unirea națiunilor balcanice în condițiile actuale completamente noi și în cadrul celor mai diferite concepții ideologice a căror necesitate de a le respecta este dictată de epoca contemporană.

Intrucît scopul de bază al unității balcanice îl constituie colaborarea în sfera economică, în domeniul culturii și al civilizației, cu respectarea reciprocă a independenței politice a unuia față de altul, nu este nici o îndoaială că înființarea unei astfel de organizații ar fi întâmpinată pozitiv de întreaga omenire civilizată” (p. 362-363).

Concentrîndu-și eforturile în direcția creării acestei organizații, N. Titulescu, răspunzînd unor invitații oficiale, a vizitat în toamna anului 1933 Ankara, Sofia, Belgrad, Atena. În cadrul convorbirilor din capitala Turciei (prima pe ordinea sa de călătorie), N. Titulescu a constatat cu bucurie existența deplină și completă a unității de vederi cu cercurile conducătoare ale Turciei asupra necesității și metodelor de organizare a păcii în această regiune din sud-estul Europei.

Tratatul de prietenie româno-turc încheiat atunci pecetluia această comunitate de aspirații.

În cuvîntarea rostită cu prilejul deschiderii sesiunii Medjlis-ului la 1 noiembrie 1933, Atatürk a declarat în aplauzele deputaților: „Relațiile noastre cu țările Peninsulei Balcanice se dezvoltă cu succes . . . Noi menționăm cu satisfacție vizita oficială a respectatului ministru al afacerilor externe al României și semnarea în timpul acestei vizite a tratatului de neagresiune și arbitraj . . .” (p. 374-375). N. Titulescu, apreciind după vizita sa la Ankara perspectivele deschise

consolidării păcii în Balcani, declara: „. . . Prietenia turco-română . . . este destinată să realizeze încă și alte mari opere pacifice, a căror dezvoltare va trebui să fie «nîmîc pentru noi singuri»” (*Dimineața*, 17 octombrie 1933).

Constituirea Înțelegerii Balcanice (9 februarie 1934) a încoronat cu succes o etapă de străduințe puse de către statele balcanice, străduințe atent urmărite și sprijinite de către Atatürk.

El a salutat în repetate rînduri crearea acestui instrument de cooperare internațională (p. 380, 387, 394) și a îndrumat diplomația turcă ca, în deplină înțelegere cu reprezentanții celorlalte state membre ale Înțelegerii Balcanice, să dezvolte legăturile politice și economice interbalcanice, să caute noi metode și mijloace pentru consolidarea unității balcanice. Atatürk a condamnat fățiș actele de agresiune ale fascismului german și italian, demascînd totodată caracterul „naționalismului” hitlerist.

Semnificative pentru viziunea lui Atatürk sînt declarațiile sale în convorbirea avută la 17 martie 1937 cu Victor Antonescu, ministrul afacerilor externe al României: „Ca să fie mulțumit și fericit în viață, omul trebuie să muncească nu pentru sine, ci pentru acei care vin după el . . . A munci pentru fericirea tuturor națiunilor lumii înseamnă de asemenea de a munci pentru asigurarea propriei prosperități și liniști. Ori ce ar întreprinde o națiune aparte pentru sine, ea nu va obține liniștea pînă cînd nu vor fi relații bune, prietenești, relații de pace între toate popoarele lumii” (p. 396-397).

De la mijlocul anului 1936 și mai ales în 1937, sănătatea lui Atatürk a început să se înrăutățească. S-a mai ocupat un timp de treburile de stat — dar o boală necruțătoare îl macină nelncetat capacitatea de muncă, memoria sa ulmitoare. După o lungă și grea suferință, la 10 noiembrie 1938, se stîngea din viață unul din cei mai remarcabili fii ai poporului turc, o personalitate strălucită în galeria oamenilor de seamă ai lumii moderne. Și deși multe din cele începute de el pentru progresul Turciei au rămas neterminate, gîndurile și înfăptuirile lui au condus poporul turc pe calea culturii și a civilizației mondiale.

Editat cu acuratețe științifică, înzestrat cu largi note explicative și un studiu introductiv, volumul de cuvântări alese ale lui

Kemal Atatürk constituie o contribuție valoroasă la cunoașterea istoriei contemporane a Turciei.

Al. Vianu

HANS-JOACHIM BARTMUSS, *Die Geburt des ersten deutschen Staates. Ein Beitrag zur Diskussion der deutschen Geschichtswissenschaft um den Übergang vom ostfränkischen zum mittelalterlichen deutschen Reich*

Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1966, 294 p.

Lucrarea istoricului Hans-Joachim Bartmuss din Republica Democrată Germană este de fapt teza sa de doctorat susținută în luna ianuarie 1962 la Universitatea Martin Luther din Halle-Wittenberg și publicată cu mici modificări.

Istoriografia marxistă germană făcuse prima încercare de a trata de pe pozițiile materialismului istoric problema creării primului stat german prin E. Müller-Mertens, *Das Zeitalter der Ottonen*, Berlin, 1955, dar, cu toate meritele acestei lucrări, ea reprezintă totuși o încercare nereușită în esența ei, pentru faptul că a lăsat prea multe probleme neclarificate. Tocmai pentru a răspunde acestui neajuns, Hans-Joachim Bartmuss, care se mai ocupase în cadrul unor lucrări de sinteză cu această problemă¹, abordează de pe pozițiile istoriografiei marxiste, în lucrarea pe care o prezentăm, problema atât de controversată, nu numai în istoriografia germană, a genezei primului stat german, a cauzelor și condițiilor în care ea a avut loc.

Autorul prezintă într-un capitol introductiv caracterul și funcția statului feudal, așa cum au fost stabilite de către clasicii marxism-leninismului. Încheind cu considerații asupra caracterului legislației medievale, autorul arată rolul acesteia de a apăra nemijlocit interesele claselor dominante și nicidecum ca aflin-

du-se deasupra claselor, așa cum au încercat și mai încearcă încă să înfățișeze lucrurile istoricii burghezi de frunte ca Heinrich Mitteis, Otto Brunner, W. Schlesinger, Karl Bosl, Theodor Mayer ș. a.

Istoriografia germană--arată autorul -- se ocupă de aproximativ 150 de ani cu problema apariției statului german, cu studiul forțelor care au intervenit într-un sens sau altul în procesul de formare a acestui stat. Pe lângă aceste preocupări mai sînt abordate problema bazelor legislative ale noului stat, precum și deosebirile dintre acesta și imperiul carolingian. H.-J. Bartmuss urmărește în continuare problema genezei statului german în istoriografia germană de la începutul veacului trecut pînă în zilele noastre și mai ales concepțiile cu privire la cauzele și forțele motrice ale apariției statului feudal german.

Această prezentare istoriografică nu este exhaustivă; nici nu era în intenția autorului. H.-J. Bartmuss urmărește prin prezentarea sa doar să schițeze „evoluția cercetării privind geneza primului stat german”, fără a năzui să dea acestei schițe caracter de expunere sistematică și atotcuprinzătoare.

Autorul pune apariția interesului pentru aceste probleme în legătură cu mișcarea național-burgheză, care a luat mare amploare în urma războaielor de eliberare de sub dominația napoleoniană. La aceasta se adaugă și condițiile materiale favorabile dezvoltării cercetării istorice.

Istoricul german Heinrich Luden inaugurează seria celor care s-au ocupat de problema apariției statului german. El este reprezentantul concepției burghezo-naționale despre constituirea poporului și statului german, con-

¹ Cf. Leo Stern, H.-J. Bartmuss, *Deutschland in der Feudalepoche von der Wende des 5./6. -bis zur Mitte des 11.Jh.*; *Lehrbuch der deutschen Geschichte*, Beiträge 2/1, Berlin, 1963; H.-J. Bartmuss, *Deutschland von 919 bis zur Mitte des 11.Jh.* în *Deutsche Geschichte*, I, *Von den Anfängen bis 1789*, Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1964, p. 169.

cepție destul de apropiată de cea romantică, reprezentată în special de către Leopold Ranke. Este adevărat că Heinrich Leo a combătut vehement concepțiile lui Ranke cu privire la geneza statului german, dar el nu și-a putut impune niciodată concepția sa, care subliniază în special rolul religiei și al bisericii în procesul de formare a poporului și statului german; pe lângă superioritatea metodologică, teoria lui Ranke avea avantajul de a se apropia în fond și de concepția național-burgheză dominantă la jumătatea veacului trecut, concepție care considera tratatul de la Verdun ca act de naștere al statului feudal german. Acest punct de vedere s-a aflat la originea aniversării din anul 1843, din inițiativa lui Wilhelm IV al Prusiei. Cu acest prilej s-au scris două lucrări despre tratatul de la Verdun și însemnătatea sa, în cuprinsul cărora era subliniată încă o dată concepția oficială a timpului. Unul dintre autori este elevul lui Ranke, Georg Waitz, iar al doilea K. Schwartz, care nu aduce în esență nimic nou față de H. Luden. La sfârșitul acestei perioade istoriografice privind problema genezei statului german a apărut cunoscuta lucrare a lui A. F. Gfrörer, *Geschichte der ost- und westfränkischen Karolinger vom Tode Ludwigs des Frommen bis zum Ende Conrads I (840—918)*, 2 vol. Freiburg/Br. 1848. Această lucrare, al cărei autor nu se bucură de o apreciere favorabilă în istoriografie, cu toate lipsurile ei are meritul de a însuma toate elementele, caracteristice ale concepției despre statul german așa cum s-a format ea în prima perioadă, adică de la revoluția franceză pînă la revoluția din 1848/1849. H.-J. Bartmuss consideră cu temei drept principala caracteristică a acestei concepții sublinierea de către istoriografia vremii a „forțelor naționale” („völkische Kräfte”) ca factor constitutiv al primului stat german.

Și în problema genezei statului german se poate constata în istoriografia germană de după 1848/1849 o reorientare, ca urmare a schimbărilor intervenite pe plan politic în statele germane.

Principala caracteristică a acestei orientări noi în istoriografia germană în ceea ce privește geneza statului german o constituie,

după autorul lucrării, negarea „forțelor naționale”, însoțită de o subliniere accentuată a rolului suveranilor. Lucrările cele mai ilustrative în acest sens, din perioada 1848/1849 — 1918 sînt cele ale lui W. B. Wenck, W. Giesebrecht, E. Dümmler, J. Ficker, L. Stacke, Th. Lindner, K. Lamprecht, E. Mühlbacher, K. W. Nitzsch, D. Schäfer ș.a. Pe lângă această concepție dominantă mai continuă să existe și cea din perioada istoriografică precedentă, susținută în special de către L. Ranke, G. Waitz și F. Keutgen, e drept, cu adaptările corespunzătoare la concepția dominantă a istoriografiei germane din a doua jumătate a veacului trecut. Între opinia dominantă și cea reprezentată de L. Ranke și G. Waitz se intercalează o concepție de compromis, ce caută să explice geneza statului german atît prin elementele „naționale”, cît și prin voința suveranului respectiv (C. von Noorden, H. Sybel).

Controversa în jurul genezei statului german, în problema forțelor motrice care au contribuit într-un sens sau altul la nașterea acestuia, este deosebit de ascuțită în cea de-a III-a etapă a istoriografiei germane (1918—1945).

După primul război mondial continuă să persiste în istoriografie concepția despre rolul principal jucat de suveranii germani (carolingieni, franconi sau saxoni) în apariția statului german (J. Haller, D. Schäfer). Asemenea idei au fost apoi preluate și amplificate de către ideologii național-socialiști, pentru că uneau în același timp și „germanismul” și „principiul conducătorilor”, două piloane de bază ale ideologiei naziste. Această îmbinare apare deosebit de clar la A. Schulte și J. Bühler. Totodată, trebuie să recunoaștem la activul istoriografiei germane faptul că s-au găsit și istorici germani care au combătut categoric și cu succes asemenea concepții pseudo-științifice, ca de exemplu Martin Lintzel în cunoscuta discuție Widukind-Charlemagne din anul 1935.

După primul război mondial începe să se dezvolte o nouă direcție de cercetare, care reazăază pe primul plan „forțele naționale” în procesul de formare a poporului și statului

german și care începe o controversă pasionată cu concepția dominantă din a doua jumătate a veacului trecut. Dar această reluare a unei tradiții, ce nu a fost de fapt niciodată complet abandonată, poartă și ea trăsături reacționare. Ea a fost încurajată de ideologia nazistă, care o găsește deosebit de folositoare în propagarea ideilor ei. Pe de altă parte trebuie să recunoaștem că ea a obținut succese de cercetare deosebit de meritorii, aducând o contribuție imensă la cunoașterea istoriei limbii germane, precum și a evoluției poporului german. Fondatorul acestei orientări este F. Steinbach.

Întrucât cadrul unei recenzii de proporții reduse nu permite nici măcar înșirarea tuturor istoricilor mari care s-au ocupat, din acest punct de vedere, cu problema genezei poporului, limbii și statului german, și, deci, cu atât mai puțin a opiniilor și rezultatelor muncii lor, ne vom limita la enumerarea principalelor istorici germani, care, prin cercetările lor, au contribuit în mod hotărâtor la formarea concepției despre geneza statului german, așa cum s-a cristalizat ea între cele două războaie mondiale. Aceștia au fost L. Weisgerber, E. Caspar, K. Jordan, H. Heimpele, G. Tellenbach, H. Mitteis, H. Zatschek, W. Schlesinger, M. Lintzel, H. Eichler, R. Holtzmann. Dacă în general pentru acești istorici rolul „forțelor naționale” este hotărâtor în geneza poporului și statului german, nu înseamnă că a existat o *opinio communis* între ei. Pentru unii, elementul determinant în cadrul acestor „forțe naționale” este nobilimea de sine, pentru alții regalitatea saxonă (mai puțin cea carolingiană sau franconă), triburile germane, ducatele și ducii respectivi, clerul înalt ș.a.

„Marea controversă” a acestor medievști remarcabili, privind geneza statului german, nu s-a încheiat în cele din urmă într-o concepție cât de cât unitară. Importanța lor, însă, constă în faptul că ei au examinat amănunțit și din cele mai diverse puncte de vedere pentru prima dată problemele apariției statului german, ceea ce, fără îndoială, a îmbogățit foarte mult cunoștințele despre această epocă hotărâtoare pentru istoria poporului german.

Ultima perioadă a istoriografiei germane în problema statului feudal german începe după 1945. Pentru această istoriografie, în genere de tendință cosmopolită, nenațională, problema statului german nu mai stă în centrul cercetării; locul ei l-a luat pe de o parte studierea marelui imperiu carolingian, iar pe de altă parte cercetarea istoriei locale, căreia i se acordă o atenție tot mai mare. Evoluția națională este depășită ca obiect de cercetare. Dispunem doar de două lucrări postbelice demne de reținut, care se ocupă de geneza statului german: una semnată de W. Schlesinger, iar a doua de K.G. Hugelmann, dar care de fapt prin conținutul lor se încadrează în grupul lucrărilor „marii controversă” din 1939/1943 (de altfel ele au și fost concepute atunci).

Tinăra istoriografie marxistă din R.D. Germană s-a ocupat și ea de această problemă; cea dintâi cercetare în această direcție îi aparține lui E. Müller-Mertens, care încearcă să explice cauzele și forțele motrice ale procesului de apariție a statului german pornind de la situația social-economică și de la schimbările structurale intervenite în secolele IX și X. Meritele și lipsurile lucrării s-au arătat deja.

Ulterior problema a fost tratată în cadrul unor lucrări de sinteză de H.-J. Bartmuss. Acesta încearcă în partea a doua a lucrării să dea un răspuns la problemele nerezolvate de E. Müller-Mertens.

Atenția lui Bartmuss se îndreaptă în special asupra cauzelor și mobilurilor procesului de constituire a imperiului medieval german. La examinarea acestora autorul aplică următoarele metode: în ceea ce privește izvoarele (narative, mai puțin documentare), evident că nu a putut folosi material inedit. În acest caz, el apelează la o selecție riguroasă a principalelor izvoare cuprinse în mare parte în cunoscuta colecție *Monumenta Germaniae Historica*.

Din bibliografia modernă a problemei istoricului folosește aproape tot ce i-a putut fi accesibil. Astfel, el se servește de scrierile mai vechi de la sfârșitul secolului trecut și de cele din secolul al XX-lea până la cele mai recente, din zilele noastre; el se menține consecvent pe linia criticii față de lucrările

istoricilor burghezi, atât ale celor din trecut cât și ale celor contemporani; critica ia nu rareori caracterul unei polemici vehemente.

Critica sa cuprinde și lucrările marxiste consacrate acestei probleme, mai ales ale lui E. Müller Mertens, dar precia și destul de multe rezultate ale acestora, ceea ce, într-o măsură mai mică și cu mai multe rezerve, se potrece și cu lucrările istoricilor burghezi.

O a treia categorie de lucrări folosite de Bartmuss o constituie vasta operă a clasicilor marxism-leninismului. Spre ilustrarea justăței tezelor expuse, el apelează la cunoscutele citate din clasici privind statul în general și cel german în special. Uneori se poate constata faptul că autorul folosește și în selecția izvoarelor tezele clasicilor.

Principalele rezultate ale cercetării și interpretării izvoarelor și lucrărilor întreprinse de Bartmuss se rezumă astfel:

În urma dezvoltării accelerate a societății lumii germane de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui de-al X-lea au fost subminate lent, dar sigur, bazele formei statale a imperiului lui Carol cel Mare și al urmașilor săi. Masele țărănești devin majoritatea absolută. Concomitent iau naștere stăpîniri teritorial-feudale mai mult sau mai puțin închise, ce caută să-și impună individualitatea și personalitatea pe plan extern, iar înspre interior caută să-și sporească pe cât era posibil drepturile și privilegiile.

Acest proces se răsfringe puternic asupra raporturilor de clasă în triplu sens:

În primul rînd se înăsprește lupta de clasă între țărănime, atât cea dependentă, majoritară, cât și cea liberă, pe de o parte și stăpînii feudali pe de altă parte.

În al doilea rînd, schimbările acestea sociale structurale au provocat o deplasare calitativă a raporturilor de forță între regalitate și aristocrație. Regalitatea carolingiană își pierde „principala bază a puterii sale: armata țărănilor liberi”; țărănimea liberă intră în dependența feudalilor, a căror putere e astfel sporită. Ca urmare, statul carolingian lipsit de acest fundament a decăzut în mod inevitabil.

În al treilea rînd, „concuranța dușmănoasă în sinul clasei feudalilor” s-a manifestat deosebit de puternic în aceste condiții, pe

de o parte datorită tendințelor lor de expansiune teritorială, seniorii căutînd să-și sporească puterea în dauna micilor feudali și a celor eclesiastici, iar pe de altă parte datorită slăbiciunii puterii centrale, care încetase de a-și mai împlini, o dată cu celelalte funcții, și aceea de menținere în echilibru a contradicțiilor din cadrul clasei feudalilor.

La acestea se adaugă un factor secundar: atacurile externe ale normanzilor și ungarilor. Statul epigonilor lui Carol cel Mare este un stat exclusiv defensiv.

Toate acestea demonstrează că factorii ce determină forma statului au cunoscut în această perioadă adînci transformări.

Urmarea firească a fost aceea că forma statului nu mai corespundea conținutului său care-și depășise mult forma. Rezultatul procesului de dezințegrare a statului carolingian este apariția, în cadrul regatelor carolingiene, a ducatelor ereditare care reprezintă de fapt state de sine stătătoare. Dar ducatul ereditare (Stammesherzogtümer) nu sint în stare să preia pe deplin funcțiile statului. Sub presiunea pericolului intern și extern, feudalii unui ducat se supun celui mai puternic dintre ei. Contradicțiile latente dintre feudali izbucnesc adesea în formă violentă. Dificultățile interne tot mai mari — rezistența țărănimii împotriva asupririi în primul rînd — și cele externe — luptele cu normanzi, unguri, slavi și sarracini — expun unei grave primejdii organizarea feudală a regatului franc de răsărit. Această criză a statului franc de răsărit putea fi depășită doar prin restabilirea unității de acțiune a clasei dominante, ceea ce nu se putea realiza decât prin instituirea unei puteri suprapuse ducatelor ereditare. Dar o nouă regalitate putea rezolva cu eficiență această sarcină. Noua regalitate, care a reușit să pună în acord forma statului cu conținutul său nou, a fost cea saxonă, instituită în 919 prin înălțarea ducelui Heinrich al Saxoniei pe tronul fostului regat franc răsăritean.

Regalitatea saxonă era pusă în fața sarcinii deosebit de dificilă ca, prin restabilirea unității clasei dominante, să asigure dominația feudalilor în interior, creînd astfel premisele încheierii procesului de feudalizare. Pe plan

extern, noul stat trebuia să înlăture amenințarea vecinilor incozi din răsărit, nord și sud-vest, făcând astfel posibilă reluarea expansiunii feudale externe. Rezolvarea acestor sarcini necesita o nouă formă statală.

Cu alegerea de la Fritzlar încă nu se crease forma statală definitivă, corespunzătoare noilor cerințe sociale.

Această punere de acord va necesita o perioadă de mai multe decenii. Întregul program politic al lui Heinrich I, alt de clar și precis în intențiile sale, era menit să satisfacă această cerință. Se știe că Heinrich I și-a respectat pînă în 936 acest program, reușind să-l îndeplinească, cu excepția unui singur punct, menit să încoroneze această politică. Doar moartea neașteptată l-a oprit pe Heinrich I, dacă dăm crezare principalelor izvoare, de la călătoria la Roma și, implicit, de la încoronarea papală imperială. Otto I va continua, în liniile esențiale, politica tatălui său, avînd și el de înfruntat puternica rezistență a ducilor, dar bucurîndu-se mai mult de sprijinul majorității clerului și a nobilimii mijlocii. Și el va reuși să îndeplinească întregul său program.

Ca rezultat al acestui proces sinuos, la mijlocul secolului al X-lea noua formă statală era încheată. Deosebirea dintre statul otonian, așa cum se prezintă el la mijlocul domniei celui de-al doilea rege saxon, devenit curînd primul împărat german, și imperiul carolingian sau regatul franc răsăritean este de natură calitativă. Regalitatea nu mai este legată de o anumită uniune tribală. În statul franc răsăritean existaseră ducate ereditare independente. Noua regalitate a devenit o uniune de ducate — asemănătoare ca stadiu al dezvoltării social-economice și politice cu „uniuni de triburi — egale în drepturi și de naționalitate germană”. Noua putere statală se baza pe o centralizare relativă, pe „dominarea nelimitată a regalității”, ca și pe comunitatea de interese între regalitate, biserică și nobilimea mijlocie.

Anul 919 reprezintă data nașterii noului stat, care era în același timp *feudal timpuriu* — pentru că feudalismul trebuia să se desăvîrșească în cadrul său — și *german*, pentru că locuitorii din cadrul său se dezvoltă ca popor german.

Desigur că lucrarea lui Hans-Joachim Bartmuss reprezintă o realizare însemnată a tinerei istoriografii marxiste germane. Unul din meritele principale ale lucrării îl constituie prezentarea critică și competentă a istoriografiei problemei, reușind să treacă în revistă principalele opinii în problema respectivă. Bartmuss își expune apoi pe larg părerea personală, fapt pentru care îl califică în mod hotărîtor stăpînirea întregului material documentar, bibliografic și teoretic. Deși Bartmuss prestează aici muncă de pionier, lipsurile legate în general de o astfel de muncă nu se pot surprinde decît foarte rar în această lucrare. Considerăm astfel exagerată limitarea cauzelor care au dus la apariția primului stat feudal german, la accentuarea contradicțiilor sociale și, pe plan secundar, la înăsprirea pericoului extern. Dar, pentru lărgirea acestui orizont, mai sînt necesare numeroase studii de specialitate și de detaliu asupra procesului de feudalizare în Germania. În nici un caz nu putem fi de acord cu părerea autorului, după care se poate da un răspuns fundamentat și definitiv valabil problemei cauzelor și mobilurilor apariției primului stat german, chiar și în absența unei cunoașteri amănunțite a evoluției procesului. De asemenea, uneori pare insuficientă documentarea unora dintre teze și argumentările unor păreri, ceea ce dă impresia că autorul a inversat procesul obișnuit al cercetării istorice, care cere, necondiționat de timp, spațiu și obiect, adoptarea izvorului ca punct de pornire.

Aceste neajunsuri, cu totul neînsemnate, țin de domeniul detaliilor și al formulării (unele expresii prea categorice, folosirea unor noțiuni al căror conținut nu e suficient de clar, date și inexacte² etc.)

Dar toate aceste lipsuri nu știrbesc valcarea excepțională a lucrării și nu umbresc cu nimic nivelul ei științific deosebit de ridicat. Cartea lui Bartmuss reprezintă, fără îndoială, o valoroasă contribuție la prestigioasa istoriografie germană.

A. Armbruster

² Primul contact al ungarilor cu Italia a avut loc pe Brenta în 899 și nu în 898 cum se afirmă la p. 163 Cf. Lucien Musset, *Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne VIIe—XIe siècles*, Paris, 1965, p. 63.

Československý časopis historický (Revista cehoslovacă de istorie)

Československé nakladatelství akademie věd, Praga, 1966, nr. 1-6, 931 p.

În cursul anului trecut, „*Revista cehoslovacă de istorie*” a publicat câteva articole care interesează direct istoriografia noastră și, după cum se va vedea, a acordat o mai mare atenție discuțiilor purtate în jurul unor probleme de interes general. Cu cele șase numere, revista a izbutit să realizeze o proporție echitabilă, în ceea ce privește natura materialelor publicate.

Vom începe subliniind, mai întâi, însemnătatea unui studiu în care se atacă o problemă legată nu numai de istoria cehilor, ci de istoria culturii slave, în general.

Comemorarea a 11 secole de la sosirea în imperiul Marii Moravii a celor doi misionari bizantini, Chiril și Metodiu, a prilejuit, în ultimii trei ani, o suită de festivități, conferințe, simpozioane și apariția a numeroase studii și monografii. Totodată, în istoriografia cehă a început o discuție în jurul problemelor privitoare la tradiția chirilo-metodiană în istoria slavilor occidentali. Pe această linie se situează studiul lui Fr. Graus, intitulat: *Liturghia și literatura slavă în statul Přemyslizilor din sec. al X-lea* (nr. 4). După ce arată poziția vechii istoriografii cehe, germane și ruse față de această problemă, autorul combate teza care susține practica liturghiei de rit slav în statul Přemyslizilor. Pentru aceasta, autorul invocă anumite realități istorice și anume: dependența juridicțională față de Ratisbona (Regensburg), absența mănăstirilor și „școlilor” slave, absența episcopilor slavi. Izvoarele istorice vorbesc, în adevăr, despre existența unui preot slav care slujea în biserica de la Levý Hradec, în ultimul sfert

al secolului al IX-lea și probabil se mai aflau câțiva și la curtea din Praga, în jurul Ludmlei, soția prințului Bořivoj (m. 895). Acestea sînt singurele știri despre existența liturghiei slave în Cehia. Adepții acestei teorii se sprijină pe caracterul „național” preconcept al acestei liturghii, ca și pe importanța cu care era înfățișat ritul slav în evul mediu. Însă, adăugă autorul, nici unul din „naționaliștii” cehi medievali nu se referă la această tradiție. Așadar, continuitatea tradiției chirilo-metodiene în statul Přemyslizilor nu poate fi susținută pe nici un temel istoric.

Locul lui Hus în curentul de Reformă din Europa se intitulează un studiu semnat de Amedeo Molnár, în care caută să definească locul reformatorului ceh în istoria Reformei europene, sub aspect teologic (nr. 1). În acest scop, autorul prezintă critic tendințele majore ale istoriografiei contemporane, dar mai ales poziția benedictinului Paul de Vooght față de mișcarea husită¹. Activitatea lui Hus trebuie încadrată în sfera raporturilor sociale și teologice cu tendințe reformatoare mărturisite, afirmă autorul. După ce reliefează câteva aspecte pregnante din ideologia husită, care asigură lui Hus un loc de seamă în mișcarea de Reformă europeană, autorul pledează pentru o nouă periodizare a acestui mare curent de idei. El

¹ Paul de Vooght a publicat, în ultimii ani, două lucrări fundamentale, în care ideile lui Jan Hus sînt analizate și interpretate în contextul „erezilor” medievale (cf. *Hussiana*, Louvain, 1960 și *L'Hérésie de Jean Huss*, Louvain, 1960).

propune ca *Prima Reformă* să cuprindă valdismul și husitismul, deoarece între aceste două curente există multe afinități ideologice, precum și o continuitate, explicată din punct de vedere istoric. *Al doilea curent de Reformă* îl formează luteranismul de la începutul sec. al XVI-lea. Ideologia lui Luther a preluat multe elemente teologice din prima Reformă. Acest fenomen de integrare nu s-a putut efectua fără o deformare sensibilă. Autorul ilustrează această transformare a ideilor luseite cu acceptarea comuniunii sub două aspecte și cu funcția foarte diferită atribuită ideii predestinării în cele două reforme.

Josef Kabrda prezintă *Trăsăturile caracteristice ale sistemului timarial în imperiul otoman* (nr. 3), în perioada dezvoltării feudalismului otoman. Autorul urmărește îndeosebi transformările care au avut loc în structura relațiilor agrare, ca expresie nemijlocită a sistemului militar-feudal (timaro-spahial).

Cu o problemă din istoria extremului Orient se ocupă Jar. Průšek în articolul său, *Zona de stepă din China în perioada nomadismului, în sec. IX-VII î. e. n.* (nr. 6).

Se știe că Jan Amos Komenský (Comenius) e considerat azi una din marile personalități ale sec. al XVII-lea, îndeosebi pentru activitatea lui pedagogică și filozofică. Însă, către sfârșitul războiului de 30 de ani, pe când Komenský se află în exil, mai ales în perioada de după război (1648) până la 1656, când orașul Leszno (Lissa), din Polonia, unde locuia el, a fost necendiat, Komenský a desfășurat și o activitate politică. De acest nou aspect se ocupă Miroslav Toegel în articolul său *Eforturile lui Comenius în domeniul politic și oglindirea acestor eforturi în opera sa* (nr. 1).

Pe baza unui material de arhivă, Jaroslav Křížek publică un lung articol despre *T. G. Masaryk și atitudinea legionarilor cehoslovaci în primăvara anului 1918* (nr. 5). Este vorba de planul lui Masaryk de a transporta în Franța, în vara anului 1918, cei aproape 100 000 de legionari cehoslovaci aflați în Rusia. Deși există o întreagă literatură istorică despre această chestiune și multe lucruri sint deja cunoscute, totuși autorul aduce unele precizări pe de o parte asupra convingerilor și atitudinii pe care Masaryk le-a avut față de Soviete (se știe că în

ședintele al Cehoslovaciei a cerut atunci S.U.A. să recunoască Sovietele și să le acorde ajutor economic), iar pe de alta, asupra intențiilor și planurilor agresive ale aliaților.

O contribuție la istoria Partidului Comunist din Cehoslovacia publică Hana Mejdrova, în articolul: *Din istoria Uniunii tineretului comunist cehoslovac în anii 1924—1925* (nr. 3). Evocând împrejurările interne dificile, prin care tineretul comunist a trebuit să treacă pentru a se organiza în cadrul Internaționalei Comuniste, autoarea conchide că, în această scurtă perioadă, tinerii au căpătat totuși o experiență utilă în domeniul mișcării revoluționare muncitorești.

Evoluția și stadiul actual al cercetărilor de bizantinologie se intitulează expunerea cu caracter informativ publicată de Bohumila Zástěrová (nr. 2). Fără a avea intenția de a face un istoric al studiilor de bizantinologie, în adăvratul înțeles al cuvintului, totuși, autoarea începe cu publicarea izvoarelor bizantine (*Corpus byzantinae historiae*) de către Hieronymus Wolf în sec. al XVI-lea și acordă toată atenția cercetărilor din ultimile decenii din U. R. S. S., Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria, Franța și Germania.

Un articol privitor la istoria contemporană a Iugoslaviei publică Veselin Starčević. Este vorba despre *Caracterul dictaturii regelui Alexandru în Iugoslavia, în anii 1929—1931* (nr. 1). Autorul arată, mai întâi, împrejurările externe și interne în care a luat ființă regatul sârbilor, croaților și slovenilor, după primul război mondial. De la început, s-au designat în viața politică a Iugoslaviei două tendințe diametral opuse. În timp ce marea burghezie sârbă milita pentru realizarea unui sistem centralist, croații și slovenii luptau, dimpotrivă, pentru federalizarea țărilor intrate în componența statului iugoslav. Această mișcare, cu caracter divergent, s-a resimțit profund nu numai în structura instituțiilor de stat, ci și-n politica externă a Iugoslaviei. Cei mai îndrăgii adversari ai hegemoniei marii burghezii sârbești erau croații, și anume Partidul Țărănesc Republican, în frunte cu Stefan Radici. În 1924, Radici aderă la Internaționala țăraninilor, care funcționa pe lângă Komintern, ceea ce atrage ura clicii monar-

arestat și partidul său desființat. Peste trei ani, adică în 1927, are loc fuziunea între Partidul Democrat Independent, condus de Svetozar Pribicević și Partidul Țărănesc al lui Radici, care, între timp, renunțase la eticheta republicană. Situația politică internă devine din ce în ce mai încordată. În fața intransigenței guvernului de la Belgrad, liderii croați fac apel, în ultimă instanță, și la intervenția unor puteri străine (U. R. S. S., Franța). Urmează lovitura de stat a regelui Alexandru, din 6 ianuarie 1929 și instaurarea dictaturii regale, care aducește și mai mult prăpastia dintre Belgrad și Zagreb. După ce arată toate măsurile luate de regimul regelui Alexandru spre a-și întări poziția — ceea ce n-a izbutit —, autorul caracterizează dictatura din Iugoslavia, dintre 1929—1931, spre deosebire de dictaturile fasciste, ca având un caracter militar-monarhist.

Zdeněk Sládek semnează un studiu despre *Finanțarea comerțului cehoslovac cu U. R. S. S. în anii 30* (nr. 4), în care caută să arate că această problemă prezintă o importanță capitală, atât pentru politica internă, cât și pentru relațiile de politică externă ale Cehoslovaciei din această perioadă. Pentru aceasta, autorul își împarte expunerea în următoarele capitole: 1. Influența politicii cercurilor financiare asupra comerțului cehoslovac cu U. R. S. S.; 2. Legea privitoare la garanția și creditul statului acordate în materie de export; 3. Creditul financiar din 1935; 4. Condițiile pentru finanțarea comerțului cu U. R. S. S. în anii 1936—1938.

Schwarze Front în Cehoslovacia (1933—1938) se intitulează un articol datorit lui Bohumil Černý (nr. 3) în care, pe baza unor materiale inedite, cercetează activitatea politică desfășurată de Schwarze Front în perioada exilului său în Cehoslovacia. Această organizație politică a luat ființă în Germania, în vara anului 1930, când Otto Strasser, părăsind Partidul Național-Socialist, a pus bazele acestei mișcări, în care au fuzionat câteva grupări politice printre care Tatkreis, Bündische Jugend, Landvolkbewegung, ș. a. Fiind urmărit de poliția hitleristă, în a doua jumătate a anului 1933, Strasser se refugiază în Cehoslovacia, spre a continua acolo demascarea celor „care trădaseră revoluția național-socialistă”.

Pentru cei care se ocupă cu istoria politicii externe a României în anii 30, e interesant articolul publicat de Miroslav Teichman sub titlul: *Titulescu și politica externă a României între 1933—1936* (nr. 5). Lăsând la o parte câteva probleme, a căror soluționare cere o documentare mai profundă (ca, de pildă, activitatea desfășurată de Titulescu în sinul Micii Înțelegeri, colaborarea cu dr. Eduard Beneș ș. a.), autorul își concentrează atenția asupra a doi factori politici principali, din această perioadă și anume: înțelegerea cu U. R. S. S. și alianța balcanică, adică două elemente importante care, alături de acordurile încheiate de Mica Înțelegere, pactul cehoslovaco-sovietic și franco-sovietic, ar fi completat, în concepția lui Titulescu, sistemul securității europene. Pe de altă parte, atitudinea lui Titulescu față de U. R. S. S. în sensul încheierii unui pact de amiciție și ajutor mutual între România și U. R. S. S., ca și întreaga lui activitate politică, dovedesc nu numai convingerile democratice, de care era însuflețit fostul ministru de externe al României, ci și previziunea lui politică.

Cu relațiile politice cehoslovaco-indiene dintre cele două războaie mondiale se ocupă Miloslav Krása în articolul său: *J. Nehru și Cehoslovacia în perioada crizei europene din 1938* (nr. 3).

Pentru istoria culturii germane în Cehoslovacia, prezintă o deosebită importanță articolul *Lupta pentru un teatru german democrat în Republica cehoslovacă*, semnat de Vera Psotová (nr. 2). Autoarea se ocupă cu rețeaua teatrelor germane care au funcționat în cursul celei de-a IV-a decade, dinaintea ultimului război mondial. Faptele sînt prezentate în contextul relațiilor politice ceho-germane, care devin din ce în ce mai încordate în această perioadă.

În sfîrșit, Karel Kaplan tratează problema *Democrației economice în anii 1945—1948* (nr. 6), iar Jana Mrazková ne informează despre *Comitetele naționale de eliberare în perioada luptelor antifasciste din Italia, 1943—1945* (nr. 6).

La rubrica *Discuțiilor* s-a dezbătut în cursul anului trecut o problemă cuprinzătoare, care preocupă în momentul de față istoriografia cehă. E vorba de elaborarea unui tratat de istorie universală, un fel de *Historia mundi*. Ideea a fost lansată acum doi ani de Fr. Graus care, într-un articol-program, a indicat sarcinile principale

ale istoriografiei cehoslovace de azi (cf. *Istoria universală și sarcinile istoriografiei cehoslovace*, în „Československý časopis historický”, 1965, 4, p. 521—528). Luind în discuție posibilitățile pe care le oferă stadiul actual al cercetărilor istorice din Cehoslovacia, Graus conchidea că elaborarea unei astfel de sinteze e absolut necesară. Propunerea lui Graus a incitat o discuție nu lipsită de interes. Pavel Oliva, intervenind în această dispută, socoate că problema e foarte actuală, în sensul că o astfel de operă prezintă o deosebită importanță și pentru evoluția ulterioară a istoriografiei cehoslovace. Totodată, Oliva aduce unele precizări referitoare la periodizarea istoriei propusă de Graus (cf. *Cu privire la pregătirea istoriei universale*, nr. 1). Cadrul problemei se lărgește cu intervenția lui Jaroslav Marek (*Istoria Universală*, nr. 2), care situează discuția în lumina diferitelor publicații similare din literatura istorică universală. Autorul dezbate chestiunea receptivității și funcției pe care sinteza istoriei universale ar urma s-o aibă atât în masele largi de cititori, cât și-n cercurile specialiștilor cehi și slovaci.

În această discuție a intervenit și prof. J. Macůrek cu o judicioasă contribuție: *În legătură cu discuția despre o nouă „Istorie universală” în limba cehă* (nr. 4). Înainte de a intra în dezbaterile propriu-zisă a problemei, Macůrek face o prezentare critică a chipului în care se oglindește istoria popoarelor slave și a celor din centrul și răsăritul Europei în cele mai de seamă sinteze și monografii din sfera istoriografiei universale, de la Johann G. Herder pînă la Jacques le Goff. Prima concluzie a lui Macůrek este că în această literatură istorică s-au strecurat numeroase greșeli și confuzii. Nu odată istoriografia germană și romanică au prezentat tendențios și trunchiat problemele legate de rolul pe care slavii și celelalte popoare din centrul și răsăritul Europei l-au jucat în istorie. Istoriografia occidentală e dominată de egocentrism. O seamă de istorici apuseni susțin și azi aistorismul unor popoare, care nu intră în sfera culturii germane sau romanică. În consecință și aceasta este a doua concluzie

Macůrek pledează pentru elaborarea unui tratat de istorie universală, mai ales că ne aflăm într-un moment cînd se ventilează din nou însemnătatea istorică a diferitelor conti-

nente. O astfel de sinteză trebuie să precizeze, în primul rînd, locul pe care popoarele din centrul și sud-estul Europei îl ocupă în istorie; iar în al doilea rînd, să definească calea urmată de evoluția acestor popoare. Trecînd la utilitatea acestei sinteze, Macůrek reactualizează ideea — aplicată de altfel încă din evul mediu — că numai cunoscînd, în adevărata ei lumină, istoria celorlalte popoare poți înțelege mai bine istoria națională.

În sfîrșit, o ultimă completare la această discuție se datorește lui Ladislav Ulčák (*Despre metoda „Istoriei universale”* (nr. 5), care propune o lărgire a metodei de cercetare, în sensul de a se studia, din punct de vedere marxist, istoria satului, a pieței, a specializării orașelor, producției, a dezvoltării sociale și culturale ale așezărilor omenești în lumina conexiunilor dintre ele, din cele mai vechi timpuri și pînă azi.

Pornind de la două articole mai vechi de politică externă, publicate de Al. Gajanová (*Cu privire la unele probleme legate de poziția internațională a Cehoslovaciei premuncheneze*)¹ și Vera Olivová (*Sistemul de la Versailles și caracterul crizei din 1920*)², Ferenc Boros reia în nr. 2 problemele puse în discuție și stăruie asupra împrejurărilor în care s-a încheiat pacea de la Versailles. Pentru limpezirea și înțelegerea acestui moment istoric, autorul consideră că e foarte important să se studieze, pe de o parte, divergențele dintre marile puteri, iar pe de altă parte, să se elimine din discuție așa-zisa „primejdie maghiară”, precum și rolul jucat de cercurile monarhiste și de extremă dreaptă, pe care propaganda burgheză maghiara l-a exagerat la timpul ei.

Zdenek Fiala pune în discuție cîteva *Probleme principale politice și culturale ale istoriei cehice din sec. IX și X după cunoștințele de azi* (nr. 1). Autorul se ridică împotriva concepției neoromantice, care se manifestă de cîtva timp în domeniul arheologiei, istoriei literare și mai puțin în cercetările istorice din Cehoslovacia. Fenomenul trebuie pus în legătură cu comemorarea a 1100 de ani de la sosirea în Marea Moravie a celor doi misionari bizantini, Chiril

¹ Vezi „Československý časopis historický”, 1961, 5, p. 679—697.

² Ibidem, 1964, 4, p. 520—535.

și Metodi și mai ales cu ultimele descoperiri arheologice. S-a ajuns la unele exagerări și la ipoteze fanteziste în legătură cu viabilitatea imperiului Marii Moravii în tradiția medievală cehă. Autorul pledează pentru aplicarea unei metode mai riguroase în cercetările istorice, în care interpretarea critică, bazată pe izvoare, trebuie să ocupe primul loc.

În sfârșit, B. Šindelář intervine cu o completare la articolul lui M. Toegel, (nr 1), referitor la activitatea politică a lui Comenius. Autorul precizează că insuccesele emigranților cehi la pacea de la Westfalia (1648) se datoresc principilor și feudalilor germani — așa cum afirmă Comenius —, însă împrejurările sînt mult mai complexe de cum le prezintă Toegel (*Comenius, germanii protestanți și pacea de la Westfalia*, nr. 6).

★

La rubrica *Materiale*, Josef Macek aduce o contribuție prețioasă, menită să lămurească definitiv cauza morții lui Ladislav Postumul

(1410—1457). După cum se știe, asupra cauzelor care ar fi pricinuit moartea acestui rege s-a purtat o îndelungată discuție, fără a se ajunge la rezultate convingătoare. Macek analizează, în contextul împrejurărilor istorice, o depeșă descoperită de curînd și expedită din Praga, de trimisul Veneției, Pietro Thómasio, la 27. XI. 1457. În depeșă se spune clar că regele Ungariei și-al regatului ceh, Ladislav Postumul, a murit de ciumă. Documentul prezintă o importanță capitală, deoarece se spulberă definitiv acuzația adusă lui Jiři de Poděbrady (1458—1470) de a fi otrăvit pe tînărul rege Ladislav Postumul, tocmai în momentul cînd se pregătea să ia în căsătorie o princesă franceză.

★

Fiecare număr al acestei reviste se încheie cu un bogat capitol de informație științifică, constînd din recenzii și însemnări despre cele mai noi lucrări de specialitate.

Tr. Ionescu-Nișcov

The English Historical Review,

Londra, Edit. Longmans, vol. LXXXI, 1966, nr. 319 321.

Parcurgînd sumarul „Revistei engleze de istorie” pe anul 1966, dintru bun început remarcăm prezența unui număr însemnat de studii și articole privind istoria instituțiilor, îndeosebi a celor britanice. Întîlnim apoi și unele preocupări de istorie a relațiilor externe, axate mai ales pe cercetarea expansiunii coloniale engleze din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Istoria economică în schimb este destul de slab reprezentată, doar cu unele articole referitoare la perioada modernă.

★

În legătură cu istoria instituțiilor medievale, cităm articolul semnat de Jean Scammell, *The Origin and Limitations of the Liberty of Durham*, nr. 320, articol în care autoarea se ocupă cu cercetarea privilegiilor de care s-a bucurat orașul Durham în secolele XI-XIV. Durham era una din principalele reședințe episcopale ale Angliei medievale și după cum arată J. Scammell — a beneficiat de cele mai extinse privilegii pe termen lung care au fost acordate

vreodată unui senior particular englez — în cazul nostru episcopul de Durham. La originea libertăților Durham-ului au stat vechile imunități ale abației St. Cuthbert, imunități dobîndite înaintea cuceririi normande. După 1066 vechile privilegii de imunitate au fost confirmate și de regii normanzi. În acest sens episcopii de Durham au continuat să fie scutiți de prezența sheriffilor pe domeniul de sub jurisdicția lor.

O instituție mai puțin cunoscută din timpul reformei este examinată în articolul lui S. E. Lehmberg, intitulat *Supremacy and Vicegerency; A Re-examination*. Autorul arată aici că unul din cele mai puțin înțelese aspecte ale reformei engleze a fost funcția lui Thomas Cromwell ca vicar general al regelui și „vicegerent” în conducerea noii biserici. Izvoare importante privind istoria reformei în Anglia menționează de obicei instituția „vicegerency” numai în legătură cu desființarea mănăstirilor. S. E. Lehmberg, dimpotrivă, caută să demonstreze în articolul său că „vicegerency” a fost încă de la

Începuturile ei o funcție laică, destinată să asigure conducerea efectivă a justiției ecleziastice. Aceasta însemna privarea instanțelor episcopale și parohiale de orice competență liberă în materie judecătorească. În încheiere autorul arată că deși această funcție a avut o durată scurtă, totuși influența ei asupra doctrinei supremației regale a avut o mare însemnătate. Era de arătat în această privință în ce mod regele Angliei, ca șef suprem al bisericii anglicane, și-a întărit poziția în cadrul statului monarhic autoritar și centralizat.

Unele aspecte din activitatea „Parlamentului lung” constituie obiectul unui studiu destul de întins semnat de Valerie Pearl: „*Oliver St. John and the „middle group” in the Long Parliament: August 1643*

May 1644”, nr. 320. V. Pearl analizează aici activitatea lui St. John și a grupului moderat din „parlamentul cel lung”. Moderații așa cum o arată și numele, erau un grup de centru care încercau o formulă de compromis între cele două grupuri de la extremele parlamentului: grupul războiului și grupul păcii. Autoarea arată că grupul moderaților nu avea un număr fix de partizani: numărul acestora era oscilant, în funcție de conjunctura politică a momentului. Ceea ce unea pe moderați erau tendințele lor „reformiste și antirevoluționare”. Liderul lor, Oliver St. John, este arătat ca un partizan al celebrului John Pym, cunoscutul luptător împotriva absolutismului monarhic. În timpul războiului civil St. John s-a declarat adept al politicii de alianță cu Scoția, deoarece în concepția sa o asemenea politică ar fi putut determina pe rege să accepte condițiile de pace ale parlamentului. Alianța scoțiană a fost însă căutată și negociată și de partidul regal. Faptul a constituit o lovitură de grație pentru moderați și politica lor. Gruparea războiului pînă la urmă a triumfat și astfel s-a ajuns la victoria definitivă împotriva armatei regale, la abolirea monarhiei, la judecarea și la executarea lui Carol I Stuart. Desigur, activitatea în sine a grupului moderaților și oscilațiile lor între cele două extreme ale parlamentului prezintă interes. Am fi dorit însă să aflăm e anume pături sociale reprezentau mode-

rații și, legat de aceasta, ce anume interese aveau cei care năzuiau la o pace de compromis între rege și parlament.

Unele probleme ridicate de istoria instituțiilor administrative sînt discutate în articolul lui Joseph M. Fewster, *The Webbs and the Borough of Morpeth*, nr. 319. Soții Webb, cunoscuți doctrinari ai Partidului Laburist¹, au publicat în anul 1924 o carte intitulată *English Local Government from the Revolution to the Municipal Corporations Act: the Manor and the Borough*. În această carte soții Webb au clasificat mica localitate Morpeth din nordul Angliei printre acele Țiguri denumite de ei „democrații municipale”. Cercetînd istoria acestei localități în perioada 1660—1800, J. M. Fewster respinge aserțiunile soților Webb în ce privește localitatea Morpeth. După Fewster puterea lorzilor, stăpîni ai manor-ului pe care era așezată Morpeth, a fost încă foarte mare în toată perioada 1660—1800. Lorzii, prin agenții lor, exercitau o influență considerabilă asupra populației Țigului, atît pe plan politic cit și pe plan administrativ. De aici autorul trage concluzia că și în cazul altor Țiguri, considerate mai mult sau mai puțin autonome, trebuie analizate cu mare atenție raporturile dintre populația acestora și seniorii manor-urilor pe care erau ele așezate.

Importantei reforme municipale din anul 1835 îi este consacrat studiul lui G. B. A.M. Finlayson, *The Politics of Municipal Reform, 1835*, nr. 321. Autorul arată că reforma municipală din 1835 n-a fost numai o simplă măsură legislativă cu caracter local. Dimpotrivă, ea a avut mari implicații nu numai pe planul organizării administrative ci și pe plan politic. Lupta electorală a partidelor aflate în competiție pentru cîștigarea majorității în Camera Comunelor a fost în mod serios influențată de reforma din 1835. Reforma, care a fost inițiată ca urmare a creșterii populației din noile centre urbane

¹ Sidney Webb, economist și om politic, unul din ideologii de seamă ai Partidului Laburist; profesor la Școala de științe politice și economice din Londra. În colaborare cu soția sa, Beatrice Potter, a scris cîteva importante lucrări de economie industrială și istorie administrativă.

apărute după revoluția industrială, a fost bine primită de elementele radicale. Citindu-l pe Joseph Parkes din Birmingham, autorul arată că reforma a constituit o puternică lovitură pentru partidul tory, care își vedea desființate multe din punctele sale de sprijin electoral.

Referitor la istoria instituțiilor din alte țări, cităm articolul apărut sub semnătura lui J. H. Shennan: *The Political Role of the "Parliament" of Paris under Cardinal Fleury*, nr. 320. Autorul arată că după moartea lui Ludovic al XIV-lea activitatea parlamentului din Paris s-a caracterizat printr-o adevărată reacție față de excesele monarhiei absolute. În timpul guvernării cardinalului Fleury, parlamentul a publicat, destul de des, punctele sale de vedere care erau în opoziție cu cele ale reprezentanților puterii monarhice. Autorul precizează că, cu toată această atitudine de frondă, obiectivul parlamentului din capitala Franței nu era provocarea unei crize în conștiința publică în legătură cu prerogativele monarhiei absolute, ci doar mpunerea respectului legii stabilite împotriva arbitrarului onora din actele de guvernământ. Magistratii parizieni care au redactat cererile parlamentului privind libertatea de exprimare și acordarea unei autorități sporite în urmărirea executării măsurilor de aplicare a legilor în vigoare, nu au avut nicidecum intenția să discute autoritatea regelui, ci au dorit să sublinieze suveranitatea legii. Înseamnă totuși — pe marginea acestor considerente ale autorului, care par oarecum contradictorii — că parlamentul din Paris a căutat să susțină ideea unei preeminențe a autorității legii față de autoritatea monarhului. De aici rezultă, în continuare, că monarhul era obligat să se conformeze legii și, prin organele sale, să urmărească aplicarea ei. Este o precizare care credem că nu trebuia să lipsească. La sfârșitul articolului său, J. H. Shennan arată că celebra carte a lui Montesquieu *De l'Esprit des Lois* lasă să se întrevadă într-un mod foarte clar influența exercitată asupra autorului de actele parlamentului din Paris. Ni se spune că Montesquieu a fost în acea vreme

un asiduu vizitator al saloanelor pariziene în care se discuta activitatea parlamentului din timpul guvernării lui Fleury. Mai mult, Montesquieu poate fi considerat chiar membru al celebrului *club d'entre sol*, unde debaterile pe tema de mai sus erau foarte vii. Articolul lui J. H. Shennan este interesant deoarece ne dezvăluie unele din aspectele mai puțin cunoscute care au caracterizat viața politică în Franța prerevoluționară. Am fi doriți totuși ca autorul să ne fi lămurit care anume tendințe ale societății franceze se oglindeau în activitatea parlamentului parizian, de îngrădire a absolutismului monarhic. Erau tendințele burgheziei care deținea o mare putere economică și aspira la dobândirea a cel puțin o parte din puterea politică sau erau tendințele acelei „noblesse de robe” din care se recruta personalul parlamentelor și care năzuia la o corectare a instituției monarhice în spiritul noilor vremuri pentru a preveni astfel frământări ce puteau deveni deosebit de periculoase? Este o problemă care, dacă ar fi fost analizată de autor, ne-ar fi dat un tablou mai complet al activității parlamentului în Franța deceniilor dinaintea revoluției. Și această analiză credem că era cu atât mai necesară cu cât este știut că parlamentele erau unele din instituțiile cele mai importante ale vechiului regim.

Referitor la istoria relațiilor externe semnalăm în primul rând articolul lui N. M. Sutherland *Queen Elizabeth and the Conspiracy of Amboise, March 1560*, nr. 320. Autorul începe prin a arăta că printre istoricii secolului al XVI-lea este foarte răspândită ideea — fără însă a se face referințe precise în această privință — că Anglia ar fi fost implicată în agitația care cuprinsese Franța în martie 1560, agitație cunoscută sub numele de conspirația de la Amboise. Se acredita părerea că agitația din martie 1560 a avut caracterul unei insurecții protestante a micii nobilimi împotriva tiraniei politice a mării nobilimi și a persecuției religioase inițiate de cardinalul de Lorena și de fratele său ducele de Guise. N. M. Sutherland vine cu

o serie de argumente potrivit cărora Elisabeta a Angliei nu a avut nici un amestec efectiv în conspirația de la Amboise. Autorul arată că Elisabeta, deși era considerată ca un fel de șef suprem al opoziției protestante europene împotriva lui Filip al II-lea, a dus totuși o politică externă foarte prudentă — mai mult de defensivă —, neangajându-se în nici o mare acțiune pe continent pentru combaterea contraofensivei catolice. Sprijinul dat de ea lughenoșilor nu a avut nicidecum în vedere sprijinirea militară sau economică a protestantismului francez, ci un obiectiv mult mai limitat și în același timp mult mai realist: recucerirea portului Calais.

O serie de studii sînt apoi consacrate politicii coloniale de la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Diferendul anglo-italian în legătură cu Africa de est formează obiectul unui articol semnat de C. J. Lowe, *Anglo-Italian differences over East Africa, 1892—1895, and their Effects upon the Mediterranean Entente*. nr. 319. La sfîrșitul secolului al XIX-lea una din preocupările dominante ale politicii externe italiene erau divergențele cu Anglia privind sfera de interese a Italiei în răsăritul Africii. Îndeosebi după revenirea la putere a lui Crispi se constată o accentuare a preocupărilor italiene față de Africa de est (anii 1894—1896). Italia viza în această perioadă nu numai Eritreea, ci și Abisinia. Autorul pune apoi în lumină diferitele negocieri anglo-italiene privind această parte a Africii, subliniind poziția ministrului britanic Rosebery, care nu era dispus la nici o concesie în favoarea Italiei. C. J. Lowe citează și o serie de documente diplomatice ale vremii care scot în evidență atitudinea rezervată a Germaniei și a Austro-Ungariei față de pretențiile italiene în regiunea Mării Roșii. Această atitudine a făcut pe oamenii de stat italieni să caracterizeze Marea Roșie ca pe „cea mai slabă legătură a Triplei Alianțe”. Autorul arată în incheiere că speranța guvernului de la Roma, în anii 1895—1896, era reîntoarcerea lui Salisbury la putere, fapt care ar fi contribuit la adoptarea unei politici britanice mai conciliante față de

Italia. Nu s-a întimplat așa și astfel Italia a căutat sprijinul Franței, care avea și ea conflictele sale de interese cu Anglia pe continentul african.

Tot în legătură cu politica britanică în Africa este și articolul lui W. M. Roger Louis: *Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883—1896*, nr. 319. În ultima parte a secolului al XIX-lea, arată W. M. Roger Louis, soarta regiunilor strategice din văile fluviilor Congo și Nil a constituit principala preocupare a lui Sir Percy Anderson, șeful departamentului african din Foreign Office, care a activat atît sub guvernele conservatoare, cit și sub cele liberale. În 1884—1885 Anderson a fost delegat britanic la conferința pentru Congo de la Berlin, iar în 1890 a participat la negocierile anglo-germane, tot la Berlin, privind împărțirea zonelor de influență din Africa. Pentru Anderson lupta pentru colonii constituia unul din mijloacele cele mai importante ale menținerii puterii și prestigiului britanic în Africa. La fiecare acțiune a Germaniei sau a Franței în Africa Anderson iniția imediat o contraacțiune. Autorul îl consideră pe Anderson ca pe singurul funcționar superior din Foreign-Office care a rivalizat în abilitate cu regele Leopold al Belgiei. Anderson a izbutit să-l folosească pe Leopold ca pe un pion avansat al apărării intereselor Angliei împotriva Franței. În 1894 Anderson a încercat să extindă statul Congo, creație a lui Leopold al II-lea, plină în valea Nilului, ca astfel să constituie un tampon între posesiunile engleze și posesiunile franceze din această regiune. Prin această acțiune Anderson pune în practică o idee a sa mai veche, din anul 1884, avînd drept scop oprirea penetrației franceze în Africa centrală. Teama de Franța a fost — după Roger-Louis — principala caracteristică a politicii africane promovată de Percy Anderson. În articolul lui Roger-Louis se mai relevă și ciocnirile de interese anglo-portugheze din Africa de vest, precum și cele dintre Anglia și Germania. Reținem din articolul lui W. M. Roger-Louis intensitatea conflictelor coloniale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, intensitate care poate fi explicată prin îngustarea tot mai mare a

teritoriilor coloniale disponibile. În această privință se impunea sublinierea situației paradoxale din anii 1890—1900: state ca Anglia și Portugalia sau Anglia și Franța, care duceau în Europa o politică, mai mult sau mai puțin, de colaborare, erau adeseori adversari ireductibili în ce privește interesele lor coloniale. Incidentul de la Fachoda, care era să provoace un război anglo-francez, constituie — în această privință — un exemplu deosebit de caracteristic.

Tot politica colonială engleză, dar de astă dată în Asia, formează obiectul studiului ceva mai întins, semnat de E. W. Edwards: *Great Britain and the Manchurian Railways Question, 1909—1910*, nr. 321. Autorul cercetează acțiunea britanică de participare la construirea căilor ferate manciuriene pe fondul conflictului de interese care opunea, în extremul-orient, marile puteri de la începutul secolului al XX-lea. După războiul ruso-japonez din 1904—1905, Foreign-Office-ul a căutat să obțină pentru întreprinderile britanice constructoare de căi ferate importante concesiuni în Manciuria. Scopul era oprirea pătrunderii japoneze în această regiune, care, prin construire de căi ferate de către Anglia, ar fi devenit o zonă de influență britanică. În acest sens, cu sprijinul Foreign-Office-ului, societățile engleze în chestiune au semnat un acord cu guvernul chinez pentru construirea unei căi ferate în sudul Manciuriei. Rusia țaristă și Japonia au privit cu nemulțumire inițiativa britanică și au căutat să împiedice realizarea ei. Bazându-se pe numeroase documente, autorul evocă laborioasele tratative duse de șeful Foreign-Office-ului, Grey, pentru a impune politica guvernului său. O atitudine ostilă față de proiectele britanice în Manciuria au manifestat-o și Statele Unite. Aici era de arătat că politica americană de izolare față de Europa nu se aplică în cazul Asiei de est, pe care, încă din acea vreme, guvernul de la Washington o considera ca propria sa zonă de influență. Autorul citează „in extenso” o notă a lui Grey către departamentul de stat în care se vede, într-un mod cit se poate de clar, iritarea cabinetului de la Londra față de poziția americană în legătură

cu construirea căii ferate manciuriene de către Anglia.

Un aspect mai deosebit al politicii coloniale britanice este cercetat în articolul lui Robert A. Huttenback: *Indians in South Africa, 1800—1914; the British Imperial Philosophy on Trial*, nr. 319. Autorul începe prin a face un scurt istoric al imigrării indienilor în Africa de sud. Sînt relevate condițiile grele de viață — hrană proastă, locuințe mizere, lipsă de tratament medical — pe care le aveau indienii, aduși să lucreze pe marile proprietăți funciare, în mine și în întreprinderile industriale. Luăm cunoștință și de unele amănunte ale activității unui tinăr avocat indian, Mohandas K. Gandhi, care va petrece 21 de ani în Africa de sud, unde va elabora „o nouă filozofie a revoluției”. Ni se spune apoi că crearea, în anul 1910, a domeniului Uniunea Africii de Sud a contribuit la agravarea situației indienilor, deoarece slabele măsuri de protecție a acestora, inițiate de guvernul de la Londra, au fost pur și simplu desființate de noul guvern al minorității albe. În acest context autorul relevă și totala ignorare de către autoritățile coloniale de la Londra a intervențiilor lui Gandhi privind îmbunătățirea situației indienilor din noul dominion.

La capitolul istorie economică, așa cum am arătat la începutul prezentei noastre, sumarul revistei se arată a fi destul de sărac. Menționăm aici doar un articol al lui Francis G. James: *The Irish Lobby in the Early Eighteenth Century*, nr. 320 și un altul, semnat de J. T. Ward: *West Riding Landowners and the Corn Laws*, nr. 319. F. G. James se ocupă de raporturile economice dintre Anglia și Irlanda la începutul secolului al XVIII-lea. În această perioadă, conform legii „Woolen Act” din 1699, care căuta să protejeze pe producătorii de lână englezi, s-au luat măsuri de reducere, cât mai mult posibil, a importului de lână străină în Anglia. Aceste măsuri au privit și importul de lână irlandeză. Ca o compensație însă, Irlandei i s-a facilitat posibilitatea de a exporta în Anglia mari cantități de pinză de in și i s-au acordat mari privilegii pe piața colonială engleză.

În felul acesta — arată autorul — comerțul extern al Irlandei a avut în perioada 1700 — 1750 o dezvoltare mult mai rapidă decât comerțul extern al Angliei.

În articolul de istorie economică al lui J.T. Ward ni se prezintă unelc aspecte din perioada abolirii legilor grului, celebrele „*Corn Laws*”. Abolirea legilor grului a împărțit clasa conducătoare engleză în două grupuri. Un grup era constituit de marii proprietari funciari interesați în menținerea unor prețuri ridicate la grine, prin intermediul aplicării legilor protecționiste la importul de cereale. Celălalt grup era format de industriașii în plină ascensiune care preconizau abolirea legilor protecționiste. Această măsură, care trebuia să permită importul unor cantități masive de cereale, ar fi determinat scăderea prețurilor la articolele alimentare și, implicit, scăderea salariilor muncitorilor industriali. În felul acesta, cota de beneficii creștea și, în același timp, creșteau și fondurile afectate lărgirii întreprinderilor. J.T. Ward arată însă că, în partea Angliei numită West Riding, atitudinea proprietarilor funciari față de legile grului prezenta oarecare deosebiri. Aici marii proprietari funciari, în afara întinselor domenii, mai posedau foarte adesea, chiar pe teritoriul acestora, mine de cărbuni, fabrici și căi ferate. Din această cauză, proprietarii funciari din West Riding priveau cu mai puțină aprehensiune abolirea legilor grului. Înseamnă deci că la acești proprietari interesele industriale prevaleau asupra celor agricole. Nu același lucru se

întâmpla cu proprietarii din sud, ale căror beneficii se bazau aproape exclusiv pe agricultură.

★

În afara studiilor și articolelor, numerele revistei prezentate aici conțin și o foarte bogată rubrică de recenzii (26) și de însemnări bibliografice (264). Din însemnările bibliografice se desprind un număr de peste 20 care prezintă lucrări privind istoria Europei centrale, sud-estice și răsăritene interesând deci și istoria țării noastre¹. Semnalăm de asemenea și o rubrică în care sînt cuprinse scurte adnotări ale diferitelor articole apărute în periodicele de istorie mai importante din lume. La această rubrică se găsesc adnotate și articole publicate în „Anuarul Institutului de Istorie” din Cluj VI (1964) sub semnătura lui D. Prodan, V. Cheresteșiu și M. Gáspár (vezi nr. 320 al revistei, p. 672). Tot la această rubrică semnalăm un articol al lui R.R. Florescu, apărut în „The Slavonic and East European Review”, nr. 101, care conține numeroase note privind activitatea emigrației române din Anglia după revoluția de la 1848.

S. Columbeanu

¹ Menționăm aici că în cadrul secției de istorie universală a Institutului de Istorie „N. Iorga” s-a format foarte recent un colectiv care va întocmi fișe bibliografice cu asemenea lucrări și cu cele privind în mod direct istoria țării noastre, lucrări comentate și semnalate nu numai în „The English Historical Review”, ci în toate principalele periodice de istorie apărute în străinătate.

ISTORIA ROMÂNIEI

DAN BERINDEI, *Nicolae Bălcescu*, Bucarest, Editions Meridiane, 1966, 78 p.

Monografia lui Dan Berindei, consacrată revoluționarului-democrat N. Bălcescu și imprimată în limbi străine de Editura Meridiane, se adresează specialiștilor sau publicului mai larg din străinătate, preocupați, în egală măsură, de cunoașterea istoriei României.

Copilăria și tinerețea lui Bălcescu sînt prezentate de autor în cadrul epocii de destrămare a feudalismului. Relevîndu-se îndeosebi frământările social-politice și lupta poporului român pentru eliberarea națională, se arată că aceste fenomene s-au amplificat mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu întărirea burgheziei și dezvoltarea conștiinței naționale, ele avînd — după cum se constată din lucrare — o influență hotărîtoare asupra formării lui Bălcescu.

Un capitol special consacră Dan Berindei analizei activității marelui revoluționar-democrat înainte de 1848. În această privință, un loc important îl ocupă prezentarea participării lui N. Bălcescu la mișcarea revoluționară din 1840. Deși înfrîntă, aceasta a constituit pentru revoluționarii din Țara Românească, dar mai ales pentru N. Bălcescu, o experiență, folosită pentru pregătirea unei mișcări generale, în care să fie antrenate toate păturile și clasele sociale oprimate de feudalism și lipsite de drepturi naționale. Totodată, autorul insistă în chip deosebit asupra operei ideologice și politice a lui N. Bălcescu, subliniind, printre altele, rolul lui în formularea unor

principii revoluționar-democratice ca: suveranitatea poporului, eliberarea țăranilor și împroprietărirea etc.

Dan Berindei acordă o atenție specială prezentării activității lui Bălcescu în timpul revoluției din 1848 din Moldova, Transilvania și Țara Românească, insistînd îndeosebi asupra eforturilor întreprinse de marcele revoluționar-democrat în direcția coordonării acțiunilor tuturor forțelor românești, precum și ale altor popoare din centrul și sud-estul Europei, în vederea lichidării privilegiilor feudale și recunoașterii existenței naționale a poporului român. La București, ca membru al guvernului provizoriu, Bălcescu s-a străduit ca programul revoluționar să se înfăptuiască fără rezerve, în ciuda manevrelor boierimii reacționare, care, apelînd la puterile străine ostile revoluției, făceau ca nehotărîrea unei părți a conducerii revoluției în ce privește aplicarea reformelor sociale să se transforme în tergiversări nesfîrșite. Totodată, el a militat pentru închegarea unor formațiuni de apărare, capabile să înfrîngă contrarevoluția internă și să apere țara de opresiunea din afară. În Transilvania a acționat în colaborare cu alți conducători români pentru închegarea unei alianțe româno-maghiare, fără însă a obține rezultatele pe care le spera.

În exil, deși bolnav și fără speranțe de reîntoarcere în țară, Bălcescu desfășoară o vie activă pentru organizarea emigrației, paralel cu intensificarea eforturilor pentru terminarea lucrării sale *Românii sub Mihai-Vodă Viteazul*, operă care, într-un fel, reprezintă un

simbol, o ehintesență a celor mai scumpe idealuri pentru care a acționat și s-a jertfit: uniunea tuturor provinciilor locuite de români.

Drept încheiere la această succintă prezentare, semnalăm că monografia de față este precedată de o valoroasă prefață, semnată de acad. Petre Constantinescu-Iași și că această lucrare, deși concepută într-un spațiu restrâns, reprezintă o reală contribuție la studiul vieții și activității lui N. Bălcescu.

A. S.

ILIE CORFUS, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu, 1802 — 1830*, București, 1966, p. 309—403 (Extras din *Studii și articole de istorie*, vol. VIII, ed. de „Societatea de Științe istorice și filologice din Republica Socialistă România”)

O nouă cronică vine să se adauge la șirul, considerat epuizat, al istoriografiilor noastre medievale. Ceea ce e dat acum la iveală, prin grija Societății de științe istorice și filologice, nu e numai un plus de informație pentru perioada de reinnoire care a fost în istoria noastră începutul secolului al XIX-lea, dar și chipul de a înțelege evenimentele și viziunea istorică a unei zone sociale, al cărei acces, izvoarele pînă acum doar rareori îl ofereau. Cu editarea cronicii meșteșugarului Ioan Dobrescu, cunoașterea istoriografiei noastre medievale sporește așadar nu numai cantitativ, dar și în profunzime. Urmărim sumar — cum o cer limitele înguste ale unei note de semnalare — ce se desprinde nou, în cele două dimensiuni, din lectura cronicii lui Ioan Dobrescu.

Fiu al unui cojocar bucureștean, autorul cronicii a fost martor al tuturor evenimentelor care au marcat istoria capitalei și a țării în răstimpul de trei decenii care separă sfîrșitul anului 1802 și începutul anului 1831.

Cititorul va găsi în paginile cronicii cele mai variate informații: datele de istorie politică, militară și ecleziastică se împletesc — într-o înșiruire care, în bună tradiție medievală, nu are altă logică decît aceea a succesiunii lor cronologice — cu cele privitoare la calamitățile naturale — molime, cutremure, incendii și lăcuste — care, alcătuiau cadrul permanent al existenței omului în lumea medievală, dezarmată în fața forțelor naturii. Deosebit de bogată în informații este cronica — care în

unele cazuri îndeplinește funcția de izvor unic — pentru perioada războiului ruso-turc (1806—1812), a ultimelor doamni fanariote și a evenimentelor din 1821. Cei care își consacră activitatea cercetării mișcării conduse de Tudor și evenimentelor legate de ea vor găsi elemente informative prețioase — deși reflectate de o optică ostilă — referitoare la situația și atmosfera în București, în scurtul răstimp al stăpînirii capitalei de către panduri și apoi al ocupației și presiunii otomane.

Împrejurările de politică generală care au implicat și țările române la începutul secolului al XIX-lea și, în măsură însemnată le-au influențat existența, au avut în Ioan Dobrescu un observator și adnotator atent. Nu numai războaiele ruso-turce intră în sfera curiozității și adnotațiilor sale, dar și evenimentele care s-au desfășurat în afara teritoriului țării noastre își găsesec ecou în opera cronicarului: războiul ruso-francez din 1812, campania rusă în Persia în 1814, războiul turco-grec în Moreea sînt relatate cu amănunte mai mult sau mai puțin abundente, dar în general într-un cadru de informație corectă.

Cercetătorii istoriei noastre economice vor găsi date utile referitoare la prețurile principalelor mărfuri în anii de secetă și lipsă, care-și vor afla locul într-o istorie a prețurilor, atunci cînd o asemenea lucrare va fi întocmită. Pentru istoria culturii sînt de semnalat cîteva informații referitoare la învățămînt — elevi trimiși la studii la Viena —, la teatrul înființat de Ralu Caragea la București și la apariția cluburilor în oraș.

Autorul însă nu a fost un simplu aparat de înregistrare a evenimentelor; însemnărilor, el le imprimă o interpretare personală, care ne introduce în lumea sa de idei și sentimente, împărtășite fără îndoială de o întregă categorie socială. Om al bisericii, el vede semnul voinței divine în desfășurarea evenimentelor, mai ales a calamităților, avertisment sau dojană pentru îndepărtarea de la legea creștină. Ostilitatea sa neechivocă față de inovații și de curentele și mișcările novatoare trădează concepția retrogradă a autorului; acțiunea lui Tudor și a pandurilor ridicați de el este înfățișată în culori negative, ca și încercarea de răscoală, cîțiva ani mai tîrziu, a lui Simeon Mehedințeanu și

a lui Ghiță Cuțui. Aversiune profundă îi provoacă firește dascălului-cronicar și „învățătura lui Volter, acela urtful lui Dumnezeu, pe carele îl avea păgîni ca pre un Dumnezeu”. Napoleon, propagatorul cu forța armelor a Revoluției franceze pe continent, își vede schimbat numele în cronică la Ioan Dobrescu, din Bonaparte în Reaparte. Teatrul, cluburile și balurile îi apar cronicarului tot atîtea localuri și prilejuri de perdiție.

Informație abundentă, încadrată într-o viziune proprie și exprimată într-o limbă puternic colorată de formule pitorești și animată chiar pe alocurea de o vădită tendință de versificare, acestea sînt însușirile principale ale cronicii, pusc la îndemîna cercetătorilor în cele mai bune condiții. Cu publicarea ei, medievistica noastră înregistrează un cîștig însemnat.

Ș. P.

ISTORIE UNIVERSALĂ

Документи за историята на българското книжовно дружество. 1878—1911 (Documente privitoare la istoria Societății literare bulgare), vol. II, Sofia, Edit. Academiei de Științe bulgare, 1966, 356 p.

După un răstimp de opt ani de la apariția primului volum de acte de arhivă, privitoare la activitatea Societății literare bulgare de la Brăila¹, un alt colectiv, compus din Iv. Snegarev, P. Miatev, D. Veleva, D. Vărblianska și L. Kostandinova, pune în circulație un al doilea volum, destinat să completeze istoria destul de zbuciumată a acestei instituții de cultură. Dacă în cel dintîi volum au fost incluse materiale legate de existența acestei societăți, între 1869—1876 — adică de la înființare pînă în preajma războiului de independență —, volumul pe care îl semnalăm aici cuprinde un material foarte variat, începînd cu 5 aprilie 1878, deci înainte de strămutarea ei în Bulgaria, și pînă la 4 martie 1911. E vorba, în primul rînd de corespondența societății cu membrii ei sau cu persoane străine — profesori, oameni de știință, abonați, diferite autorități, — circulări, protocoalele ședințelor, ale-

geri de comitete, convocări, rapoarte, informații, schimb de publicații și acte în legătură directă cu activitatea revistei. Varietatea actelor publicate izvorăște din aceea că, în vreme ce între 1869—1876, e vorba de o societate literară, a cărei activitate poartă pecetea lipsurilor materiale, cu care luptă în această perioadă — de astădată, mai exact din 1884, avem de-a face cu o instituție mult mai complexă, atît în ceea ce privește sarcinile, cît și structura organizatorică. Era și firesc. După aproape un deceniu de la înființare, timp în care Societatea literară bulgară de la Brăila a trăit din subvenții și ajutoarele întîmplătoare ale unor bulgari înstăriți din România și din sudul Rusiei, războiul de independență creează în noul stat bulgar condiții propice pentru dezvoltarea activității culturale. De aceea, imediat după semnarea tratatului de pace de la San-Stefano (11/ III. 1878), comitetul de conducere a pus problema strămutării societății la Sofia. Întrucît la 16 aprilie o delegație de 70 membri urma să prezinte țarului Nicolae I, aflat atunci la San-Stefano, recunoștința poporului bulgar în forma unui memoriu, Societatea literară de la Brăila a trimis și ea doi reprezentanți, în persoana lui Ștefan Beron și Dimităr Grekov (scrisoarea lui Nikolai Țenov, președintele societății, din 5 aprilie 1878, către Marin Drinov, p. 11—12).

În ziua de 25 noiembrie același an e convocată Adunarea generală a societății pentru

¹ *Документи за историята на българското книжовно дружество в Браила 1869—1876* (Documente privitoare la istoria Societății literare bulgare de la Brăila), t. I, Sofia, 1958.

a discuta și stăta asupra strămutării, precum și asupra modalității de a fi transportate biblioteca și arhiva societății (circulara din 14 oct. 1878, p. 12—13). Cîteva dintre cei prezenți au fost de părere ca societatea să rămână mai departe la Brăila, însă în urma intervenției lui Vasile D. Stoianov, în ședința din 28. XI. 1878, s-a hotărît definitiv strămutarea ei la Sofia. La adunarea generală a participat și Todor Ikononov, ca reprezentant al Ministerului Instrucțiunii. Întorcîndu-se la Sofia, Ikononov ia cu el arhiva și fondul de manuscrise. Din adevărta de primire a materialelor, semnată de el, la 29. XI. 1878, se vede că era vorba de numeroase dosare, manuscrise grecești și slave, condici, două evanghelii slavone, colecții paleontologice, botanice și numismatice precum și trei „hrisoave”, foarte probabil emise în cancelaria Țării Românești (nr. 6, p. 18—19).

Deoarece profesorul Marin Drinov, care fusese însărcinat cu reorganizarea societății în condițiile noului stat bulgar, se afla la Harkov, unde predă slavistica la Universitatea de acolo, sarcina aceasta a fost preluată de cunoscutul istoric ceh Konstantin Jireček, care ocupa și postul de ministru al Instrucțiunii Publice în Bulgaria. La 5 septembrie 1881, Jireček convoacă o adunare a membrilor pentru a discuta viitoarea activitate a societății. Cu acel prilej s-au făcut admileri de noi membri, iar Ministerul a numit un comitet provizoriu în frunte cu Vasil D. Stoianov. Anul următor apare primul număr, serie nouă, din „Revista periodică” („Periodičesko spisanie”), ca o mărturie că Societatea literară de la Brăila își continua activitatea în capitala Bulgariei. Peste doi ani, în august 1884, are loc din nou o adunare generală, care aprobă noua organizare a societății, după modelul academiilor străine. Statutul, redactat de Konst. Jireček, prevedea înființarea a trei secții în sinul societății: istorico-filologică, științe naturale și medicale și a treia pentru istoria statului și dreptului. Membrii societății erau de trei categorii: onorifici, activi și corespondenți. După cum se vede, fosta Societate literară de la Brăila a fost transformată într-o adevărată academie de științe a Bulgariei. Începînd încă din 1880, printr-o lege specială i s-a acordat so-

cietății o subvenție anuală de 12 000 leva. Se înțelege că pe măsură ce noua academie de științe își sporște activitatea, ea concentrează tot mai mult în jurul său forțele creatoare din domeniile științei, artei și literaturii și întreține legături cu marile personalități și instituțiile similare din străinătate. În ședința de la 5. IX. 1906, secretarul Academiei prezintă cîteva din lucrările lui Nicolae Iorga, cărui i se trimite în schimb colecția *Revistei periodice* pe 1905, precum și alte publicații apărute pînă atunci.

★

Volumul cuprinde în total un număr de 220 acte, însoțite de documentația necesară. Cele cîteva originale scrise în limba franceză se publică împreună cu traducerea respective în bulgară. Un indice de nume și locuri încheie acest volum de documente, apărut în frumoase condiții editoriale.

Tr. I. N.

I. G. SENKEVICI, *Албания в период Восточного кризиса (1875 — 1881)*, Moscova, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, 1965, 231 p.

Această contribuție nouă la studierea aprofundată a istoriei moderne a Albaniei se bizuie pe o impresionantă informație edită și inedită. Cele mai multe date noi sînt excerptate din Arhiva de politică externă a Rusiei. Bibliografia lucrărilor de specialitate în diferite limbi, efectiv folosite, poate fi socotită completă.

Expunerea începe cu analiza situației social-economice a Albaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (capitolul I). Aceasta se caracterizează prin predominarea relațiilor feudale, Albania rămînînd încă în afara frământărilor și transformărilor sociale care cuprinseseră nu numai țările europene, ci și regiunile balcanice.

Nemulțumirea albanezilor se manifestă o dată cu complicarea situației din Turcia europeană, marcată prin izbucnirea răscoalei

din Creta, în 1866. Turcii sînt nevoiți să întreprindă în această vreme cîteva expediții de pacificare. Totodată ei se gîndesc la modalitatea de a face din elementul albanez o contrapondere mișcării de eliberare a popoarelor slave din Balcani și în acest scop emit ideea transformării Albaniei într-un simplu vilayet cu centrul la Prizren. În cele din urmă (1868) soluția preferată este anularea autonomiei albanezilor și reducerea teritoriului lor la o simplă kazâ turcească. Acțiunile antiotomane ale albanezilor continuă în deceniul următor, cu deosebire în ținutul mirdiților și la Skodra. Este semnificativ că se ajunge la tratative cu macedonenii în vederea unei răscoale comune albanomacedonene.

În capitolul II se tratează pe scurt despre: situația din țară în 1874-1875; pregătirea răscoalei în ținutul mirdiților (decembrie 1876); aplicarea constituției din 1876 în Albania; contactele diplomaților ruși cu militanții albanezi; răscoala din nordul Albaniei la începutul anului 1877.

Albanezii se răscoală din nou în ianuarie 1878 (se arată în cap. III), dar din cauza încheierii armistițiului ruso-turc răscoala se dovedește tardivă, rămîne izolată și este ușor înăbușită. Acordarea autonomiei administrative prin pacea de la San-Stefano a creat condiții prielnice pentru manifestarea, pe alte planuri a mișcării de eliberare albaneze. Aceasta va fi întruchipată de Liga albaneză înființată la Prizren, în iunie 1878. Despre prima perioadă de activitate a acestei Ligi este vorba în capitolul IV al cărții. Etapele luptei ei, pînă la dizolvare în 1881, sînt analizate în următoarele două capitole, ale cărții.

La început turcii au reușit să imprime Ligii albaneze un caracter de organizație musulmană, pusă în serviciul lor. Din noiembrie 1878 însă, forțele sănătoase din cadrul Ligii izbutesc să impună programul autonomiei, mișcarea populară de sprijinire a Ligii căpătînd un caracter antiotoman. Comitetele Ligii au instaurat în multe ținuturi administrație națională și au organizat o miliție proprie. Dar evenimentele care au urmat au arătat că Liga în întregime nu a putut fi hotărîtă și consecventă. Nici interesele contradictorii ale diferitelor grupări sociale și nici situația externă com-

plexă nu au permis ca Liga să devină o organizație politică unică, cu un program clar. Burghezia, fiind încă foarte slabă, nu se putea impune. Iar intelectualitatea era legată prin obirșia ei de pătura feudală și se emancipă greu de ideologia acesteia. Doar un grup dintre intelectualii mai avansați (Abdul-bey Frasherî, Sami Frasherî, Iani Vreto și Vasso Pashko), făcînd parte din conducerea Ligii, au înțeles sensul adevărat al autonomiei și au inițiat mișcarea de renaștere culturală, care își va desfășura cea mai mare parte din activitate la București.

Existența Ligii a fost înrîurită în mare măsură și de conjunctura politică externă. Atunci cînd Poarta a scăpat de complicațiile cu Grecia și Muntenegru în legătură cu cedarea teritoriilor prevăzute în hotărîrile Congresului de la Berlin, ea a avut mîinile libere să procedeze la lichidarea Ligii prin forță.

Istoria Ligii este expusă în carte pe larg, cu o analiză clară a cauzelor care determină evoluția și acțiunile ei. Din lucrare reiese că această primă organizație cu caracter național a reușit să înfăptuiască pentru cîțva timp unitatea poporului albanez. Ea intruchipează lupta acestui popor împotriva Imperiului otoman, precum și solidaritatea lui cu celelalte popoare vecine în perioada crizei orientale din deceniul 8 al secolului trecut.

Cele 18 documente din anexă, care ar fi trebuit să fie însoțite de rezumate, ilustrează momentele mai importante din frământările albanezilor în această vreme, cînd războiul ruso-româno-turc determină o cotitură în istoria popoarelor balcanice. De asemenea, indicate de nume înlesnește orientarea cititorului în datele bogate din această carte utilă pentru studiul istoriei moderne albaneze.

S. I.

JOHN STOYE, *The siege of Vienna*, New-York, Chicago, San-Francisco, Holt, Reinhart and Winston, 1965, 349 p.

Istoricul american John Stoye prezintă în cartea sa asediul Vienei și implicațiile internaționale ale evenimentului, subliniind marea importanță pe care aceste implicații

le-au avut în evoluția istorică a Europei centrale și de sud-est

Prinul capitol este consacrat pregătirilor intense, militare și politice, făcute de Poartă în Europa Centrală după 1650, pentru a lansa un atac hotărâtor împotriva Imperiului habsburgic, care amenința principatul vasal al Transilvaniei și teritoriile balcanice ocupate de otomani. În plus, arată J. Stoye, Viena constituia pentru marele vizir Kara—Mustafa, conducătorul politicii otomane, și un obiectiv economic de prim ordin, grație marilor ei bogății. Cunoscutul călător turc Evlia Celebi, care a însoțit o ambasadă turcă la Viena, descriese cu mult lux de amănunte situația înfloritoare a capitalei habsburgice. Și desigur, precizează J. Stoye, impresiile lui Evlia Celebi nu au fost nicidecum ignorate la Istanbul.

Situația economică, militară și politică a Austriei este tratată într-un alt capitol. Aici, printre altele, se arată împrejurările internaționale deosebit de complexe la care trebuia să facă față Viena : disputa cu Ludovic al XIV-lea pentru supremația continentală ; atragerea unor state germane ca Bavaria și Hanovra în raza de acțiune a Imperiului habsburgic ; greutățile create de cunoscuta mișcare a lui Tököly, tratativele cu Polonia etc.

Campania din anul 1683 și asediul Vienei, formînd de fapt tema cărții lui J. Stoye, sînt tratate în cinci capitole. Acțiunea militară a armatei otomane în Ungaria ; situația de criză din Austria ; fuga din Viena a împăratului și a guvernului ; începutul asediului ; organizarea apărării ; intervenția tătarilor ; marșul lui Sobieski spre Dunăre ; refuzul lui Frederic Wilhelm electorul de Brandenburg de a acorda ajutor împăratului Leopold I ; acțiunile lui Ludovic al XIV-lea împotriva intereselor casei de Austria în Germania și, în sfîrșit, zilele hotărâtoare din septembrie 1683, cînd turcii au fost pe deplin înfrînți sub zidurile orașului asediat, sînt tot altele paragrafe în care J. Stoye dezvoltă analizele și comentariile sale.

În capitolul de încheiere autorul se ocupă de consecințele victoriei austriace. Cucerirea Ungariei și întărirea poziției imperialilor în Transilvania, în vederea înglobării principatului în rîndul posesiunilor habsburgice, au fost

urmările imediate ale succesului militar repercutat la începutul toamnei din 1683. Autorul arată, de asemenea, că pentru a pregăti lovitura hotărâtoare ce trebuia dată Porții, diplomația austriacă împreună cu diplomația papală au desfășurat o laborioasă activitate, menită să exploateze pe plan diplomatic succesul militar. Astfel, un emisar papal, dominicanul Sebastian Knabb, este trimis în Polonia, în Rusia și în Persia, iar între Leopold I și Ioan Sobieski se reiau tratativele în vederea unei acțiuni concentrate împotriva Porții. Desigur, lucrurile s-au mărginit deocamdată numai la tratative : interesele divergente ale marilor puteri creștine și forța militară încă redutabilă a Porții au împiedecat izgonirea forțelor otomane din Europa.

Dar, în afara faptelor evocate pe scurt mai sus, cartea lui J. Stoye conține și o serie de referințe la țările române și la politica lor externă din perioada asediului Vienei. De altfel, într-o listă plasată la începutul cărții, cu principalele personaje care au luat parte la evenimentele din 1683, găsim și numele lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, al lui Gheorghe Duca, domnul Moldovei și al lui Mihail Apafi, prințul Transilvaniei. Pentru a ilustra participarea românească la asediul Vienei, autorul a folosit cunoscuta operă a lui N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* și marea culegere de documente Hurnuzaki. Astfel, la p. 37—38, autorul vădește cunoștințele sale asupra esenței dominației otomane în țările române. El arată că toată greutatea sarcinilor legate de această dominație apăsa asupra unei țărâni, a cărei situație cunoștea o înrăutățire crescîndă. Autorul relevă apoi și ajutorul dat de domnii români, mai ales de Șerban Cantacuzino, forțelor asediate în incinta fortificată a Vienei (p. 185, 280). Sînt relatate și tratativele secrete dintre Șerban Cantacuzino și contele Csaki, trimisul curții din Viena ; de asemenea, se amintesc și luptele pe care Petriceicu al Moldovei, ajutor de cazaci, le-a dus cu tătarii, împotriva cărora a repercutat „a notable victory” la gura Nistrului (p. 281).

Pe marginea acestor foarte succinte semnalări din lucrarea lui J. Stoye putem considera că studiul în sine prezintă interes nu numai pentru istoria relațiilor externe europene,

ci și pentru istoria diplomației românești. Această diplomație ne apare astfel ca parte a ansamblului diplomației europene de la finele secolului al XVII-lea.

S. C.

ALBERT SOBOUL, *Le procès de Louis XVI*, Paris, 1966, 271 p. + 8 pl. (Collection Archives Julliard 19)

Cunoscut de istoricii români prin numeroasele sale lucrări consacrate revoluției burgheze din Franța, dar și marelui public prin traducerea sintezei sale *Revoluția franceză* (1962), Albert Soboul, profesor de istorie modernă și contemporană la Facultatea de Litere din Clermont-Ferrand, își concentrează activitatea, în lucrarea de față, asupra unei importante probleme de istorie și anume: procesul lui Ludovic al XVI-lea.

Reluind o temă mult timp dezbătută în istoriografia franceză în special, autorul caută să stabilească o legătură indisolubilă între condamnarea și execuția lui Ludovic al XVI-lea și problemele vitale care stăteau în fața burgheziei revoluționare din 1792—1793: ori moartea regelui și mersul înainte al revoluției, ori iertarea acestuia și condamnarea națiunii.

Lucrarea este precedată de o introducere intitulată *Dv. vrei o revoluție fără revoluție?* în care autorul face o largă expunere asupra climatului revoluționar din ultimele luni ale anului 1792, când, după ce fusese dovedită complicitatea regelui cu contrarevoluționarii și cu armata de invazie, motiv pentru care fusese suspendat din funcția sa, se punea problema judecării lui Ludovic al XVI-lea pentru faptele sale. Dovedind o înaltă măiestrie în arta interpretării documentare, prof. Albert Soboul prezintă, pas cu pas, lupta iacobinilor împotriva girondinilor și a tuturor acolora care-l sprijineau pe rege — în problema anulării inviolabilității lui Ludovic al XVI-lea pe baza dreptului revoluționar și a competenței Convenției de a-l judeca pe „ultimul” rege, luptă de pe urma căreia avea să profite Republica de curând proclamată.

Trecând la tema propusă, autorul prezintă pe larg piesele justificative relative la instrucția deschisă împotriva regelui (1 oct. — 6 dec. 1792), dezbaterile pe marginea dosarului de judecată (10 dec. 1792—7 ian. 1793) și judecarea și condamnarea lui Ludovic al XVI-lea (14—20 ianuarie 1793).

Spre deosebire de multe lucrări ale sale, constatăm cu acest prilej nu numai o utilizare largă a izvoarelor, dar reproducerea integrală a multora din ele, care permit cititorului să retrăiască în atmosfera epocii. Aproape 10 de documente, judicios alese, comentate, confruntate și cu alte izvoare, în cadrul unei expuneri clare și atrăgătoare, provin în majoritatea cazurilor din fondurile documentare ale Arhivelor Naționale, Bibliotecii Naționale, Bibliotecii Victor Cousin de la Sorbona și alte Biblioteci istorice din Paris. Altele sînt reproduse din presa vremii, ca de ex. „Moniteur”, „La Société des Jacobins” etc.

Seria acestor documente este deschisă de decretul pentru instituirea Comisiei de 24 (1 octombrie 1792), care trebuia să strângă dovezile de vinovăție a regelui. Frământările din rîndul burgheziei revoluționare față de acest proces sînt ilustrate printr-o serie de acte care confirmă adeziunea totală a multor revoluționari din diferite departamente ale Franței la hotărârile antimonarhice ale Convenției. La acestea se adaugă declarațiile lui Saint-Just, Jacques Roux, Robespierre, care se ridicau nu numai împotriva regelui, dar și împotriva apărătorilor lui.

Relativ la dezbaterile pe marginea dosarului de judecată sînt redată integral: actul de acuzare alcătuit de R. Lindet, interogatoriile luate lui Ludovic al XVI-lea, numit acum Ludovic Capet, oferta lui Malesherbes de a fi apărătorul fostului rege, pledoaria lui de Sèze în favoarea acuzatului, cuvîntul de apărare al lui Ludovic Capet, discursurile lui Robespierre și Vergniaud din timpul dezbaterilor, scrisorile unor revoluționari care denunțau acțiunile contrarevoluționare în diferite departamente, demersurile Curții din Madrid pentru salvarea fostului rege, tentativele de corupere a tribunalului revoluționar.

Ultimele documente se referă la judecarea și condamnarea lui Ludovic Capet. În acest

sens sînt prezentate procesele verbale ale ședințelor tribunalului cînd au fost votate cu majoritate de voturi: vinovăția fostului rege, incompetența sa de a face apel la popor și pedeapsa ce urma să sufere, actul de condamnare la moarte, procesul verbal al execuției lui, procesul verbal al înhumării cadavrului fostului rege. De asemenea sînt redată: testamentul olograf al lui Ludovic al XVI-lea din 25 decembrie 1792 și ecurile din presă relative la execuția lui Ludovic Capet.

Lucrarea se încheie cu aprecieri asupra comportării umane a lui Ludovic al XVI-lea în timpul procesului, convingerile politice ale acestuia și importanța istorică a procesului fostului rege.

În lucrare sînt redată și 18 planșe, stampe contemporane, care reproduc figurile unor marcanți revoluționari, insurecția din 10 august, viața familiei regale în închisoarea Temple, interogatoriul lui Ludovic al XVI-lea, execuția regelui etc. provenite din Cabinetele de desene de la Louvre (colecția Rothschild), de la Muzeul Carnavalet, din Biblioteca Națională (colecția de Vinck), Biblioteca istorică din Paris.

Prezentată în condiții grafice meritorii, lucrarea prof. Albert Soboul, prin conținutul ei valoros, este de un real folos nu numai istoricilor, dar și studenților și profesorilor care studiază problemele de bază ale Revoluției burgheze din Franța.

C. Ș.

DAVID MALAND, *Europe in the seventeenth century*, New York, St. Martin's press, 1966, XIII + 466 p.

Lucrarea cuprinde în paginile ei următoarele principale probleme: *Dezvoltarea economică; Gîndirea și practica politică; Revoluția științifică și intelectuală; Problematika religioasă; Războiul de treizeci de ani; Franța, Olanda, Spania, Austria și Rusia în secolul al XVII-lea.*

Istoria social-economică și politică a Europei în secolul al XVII-lea — cu referiri în special asupra Europei occidentale — se carac-

terizează în genere prin desăvîrșirea procesului de transformare a structurii de tip feudal spre formele noi, incipiente ale structurii de tip capitalist. Noile realități constituite cu mai bine de un secol și jumătate înainte, datorate profundelor schimbări infrastructurale și lărgirii pieței economice (în special pentru Olanda, Anglia și Franța) au determinat — așa cum rezultă și din lucrarea de față — o adevărată revoluție în gîndire și știință.

În regiunile Europei răsăritene, regiuni pe care autorul le prezintă în capitole mai restrinse, sau fragmentar, relațiile feudale au un caracter mult mai dominant; iar germenii noii structuri sociale își croiesc cu mult mai multă greutate drum. Puține referiri se găsesc în paginile lucrării privitoare la criza feudalismului otoman în această perioadă.

Originile și caracterul militar al feudalismului otoman atît de semnificativ în special pentru viața și istoria popoarelor din răsăritul Europei pot fi caracterizate prin unele trăsături specifice, care analizate ar fi făcut concludentă înțelegerea realităților politice ale vremii în această parte a Europei (imperiu otoman posedea un puternic și numeros aparat administrativ, fiscal și judecătoresc; fiind constituit pe o politică permanentă de cuceriri, de aici preponderența elementelor militare care au asigurat un caracter puternic centralizat al puterii de stat).

În ceea ce privește dezvoltarea vieții științifice și intelectuale în genere, autorul ne prezintă un tablou interesant și sugestiv al acestei epoci pe care Voltaire o numise „epoca revoluției spiritului uman”. Este epoca lui Bacon și Descartes, a lui Galileu, Harvey, Leibniz, Newton, Pierre Bayle și alții, este secolul clasicismului francez, al marilor construcții arhitectonice italo-franceze, asupra cărora lucrarea consacră pagini pline de interes.

Mai conturate ni se par paginile prezentării vieții politice propriu-zise. Statul francez în secolul al XVII-lea, organizat pe principiul puterii absolute lichidînd ultimile tendințe separatiste feudale, a reprezentat de fapt un progres în raport cu ceea ce se numește indecît dezvoltarea comunității naționale a vieții economice. Și acest lucru s-a reflectat cu timpul în încercarea de mai tîrziu a burgheziei

franceze de a deține rolul de conducător și reprezentant al țării pe arena politică.

Secolul al XVII-lea poate fi considerat în genere ca secolul hegemoniei franceze în Europa. La baza diplomației cardinalului Richelieu au stat încercările acestuia de a da Franței „hotarele naturale” și de a impune implicit puterea crescândă a monarhiei franceze, ca factor determinant în politica generală a Europei. Acest lucru a rezultat direct din implicațiile și condițiile păcii westfalice, pace care a stabilit pentru multă vreme structura internă a Germaniei și a consfințit fărâmițarea ei politică, lichidând de fapt Imperiul, cel mai periculos dintre adversarii Franței.

În prezentarea contextului politicii Europei în secolul al XVII-lea, autorul acordă un spațiu larg prezentării politicii franceze și implicațiilor ei: Henric al IV-lea, diplomația lui Richelieu, Mazarin, războiul de treizeci de ani și pacea Westfalică, diplomația și războaiele lui Ludovic al XIV-lea, rivalitatea franco-olandeză etc. Un spațiu larg de prezentare este acordat Republicii Provinciilor Unite sau Republicii Olandeze, care în urma păcii Westfalice (1648), recunoscându-i-se independența, devenise cea mai mare putere colonială și comercială a Europei. Victorioasa revoluție de la sfârșitul secolului al XVI-lea, eliberând cele șapte provincii nordice de sub jugul Spaniei feudale, a deschis calea dezvoltării viitoare a economiei capitaliste în interiorul țării. Sunt prezentate de asemenea principalele date și evenimente din istoria Spaniei în această perioadă, cu referire în special la sfârșitul dinastiei Habsburgilor (domnia lui Carol al II-lea). Autorul prezintă procesul sărăcirii economice și decăderii politice și militare a Spaniei, în special după 1648, când de fapt puterea ei militară, maritimă a încetat de fapt să mai existe. Desprinderea Portugaliei în 1640 de Spania, prețul indirect al alianței cu Anglia, a însemnat implicit o accentuare a procesului de decădere a puterii politice spaniole. Tratatul încheiat în 1654 de Cromwell cu Portugalia dacă a însemnat într-un anumit sens o garanție a independenței ei față de Spania, a însemnat în același timp și o

accentuare a dependenței politice și mai ales economice a Portugaliei față de Anglia.

În sfârșit, după o tratare mai puțin dezvoltată a istorici politice, militare și economice, într-o anuntă măsură, a Suediei, Poloniei, Austriei și Rusiei, autorul prezintă în încheierea monografiei o bogată bibliografie de specialitate, precum și un index alfabetic al referințelor cuprinse.

Deși prezentarea se limitează mai ales la unele aspecte de ordin politic privind Europa occidentală, iar datele și realitățile social-economice sînt în genere mai superficiale analizate, lucrarea se recomandă totuși prin bogatul său material documentar, stilul clar și evocator al evenimentelor descrise.

P. S.

JULIO LE RIVEREND, *La Republica. Dependencia y Revolución*. La Habana. Cuba. Editora Universitaria, 1966, [12] + 377 p., cu ilustr. + 4 f. (Colección Historia).

Autorul studiului de față este cunoscut la noi în țară prin cartea intitulată *Historia economica de Cuba*, La Habana, 1963, 268 p.¹ Volumul pe care îl prezentăm acum cuprinde 24 de capitole însoțite de numeroase fotografii. În primele capitole este descrisă politica anexionistă a imperialismului nord-american față de Cuba, înainte de 1898 și după obținerea independenței de sub dominația colonială spaniolă. Apoi impunerea amendamentului Platt, prin care Statele Unite puteau să intervină în treburile interne ale Cubei. Pe baza acestui amendament s-a intensificat penetrația economică a S.U.A. în Cuba, între anii 1898—1909. Tot aici sînt descrise mișcările muncitorești din anii 1899 și 1902, pentru îmbunătățirea condițiilor economice și politice, care au fost urmate de represii sălbatice și de expulzarea muncitorilor spanioli aflați sub influența Partidului Socialist din Spania. Sub pretextul „incapacității

¹ Vezi recenzia de Ioan I. Neacșu, în „Revista de referate și recenzii”, istoric-etnografie, nr. 10/1964, p. 634.

pentru viața democratică” a poporului cuban, a urmat intervenția nord-americană din 1906, prin care s-a instaurat un guvern favorabil intereselor S.U.A.

În următoarele capitole este analizată nemulțumirea provocată în zonele rurale, unde se formau repede superlatifundii pentru cultura zahărului, fapt ce a generat repetate mișcări și conspirații populare. Mișcarea muncitorească s-a manifestat prin numeroase greve, care au culminat cu cea generală din anul 1919. În această epocă s-a accelerat penetrația imperialistă prin investiții directe și pe alte căi. Dezlănțuirea crizei economice din 1920—1922 a lovit în special poporul muncitor cuban. Arătând că mișcărilor politice au fost influențate de burghezia națională, se trece apoi la analiza mișcărilor sociale ale studenților, femeilor și ale noilor organizații muncitorești. Autorul relatează mișcărilor muncitorilor feroviari și din industria zahărului. Se subliniază importanța fondării Confederației Naționale Muncitorești din Cuba (februarie 1925) și cea a Partidului Comunist (august 1925).

În câteva capitole autorul vorbește de dictatura lui Machado, ca prima mare reacțiune împotriva mișcării populare și naționale

de protest împotriva intervenționismului străin. Mișcarea muncitorească, sub conducerea Partidului Comunist, a organizat o serie de greve, urmate de represiunile sălbatice ale dictatorului. Ca urmare a înrăutățirii crizei din Cuba, a fost înlăturat Machado și înlocuit cu Batista. În timpul dictaturii acestuia din urmă situația politică a fost dominată de forțele cele mai reacționare, cărora li s-au opus forțele democratice antifasciste. În 1940 participă la alegeri Partidul Uniunea Revoluționară Comunistă, rezultat din fuzionarea Partidului Uniunea Revoluționară cu Partidul Comunist.

Ultimele capitole se referă la începutul persecuției sistematice a mișcării revoluționare, ascuțirea relațiilor agrare și noua criză a zahărului. Lucrarea înfățișează lupta armată revoluționară și asaltul cazarmii Moncada de către grupul tinerilor, condus de Fidel Castro (26 iulie 1953), urmat de o represiune brutală. Sunt descrise pe larg insurecția armată începută la 2 decembrie 1956 sub conducerea lui Fidel Castro, care a avut drept rezultat eliberarea Cubei de dictatură în ianuarie 1959, când a preluat puterea Guvernul Revoluționar.

I. N.

BIZANȚINOLOGIE

F. DVORNIK, *Byzance et la primauté romaine*, Paris, Les' Éditions du Cerf, 1964, 161 p.

Cunoscutul profesor de istorie bizantină de la Harvard University reia o problemă destul de spinoasă pe care încearcă să o sintetizeze, cu competența sa cunoscută de istoric al Bizanțului, însă de pe poziții favorabile catolicismului. El abordează problema primatului papalității asupra lumii creștine și poziția Bizanțului.

Consideră aceasta drept o problemă majoră întrucât ar constitui astăzi aproape singurul obstacol de apropiere a bisericilor; diferențele de rit și liturgice ar fi fost în mare

parte înlăturate. Concepția diferită în Bizanț față de Occident despre biserică și organizarea ei este rezultatul condițiilor politice și sociale diferite. Autorul vede în primatul papalității o reacțiune împotriva abuzurilor și ingerințelor puterii imperiale în domeniul dogmatic.

În continuare autorul caută să urmărească poziția bisericii orientale și a statului bizantin de-a lungul întregii sale existențe în problema primatului.

La început acesta ar fi fost recunoscut fără rezerve după cum ar rezulta din Canonul III al sinodului din anul 381. Apoi s-a produs o răcire între cele două biserici în urma

susținerii de biserica oficială orientală a enotikonului. Schisma a luat sfârșit în vremea lui Justinian, interesat să cîștige biserica romană pentru a-l ajuta la recucerirea Italiei. Justinian ar fi căutat, după părerea autorului, să armonizeze vechile idealuri ale ekleziasticii creștine, care se bucurau de un mare prestigiu în biserica orientală, cu noile concepții politice și religioase ale Romei. Această stare de lucruri se reflectă în novella lui Justinian din 6 martie 535 și recunoașterea primatului în novella CXXXI.

Îndepărtarea dintre Orient și Occident în secolele VII—VIII se explică prin schimbările produse în urma pătrunderii unor elemente străine în provinciile occidentale ale Imperiului și întărirea elementelor ekleziastice și orientale în cel răsăritean.

Pierderea unei părți din Illyricum, care era un adevărat pod de legătură, prin ocuparea de către popoarele migratorii, ar fi contribuit și mai mult la întreruperea acestui contact, deși nouă ni se pare că Illyricum a constituit mai degrabă un măr al discordiei între cele două biserici.

O nouă criză se declanșează în vremea împăratului Heraklius, care caută să menajeze credințele populației monofizite din Siria și Egipt prin acel eccliesis din anul 638. De-abia este aplanat acest conflict că izbucnește un altul în urma sinodului din Trullo. În anul 710, papa Constantin I vizitează Constantinopolul și ca urmare intervine o deslindere între cele două biserici pentru ca apoi conflictul să reapară cu și mai multă violență în perioada iconoclasmului.

O importanță deosebită este acordată poziției adoptată de Fotie în problema relațiilor dintre cele două biserici. După autor, Fotie nu ar fi fost adversarul primatului papalității, homilia sa nu condamnă decât erorile misionarilor romani în Bulgaria și amestecul papalității în activitatea bisericii bizantine. După sinodul din 879—880 a urmat o perioadă de liniște. Împăratul Leon al VI-lea a făcut chiar apel la Roma în problema celei de a patra căsătorii.

Apoi se trece la analiza cauzelor care au dus la ruptura definitivă între cele două biserici: introducerea lui filioque de papa

Sergiu al IV-lea, pierderea posesiunilor bizantine din Italia de Sud și măsurile luate de papa Leon al IX-lea împotriva comunităților religioase grecești, în sfârșit transformări în biserica occidentală.

Concepția nouă din biserica romană, care proclama superioritatea puterii spirituale asupra celei temporare, constituie o ideologie politică de natură să îndepărteze și mai mult Bizanțul. Cruciadele și mai ales cucerirea imperiului în anul 1204 au dus la o învrăjbită pe care unele glasuri izolate de teologi caută zadarnic să o mai tempereze. Primatul papalității este tot mai contestat în Bizanț, iar unii, negînd caracterul apostolic al bisericii din Roma, au susținut că apostolii nu au putut fi episcopi. Nil Cabasilas merge chiar mai departe și afirmă că toți episcopii sînt urmașii apostolului Petre. Alții au susținut că prin acceptarea crezului filioque, biserica din Roma și-ar fi pierdut caracterul apostolic.

E. Fr.

ALAIN DUCÉLLIER, *Les Byzantins. Le temps qui court*. Paris, Editions du Seuil [1964] 189 p.

Privirile sintetice asupra istoriei bizantine s-au bucurat de un mare succes nu numai în fața specialiștilor, dar și în fața iubitorilor de istorie, dovadă și numeroasele ediții ale unor astfel de lucrări¹.

Lucrarea cuprinde o introducere după care urmează 5 capitole privind diferite aspecte ale lumii și civilizației bizantine, încheindu-se cu concluzii generale, o cronologie comparată, o scurtă bibliografie pe probleme și un index.

Schițînd cadrul general al problemei, A. Ducellier subliniază că istoria bizantină e înainte de toate istoria unei culturi și a unei civilizații, „un fapt istoric independent și deci posedă propriile sale origini, un apogeu

¹ Ch. Diehl, *Byzance, grandeur et décadence*, Paris, Flammarion, H. St. L. B. Moss and N. H. Baynes, *Byzantium. An introduction to eastern roman civilisation*, Oxford, Clarendon.

propriu și o proprie decadentă". După o sumară schițare a principalelor evenimente politice interne și externe de-a lungul milenarei istorii bizantine, autorul face o scurtă privire asupra evoluției bizantinisticii începând cu Renașterea și până în zilele noastre. Observăm că aici nu lipse-c numele lui Nicolae Iorga sau Vasile Grecu, precum și menționarea unei școli de bizantinologie ce se dezvoltă azi în România.

Ceea ce caracterizează istoria bizantină — după concepția autorului — este tendința permanentă spre echilibru: echilibrul internațional între orient și occident pe plan politic, echilibru social și economic, echilibrul cultural și explicarea instabilității este relevantă prin însăși tendința spre acest echilibru.

Zugrăvirea universului spiritual al omului bizantin pornește de la ideea omniprezenței religiei ce a imprimat o amprentă originală și specifică civilizației bizantine. Insistând asupra rolului pe care a încercat să-l joace clerul în lumea bizantină, autorul se oprește și asupra transformării mănăstirilor în mari proprietari funciari, atitudinii clerului față de întărirea autorității imperiale etc. Gândirea religioasă bizantină se prezintă sub forma unui dogmatism tradițional ce tinde spre misticism sau raționalism având drept caracteristică principală umanismul. În Bizanț a existat o legătură devenită îndivulabilă între originalitatea religioasă și independența statului.

Un capitol este consacrat statului bizantin, insistându-se în mod deosebit asupra formelor și izvoarelor autorității imperiale, organizării ierarhice a funcțiilor de stat sau onorifice, rolului aristocrației în cadrul aparatului de stat. Interesante pagini sînt consacrate diplomației, armatei și marinci bizantine, căreia i se face un scurt istoric.

În prezentarea unui succint tablou al vieții economice și sociale autorul pornește de la ideea că proprietatea funciară și puterea datorată acesteia stau la baza organizării sociale în Bizanț. Se subliniază că în societatea bizantină s-au constituit relații feudale prin aservirea loturilor țărănești și a țărănilor înșiși. Originală ni se pare încercarea autorului de a zugrăvi tabloul unui sat bizantin pe

baza izvoarelor contemporane și a monumentelor artistice, mai ales a miniaturilor din diferite manuscrise. Este arătată viața satului, ocupațiile locuitorilor, cele sezoniere ca și cele zilnice. Se arată viața orașului, în special cea a capitalei.

Viața intelectuală intensă în Bizanț s-a bazat pe o bună organizare a învățămîntului, statul bizantin fiind singurul care a păstrat în evul mediu o tradiție pedagogică neîntre-ruptă de la antichitate și până în vremurile moderne. Îmbinarea învățămîntului religios cu cel laic se baza pe deosebită atenție acordată antichității greco-romane. Între creațiile spirituale bizantine, creația juridică este cea mai importantă alături de istoriografie, literatură sau compilație erudită.

Bizanțul nu a cunoscut niciodată o perioadă de incultură absolută, însă viața culturală era privilegiul unei părți relativ puțin numeroase și nu al marelui masă a populației.

Sintetizînd sugestiv, exact și foarte interesant diferitele aspecte ale artei bizantine, Ducellier scoate în evidență în primul rînd unitatea acestei arte, caracterul ei original și religios. Arhitectura e urmărită în cadrul evoluției ei. În istoria mozaicului bizantin deosebim patru mari etape. Miniatura bizantină ce perpetuează iconografia greco-latină e de o mare importanță nu numai ca realizare artistică, dar și ca izvor pentru o mai bună cunoaștere a istoriei bizantine.

Adunînd din resursele tuturor artelor, monumentul bizantin, fie religios, fie profan, devine o lume deosebită ce exprimă tendințe profunde; de aici marea sa valoare.

În concluzie autorul subliniază atracția și admirația de care s-a bucurat imperiul bizantin de-a lungul evului mediu așa cum ne-o dovedesc izvoarele orientale sau occidentale. Dispariția sa e un moment important în cadrul istoriei europene. Nu mai puțin e de subliniat idealul politic, cultural și artistic ca unul din factorii ei mai importanți ce au contribuit la avîntul Renașterii. Putem conchide o dată cu autorul că rolul istoric al Bizanțului a constat pe de o parte în transmiterea culturii clasice lumii noastre moderne, iar pe de altă parte în modul intensiv în care această cultură clasică a trăit în perioada

bizantină și s-a îmbogățit cu noi elemente originale.

Alegerea unor citate semnificative din izvoare dau culoare expunerii, o fac vie și atractivă. Valoarea acestei lucrări crește mult datorită ilustrației deosebit de bogate și variate în bune condiții grafice, constituită mai ales din miniaturi, multe nepublicate încă. Această ilustrație ne permite o cunoaștere mai directă a multor aspecte necunoscute încă din istoria bizantină.

Rezultat al unei documentări variate și bogate, prezentată într-un stil frumos și limpede, lucrarea lui A. Ducellier e originală și unică în felul ei în cadrul literaturii de specialitate. Prin aceasta ea poate fi de un real folos tuturor celor ce vor să cunoască și să înțeleagă mai bine istoria Bizanțului sau a influenței exercitate de acesta după căderea Constantinopolului.

Gh. Z.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

ȘERBAN ANDRONESCU, *Cadmos. Scurtă istorie a scrisului*, București, Edit. științifică, 1966, 360 p.

Figurază în titlul acestei lucrări numele legendarului *Cadmos*, considerat aducătorul scrierii feniciene în Grecia. Într-adevăr, scrierea feniciană stă la baza principalelor semne ale alfabetului grecesc, din care au derivat apoi celelalte alfabetice europene. În antichitate semnele alfabetului grecesc erau denumite „litere feniciene”, fapt care a dat istoricilor un argument în plus pentru a admite ca verosimilă legenda originii feniciene a scrierii grecești. Totodată lucrarea se subintitulează *Scurtă istorie a scrisului*, autorul înțelegând astfel să prezinte numai un studiu de sinteză și nu o cercetare amănunțită a problemelor pe care le tratează. În al său *Cuvînt înainte* (p. 5—19), acad. Emil Condurachi subliniază faptul că lucrarea „este prima sinteză românească despre acest important capitol al culturii universale” și recomandă cititorilor această carte „intemeiată pe o bogată și variată bibliografie”.

Lucrarea începe cu o *Introducere* (p. 23—36) în care se arată locul scrierii în dezvoltarea culturii umane, autorul precizînd că nu-și propune să examineze toate controversatele și teoriile privitoare la problema istoriei scrisului. Cu toată această îngrijire pe care și-a impus-o, autorul a examinat multe teze și ipoteze ale savanților care au studiat originea

formelor primitive ale scrisului. Întregul studiu reflectă grija autorului de a propune concluzii obiective, acceptabile în faza actuală a rezultatelor la care au ajuns cercetările specialiștilor.

Sînt studiate *obiectele simbolice și semnele mnemonice* (p. 37—51) ca forme de transmitere a gândurilor cu o tradiție străveche în istoria omenirii, printre exemplele folosite de autor fiind și răbojul, îmbourarea, tatuajul. Este examinată *picografia* (p. 55—69), care a fost stadiul embrionar al scrisului, fiind utilizată timp de milenii ca mijloc de comunicare a înagînilor și noțiunilor omenești; se relevă desene rupestre, picturi figurative și pietroglyfe din era cuaternară. Autorul studiază apoi *scrierile ideografice* (p. 70—180), stăruind asupra hieroglifelor și cuneiformelor. În dezvoltarea istorică a scrisului, după stadiul ideografiei au urmat *scrierile silabice* (p. 181—205), de felul celor folosite de japonezi, de chinezi, de ciprioți, de cretani, de unele populații africane și de străvechii fenicieni cu aproape 2000 de ani î.e.n. Se relevă faptul că scrierea silabică a redus numărul semnelor, învățarea ei devenind mai lesnicioasă.

În partea a doua a lucrării, autorul cercetează mai întâi *alfabetul* (p. 209—221), examinînd teoriile privitoare la geneza acestei forme evoluate a scrisului. Se arată că au fost atribuite alfabetului următoarele origini: egipteană, paleosinaitică, sumeriană, cipriotă, cretană. Unii savanți au negat posibilitatea

derivării unor semne grafice din altele. Autorul constată anumite asemănări între cele mai vechi forme de scriere, dar consideră că originea alfabetului nu este încă luminată științificeste. În această privință sînt necesare deci cercetări și mai aprofundate decît cele ce s-au publicat pînă în prezent. Autorul admite numai faptul că cel mai vechi alfabet a fost cel paleosinaitic, caracterizat prin absența vocalelor.

Dintre *alfabetele consonantice* (p. 222—296), sînt studiate formele de scriere: feniciană, moabilă, amonită, paleoebraică, samaritană, cartagineză, cipriotă, arameică, derivatele indiene ale alfabetului arameic, derivatele scrierii brahmi, scrierile sud-semitice, precum și alfabetele nesemite din Libia, Peninsula Iberică și Coreea. Examinînd alfabetele *propriuzise* (p. 297—347), autorul stăruie asupra formelor consonantice și vocalice ale scrisului evoluat. Studiază caracterele alfabetelor: grecesc, armean, georgian, alban, copt, gotic, etrusc, latin, chirilic, runele, precum și scrierea ogamică folosită de celții din Irlanda și Țara Galilor. Sînt relevate, pe baza cercetărilor specialiștilor, formele istorice de scriere latină, greacă și chirilică folosite de către români.

Lucrarea se încheie cu *scurte considerații finale* (p. 348—350), în care autorul învederează fenomenul general al adaptării scrisului la limba vorbită, funcția socială a scrisului în răspîndirea culturii, tendința simplificării și tehnicezarea modernă a acestei arte menite să stimuleze și să intensifice progresul cultural al omenirii.

Lucrarea este consistentă. Numeroasele sisteme de scriere apărute în diferitele perioade ale istoriei omenirii sînt examinate în lumina ultimelor cercetări științifice. Expunerea se întemeiază pe concepția materialistă a istoriei și îmbină în mod fericit stilul științific și stilul literar. Numeroase figuri și ilustrații îmbogățesc documentarea lucrării. Prin publicarea acestei lucrări, Editura științifică a oferit literaturii noastre istorice o carte valoroasă.

Condiționarea istorică a unor forme de scriere ar fi fost și mai bine reliefată dacă s-ar fi învederat și cauzele speciale care au deter-

minat apariția lor. Astfel, progresul scrierii egiptene, în raport cu sistemele anterioare de scriere prezentate de autor în paginile 81—98, trebuie explicat prin necesitatea folosirii unor forme grafice mai simple în marile gospodării și în cancelaria statului. Dintre gospodăriile cu întinse domenii, multe aparțineau templelor. Registrele templelor reflectă nevoia scrisului simplificat în administrația domeniilor. Cerințele practice au determinat apoi însăși simplificarea pe care o reprezintă scrierea demotică și folosirea semnelor speciale pentru calcule. Tot astfel, vechile sisteme de scriere din Cipru și din Creta, asupra cărora autorul stăruie pentru a lămurii mai ales descifrarea lor (p. 189—197), au apărut ca urmare a extinderii activităților economice desfășurate pe domeniile palatului, precum și ca urmare a dezvoltării relațiilor comerciale ale aristocrației popoarelor respective. Sînt concludente în acest sens, ca material documentar, inventarele, socotelile și recipisele consemnate pe tăblițele cretane din perioada minoică.

Folosirea scrisului grecesc în țările române, care reține atenția autorului (p. 312—315), necesită de asemenea o explicație istorică. Dovedind cu prisosință capacitatea sa de a-și crea o cultură proprie, poporul român a asimilat sub diferite forme multe elemente ale culturii grecești, pe care le-a adoptat și ca elemente ale culturii universale. Scrisul grecesc în țările române a rămas totuși o practică a păturilor sociale dominante, fiind utilizat de clerul superior și de clasa conducătoare, care au găsit în cultura greacă și temeiuri pentru a susține structura ierarhiei sociale existente și pentru a justifica în fața maselor populare ordinea socială pe care se bazau.

Lucrarea se bazează pe lectura conștiințioasă a unui mare număr de studii și articole din domenii variate. Pentru a pune în lumină contribuțiile originale sau ipotezele îndrăznețe ale unor istorici ori lingviști, autorul menționează în cursul expunerii unele nume de savanți și titluri de lucrări. Se indică însă în paginile 83 și 87 lucrările lui Champollion, fără a se face trimiterile necesare cu precizarea edițiilor, locului și datei apariției lor. Lucrările acestui egiptolog francez nu figurează nici în lista bibliografică de la sfîrșitul cărții. Autorul

citează în pagina 38 *Istoriile* lui Herodot după traducerea învechită a lui D.I. Ghica din 1894—1915. Nu este utilizată deci traducerea mai bună publicată în 1961 de Adelina Piatkovski și Felicia Vanț-Ștef.

Cu privire la alfabetul glagolitic, care este mai vechi decât cel chirilic, autorul menționează unele izvoare scrise, dintre care două cuprind texte occidentale (p. 330 — 331). Ar fi fost necesar să se pună în lumină faptul că scrierea glagolitică a avut două tipuri: unul oriental practicat de bulgari și altul occidental folosit de croați, sloveni și dalmați. Între aceste două tipuri există deosebiri de structură grafică. Răspîndirea scrierii glagolitice în rîndurile slavilor apuseni se explică și prin propaganda catolică. Glagolitică a fost utilizată de catolici mai cu seamă în scopul de a converti pe slavii din Croația, Slovenia, Istria și Dalmația. Pentru a nu folosi alfabetul chirilic întrebuițat de ortodocși, catolicii au utilizat alfabetul glagolitic chiar și după inventarea tiparului. Veneția a fost un centru activ pentru tipărirea textelor catolice în glagolitică. Un studiu mai recent asupra scrierii glagolitice de tip occidental este cel publicat de Hans Böhm, *Der Wertheimer Glagolitische Messbuch, Meisenheim*, 1959.

Lucrarea lui Șerban Andronescu este destinată deopotrivă istoricilor culturii și maselor largi de cititori din țara noastră. Pentru cercetătorii vechilor creații culturale ale omenirii, lucrarea pune în lumină începuturile relațiilor culturale dintre popoarele lumii, înlesnite prin utilizarea scrisului. În istoria universală scrisul apare ca fiind un mijloc esențial pentru conservarea și comunicarea creațiilor culturale de la un popor la altul. Progresul culturii universale a fost efectiv înlesnit prin apariția noilor forme grafice pentru transmiterea gândurilor omenești. Cu mii de ani în urmă, numeroase popoare, dintre care unele pe nedrept considerate primitive, au elaborat ingenioase forme de scriere, situîndu-se prin contribuția lor în comunitatea culturii universale. Folosind cuvintele acad. Emil Condurachi din prefața acestei lucrări, „considerăm că istoria scrisului

— grație cărora omenirea a acumulat timp de veacuri imensul său tezaur cultural — merită să fie cunoscută, chiar cu unele amănunte”.

Gh. C.

* * *Monumenta Ucrainae Historica*, collegit metropolita Andreas Šeptycky, I (1075—1623) XX IV + 350 p.; II (1624—1648), XX + 358 p.; III (1650—1670), XXIV + 350 p., Roma, Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum Sancti Clementis papae, 1961—1966.

Primele trei volume de scrisori din arhivele Vaticanului, privind istoria Ucrainei publicate de K. Korolevskyj după transcrierile decedatului arhiepiscop unit în *partibus* Roman Šeptyckyj, completează seriile editate la Roma în ultimii ani de părintele Welykyj în *Analecta ordinis S. Basilii Magni* (13 volume apărute pînă în 1965). Scrisorile deja apărute în *Analectele basilieni* sau în *Monumenta Poloniae Vaticana* sînt rezumate, fiind tipărite numai fragmentele importante pentru istoria confesională din documentele inedite. Din păcate, editorul nu a socotit necesară identificarea tuturor numelor de locuri și persoane întîlnite în scrisorile pe care le publică, ceea ce îngreuiază considerabil sarcina celui ce are intenția de a-i folosi volumele. Puține documente privesc în mod direct istoria românească. Aflăm, totuși, în doc. I 103 (p. 55—57; cf. și I 69, 91, 96, III 109, 186) unele date asupra propagandei catolice în rîndul românilor în secolul al XVI-lea, iar în al doilea tom, numeroase scrisori referitoare la acțiunile de coordonare a propagandei în rîndul românilor din Balcani pînă în Galiția. Unele documente proiectează o lumină nouă asupra unor episoade din trecutul românesc, altminteri cunoscute. Astfel, doc. I 161 (16 IV 1595, p. 86) — fragment dintr-o scrisoare a cardinalului Cinzio Aldobrandini către nunțiul apostolic Malaspina — face aluzie la o ofertă făcută emisarilor papali care urmăreau dobîndirea de alianțe pentru Liga Sfîntă, de către „palatinul” Moldaviei (Aron Tiranul) „per la persona et per le piazze sue” Cf. și I 240 (1597) și 242 (1597). Doc. I 303 (1602), p. 207 și II 113 (1634) p. 186—189 (cf. și II 164

(1638) p. 247–251) reliefează rolul jucat de Cyrillos Lukaris în 1600–1602 în stabilirea atitudinii bisericilor orientale față de Lwowul catolic și Movilești, iar doc. III 20 (circa 1658) p. 40–42 și III 168 (1668) p. 297–301 aduc informații prețioase asupra carierei misionarului Paisie de Gaza (Pantaleon Ligaridi). Data doc. III 20 (cca. 1658) nu datează, implicit, și activitatea lui Ligaridi în Moldova, înfățișată în document destul de aproximativ;

în III 20 se vorbește de o solie la Moscova, ceea ce ar indica mai degrabă anii 1647–1648. Principele din III 20 este, credem, Vasile Lupu, iar cel din III 168 Mihnea III (cf. G. Călinescu, *Alcuni misionari cattolici italiani nella Moldavia nei sec. XVII e XVIII* („Diplomatarium Italicum” I), Roma, 1925, p. 23–24 și 98).

R. C.

Rubrica *Însemnări* a fost alcătuită de: A. Stan, Ș. Papacostea, Tr. Ionescu-Nișcov, S. Iarcovici, Ș. Columbeanu, C. Șerban, P. Simionescu, I. Neacșu, E. Frances, Gh. Zbucă, Gh. Cronț și R. Constantinescu.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

STUDII – REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHÉ
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE-CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE-IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

„Studii”, revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, a României și universale. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: *Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare)*, *Discuții*, *Viața științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Însemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în 4 exemplare, trimiterile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Istoria Românelor, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.
- * * * Din Istoria Transilvaniei, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., 1963, 65,60 lei.
- Sub red. acad. C. Daicoviciu și Miron Constantinescu, Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900 — 1918, „Biblioteca Historica Romaniae I”, 1964, 263 p., 9, 25 lei.
- * * * Brève-histoire de la Transylvanie, „Bibliotheca Historica Romaniae. Monographii III”, 1965, 468 p., 38 lei.
- ALEXANDRU GRAUR, La romanité du roumain, „Bibliotheca Historica Romaniae ”9”, 1965, 68 p., 2,75 lei.
- V. CURȚĂPEANU, Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie, „Bibliotheca Historica Romaniae 10”, 1966, 191 p., 5,75 lei.
- N. ADĂNILOAI și DAN BERINDEI, La réforme agraire de 1864 en Roumanie et son application, „Bibliotheca Historica Romaniae 11”, 1966, 128 p., 4,25 lei.
- ION POPESCU-PUTURI, AUGUSTIN DEAC, La première Internationale et la Roumanie „Bibliotheca Historica Romaniae 12”, 1966, 155 p., 6,50 lei.
- * * * Die Agrarfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz des Geschichtswissenschaftler, Budapest, 4—9. Mai 1964, 1965, 211 p., 23 lei.
- * * * Die Frage des Finanzkapitals in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtswissenschaftler, Budapest, 4—9 Mai 1964, 1965, 88 p., 17,50 lei.
- * * * La désagrégation de la monarchie austro-hongroise 1900—1918, Communications présentées à la Conférence des Historiens du 4 au 9 Mai 1964 de Budapest, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monographie I”, 1965, 291 p., 12 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, IIIe vol., publiées à l'occasion du XIIe Congrès des sciences historiques, Vienne, 1965, 1965, 508 p., 29 lei.
- * * * Documenta Romaniae Historica; B. Țara Românească, vol. I (1217—1500), 1966, 633 p., 31 lei; vol. XXI (1626—1627), 1965, 596 p., 28 lei.
- * * * Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, Moldova, 1966, 795 p., 41 lei.
- * * * Cronica Ghibuleștilor, Istoria Moldovei între anii 1695—1754, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, colecția „Cronicele medievale ale României V”, text grecesc însoțit de traducere, glosar și indice, 1965, 809 p., 38 lei.
- * * * Inscrupțiile medievale ale României, vol. I, Orașul București, 1395—1800, 1965, 936 p., 62 lei.
- GEORGE KRAUS, Cronica Transilvaniei 1608—1685, 1965, 606 p., 27 lei.
- D. PROTASE, Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticeii, „Biblioteca de arheologie IX”, 1966, 251 p., 21 lei.
- * * * Cronica Istoriei privind țările române, Extrase, vol. I, sec. XV — mijlocul sec. XVII, „Zvoarele Orientale privind Istoria României I”, 1966, 563 p., 27 lei.
- GEORGIOS SPILAKIS, Memoriile 1401—1477, ediție critică de Vasile Grecu, „Scriptores Byzantini V”, 1966, XVIII + 619 p., 3 pl., 35 lei.
- Acad. D. PRODAN, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea, vol. I, 1967, XII + 595 p., 37 lei.